ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА X.

СВЕСКА XXVII СТАРОГА РЕДА.

С ЈЕДНОМ КАРТОМ.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1870.

LIBRARY
JUN 12 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

ГДЕ ЈЕ ШТО.

ТЕОРИЈА НАЈМАЊИХ КВАДРАТА

НАПИСАО
Димитрије Стојановић
ИНЖЕЊЕР.

—

Verum enim vero quum omnes mensurationes atque observationes nostræ mihil sint nisi approximationes ad veritatem, idemque de omnibus calculisi llis initentibus valere debeat, scopum summum omnium computorum circa phoenomena concreta institutorum in eo ponere oportebit ut ad veritatem quam proxime fieri potést aciedamus. Gaus

УВОД.

Човек по самој природи својој не је у стању, да ма какву количину посредним или непосредним мерењем апсолутно без погрешке определи. Осем тога несавршенство инструмената којима се служимо а тако исто и млоги спољни узроци имају тако велика утицаја, да при мерењу ма кога рода ваља да претпоставимо, да смо погрешку учинили.

Искуство понајбоље потврђује ову претпоставку. И заиста ако какву количину са истим средствима и под истим условима сматрањем више пута опредељујемо добијамо обично или боље да речем по правилу различне вредности. Ову разлику у нађеним вредностима можемо себи само онда протумачити, ако предпоставимо, да смо при мерењу грешили.

Разуме се по себи, да међу различним вредностима, које смо за сматрану количину добили, може једна и то

само једна бити и њена права вредност; али како осем сматрања не мамо других средстава, да се уверимо, која јој је права вредност и како нема узрока, зашто би ма која од њих била права вредност, принорани смо, да сваку вредност сматрамо као више или мање погрешну.

Погрешке могу бити сталне (errores costantes regulares.) Сталне погрешке називамо оне, које у свима појединим сматрањима без разлике долазе. Опште је њихово својство, да се по извесним законима појављују и да њихов утицај на само сматрање можемо увек прорачунати, ако наравно познајемо законе, по коима се појављују.

О таквим погрешкама не може бити овде говора него у оној науци, у којој је реч о самом начину сматрања.

Случајне погрешке називамо оне, које су у појединим сматрањима различне и по величини и по свом знаку. Њихове узроке непознајемо т. ј. ми незнамо како и по којим законима имају утицаја на само сматрање, као што је температура, савијање појединих чести на инструменту, којим се служимо, већа или мања пажљивост а и само несавршенство наших органа за нишанење и мерење, таласање ваздуха, колебање предмета, које сматрамо и т. д.

Задатак овога чланка биће, да покаже како се вишеструким посредним или непосредним сматрањем једне или више количина могу од чести барем случајне погрешке уклонити и ваљани резултати добити. Међутим још у почетку морамо да приметимо, да теорија најмањих квадрата не је вештина, да нам из непажљивих и површних сматрања даје тачне резултате. Истина она ће нам давати вероватне резултате, али ова вероватноћа стоји у тесној свези са пажљивошћу самога сматрања т. ј. она је увек функција и од начина сматрања. Покрај тога показује нам и саму погреш-

ку, коју можемо учинити и чинимо, ако вероватну вредност као прву вредност узмемо.

Основа је целој теорији најмањих квадрата аритметичка средина (medium arithmeticum) т. ј. ако смо какву количину непосредно n-пута са једнаком пажљивошћу сматрали и на прилику вредности $a_1, a_2, \ldots, a_n$ нашли, претпостављамо, да је првој вредности сматране количине најближа вредност

$$x = \frac{a_1 + a_2 \ldots\ldots + a_n}{n}$$

или у другом виду

$$(x-a_1)+(x-a_2)+\ldots+(x-a_n)=0$$

По теорији ова претпоставка не је нужно сљедство самога сматрања, јер је на прилику могуће, да су погрешке свију сматрања положне или одречне али у практики а при пажљивом сматрању обично се погрешке појављују по наведеном правилу аритметичке средине. По овомд аритметичка средина не је права но само вероватна вредност.

Вероватноћа погрешке као функција њене величине.

Нека је A колична, коју смо n—пута са једнаком пажљивошћу сматрали и ове вредности

$$a_1, a_2, a_3, \ldots\ldots a_n,$$

добили. Да ли је која међу њима права вредност за A, ми незнамо, јер узрока нема, зашто би ма која вредност из међу њих била боља од свију других, кад смо их све са једнаком пажљивошћу сматрали. Означимо са x праву вредност за A, коју још не познајемо, то су при појединим сматрањима учињене погрешке

$$x-a_1, x-a_2, \ldots\ldots x-a_n.$$

које ћемо краткоће ради са

$$\triangle_1, \triangle_2, \ldots\ldots\ldots, \triangle_n$$

да означимо. Нека су даље

$$p_1, p_2, \ldots\ldots\ldots, p_n$$

вероватноће, да смо по реду учинили погрешке $\triangle_1, \triangle_2, \ldots, \triangle_n$, то је очевидно, да су ове вероватноће веће или мање, како су кад погрешке појединих сматрања мање или веће, да су дакле вероватноће функције погрешака, које означујемо са

$$p_1 = f(x - a_1) = f(\triangle_1)$$
$$p_2 = f(\triangle_2)$$
$$\vdots$$
$$p_n = f(\triangle_n).$$

Да би извели аналитичку форму функције $f(\triangle_n)$, означимо P веровстноћу, да ћемо у n сматрања количине A учинили погрешке $\triangle_1, \triangle_2, \ldots\ldots \triangle_n$, то је по познатим законима рачуна о вероватноћи

$$P = f(\triangle_1) \quad f = (\triangle_2) \ldots\ldots\ldots f(\triangle_n) \qquad 1,$$

вероватноћа P зависи без сумње само од вредности x, јер су $a_1, a_2, \ldots\ldots a_n$ сталне из сматрања добијене количине. Која је права вредност за x, ми не знамо, па зато морамо ону изабрати, за коју је највећа вероватноћа, да је права вредност. Ако у једначину (1.) логаритме уведемо и диференцирамо, стављајући по науци о највећем и најмањем први диференцијални количник раван нули, то добијамо

$$\frac{\partial l f(\triangle_1)}{\partial \triangle_1} \cdot \frac{\partial \triangle_1}{\partial x} + \frac{\partial l f(\triangle_2)}{\partial \triangle_2} \frac{\partial \triangle_2}{\partial x} + \ldots + \frac{\partial l f(\triangle_n)}{\partial \triangle_n} \cdot \frac{\partial \triangle_n}{\partial x} = 0$$

али је

$$\frac{\partial \triangle_1}{\partial x} = \frac{\partial \triangle_2}{\partial x} \ldots\ldots\ldots = \frac{\partial \triangle_n}{\partial x} = 1$$

и по томе

$$\frac{\partial l f(\triangle_1)}{\partial \triangle_1} + \frac{l \partial f(\triangle_2)}{\partial \triangle_2} + \cdots\cdots\cdots + \frac{\partial l f(\triangle_n)}{\partial (\triangle_n)} = 0 \qquad 2,$$

Из ове последње једначине треба да определимо вредност за x а то можемо тек онда, кад познајемо аналитичку форму функције $f(\triangle)$. Али која је њена форма, ми не знамо ми њу тражимо, због тога дакле морамо за определење вредности за x да набавимо другу релацију, како би из сравњивања и саму форму функције $f(\triangle)$ определили. Ми смо претпоставили, да смо сваки пут са једнаком пажљивошћу сматрали па зато у оскудици средства, за определење праве вредности, узимамо ону коју из аритметичке средине добијамо т. ј. да је

$$\triangle_1 + \triangle_2 + \cdots\cdots + \triangle_n = 0$$

осем тога вредност за x мора да задовољава и релацију (2) а то ће бити само онда, ако је

$$\frac{\partial l f(\triangle)}{\partial \triangle} = k \triangle$$

јер ако у самој ствари ову вредност у (2) ставимо и општом чињеницом k поделимо добијамо једначину (3) као што и треба да буде. И отуда

$$l\, f(\triangle) = \tfrac{1}{2} k \triangle^2 + l.\, c$$

$$f(\triangle) = c\, e^{1/2 k \Delta^2} \qquad (3)$$

Што се тиче знака константе k, можемо га врло лако определети, јер је

$$P = f(x - a_1) .\, f(x - a_2) \cdots f(x - a_n)$$

$$= c^n\, e^{1/2 k [(x-a_1)^2 + (x-a_2)^2 + \cdots (x-a_n)^2]}$$

и ако двапут диференцишемо

$$\frac{\partial P}{\partial x} = k c^n \{(x-a_1) + (x-a_2) + \cdots + (x-a_n)\}$$

$$e^{1/2 k \{(x-a_1)^2 + \cdots + (x-a_n)^2\}}$$

$$\frac{\partial^2 P}{\partial x^2} = n\ k\ c^n\ e^{\frac{1}{2} k \left[(x-a_1)^2 + \ldots + (x-a_n)^2 \right]}$$
$$+ k^2 P \left[(x-a_1) + \ldots + (x-a_n) \right]$$
$$= n\ k\ P + k^2\ P \left[(x-a_1) + \ldots\ldots + (x-a_n) \right]$$

Ставимо у обе ове једначине за x његову вредност, то добијамо

$$\frac{\partial\ P}{\partial\ x} = 0$$

$$\frac{\partial\ P}{\partial\ x} = n\ k\ P_1$$

означавајући са P_1 оно што из P, постаје, кад место x аритметичку средину ставимо. Ако хоћемо да вероватноћа P буде највећа, онда мора други диференцијални количник бити одречан, али како су n и P апсолутни бројеви, то ће ова услова само онда бити испуњена, ако је k одречно. Ставимо дакле $\frac{1}{2}\ k = -h^2$, то једначина (3) добија овај вид.

$$f(\triangle) = c\ e^{-h^2 \triangle^2} \ldots\ldots\ldots \text{I},$$

Овај образац показује односај између погрешке и њене вероватноће. Ради даље уботребе извешћемо нека важнија својства њихова.

Ставимо у последњу једначину једаред $\triangle + \delta$ а другиред $\triangle - \varepsilon$ и одузмимо једно од друго, па добијамо

$$\lim\ [f(\triangle + \delta) - f(\triangle - \varepsilon)] = o \quad \text{за} \lim \delta = \lim \varepsilon = o$$

а то ће рећи, да је вероватноћа непрекидна функција погрешке и сама вероватноћа за врло мало мења.

Стављајући даље у исту једнаначину једанпут $\triangle = a$ а други пут $\triangle = -a$, добијамо за обе погрешке исту вероватноћу. Погрешке исте величине а противположеног знака подједнако су вероватне.

Количине c и h не зависе од величине погрешке него од начина сматрања. Да би њихов значај још сада могли дознати, ставимо $\triangle = o$ па добијамо $f(\triangle) = c$; по томе је c вероватноћа, да не смо погрешку учинили.

За један исти начин сматрања, вероватноћа за погрешку равну нули има се ка вероватноћи за погрешку $\triangle$ као

$$1 : e^{-h^2 \Delta^2}$$

Из ове сразмере следује непосредно, да је вероватноћа мања, да веће погрешке учинимо у односу на погрешку равну нули, што је h веће. Количина h изражава дакле доброту сматрања па зато је називамо мера за тачност начина сматрања (mensura praecisionis) или краткоће ради само *каквоћа* сматрања.

Вероватноћа за погрешку у извесним границама.

Као што је већ показано, вероватноћа се за врло мало мења па по томе можемо узети, да је вероватноћа једна и иста за све погрешке између $\triangle$ и $\triangle + \partial\triangle$, разумевајући под $\partial\triangle$ безкрајно малу количину. Вероватноћа да ћемо ма коју од погрешака између $\triangle$ и $\triangle + \partial\triangle$ учинити, равна је као што је познато збиру вероватноћа појединих погрешака, а почем су оне у овом случају једна другој равне а њихов број је $\partial\triangle$, то добијамо

$$f(\triangle)\,\partial\triangle$$

за вероватноћу, да ћемо ма коју од погрешака између $\triangle$ и $\triangle + \partial\triangle$ учинити. Исто су тако

$f(\triangle+\partial\triangle)\,\partial\triangle$; $f(\triangle+2\partial\triangle)\,\partial\triangle$; .. $f(\triangle+(n-1)\partial\triangle)$. $\partial\triangle$ вероватноће, да учињена погрешка лежи између $\triangle+\partial\triangle$ и $\triangle + 2\,\partial\triangle$; ......; $\triangle+(n-1)\partial\triangle$ и $\triangle+n\partial\triangle$.

Да учињена погрешка лежи између $\triangle$ и $\triangle + n\,\partial\triangle$, вероватноћа равна је збиру појединих вероватноћа а то је

$$[f(\triangle)+f(\triangle+\partial\triangle)+\cdots\cdots+f(\triangle+(n-1)\partial\triangle)]\partial\triangle = \sum_{\triangle}^{\Delta+n\partial\Delta} f(\triangle).\,\partial\triangle$$

или ако $\triangle = a$, $\triangle + n\partial\triangle = b$ ставимо, добијамо

$$\sum_a^b f(\triangle).\,\partial\triangle = c\int_a^b e^{-h^2\Delta^2}\partial\triangle \qquad 4$$

за вероватноћу, да учињена погрешка лежи између a и b

Помоћу ове последње релације можемо определити константу c, јер учињена погрешка може бити само између $-\infty$ и $+\infty$, па по томе мора и

$$c\int_{-\infty}^{+\infty} e^{-h^2\Delta^2}\partial\triangle = 1$$

Још нам је до тога стало, да определимо вредност интеграла:

$$c\int_{-\infty}^{+\infty} e^{-h^2\Delta^2}\partial\triangle = 2\,c\int_0^{+\infty} e^{-h^2\Delta^2}\partial\triangle. \qquad 5$$

За тај посао има више начина. Али како ће нам овај интеграл у различним модификацијама више пута долазити у течају овога чланка, а опште је њихово својство, да се помоћу ајлеровог интеграла функције Г (a) определити могу, мислим да неће бити излишно, ако се овде главнија својства функције Г (a) покажу. Међутим морамо приметити, да ми не је намера, да овде потпуну теорију ајлеровитх интеграла излажем, него ћу од прилике само оно поменути, што стоји у свези ма цељи овога чланка.

Означимо по Лежандру

$$\int_0^{\infty} x^{a-1}\,e^{-x}\partial x = \Gamma(a) \qquad 6$$

то почесним интегрисањем добијамо

$$\int_0^\infty x^{a-1}\, e^{-x} \partial x = \left[e^{-x} \frac{x^a}{a}\right]_0^\infty + \frac{1}{2} \int_0^\infty x^a \, e^{-x} \partial x$$

$$\int_0^\infty x^a \, e^{-x} \partial \, x = a \int_0^\infty x^{a-1} \, e^{-x} \partial \, x$$

и отуда постепеним замењивањем

$$\Gamma(a + 1) = a\, \Gamma(a)$$
$$\Gamma(a + 2) = (a + 1)\, \Gamma(a+1) = a(a + 1)$$
$$\vdots$$
$$\Gamma(a + n) = a\,(a + 1)\,(a + 2) \ldots\ldots (a + n-1)\, \Gamma(a)$$

где је n увек цео и положан број. Ставимо у овом последњем изразу a = 1, то добијамо

$$\Gamma(n + 1) = 1.2.3 \ldots\ldots (n-1).\, n\, \Gamma(1)$$

али је

$$\Gamma(1) = \int_0^\infty e^{-x} \partial x = \left[- \frac{1}{e^x}\right]_0^\infty = 1$$

и по томе ако још n + 1 — a ставимо

$$\Gamma(a) = 1.2.3 \ldots\ldots (a - 2) . (a - 1) \qquad 7$$
$$= (a - 1)!$$

Вредност функције Г (a) можемо помоћу овог обрасца увек определити, само ако је a цео и положан број. Да би функцију Г (a) и за оне вредности од a пределили, које су мање од јединице, морамо набавити други начин. Претпостављајући, да су x и r положни бројеви, добијамо из познатих узрока ову неједнакост

$$e^{\frac{x}{r}} > 1 + \frac{x}{r}$$

$$e^{-x} < \left(1 + \frac{x}{r}\right)^{-1}$$

и ако место e^{-x} ову вредност у (6) ставимо,

$$\Gamma(a) < \int_0^\infty x^{a-1}\left(1+\tfrac{p}{x}\right)^{-1} \partial x,$$

али како је број p по претпоставци положан а иначе сасвим повољан број, можемо га увек тако определити, да је $p = a + n + 1$, разумевајући под n цео и положан број. Стављајући ову вредност за p и интегришући, добијамо

$$\Gamma(a) < \int_0^\infty x^{a-1}\left(1+\tfrac{x}{p}\right)^{-1} \partial x$$

$$< \int_0^1 p^a\, y^{p-a-1} (1-y)^{a-1}\, \partial y$$

$$< (a+n+1)^a \int_0^1 y^n\, (1-y)^{a-1}\, \partial y$$

$$\Gamma(a) < \frac{1.2.3.\ldots.n}{a(a+1)(a+2)\ldots.(a+n)}(a+n+1)^a$$

с друге стране добијамо, ако определени интеграл за функцију $\Gamma(a)$ на два члана разложимо

$$\Gamma(a) = \int_0^n x^{a-1}\, e^{-x}\, \partial x + \int_n^{+\infty} x^{a-1} e^{-x}\, \partial x$$

и отуда

$$\Gamma(a) > \int_0^n x^{a-1}\, e^{-x}\, \partial x$$

јер је вредност интеграла $\int_n^{+\infty} x^{a-1}\, e^{-x}\, \partial x$ положан број

Претстављајући и сад као пређе, да је x положан број, имамо

$$e^{-\frac{x}{n}} > 1 - \frac{x}{n}$$
$$e^{-x} > (1 - \frac{x}{n})^n$$

па зато ако за e^{-x} ову вредност у претпоследњу једначину ставимо, она ће бити још већма поткрепљена, по томе је

$$\Gamma(a) > \int_0^n x^{a-1} (1 - \frac{x}{n})^n \partial x$$

или ако $1 - \frac{x}{n} = y$ ставимо

$$\Gamma(a) > n^a \int_0^1 y^n (-y)^{a-1} \partial y$$

Вредност интеграла на десној страни можемо врло лако определити почесним интегрисањем. У осталом његова је вредност

$$\Gamma(a) > n^a \frac{1.2.3.\ldots.(n-1)\,n}{a(a+1)(a+2)\ldots(a+n)}$$

Сравњавајући обе вредности за функцију $\Gamma(a)$, добијамо напослетку

$$\frac{\Gamma(a)}{(+\frac{a+1}{n})^a} < \frac{1.2.3.\ldots.(n-1).n}{a(a+1)(a+2)\ldots.(a+n} n^a < \Gamma(a)$$

и ако овде граничну вредност за $\lim n = \infty$ узмемо

$$\Gamma(a) = \lim\left\{\frac{1}{a}.\frac{2}{a+1}.\frac{3}{a+2}.\ldots.\frac{n}{a+n-1}\; n^{a-1}\right\} \quad (8.)$$

јер је

$$\frac{n^a}{a+n} = \frac{n}{a+n} \cdot n^{a-1}$$

а $\lim\left(\frac{n}{a+n}\right) = 1.$

У последњем обрасцу ставимо $a = \mu + \lambda$, μ, $\mu - \lambda$ где је по самој природи ствари $\mu - \lambda > o$ и разделимо $[\Gamma(\mu)]^2$ са $\Gamma(\mu + \lambda).\Gamma(\mu - \lambda)$, па добијамо врло лако

$$\frac{\{\Gamma(\mu)\}^2}{\Gamma(\mu+\lambda).\,\Gamma(\mu-\lambda)} = \left\{1-\frac{\lambda^2}{\mu^2}\right\}\left\{1-\frac{\lambda^2}{(\mu+1)^2}\right\}$$

$$\left\{1-\frac{\lambda^2}{(\mu+2^2}\right\}\cdots\cdots\cdots$$

и ако овде $\mu = 1$

$$\frac{1}{\Gamma(1+\lambda)\,\Gamma(1-\lambda)} = \frac{\sin\lambda\pi}{\lambda\pi},\ \text{за}\ 0 > \lambda < 1$$

али је $\Gamma(1+\lambda) = \lambda\,\Gamma(\lambda)$,

па зато добијамо напослетку

$$\Gamma(\lambda).\ \Gamma(1-\lambda) = \frac{\pi}{\sin\lambda\pi} \qquad 0 < \lambda < 1 \qquad (9)$$

Из овога образца увиђамо, да за функцију гама треба само оне вредитсти да рачунамо, којих аргументи леже између 0 и $\frac{1}{2}$ или између $\frac{1}{2}$ и 1 а све друге њене вредности можемо рачунати помоћу врло лаких образаца, које смо већ извели.

Премда подпуно рачунање и својства функције гама не су цељ овога чланка, опет зато ми ћемо извести још један ред за њене природне логаритме, који са врло простим модификацијама досадањих резултата добијамо. Ставимо у једначину (8) а + 1 место а и узмимо место бројева њихове природне логаритме, па имамо

$$l\Gamma(1+a) = \lim\left\{a\,ln - l\left(1+\frac{a}{1}\right) - l\left(1+\frac{a}{2}\right)\cdots\cdots - l\left(1+\frac{a}{n}\right)\right\}$$

$$\text{за}\ \lim n = \infty$$

Ако је $(-1) < a < (+1)$ а за те границе аргумента а и треба нам вредност функције гама поједине чланове на десној страни можемо развити у безкрајне редове. Уређујући их по степенима од а на више, добијамо

$$l\,\Gamma(1+a) = -\left\{\frac{1}{1}+\frac{1}{2}+\frac{1}{3}+\cdots\cdots+\frac{1}{n}-l\,n\right\}a$$

$$+\frac{1}{2}\left\{\frac{1}{1^2}+\frac{1}{2^2}+\frac{1}{3^2}+\cdots\cdots+\frac{1}{n^2}-\quad\right\}a^2$$

$$-\frac{1}{3}\left\{\frac{1}{1^3}+\frac{1}{2^3}+\frac{1}{3^3}+\cdots\cdots+\frac{1}{n^3}-\quad\right\}a^3$$

$$+ \ldots\ldots\ldots$$
$$= - Ca + \tfrac{1}{2} S_2 a^2 - \tfrac{1}{3} S_3 a^3 + \tfrac{1}{4} S_4 a^4 - \tfrac{1}{5} S_5 a^5 + \ldots\ldots$$

где је краткоће ради стављено

$$C = \tfrac{1}{1} + \tfrac{1}{2} + \tfrac{1}{3} + \cdots\cdots + \tfrac{1}{n} - l\, n$$
$$= 0{\cdot}577215664901532 \cdots\cdots$$
$$S\,p = \frac{1}{1^p} + \frac{1}{2^p} + \frac{1}{3^p} + \frac{1}{4^p} + \frac{1}{5^p} + \ldots\ldots\ldots\ldots$$

Ставимо даље $-a$ место a и одузмимо нову једначину од прве па имамо

$$\tfrac{1}{2} l \frac{\Gamma(a+a)}{\Gamma(1-a)} = - \left\{ C\,a + \tfrac{1}{3} S_3\, a^3 + \tfrac{1}{5} S_5 + \ldots\ldots \right\}$$

али је у обзиру на једначину (9.)

$$\frac{\Gamma(1+a)}{\Gamma(1-a)} = \frac{\Gamma(1+a)^2}{a\Gamma(a)\,\Gamma(1-a)} = \frac{\Gamma(1+a)^2}{a\,\pi} \sin a\,\pi$$

и отуда

$$l\,\Gamma(1+a) = \tfrac{1}{2} l + \left\{ \frac{a\,\pi}{\sin a\,\pi} \right\} - \left\{ C\,a + \tfrac{1}{3} S_3 a^3 + \tfrac{1}{5} S_5 a^5 + \ldots \right\}$$

Да би конфергенцију овога реда још већма увеличали, додајмо му идентичку једначину

$$0 = \tfrac{1}{2}\, l \frac{1+a}{1-a} + \tfrac{1}{1} a + \tfrac{1}{3}\, a^3 + \tfrac{1}{5}\, a^5$$

а отуда

$$l\,\Gamma(1+a) = \tfrac{1}{2}\, l \left\{ \frac{a\,\pi}{\sin a\,\pi} \right. - \tfrac{1}{2} l \left\{ \frac{1+a}{1-a} \right\} + C_1 a - C_3 a^3 - C_5 a^5 - \ldots$$

Напослетку да би добили логаритам од $\Gamma(a)$, одузмимо с обе стране $l\,a$ јер због

$$\frac{l\,\Gamma(1+a)}{l\,a} = l \frac{\Gamma(1+a)}{a} = l\,\Gamma(a)$$

добијамо

$$l\,\Gamma(a) = \tfrac{1}{2}\, l \left\{ \frac{a\,\pi}{\sin a\,\pi} \right\} - \tfrac{1}{2} l \left(\frac{1+a}{1-a} \right) - l\,a + C_1\, a - C_3\, a^3$$

$- C_5 a^5 - \ldots\ldots$ где сачиниоци од a имају ове вредности.

$$C_1 = 1 - C = 0.4227843351$$
$$C_3 = \frac{1}{3}(S_3 - 1) = 0{\cdot}0673530105$$
$$C_5 = \frac{1}{5}(S_5 - 1) = 0{\cdot}0073855510$$
$$C_7 = \frac{1}{7}(S_7 - 1) = 0{\cdot}0011927539$$
$$C_9 = \frac{1}{9}(S_9 - 1) = 0{\cdot}0002231458$$
$$C_{11} = \frac{1}{11}(S_{11} - 1) = 0{\cdot}0000449262$$
$$C_{13} = \frac{1}{13}(S_{13} - 1) = 0{\cdot}$$

Овај последњи ред врло добро конвергира за $a < \frac{1}{2}$ што нам управо и треба.

Лежандар у свом великом делу Traité de fónct. ellipt tom. II. саопштијо је по већу таблицу за вредност функције гама у бриговим логаритмима.

Из добивених резултата за функцију гама извешћемо неке специјалитете. Ставимо у (8.) $\lambda = \frac{1}{2}$, па добијамо

$$\Gamma\left(\tfrac{1}{2}\right) = \sqrt{\pi} \qquad (10.)$$

Исто тако ако у познатом обрасцу

$$\Gamma(a+n) = n(n+1)(n+2)\cdots(n+a-1)\Gamma(n)$$

$n = \frac{1}{2}$ ставвмо, добијамо

$$\Gamma\left(a+\tfrac{1}{2}\right) = \frac{1}{2^a}\; 1.\,3.\,5.\,7.\ldots.(2a-1)\sqrt{\pi}$$

али је по самом определењу функције гама

$$\Gamma\left(a+\tfrac{1}{2}\right) = \int_0^\infty e^{-x}\, x^{a-\frac{1}{2}}\, \partial x$$

и по томе

$$\int_0^\infty x^{a-\frac{1}{2}} e^{-x} \partial x = \frac{1}{2^a}\, 1.\,3.\,5.\,7.\ldots.(2a-1)\sqrt{\pi}. \quad (11,)$$

Сад се вратимо на саму ствар. Ставимо у последњој једначини $x = h^2 \triangle^2$ и $a = 0$, па имамо

$$2h\int_0^\infty e^{-h^2\triangle^2}\partial\triangle=\sqrt{\pi}$$

$$\int_0^\infty e^{-h^2\triangle^2}\partial\triangle=\frac{\sqrt{\pi}}{2h}$$

али је по једначини (5.)

$$2c\int_0^\infty e^{-h^2\triangle^2}\partial\triangle=1$$

и по томе ако место последњег интеграла ставимо његову вредност, добијамо за константу c

$$c=\frac{h}{\sqrt{\pi}}$$

Ставимо на послетку ову вредност за c у једначин (4.) па добијамо за вероватноћу P, да учињена погрешка лежи између a и b

$$P=\frac{h}{\sqrt{\pi}}\int_a^b e^{-h^2\triangle^2}\partial\triangle,\quad b>a \qquad (12.)$$

Као што се из овог последњег обрасца види, треба да знамо колика је учињена погрешка и каквоћа тога сматрања, па да њену вероватноћу определимо. Колика је права погрешка, ми несмо никад у стању да дознамо. При свем том од овог обрасца имамо велике користи. Пре свега можемо погрешке повољне узимати и њихове вероватноће опредељавати, јер отуда добијамо вероватне законе, по којима се погрешке по величини својој појављују. Ради тога нужно је да *дамо* други вид последњем интегралу.

Да учињена погрешка лежи између — a и + a вероватноћа је

$$\frac{h}{\sqrt{\pi}}\int\limits_{-a}^{+a} e^{-h^2\Delta^2}\,\partial\Delta = \frac{2h}{\sqrt{\pi}}\int\limits_{0}^{a} e^{-h^2\Delta^2}\,\partial\Delta$$

а почем су положене и одречне погрешке исте величине подједнако вероватне, онда под последњим интегремом можемо разумевати вероватноћу, да учињена погрешка по својој апсолутној вредности лежи између 0 и a. Ради истог рачунања вероватноће ставимо $h\,\Delta = t$, па имамо

$$P = \frac{2}{\sqrt{\pi}}\int\limits_{0}^{ah} e^{-t^2}\,\partial t$$

Најлакшим начином долазимо до обрасца за рачунање овога интеграла, ако e^{-t^2} у безкрајни ред развијемо и интегрирамо, јер је

$$P = \frac{2}{\sqrt{\pi}}\left\{ a\,h - \frac{1}{1}\,\frac{(a\,h)^3}{3} + \frac{1}{1.2}\,\frac{(ah)^5}{5} - \frac{1}{1.2.3}\,\frac{(ah)^7}{7} + \dots \right\}$$

Овај ред конвергира брзо само за мале вредности за a h, па зато је нужно, да покажемо и друге начине за рачунање поменута интеграла. Пре свега да му дамо овај вид.

$$\int\limits_{0}^{ah} e^{-t^2}\,\partial t = \int\limits_{0}^{\infty} e^{-t^2}\,\partial t + \int\limits_{\infty}^{ah} e^{-t^2}\,\partial t$$

$$= \frac{1}{2}\sqrt{\pi} - \int\limits_{ah}^{\infty} e^{-t^2}\,\partial t$$

и отуда добијамо за вероватноћу P

$$P = 1 - \frac{2}{\sqrt{\pi}}\int\limits_{ah}^{\infty} e^{-t^2}\,\partial t$$

Последњи интеграл специјалан је случај непотпуне гама функције. За његово рачунање има више начина. Тако

на прилику почесним интегрисањем добијамо

$$\int e^{-t^2}\partial t = \int \frac{\partial(-\frac{1}{2}e^{-t^2})}{\partial t}\frac{\partial t}{t} = -\frac{1}{2}\frac{e^{-t^2}}{t} - \frac{1}{2}\int\frac{e^{-t^2}}{t^2}\partial t$$

$$\frac{1}{2}\int\frac{e^{-t^2}}{t^2}\partial t \int\frac{\partial(-\frac{1}{2}e^{-t^2})}{\partial t}\frac{\partial t}{t^3} = -\frac{1}{4}\frac{e^{-t^2}}{t^3} - \frac{1}{2}\cdot\frac{3}{2}\int\frac{e^{-t^2}}{t^4}\partial t$$

$$\frac{3}{4}\int\frac{e^{-t^2}}{t^4}\partial t = -\frac{3}{4}\cdot\frac{1}{2}\frac{e^{-t^2}}{t^5} - \frac{1}{2}\frac{3}{2}\frac{5}{2}\int\frac{e^{-t^2}}{t^6}\partial t$$

. . . .

и отуда постепеним замењивањем

$$\int e^{-t^2}\partial t = -\frac{e^{-t^2}}{2t}\left\{1 - \frac{1}{2t^2} + \frac{1.3}{(2t^2)^2} - \frac{1.3.5}{(2t^2)^3} + \cdots\cdots + (-1)^n\frac{1.3.\ldots..(2n-1)}{(2t^2)^n}\right\} + (-1)^{n+1}R,$$

$$R = \frac{1.3.5\ldots\ldots(n+1)}{(2)^{n+1}}\int\frac{e^{-t^2}}{t^{2n+1}}\cdot\partial t.$$

или ако границе ∞ и α у интегралу уведемо

$$\int_\alpha^\infty e^{-t^2}\partial t = \frac{e^{-\alpha^2}}{2\alpha}\left\{1 - \frac{1}{2\alpha^2} + \frac{1.3}{(2\alpha^2)^2} - \frac{1.3.5}{(2\alpha^2)^3} + \cdots\cdots + (-1)^n\frac{1.3\ldots(2n-1)}{(2\alpha^2)^n}\right\} + (-1)^{n+1}R'$$

$$R' = \frac{1.3.5\ldots\ldots(2n+1)}{2^{n+1}}\int_\alpha^\infty\frac{e^{-t^2}}{t^{2n+2}}\partial t$$

Овај ред истина дивергира, јер је

$$\lim \left\{ \frac{1.\ 3.\ 5 \ldots\ldots (2n-1)}{(2\alpha^2)^n} \right\} > \lim \frac{(2n)^n}{(2\alpha)^{2n}} > \infty \text{ за } \lim n = \infty$$

али при свем том он притежава карактеристичко својство, да му је остатак увек мањи од члана што је пред њим. И заиста почем је

$$\int_\alpha^\infty e^{-t^2} \frac{\partial t}{t^{2n+2}} < e^{\alpha} \int_\alpha^\infty \frac{\partial t}{t^{2n+2}}$$

следује.

$$R' < \frac{1.3.5 \ldots (2n+1)}{2^{2n+1}} \quad e^{-\alpha^2} \int_\alpha^\infty \frac{\partial t}{t^{2n+2}}$$

$$< \frac{e^{-\alpha^2}}{2\alpha} \frac{1.3.5 \ldots (2n-1)}{(2\alpha)^n}$$

као што је и требало, да се докаже. У практици ваља дакле рачунати само до онога члана, који је врло мали, тако н пр. ако би се захтевала тачност на седам децимала, онда треба рачунати само до онога члана, којега вредност нема утицаја на седми децимал, јер тада и сам остатак нема утицаја.

Ово је леп пример о употреби дивергентних редова.

Због велике важности интеграла $\int_\alpha^\infty e^{-t^2} \partial t$, саопштићемо овде још један ред, који за $\alpha > 1$ врло добро конвергира. У претпоставци да је λ прави и положан разлотак, ставимо у интегралу.

$$\int_\alpha^\infty \frac{1}{V^\lambda} \ e^{-V} \partial V$$

$V = (1 + u)\,\alpha$, па имамо

$$\int_{\alpha}^{\infty} \frac{1}{V^{\lambda}}\, e^{-V}\, \partial V = \alpha^{1-\lambda}\, e^{-\alpha} \int_{0}^{\infty} \frac{1}{(1+u)^{\lambda}}\, e^{-\alpha u}\, \partial u$$

Да би последњи интеграл за саму интеграцију згодно трансформисали, ставимо у идентичкој једначини

$$\Gamma(\lambda) = \int_{0}^{\infty} z^{\lambda-1}\, e^{-z}\, \partial z$$

$z = a\,t$, разумевајући под a положну сталну количину, па добијамо

$$\Gamma(\lambda) = a^{\lambda} \int_{0}^{\infty} t^{\lambda-1}\, l^{-at}\, \partial t$$

$$\frac{1}{a^{\lambda}} = \frac{1}{\Gamma(\lambda)} \int_{0}^{\infty} t^{\lambda-t}\, e^{at}\, \partial t$$

и ако овде напослетку $a = 1 + u$ ставимо и у први интеграл заменимо, добијамо

$$\int_{\alpha}^{\infty} \frac{1}{V^{\lambda}}\, e^{-V}\, \partial V = \frac{\alpha^{1-\lambda}\, e^{-a}}{\Gamma(\lambda)} \int_{0}^{\infty} e^{-\alpha u}\, \partial u \int_{0}^{\infty} t^{\lambda-1}\, e^{-(1+u)t}\, \partial t$$

$$= \frac{\alpha^{1-\lambda}\, e^{-\alpha}}{\Gamma(\lambda)} \int_{0}^{\infty} t^{\lambda-1}\, e^{-t}\, \partial t \int_{0}^{\infty} e^{-(\alpha+t)u}\, \partial u$$

$$= \frac{\alpha^{1-\lambda}\, e^{-a}}{\Gamma(\lambda)} \int_{0}^{\infty} \frac{t^{\lambda-1}}{e^{t}} \cdot \frac{\partial t}{\alpha + t}$$

У овом последњем интегралу ставимо место $\frac{1}{\alpha+t}$ познати ред

$$\frac{1}{\alpha+t}=\frac{1}{\alpha}-\frac{t}{\alpha(\alpha+1)}+\frac{t(t-1)}{\alpha(\alpha+1)(\alpha+2)}-$$
$$\frac{t(t-1)(t-2)}{\alpha(\alpha+1)(\alpha+2)(\alpha+3)}+\cdots\cdots$$

и интегришемо, па имамо

$$\int_\alpha^\infty \frac{1}{V^\lambda}e^{-V}\partial V=\alpha^{1-\lambda}e^{-\alpha}\left\{\frac{1}{\alpha}-\frac{b_1}{\alpha(\alpha+1)}+\right.$$
$$\left.\frac{b_2}{\alpha(\alpha+1)\alpha+2}-\cdots\cdots\right\} \qquad (13)$$

где је краткоће ради стављено

$$B_\mu=\frac{1}{\Gamma(\lambda)}\int_0^\infty t(t-1)\ldots\ldots(t-\overline{\mu-1})\,t^{\lambda-1}e^{-t}\,\partial t.$$

Сачиниоцима b може се дати и друга за рачунање удобнија форма, јер ако у интегралном знаку

$$t(t-1)(t-2)\ldots\ldots(t-\overline{\mu-1})=t^\mu-c_1t^{\mu-1}+c_2t^{\mu-2}\ldots\ldots$$
$$+(-1)^{\mu-1}c_{\mu-1}\,t$$

ставимо и интегришемо, што је наравно врло лак посао и факултет

$$\lambda(\lambda+1)(\lambda+2)\ldots\ldots(\lambda+\mu-1)$$

са $\varphi(\lambda, \mu)$ означимо добијамо

$$B_\mu=\varphi(\lambda,\mu)-c_1\,\varphi(\lambda,\overline{\mu-1})+c_2\,\varphi(\lambda,\mu-2)-\ldots\ldots$$

У специјалном случају за $\lambda=\frac{1}{2}$ и $V=t^2$ добијамо напослетку

$$\int_\alpha^\infty e^{-t^2}\partial t=\frac{1}{2\alpha}e^{-\alpha^2}\left\{1-\frac{b_1}{(\alpha^2+1)}+\frac{b_2}{(\alpha^2+1)(\alpha^2+1)}\right.$$

$$- \frac{b_3}{(\alpha^2+1)(\alpha^2+2)(\alpha^2+1)} + \ldots\ldots \Big\}$$

где сачиниоци b ове вредности имају

$$b_1 = \tfrac{1}{2} \;, \; b_2 = \tfrac{1}{4} \;, \; b_3 = \tfrac{5}{8}$$

$$b_4 = \tfrac{9}{16} \;, \; b_5 = \tfrac{129}{32} \;, \; \ldots\ldots$$

Образац (13) са модификацијама његовим показао је први пут Шлемилх у Zeitschr. f. Math. u. Phys, tom. 4. pag. 390. Крамп. придао је на крају свом делу Analyse des réfract. astron. прорачуњену таблицу за интеграо $\int_\alpha^\infty e^{-t^2} \partial t$ а тако исто и Безел у свом делу fundam. astron. за интеграо $e^{-\alpha^2} \int_\alpha^\infty e^{-t^2} \partial t$. За наш посао обе поменуте таблице не мају практичке вредности у толико, што ни једна од њих не даје непосредно вероватноћу.

Енке у у Berlin. astron. Jahrb. für 1834 прорачунао је вероватноћу P на седам децимала од ah = 0 до ah = 2, па и ми је стављамо овде.

ah.	P.	ah.	P.
0.00	0.0000000	0.10	0.1124630
.01	.0112833	.11	.1236230
.02	.0225644	.12	.1347584
.03	.0338410	.13	.1458671
.04	.0451109	.14	.1569470
.05	.0563718	.15	.1679959
.06	.0676215	.16	.1790117
.07	.0788577	.17	.1899923
.08	.0900781	.18	.2009357
.09	.1012806	.19	.2118398

ah.	P.	ah.	P.
0.20	0.2227025	0.50	0.5204999
.21	.2335218	.51	.5292437
.22	.2442958	.52	.5378987
.23	.2550225	.53	.5464641
.24	.2657000	.54	.5549392
.25	.2763263	.55	.5633233
.26	.2868997	.56	.5716157
.27	.2974182	.57	.5798158
.28	.3078800	.58	.5879229
.29	.3182834	.59	.5959365
0.30	0.3286267	0.60	0.6038561
.31	.3389081	.61	.6116812
.32	.3491259	.62	.6194114
.33	.3592785	.63	.6270463
.34	.3693644	.64	.6345857
.35	.3793819	.65	.6420292
.36	.3893296	.66	.6493765
.37	.3992059	.67	.6566275
.38	.4090093	.68	.6637820
.39	.4187385	.69	.6708399
0.40	0.4283922	0.70	0.6778010
.41	.4379690	.71	.6846654
.42	.4474976	.72	.6914330
.43	.4568867	.73	.6981038
.44	.4662251	.74	.7046780
.45	.4754818	.75	.7111556
.46	.4846555	.76	.7175367
.47	.4937452	.77	.7238216
.48	.5027498	.78	.7300104
.49	.5116683	.79	.7361035

ah	P.	ah	P.
0.80	0.7421010	1.10	0.8802050
.81	.7480033	.11	.8835330
.82	.7538108	.12	.8867879
.83	.7595238	.13	.8899707
.84	.7651427	.14	.8930823
.85	.7706680	.15	.8961238
.86	.7761002	.16	.8990962
.87	.7814398	.17	.9020004
.88	.7866873	.18	.9048374
.89	.7918432	.19	.9076083
0.90	0.7969082	1.20	0.9103140
.91	.8018828	.21	.9129555
.92	.8067677	.22	.9155339
.93	.8115635	.23	.9180501
.94	.8162710	.24	.9205052
.95	.8208908	.25	.9229001
.96	.8254236	.26	.9252359
.97	.8298703	.27	.9275136
.98	.8342315	.28	.9297342
.99	.8385081	.29	.9318987
1.00	0.8427008	1.30	0.9340080
.01	.8468105	.31	.9360632
.02	.8508380	.32	.9380652
.03	.8547842	.33	.9400150
.04	.8586499	.34	.9419137
.05	.8624360	.35	.9437622
.06	.8661435	.36	.9455614
.07	.8697732	.37	.9473124
.08	.8733261	.38	.9490160
.09	.8768030	.39	.9506733

ah.	P.	ah.	P.
1.40	0.9522851	1.70	0.9837904
.41	.9538524	.71	.9844070
.42	.9553762	.72	.9850028
.43	.9568573	.73	.9855785
.44	.9582966	.74	.9861346
.45	.9596950	.75	.9866717
.46	.9610535	.76	.9871903
.47	.9623729	.77	.9876910
.48	.9636541	.78	.9881742
.49	.9648979	.79	.9886406
1.50	0.9661052	1.80	0.9890905
51	.9672768	1.81	.9895245
.52	.9684135	.82	.9899431
.53	.9695162	.83	.9903467
.54	.9705857	.84	.9907359
.55	.9716227	.85	.9911110
.56	.9726281	.86	.9914725
.57	.9736026	.87	.9918207
.58	.9745470	.88	.9921562
.59	.9754620	.89	.9924793
1.60	0.9763484	1.90	0.9927904
.61	.9772069	.91	.9930899
.62	.9780381	.92	.9933782
.63	.9788429	.93	.9936557
.64	.9796218	.94	.9939226
.65	.9803756	.95	.9941794
.66	.9811049	.96	.9944263
.67	.9818104	.97	.9946637
.68	.9824928	.98	.9948920
.69	.9831526	.99	.9951114
		2.00	0.9953223.

Да би значај ове таблице боље разјаснили, да наведемо један пример. На прилику у деветом реду за $ah = 0{\cdot}08$ налазимо $P = 0{\cdot}0900781$ а то ће рећи ако смо какву количину 10000000 пута са једнаком тачношћу сматрали, можемо рачунати, да имамо 900781 сматрања, којих погрешке не су веће од $a = \frac{0{\cdot}08}{h}$.

Из опредељења вероватноће, да каква погрешка лежи у извесним границама, следује непосредно и појам вероватне погрешке. Представимо себи, да смо какву количину млого пута са једнаком тачношћу сматрали и уредимо поједине погрешке (разлику између праве и нађене вредности) по њиховој апсолутној вредности, пишући сваку онолико пута, колико смо их пута при сматрањима добили, то зовемо ону погрешку која је у средини вероватна погрешка. Означимо је са r, то је вероватноћа, да права погрешка лежи између (—r) и (+r), по томе дакле имамо

$$\frac{h}{\sqrt{\pi}} \int_{-r}^{+r} e^{-h^2\Delta^2} \partial\Delta = \frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_{0}^{rh} e^{-t^2} \partial t = \frac{1}{2}$$

Из ове горње таблице помоћу уметања (интерполовања) налазимо лако вредност за rh.

$$rh = \rho = 0.4769360. \qquad (14.)$$

По овоме дакле можемо рачунати, ако смо млого пута једну и исту количину сматрали, да имамо половину сматрања, којих су погрешке мање од $r = \frac{0{\cdot}4769360}{h}$ а половину, којих су погрешке веће од r. Због тога називамо r вероватна погрешка.

Ми смо показали, како можемо наћи вероватноћу за сваку погрешку, ако наравно какvoћу сматрања познајемо. Млого бољи преглед добијамо о закону, по коме се по-

грешке појављују, ако само вероватну погрешку определимо и њу узмемо за јединицу осталих погрешака, којих вероватноћу тражимо, т. ј. тим хоћемо да знамо, кад је број сматрања дат, колико ћемо сматрања имати, којих су погрешке n—пута веће или мање од вероватне погрешке. Да би овој мисли аналитичку одећу дали, ставимо $\triangle = nr$, то интеграо

$$\frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_{0}^{n\varrho} e^{-t^2} \partial t \qquad (15)$$

представља вероватноћу оних погрешака, које су n—пута веће или мање од вероватне погрешке. Вредност ове вероватноће за особите вредности за n можемо рачунати помоћу већ изведених редова или помоћу горње таблице, али у последњем случају треба већином да умећемо. Ми ћемо саопштити прорачуњену вероватноћу од $n=0$ до $n=5$ (Encke, Berlin. astron. Jahrbuch 1834.)

n.	P.	n.	P.	n.	P.
0.00	0.00000	0.10	0.05378	0.20	0.10731
.01	.00538	.11	.05914	.21	.11264
.02	.01076	.12	.06451	.22	.11796
.03	.01614	.13	.06987	.23	.12328
.04	.02152	.14	.07523	.24	.12860
.05	.02690	.15	.08059	.25	.13391
.06	.03228	.16	.08594	.26	.13921
.07	.03766	.17	.09129	.27	.14451
.08	.04303	.18	.09663	.28	.14980
.09	.04840	.19	.10197	.29	.15508

n.	P.	n.	P.	n.	P.
0.30	0.16035	0.60	0.31430	0.90	0.45618
.31	.16562	.61	.31925	.91	.46064
.32	.17088	.62	.32419	.92	.46509
.33	.17614	.63	.32911	.93	.46952
.34	.18138	.64	.33402	.94	.47393
.35	.18662	.65	.33892	.95	.47832
.36	.19185	.66	.34380	.96	.48270
.38	.19707	.67	.34866	.97	.48605
.38	.20229	.68	.35352	.98	.49139
.39	.20749	.69	.35835	.99	.49570
0.40	0.21268	0.70	0.36317	1.00	0.50000
.41	.21787	.71	.36798	.01	.50428
.42	.22304	.72	.37277	.02	.50853
.43	.22821	.73	.37755	.03	.51277
.44	.23336	.74	.38231	.04	.51699
.45	.23851	.75	.38705	.05	.52119
.46	.24364	.76	.39178	.06	.52537
.47	.24876	.77	.39649	.07	.52952
.48	.25388	.78	.40118	.08	.53366
.49	.25898	.79	.40586	.09	.53778
0.50	0.26407	0.80	0.41052	1.10	0.54188
.51	.26915	.81	.41517	.11	.54595
.52	.27421	.82	.41979	.12	.55001
.53	.27927	.83	.42440	.13	.55404
.54	.28431	.84	.42899	.14	.55806
.55	.28934	.85	.43357	.15	.56205
.56	.29436	.86	.43813	.16	.56602
.57	.29936	.87	.42267	.17	.56998
.58	.30435	.88	.44719	.18	.57391
.59	.30933	.89	.45169	.19	.57782

n.	P.	n.	P.	n.	P.
1.20	0.58171	1.50	1.68833	1.80	0.77528
.21	.58558	.51	1.69155	.81	.77785
.22	.58942	.52	1.69474	.82	.78039
.23	.59325	.53	.69791	.83	.78291
.24	.59705	.54	.70106	.84	.78542
.25	.60083	.55	.70419	.85	.78790
.26	.60460	.56	.70729	.86	.79036
.27	.60833	.57	.71038	.87	.79280
.28	.61205	.58	.71344	.88	.79522
.29	.61575	.59	.71648	.89	.79761
1.30	0.61942	1.60	0.71949	1.90	0.79999
.31	.62308	.61	.72249	.91	.80235
.32	.62671	.62	.72546	.92	.80469
.33	.63032	.63	.72841	.93	.80700
.34	.63391	.64	.73134	.94	.80930
.35	.63747	.65	.73425	.95	.81158
.36	.64102	.66	.73714	.96	.81383
.37	.64454	.67	.74000	.97	.81607
.38	.64804	.68	.74285	.98	.81828
.39	.65152	.69	.74567	.99	.82048
1.40	0.65498	1.70	0.74847	2.00	0.82266
.41	.65841	.71	.75124	.01	.82481
.42	.66182	.72	.75400	.02	.82695
.43	.66521	.73	.75674	.03	.82907
.44	.66858	.74	.75945	.04	.83117
.45	.67193	.75	.76214	.05	.83324
.46	.67526	.76	.76481	.06	.83530
.47	.67856	.77	.76746	.07	.83734
.48	.68184	.78	.77009	.08	.83936
.49	.68510	.79	.77270	.09	.84137

n.	P.	n.	P.	n.	P.
2.10	0.84335	2.40	0.89450	2.70	0.93141
.11	.84531	.41	.89595	.71	.93243
.12	.84726	.42	.89738	.72	.93344
.13	,84919	.43	.89879	.73	.93443
.14	.85109	.44	.90019	.74	.93541
.15	.85298	.45	.90157	.75	.93638
.16	.85486	.46	.90293	.76	.93734
.17	.85671	.47	.90428	.77	.93828
.18	.85854	.48	.90562	.78	.93922
.19	.86036	.49	.90694	.79	.94014
2.20	0.86216	2.50	0.90825	2.80	0.94105
.21	.86394	.51	.90954	.81	.94195
.22	.86570	.52	.91082	.82	.94284
.23	.86745	.53	.91208	.83	.94371
.24	.86917	.54	.91332	.84	.94458
.25	.87088	.55	.91456	.85	.94543
.26	.87258	.56	.91578	.86	.94627
.27	.87425	.57	.91698	.87	.94711
.28	.87591	.58	.91817	.88	.94793
.29	.87755	.59	.91935	.89	.94874
2.30	0.87918	2.60	0.92051	2.90	0.94954
.31	.88078	.61	.92166	.91	.95033
.32	.88237	.62	.92280	.92	.95111
.33	.88395	.63	.92392	.93	.95187
.34	.88550	.64	.92503	.94	.95263
.35	.88705	.65	.92613	.95	.95338
.36	.88857	.66	.92721	.96	.95412
.37	.89008	.67	.92828	.97	.95485
.38	.89157	.68	.92934	.98	.95557
.39	.89304	.69	.93038	.89	.95628

n.	P.	n.	P.	n.	P.
3.00	0.95698	3.20	0.96910	3.40	0.97817
.01	.95767	.21	.96962	.50	.98176
.02	.95835	.22	.97013	.60	.98482
.03	.95902	.23	.97064	.70	.98743
.04	.95968	.24	.97114	.80	.98962
.05	.96033	.25	.97163	.90	.99147
.06	.96098	.26	.97211		
.07	.96161	.27	.97259	4.00	0.99302
.08	.96224	.28	.97306	.10	.99431
.09	.96286	.29	.97352	.20	.99539
				.30	.99627
3.10	0.96346	3.30	0.97397	.40	.99700
.11	.96406	.31	.97442	.50	.99760
.12	.96466	.32	.97486	.60	.99808
.13	.96524	.33	.97530	.70	.99848
.14	.96582	.34	.97573	.80	.99879
.15	.96638	.35	.97615	.90	.98905
.18	.96694	.36	.97657		
.17	.96749	.37	.97698	5.00	0.99926
.18	.96804	.38	.97738		
.19	.96857	.39	.97777		

Што се тиче употребе ове таблице, показаће најбоље један пример. На прилику за n = 0.5 налазимо P = 0·26407 а то ће рећи да ћемо између 100000 сматрања имати по правилу 26407, којих су погрешке мање од $\frac{1}{2}$ r. Тако исто за n = 5 налазимо P = 0.99926 т. ј. између 100000 сматрања имаћемо по правилу 99926 сматрања, којих су погрешке мање од 5 r. И заиста ако какву количину више пута сматрамо и учињене погрешке сравнимо са погрешкама, које по теорији добијамо, уверићемо се,

да се већином подударају и то тим већма, што је број сматрања већи.

Вероватне вредности непознатих, кад њихову функцију непосредно сматрамо.

Више пута не смо у стању, да поједине количине непосредно из сматрања определимо, јер су нам у виду функције дате. Саму функцију можемо непосредно из сматрања определити па хоћемо из њене вредности и саме аргументе да определимо. Ми ћемо најпре да сматрамо линеарну функцију. Нека је таква функција

$$A_1 X_1 + A_2 X_2 + A_3 X_3 + \ldots + A_n X_n = V$$

Узмимо даље да смо нашли, да је за

$$A_1 = A_{1,1};\ A_2 = A_{1,2};\ \ldots\ A_n = A_{1,n} \text{ и } V = V_1$$
$$A_1 = A_{2,1};\ A_2 = A_{2,2};\ \ldots\ A_n = A_{2,n} \text{ и } V = V_2$$
$$\vdots$$
$$A_1 = A_{m,1};\ A_2 = A_{m,2};\ \ldots\ A_n = A_{m,n} \text{ и } V = V_m$$

то имамо ову систему једначина

$$\begin{aligned} A_{1,1} X_1 + A_{1,2} X_2 + A_{1,3} X_3 + \ldots + A_{1,n} X_n &= V_1 \\ A_{2,1} X_1 + A_{2,2} X_2 + A_{2,3} X_3 + \ldots + A_{2,n} X_n &= V_2 \\ A_{3,1} X_1 + A_{3,2} X_2 + A_{3,3} X_3 + \ldots + A_{3,n} X_n &= V_3 \\ &\vdots \\ A_{m,1} X_1 + A_{m,2} X_2 + A_{m,3} X_3 + \ldots + A_{m,n} X_n &= V_m; \end{aligned} \qquad (16)$$

при том претпостављамо, да је број једначина већи од броја непознатих т. ј. $m > n$, даље да су сачиниоци

$$A_{1,1};\ A_{1,2};\ \ldots\ldots\ A_{1,n}$$
$$A_{2,1};\ A_{2,2};\ \ldots\ldots\ A_{2,n}$$
$$\vdots$$
$$A_{m,1};\ A_{m,2};\ \ldots\ldots\ A_{m,n}$$

потпуно познате а $V_1, V_2, V_3, \ldots V_m$ из појединих сматрања непосредно опредељене количине.

Кад би број сматрања био раван броју непознатих, могли би истина последње определити али почем знамо или бар предпостављамо, да су нам сматрања више или мање погрешна, да би дакле у следству тога и непознате погрешно опредељене биле; претпостављамо, да је број сматрања већи од броја непознатих т. ј. $m > n$. Потребу ове претпоставке увидићемо одма. Кад би могли определити поједина сматрања без погрешке, не би нам требало више једначина но непознатих или кад би их и било, довољно је да из њих узмемо ма коју систему од n једначина и из њих непознате $x_1, x_2, \ldots x_n$ определимо, јер њихове вредности, које би разрешавањем добили, морале би и остале (m-n) једначине задовољити. Али ми знамо или бар претпостављамо, да су нам сматрања више или мање погрешна, па зато хоћемо оне вредности за x_1, $x_2, \ldots x_n$ да определимо, за које је највећа вероватноћа, да су праве вредности. Ова вероватноћа биће увек већа, што је број сматрања већи, шта више она би била потпуна извесност, кад би само број сматрања био безкрајно велики, као што ће се доцније још боље увидети.

Нека су

$$\triangle_1, \triangle_2, \triangle_3, \ldots\ldots, \triangle_m$$

погрешке, које смо при појединим сматрањима учинили и по томе да су праве вредности функције

$$V_1 + \triangle_1; V_2 + \triangle_2; \ldots\ldots; V_m + \triangle_m,$$

то је потпуна форма једначина (16.)

$$\begin{aligned}
\triangle_1 &= A_{1,1} X_1 + A_{1,2} X_2 + \ldots\ldots + A_{1,n} X_n - V_1 \\
\triangle_2 &= A_{2,1} X_1 + A_{2,2} X_2 + \ldots\ldots + A_{2,n} X_n - V_2 \\
\triangle_3 &= A_{3,1} X_1 + A_{3,2} X_2 + \ldots\ldots + A_{3,n} X_n - V_3 \\
&\vdots
\end{aligned} \qquad (16)$$

$$\triangle_m = A_{m,1}X_1 + A_{m,2}X_2 + \ldots\ldots + A_{m,n}X_n - V_m$$

Означимо даље са $h_1, h_2, h_3, \ldots\ldots, h_m$ каквоће сматрања, то су вероватноће, да смо по реду погрешке $\triangle_1, \triangle_2, \ldots\ldots \triangle_m$ учинили

$$C_1 e^{-h_1^2 \triangle_1^2}, C_2 e^{-h_2^2 \triangle_2^2}, \ldots\ldots C_m e^{-h_m^2 \triangle_m^2}$$

и по томе вероватноћа P, да смо све погрешке уједаред или једно за другим учинили

$$P = C_1 C_2 \ldots\ldots C_m e^{-[h_1^2\triangle_1^2 + h_2^2\triangle_2^2 + \ldots\ldots + h_m^2\triangle_m^2]},$$

Вероватноћа P, почем су C и h за поједина сматрања сталне количине, зависи само од погрешака $\triangle_1, \triangle_2;$ ... $\triangle_m$, којих праву вредност тек онда добијамо, кад у једначину (16^1) праве вредности за $x_1, x_2, \ldots x_m$ ставимо. Које су праве вредности за $x_1, x_2, \ldots\ldots x_m$, ми незнамо, па зато ћемо изабрати ону за коју је највећа вероватноћа, да је права система вредности. Вероватноћа P највећа је за ону систему, за коју је

$$h_1^2\triangle_1^2 + h_2^2\triangle_2^2 + h_3^2\triangle_3^2 + \ldots\ldots + h_m^2\triangle_m^2$$

најмање. Ако дакле на $x_1, x_2, \ldots\ldots x_m$ диференцишемо и поједине почесне количнике равне нули ставимо, то имамо

$$h_1^2 \triangle_1 \frac{\partial \triangle_1}{\partial x_1} + h_2^2 \triangle_2 \frac{\partial \triangle_2}{\partial x_1} + \ldots\ldots + h_m^2 \triangle_m \frac{\partial \triangle_m}{\partial x_1} = 0$$

$$h_1^2 \triangle_1 \frac{\partial \triangle_1}{\partial x_2} + h_2^2 \triangle_2 \frac{\partial \triangle_2}{\partial x_2} + \ldots\ldots + h_m^2 \triangle_m \frac{\partial \triangle_m}{\partial x_2} = 0 \quad (17)$$

$$\vdots$$

$$h_1^2 \triangle_1 \frac{\partial \triangle_1}{\partial x_n} + h_2^2 \frac{\partial \triangle_2}{\partial x_n} + \ldots\ldots + h_m^2 \triangle_m \frac{\partial \triangle_m}{\partial x_n} = 0$$

али је

$$\frac{\partial \triangle_1}{\partial x_1} = A_{1,1};\ \frac{\partial \triangle_2}{\partial x_1} = A_{2,1};\ \frac{\partial \triangle_3}{\partial x_1} = A_{3,1};\ \ldots\ldots$$

$$\frac{\partial \triangle_1}{\partial x_2} = A_{1,2}\,;\ \frac{\partial \triangle_2}{\partial x_2} = A_{2,2}\,;\ \frac{\partial \triangle_2}{\partial x_2} = A_{3,2}\,;\ \ldots\ldots$$

$$\vdots$$

$$\frac{\partial \triangle_1}{\partial x_n} = A_{1,n}\,;\ \frac{\partial \triangle_2}{\partial x_n} = A_{2,n}\,;\ \frac{\partial \triangle_3}{\partial x_n} = A_{3,n}\,;\ \ldots\ldots$$

и ако ове вредночти у (17) ставимо, $\triangle$ са њиховим вредностима из (16')占 наменимо и по x_1, x_2, ..., x_n уредимо, добијамо напослетку

$$[h^2 A^2_{m,1}]x_1 + [h^2 A_{m,1} A_{m,2}]x_2 + \ldots + [h^2 A_{m,1} A_{m,n}]x_n = [h^2 A_{m,1} V]$$

$$[h^2 A_{m,1} A_{m,2}]x_1 + [h^2 A^2_{m,2}]x_2 + \ldots + [h^2 A_{m,2} A_{m,n}]x_n = [h^2 A_{m,2} V]$$

$$\vdots$$

$$[h^2 A_{m,1} A_{m,n}]x_1 + [h^2 A_{m,2} A_{m,n}]x_2 + \ldots\ldots + [h^2 A_{m,n}]x_n = [h^2 A_{m,n} V]$$

где је краткоће ради стављено

$$[h^2 A^2_{m,1}] = h^2_1 A^2_{1,1} + h^2_2 A^2_{2,1} + \ldots\ldots\ldots + h^2_m A^2_{m,1}$$

$$[h^2 A^2_{m,2}] = h^2_1 A^2_{1,2} + h^2_2 A^2_{2,2} + \ldots\ldots\ldots + h^2_m A^2_{m,2}$$

$$\vdots$$

$$[h^2 A_{m,1} A_{m,2}] = h^2_1 A_{1,1} A_{1,2} + h^2_2 A_{2,1} A_{2,2} + \ldots\ldots\ldots + h^2_m A_{m,1} A_{m,2}$$

$$[h^2 A_{m,1} A_{m,3}] = h^2_1 A_{1,1} A_{1,3} + h^2_2 A_{2,1} A_{2,3} + \ldots\ldots\ldots + h^2_m A_{m,1} A_{m,3}$$

$$\vdots$$

$$[h^2 A_{m,1} V] = h^2_1 A_{1,1} V_1 + h^2_2 A_{2,1} V_2 + \ldots\ldots\ldots + h^2_m A_{m,1} V_m$$

$$[h^2 A_{m,2} V] = h^2_1 A_{1,2} V_1 + h^2_2 A_{2,2} V_2 + \ldots\ldots\ldots + h^2_m A_{m,2} V_m$$

$$\vdots$$

$$[h^2 A_{m,n} V] = h^2_1 A_{1,n} V_1 + h^2_2 A_{2,n} V_2 + \ldots\ldots\ldots + h^2_m A_{m,n} V_m$$

Система једначина (18) назива се обично *нормална једначина* и има само толико једначина колико и непознатих, као што је за њихово определење и нужно.

Ако су ова сматрања исте каквоће т. ј.

$$h_1 = h_2 = h_3 = \ldots\ldots = h_m ;$$

једначина (18) добија овај вид

$$[A^2_{m,1}]x_1 + [A_{m,1}A_{m,2}]x_2 + \ldots\ldots + [A_{m,1}A_{m,n}]x_n = [A_{m,1}V]$$

$$[A_{m,1}A_{m,2}]x_1 + [A^2_{m,2}]x_2 + \ldots\ldots + [A_{m,2}A_{m,n}]x_n = [A_{m,2}V]$$

(18¹) $\vdots$

$$[A_{m,1}A_{m,n}]x_1 + [A_{m,2}A_{m,n}]x_2 + \ldots\ldots + [A^2_{m,n}]x_n = [A_{m,n}V]$$

Место каквоће сматрања обично уводимо други појам тако названу важину сматрања. Замислимо количине

$$g_1, \ g_2, \ g_3, \ldots\ldots, \ g_m ;$$

које тако опуедељујемо, да ова релација између њих и каквоћа постоји

$$g_1 : g_2 : g_3 : \ldots\ldots : g_m = h_1^2 : h_2^2 : h_3^2 : \ldots\ldots h_m^2 \qquad 19$$

а отуда

$$h_2^2 = h_1^2 \frac{g_2}{g^1}, \ h_3^2 = h_1^2 \frac{g_3}{g_1} \ , \ldots\ldots , h_m^2 = h_1^2 \frac{g_m}{g_1}$$

и ако ове вредности за $h_2, h_3, \ldots h_m$ у нормалну једначину метемо и са g_1 помложимо, то имамо ову систему једначина

$$[gA^2_{m,1}]x_1 + [gA_{m,2}A_{m,1}]x_2 + \ldots + [gA_{m,1}A_{m,n}]x_n = [gA_{m,1}V]$$

$$[gA_{m,1}A_{m,2}]x_1 + [gA^2_{m,2}]x_2 + \ldots + [gA_{m,2}A_{m,n}]x_n = [gA_{m,2}V]$$

$(18'')_4$ $\vdots$

$$[gA_{m,1}A_{m,n}]x_1 + [gA_{m,2}A_{m,n}]x_2 + \ldots + [gA^2_{m,n}]x_n = [gA_{m,n}V]$$

Још нам остаје, да изтумачимо значење количина g_1, g_2 ..... g_m. Из горње сразмере увиђамо, да су положни бројеви, осем тога можемо их тако определити, да су и цели бројеви. Замислимо даље, да смо при сматрању вредност V_1 g_1—пута добили, вредност V_2, g_2—пута........ напослетку вредност V_m, g_m—пута добили, да смо дакле свега $(g_1 + g_2 + g_3 + \dots + g_m)$— пута сматрали и то сваки пут са једнаком тачношћу: то ћемо морати вероватне вредности за $x_1, x_2, \dots x_n$ определавати по једначинама (18''). Тада су у њој сачиниоци непознатих.

$$[A^2_{m,1}] = g_1 A^2_{1,1} + g_2 A^2_{2,1} + g_3 A^2_{3,1} + \dots + g_m A^2_{m,1}$$
$$= [g A^2_{m,1}]$$
$$[A^2_{m,2}] = [g A^2_{m,2}]$$
$$\vdots$$
$$[A_{m,1} A_{m,2}] = [g A_{m,1} A_{m,2}]$$
$$\vdots$$
$$[A_{m,1} \quad V] = [g A_{m,1} V]$$
$$\vdots$$
$$[A_{m,n} \quad V] = [g A_{m,n} V]$$

Из овога лако увиђамо да из једначина (18') добијамо једначине 18''); а почем су обе правилне и у истини постоје и почем $g_1, g_2, \dots, g_m$ увек као целе и положне бројеве определити можемо, то и тумачење њихово можемо овако свести: Сматрање, којим смо за функцију вредност V_1 добили треба g_1 пута; сматрање којим смо функцију V_2 добили, треба g_2-пута....у рачун увести, кад вероватне вредности непознатих определујемо. По овоме дакле можемо сматрати на прилику функцијалну вредност V_1 као да је не смо из сматрања добили, него да је она резултат аритметичке средине из g_1 сматрања подједнаке тачности.

После свега овога могли би важину какве вредности овако определити. Важина је какве вредности број, који показује, колико пута ваља са једнаком тачношћу да сматрамо, те да из артиметичке средине тих сматрања добијамо вредност онаке исте тачности, као што је тачност дате вредности.

Због овога својства бројева g називамо их *важине* (pondus) појединих сматрања.

Како определујемо важине за вероватне вредности, казаћемо доцније; за сада нам је нужно, да изведемо само неке релације између важине, каквоће и вероватне погрешке. Нека је H каквоћа сматрања за важину један а R вероватна погрешка. Означимо даље са $h_1, h_2, \ldots h_n$ каквоће а са r_1, r_2, r_n вероватне погрешке за важине $g_1, g_2, \ldots, g_n$, то по (14.) и (19.) имамо

$$H R = \varrho, \; h_1 r_1 = \varrho, \ldots h_n r_n = \varrho$$

$$1 : g_1 : g_2 : \ldots : g_n = H^2 : h_1^2 : h_2^2 : \ldots : h_n^2$$

и отуда

$$\begin{aligned} h_1^2 = g_1 H^2, \; h_2^2 = g_2 H^2, \ldots h_n^2 = g_n H^2 \\ r_1^2 = \frac{1}{g_1} R^2, r_2 = \frac{1}{g_1} R^2, \ldots r_n = \frac{1}{g_n} R^2 \end{aligned} \qquad (20)$$

Сви досадањи резултати добијени су из претпоставке, да је за непосредно сматрање какве количине аритметичка средина највероватнија њена вредност. Обрнуто специјалисањем нормалне једначине морамо добити аритметичку средину. Ставимо тога ради

$$A_{1,1} = A_{2,1} = \ldots\ldots = A_{m,1} = 1$$

$$A_{1,2} = A_{2,2} = \ldots\ldots = A_{m,2} = 0$$

$$\vdots$$

$$A_{1,n} = A_{2,n} = \ldots\ldots = A_{m,n} = 0$$

т. ј. да једначина (16) има овај вид.

$$x = V_1 \ , \ x = V_2 \ , \ \ldots\ldots x = V_m$$

то добијамо

$$(g_1 + g_2 + \ldots + g_m)\, x = g_1 \ V_1 + g_2 \ V_2 + \ldots\ldots + g_m \ V_m$$

$$x = \frac{g_1 V_1 + g_2 V_2 + \ldots + g_m V_m}{g_1 + g_2 + \ldots + g_m} \qquad (21.)$$

Из ове једначине може се такође извести поменуто својство важина. Ако смо увек са једнаком тачношћу сматрали т. ј. $h_1 = h_2 = \ldots = h_m$ дакле и $g_1 = g_2 = \ldots = g_m$, то имамо

$$x = \frac{V_1 + V_2 + \ldots\ldots + V_m}{g_1 + g_2 + \ldots + g_m} = \frac{V_1 + V_2 + \ldots + V_m}{m} \quad \text{т. ј.}$$

аритметичку средину, као што и треба да буде.

Осем ове вредности, које показују одношај (релацију) између непознатих и које из појединих сматрања добијамо, догађа се често, да су друге извесне једначине дате, које морају непознате да задовоље. Прве ће мо краткоће ради назвати *једначине из сматрања* а друге *условне једначине.*

Ми ћемо и овде да сматрамо случај, у коме су једначине оба рода линијарне. Нека су

$$\begin{aligned} A_{1,1}\ x_1 + A_{1,2}\ x_2 + \ldots\ldots + A_{1,n}\ x_n &= V_1 \\ A_{2,1}\ x_1 + A_{2,2}\ x_2 + \ldots\ldots + A_{2,n}\ x_n &= V_2 \qquad (22.) \\ &\vdots \\ A_{m,1}\ x_1 + A_{m,2}\ x_2 + \ldots\ldots + A_{m,n}\ x_n &= V_m \end{aligned}$$

једначине из сматрања а условне једначине

$$\begin{aligned} \alpha_{1,1}\ x_1 + \alpha_{1,2}\ x_2 + \ldots\ldots + \alpha_{1,n}\ x_n &= V_1 \\ \alpha_{2,1}\ x_1 + \alpha_{2,2}\ x_2 + \ldots\ldots + \alpha_{2,n}\ x_n &= V_2 \qquad (23) \\ &\vdots \\ \alpha_{\mu,1}\ x_1 + \alpha_{\mu,2}\ x_2 + \ldots\ldots + \alpha_{\mu,n}\ x_n &= V_\mu \end{aligned}$$

За определевање вероватних вредности за непознате имамо у главноме два начина. Из једначина (23) могли би μ непознатих као функцију осталих $(n-\mu)$ непознатих да изразимо и њихове вредности у (22) ставимо. Тада имамо у (22) само $(n-\mu)$ непознатих, које једна од друге независе и којих вредност познатим начином определити можемо, па ако њихове вредности у 23 ставимо, добићемо вероватне вредности и за остале μ непознате

У практици нарочито у геодезији и астрономији ова је елиминација обично лака, међутим аналитички резултати њени у опште су тегобни. Зато хоћемо да покажемо други начин. Кад не би условних једначина било, највероватније би вредности непознатих биле оне, за које је је као што је већ показано

$$h_1^2 \triangle_1^2 + h_2^2 \triangle_2^2 + \ldots\ldots + h_m^2 \triangle_m^2$$

најмање. Да би знали, за које је вредности збир ових квадрата најмањи требале би да га диференцишемо. Његов је тотални диференцијални количник.

$$\left\{ h_1^2 \triangle_1 \left(\frac{\partial \triangle_1}{\partial x}\right) + h_2^2 \triangle_2 \left(\frac{\partial \triangle_2}{\partial x_1}\right) + \ldots + h_m^2 \triangle_m \left(\frac{\partial \triangle_m}{\partial x_1}\right) \right\} \partial x_1$$
$$+ \ldots + \left\{ h_1^2 \triangle_1 \left(\frac{\partial \triangle_1}{\partial x_n}\right) + \ldots + h_m^2 \triangle_m \left(\frac{\partial \triangle_m}{\partial x_n}\right) \right\} \partial x_n$$

али је:

$$\frac{\partial \triangle_1}{\partial x_1} = A_{1,1} \quad , \quad \frac{\partial \triangle_2}{\partial x_1} = A_{2,1} \quad , \quad \ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$\vdots$$
$$\frac{\partial \triangle_1}{\partial x_n} = A_{1,n} \quad , \quad \frac{\partial \triangle_2}{\partial x_n} = A_{1,n} \quad , \quad \ldots\ldots\ldots\ldots$$

па зато општа једначина најмањег добија овај вид

$$[h^2 \triangle A_{m,1}] . \partial x_1 + [h^2 \triangle A_{m,2}] \partial x_2 + \ldots\ldots + [h^2 \triangle A_{m,n}] \partial x_n = 0 \qquad (24)$$

Овај тотални диференцијални количник ваљало би на n једначина разчланити и то тиме што би поједине почесне количнике равне нули ставили. Све ово било би само онда у реду, кад не би као што рекох било условних једначина. Али ми имамо и условне једначине, које показују извесну суму између непознатих; па зато морамо и условне једначине диференцисати, из њихових првих диференцијалних количника ма које μ диференцијалних количника определити, њихове вредности у (24) заменити и тек онда у овоме поједине почесне количнике осталих (n—μ) непознатих посебице равне нули ставити. Отуда би добили (n—μ) једоачина које нам у свези са условним једначинама служе за определење свију непознатих.

Међутим ова елиминација не мора да се у самој ствари изврши него се може анадитички само означити зависност ма којих μ диференцијалних количника од осталих (n—μ) количника. Да би ову мисао извели, образујмо првих диференцијални количник условних једначина.

$$\alpha_{1,1}\,\partial x_1 + \alpha_{1,2}\,\partial x_2 + \ldots\ldots + \alpha_{1,n}\,\partial x_n = 0$$
$$\alpha_{2,1}\,\partial x_1 + \alpha_{2,2}\,\partial x_2 + \ldots\ldots + \alpha_{2,n}\,\partial x_n = 0$$
$$\vdots$$
$$\alpha_{\mu,1}\,\partial x + \alpha_{\mu,2}\,\partial x_2 + \ldots\ldots + \alpha_{\mu,n}\,\partial x_n = 0$$

положимо ове по реду са за зада још неопредељеним чињеницама k_1, k_2, ... k_μ и саберимо их све са општом једначином најмањег, па имамо

$$\left\{[h^2 \triangle A_{m,1}] + [k\,\alpha_{\mu,1}]\right\} \partial x_1 + \ldots\ldots + \left\{[h \triangle A_{m,n}] + [k\,\alpha_{\mu,n}]\right\} \partial x_n = 0 \qquad (25.)$$

Неопредељене чињенице ваља сад тако да определимо, да у последњој једначини још само (n—μ) независних диференцијалних количника остану. Ради тога треба

само ма које μ диференцијале равне нули да ставимо, јер тада добијамо толико једначина колико и чињеница. Остале диференцијале на број $(n-\mu)$, почем један од другог независе, треба такође равне нули ставити, да отуд добијемо $(n-\mu)$ једначина, које нам у свези са условним једначинама служе за определење вероватних вредности за непознате.

Као што се види цела ствар излази на то, да све диференцијале, стављајући их равне нули, сматрамо као један од другог независне и да из њих у свези са условним једначинама све $(n+\mu)$ непознате определимо. По томе имамо

$$\begin{aligned}
[h^2 \triangle A_{m,1}] + [n\,\alpha_{\mu,1}] &= 0 \\
[h^2 \triangle A_{m,2}] + [k\,\alpha_{\mu,2}] &= 0 \\
&\vdots \\
[h^2 \triangle A_{m,n}] + [k\,\alpha_{\mu,n}] &= 0
\end{aligned}$$

Ставимо у првој једначини место $\triangle$ његову вредност, па добијамо

$$\begin{aligned}
[h^2 \triangle A_{m,1}] + [k\alpha_{\mu,1}] = h_1^2 A_{1,1} &\{A_{1,1}x_1 + A_{1,2}x_2 + \ldots + A_{1,n}x_n - V_1\} \\
+ h_2^2 A_{2,1} &\{A_{2,1}x_1 + A_{2,2}x_2 + \ldots\ldots + A_{2,n}x_n - V_2\} \\
&\vdots \\
+ h_m^2 A_{m,1} &\{A_{m,1}x_1 + A_{m,2}x_2 + \ldots\ldots + A_{m,n}x_n - V_m\} \\
+ [k\,\alpha_{\mu,1}]
\end{aligned}$$

или ако по $x_1, x_2, \ldots\ldots x_n$ уредимо

$$[h_1^2 A_{m,1}^2]x_1 + [h^2 A_{m,1} A_{m,2}]x_2 + \ldots + [h A_{m,1}^2 A_{m,n}]\,x_n + [k\alpha_{\mu,1}] = [h^2 A_{m,1}\,V]$$

Истим начином можемо и остале једначине трансформисати, па за то добијамо напослетку ако место каквоће важину уведемо

$$(26.)\quad \begin{aligned} &[gA^2_{m,1}]x_1 + [gA_{m,1}A_{m,2}]x_2 + \dots + [gA_{m,1}A_{m,n}]x_n + [k\alpha_{\mu,1}] = [gA_{m,1}V] \\ &[gA_{m,1}A_{m,2}]x_1 + [gA_{m,2}]x_2 + \dots + [gA_{m,2}A_{m,n}]x_n + [k\alpha_{\mu,2}] = [gA_{m,2}V] \\ &\vdots \\ &[gA_{m,1}A_{m,2}]x_1 + [gA_{m,2}A_{m,n}]x_2 + \dots + [gA^2_{m,n}]x_n + [k\alpha_{\mu,n}] = [gA_{m,2}V] \end{aligned}$$

До сада је увек претпостављањо, да са линијарним једначинама имамо посла. Међутим догађа се често, да једначине, са којима радимо не су линијарне, зато ћемо овде да покажемо, како се и таким једначинама може дати линијарна форма. Нека су дакле

$$\begin{aligned} f_1\ (x_1, \dots x_n\ \ a_1,\ b_1,\ c_1\ \dots) &= V_1 \\ f_2\ (x_1, \dots x_n,\ a_2,\ b_2,\ c_2, \dots) &= V_2 \\ &\vdots \\ f_m\ (x_1\ \dots x_n,\ a_m,\ b_m,\ c_m, \dots) &= V_m \end{aligned}$$

дате једначине, међутим је све једно, дали су оне само из сматрања добијене или има међу њима и условних једначина, али свакојако је $m > n$. Из ових m једначина можемо изабрити ма које n једначине и помоћу њих приближне вредности за непознате определити. Те вредности не су истина вероватне а још мање праве, јер морамо претпоставити, да смо при сматрању грешили, па потоме оне неће остале $(m-n)$ једначине да задовоље, али свакојако велике поправке неће бити нужне, претпостављајући да смо са пажљивошћу сматрали. Ставимо дакле

$$x_1 = \xi_1 + \eta_1\ ;\ x_2 = \xi_2 + \eta_2\ ; \dots ,\ x_n = \xi_n + \eta_n$$

разумевајући под $\xi_1, \xi_2, \dots \xi_n$ приближне вредности за непознате а под $\eta_1, \eta_2, \dots \eta_n$ њихове поправке, које још не познајемо. Изостављајући више степене од $\eta_1, \eta_2, \dots \eta_n$ и њихове производе, по тајлоровом ставу добијамо

$$\frac{\partial f_1}{\partial \xi_1}\eta_1 + \frac{\partial f_1}{\partial \xi_2}\eta_2 + \cdots\cdots + \frac{\partial f_1}{\partial \xi_n} \cdot \eta_n = V_1 - f_1$$

$$\frac{\partial f_2}{\partial \xi_1}\eta_1 + \frac{\partial f_2}{\partial \xi_2}\eta_2 + \cdots\cdots + \frac{\partial f_2}{\partial \xi_n} \quad \eta_n = V_2 - f_2$$

$$\vdots$$

$$\frac{\partial f_m}{\partial \xi_1}\eta_1 + \frac{\partial f_m}{\partial \xi_2}\eta_2 + \cdots\cdots + \frac{\partial f_m}{\partial \xi_n} \quad \eta_n = V_m - f_m$$

разумевајући под f_r $(x_1, x_2, \ldots. x_n, a_r, b_r, c_r \ldots)$ постаје, кад место $x_1, x_2, \ldots. x_n$ њихове приближне вредности ξ_1, $\xi_2, \ldots, \xi_n$ ставимо а $\frac{\partial f_r}{\partial \xi_i}$ означава оно, што из диференцијалног количника $\frac{\partial f_r}{\partial x_i}$ постаје, кад место $x_1, x_2, \ldots\ldots x_n$, њихове приближне вредности метемо.

Цео посао као што се види састоји се сада у томе, да место вероватних вредности за $x_1, \ldots. x_n$ тражимо вероватне поправке η_1, $\eta_2, \ldots. \eta_n$, које треба приближним вредностима $\xi_1, \ldots. \xi_n$ додати у алгебрајском смислу додати, те да вероватне вредности добијемо.

Ово се врши онако исто, као кад би последње једначине непосредно дате биле а то је већ показано, па зато мислимо, да је излишно, да овај случај и даље за себе изводимо.

Вероватне погрешке и важине непознатих.

Кад какву количину посредно или непосредно сматрањем опредељујемо, не је довољно само да знамо, која јој је права вредност, него треба и да знамо, колику погрешку можемо учинити и чинимо, ако узмемо вероватну вредност за праву вредност сматране количине, другим речима да изнађемо границе, међу којима права вредност

лежи, Тако исто нужно је као што ће се доцније увидети да нађемо и важину непознатих.

Из нормалне једоачине добијамо на прилику за x_1 вредност.

$$x_1 = b_1 V_1 + b_2 V_2 + \ldots\ldots + b_m V_m$$

где су $b_1, \ldots\ldots b_n$ сталне и потпуно познате а $V_1 \ldots\ldots V_m$ из сматрања добијене количине. У претпоставци, да смо ма којим начином нашли вероватне погрешке за $V_1 \ldots V_m$ а како то бива казаће се доцније, хоћемо да тражимо за x_1 вероватну погрешку и важину.

Као што се види, овај је посао специјалан случај опште проблеме, која се бави са опредељавањем вероватних вредности и вероватних погрешака, кад њене аргументе сматрамо.

Најпре ћемо сматрати најпростији случај. Нека је

$$X = a\,x$$

линијарна функција најпростијег вида, разумевајући под а сталну и потпуно познату а X количину коју из сматрања добијамо. Означимо даље са n вероватну вредност, коју смо из сматрања непосредно за x добили а са r њену вероватну погрешку. Ако је y права вредност за x, учинићемо погрешку (n — y), ако за x узмемо вредност n. Вероватноћа је те погрешке

$$\frac{h}{\sqrt{\pi}}\, e^{-h^2 (n-y)^2}$$

Која је права вредност за y, ми незнамо за сваку другу вредност, добијамо другу погрешку и другу вероватноћу. По томе је вероватноћа, да је између свију могућих вредности за x, она коју смо узели уједно и права вредност.

$$\frac{e^{-h^2(n-y)^2}}{\int\limits_{-\infty}^{+\infty} e^{-h^2(n-y)^2} \partial y}$$

Ова је вероватноћа највећа за $n - y = 0$ и по томе је n највероватнија вредност за x, као што и треба да буде, јер смо је из сматрања добили, да је највероватнија вредност.

Ако је y заиста права вредност за x, то је ay права вредност за X, коју ћемо означити са Y, тако да је

$$Y = ay$$

Ставимо у горњу вероватноћу место y његову вредност, то израз

$$\frac{e^{-\frac{h}{a^2}(na-Y)^2}}{\int\limits_{-\infty}^{+\infty} e^{\frac{-h^2}{a^2}(na-Y)^2} \partial Y} = \frac{h}{a\sqrt{\pi}} e^{\frac{-h^2}{a^2}(na-Y)^2}$$

преставља вероватноћу, да је Y права вредност за X. Она је највећа за

$$na - Y = 0$$

дакле n a највероватнија је вредност за X као што и треба да буде.

Да би извели за X вероватну погрешку, означимо у опште са $+\alpha$ и $-\alpha$ границе међу којима погрешка при опреоељавињу X лежи, то је вероватноћа

$$\frac{2h}{a\sqrt{\pi}} \int\limits_0^{\alpha} e^{\frac{-h^2}{a^2}\triangle^2} . \partial\triangle$$

или ако $\frac{h}{a}\ \triangle = z$ ставимо

$$\frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^{\frac{h}{a}\alpha} e^{-z^2} \partial z$$

Означимо са R вероватну погрешку, ако узмемо да је па права вредност за X, то је

$$\frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^{\frac{h}{a}\alpha} e^{-z^2} \partial z = \frac{1}{2}$$

а отуда као што већ знамо

$$\frac{h}{a} R = \varrho$$

али је такође $r h = \varrho$, па зато добијамо напослетку

$$R = a r. \qquad (27.)$$

Ако у функцији овога вида

$$X = x_1 + x_2$$

означимо са n_1 и n_2 вероватне вредности а са r_1 и r_2 вероватне погрешке и напослетку са y_1 и y_2 праве вредности, то је вероватноћа, да ћемо погрешке $n_1 - y_1$ и $n_2 - y_2$ учинити

$$\frac{h_1 h_2}{\pi} e^{-h_1^2 (n_1 - y_1)^2 - h_2^2 (n_2 - y_2)^2}$$

а отуда добијамо

$$\frac{e^{-h_1^2 (n_1 - y_1)^2 - h_2^2 (n_2 - y_2)^2}}{\int \int_{-\infty}^{+\infty} e^{-h_1^2 (n_1 - y_1)^2 - h_2^2 (n_2 - y_2)^2} \partial y_1 \ \partial y_2} = \frac{h_1 h_2}{\pi}$$

$$e^{-h_1^2 (n_1 - y_1)^2 - h_2^2 (n_2 - y_2)^2}$$

за вероватноћу, да су оне вредности за x_1 и x_2, које узмемо уједно и праве вредности. Она је највећа $n_1 = y_1$ и $n_2 = y_2$ као што и треба да буде.

Ако су y_1 и y_2 праве вредности за x_1 и x_2, то је и $y_1 + y_2$ права вредност за X, коју ћемо означити са Y тако да је

$$Y = y_1 + y_2$$

и ако место y_2 његову вредност у горњу вероватноћу, то израз

$$\frac{h_1 h_2}{\pi}\, e^{-h_1^2 (n_1 - y_1)^2 - h_2^2 (n_2 + y_1 - Y)^2} = \frac{h_1 h_2}{\pi}$$

$$e^{-(h_1^2 + h_2^2)\left\{y_1 - \frac{h_1^2 n_1 + h_2^2 (Y - n)}{h_1^2 + h_2^2}\right\}^2 - \frac{h_1^2 h_2^2}{h_1^2 + h_2^2}\left\{Y - n_1 - n_2\right\}^2}$$

представља вероватноћу да су y_1 и Y праве вредности за x_1 и X или другим речима, да је Y права вредност за x_1. По томе вероватноћа, да је Y права вредност за X, па ма коју вредност за x_1 и x_2 узели

$$\frac{h_1 h_2}{\pi}\, e^{-\frac{h_1^2 h_1^2}{h_2^2 + h_2^2}\left\{Y - n_1 - n_2\right\}^2}$$

$$\int_{-\infty}^{+\infty} e^{-(h_1^2 + h_2^2)\left\{y_1 - \frac{h_1^2 n_1 + h_2^2 (Y - n_2)}{h_1^2 + h_1^2}\right\}^2} \partial y_1$$

$$= \frac{h_1 h_2}{\sqrt{h_1^2 + h_2^2}\,\sqrt{\pi}}\; e^{-\frac{h_1^2 h_2^2}{h_2^2 + h_1^2}\left\{Y - n_1 - n_2\right\}^2}$$

Ова је вероватноћа највећа за $Y - n_1 - n_2 = 0$, т. ј. највероватнија је вредност за X, $n_1 + n_2$ као што и треба да буде.

Да би определили вероватну погрешку ставимо краткоће ради

$$\frac{h_1 h_2}{\sqrt{h_1^2 + h_1^2}} = H$$

то је вероватноћа за границе $-\alpha$ и $+\alpha$

$$\frac{2H}{\sqrt{\pi}} \int_0^{\alpha} e^{-H^2 \triangle^2} \partial \triangle = \frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^{\alpha H} e^{-\triangle^2} \partial \triangle$$

Означимо са R вероватну погрешку, ако за X узмемо вредоост $n_1 + n_2$, то је

$$\frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^{RH} e^{-\triangle^2} \partial \triangle = \frac{1}{2}$$

и отуда

$$RH = \varrho$$

$$R = \frac{\varrho}{H} = \varrho \sqrt{\left(\frac{h_1^2 + h_1^2}{h_1 h_2}\right)} = \sqrt{\left(\frac{\varrho}{h_1}\right)^2 + \left(\frac{\varrho}{h_2}\right)^2} =$$

$$\sqrt{r_1^2 + r_2^2} \quad 28.$$

Ако је функција X овога вида

$$X = a_1 x_1 + a_2 x_2$$

разумевајући под a_1 и a_2 сталне и потпуно определене количине, можемо врло лако вероватну вредност и вероватну погрешку за X по (27) и 28 определити. Нека је n_1 вероватна вредност а r_1 вероватна погрешка за x_1 а такв исто n_2 и r_2 за x_2; то је по (27.) $a_1 n_1 = y_1$ вероватна вредност $a_1 r_1 = z_1$ вероватна погрешка за $a_1 x_1$, а тако је исто $a_2 n_2 = y_2$ вероватна вредност а $a_2 r_2 = z_2$ вероватна погрешка за $a_2 x_2$. По томе је по (28) за X вероватна вредност.

$$y_1 + y_2 = a_1 n_1 + a_2 n_2$$

а тако исто вероватна погрешка

$$R = \sqrt{z_1^2 + z_2^2} = \sqrt{a_2^2 r_2^2 + a_2^2 r_2^2}. \quad 29.$$

Из добивених већ образаца можемо определити вероватну вредност и вероватну погрешку и за сваку другу функцију. И заиста ако у линијарној функцији у опште вида.

$$X = a_3 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \ldots + a_n x_n$$

означимо са n_1, n_2, n_n вероватне вредности а са r_1, r_2, ... r_n вероватне погрешке за x_1 x_2 .... x_n, то врло простим и подобним схваћањем добијамо за X вероватну вредност и вероватну погрешку

$$X = a_0 + a_1 n_1 + a_2 n_2 + \ldots + a_n n_n \qquad 30$$
$$R = \sqrt{a_1^2 r_1^2 + a_2^2 r_2^2 + \ldots + a_n^2 r_n^2}$$

Ако је функција X у опште вида

$$X = f(x_1, x_2, \ldots x_n).$$

чо је пре свега нужно, да је преобратимо у линиарну форму. Нека су n_1, n_2, ... n_n вероватне вредности за x_1, x_2, ... x_n, по тајлоровом ставу имамо

$$f(n_1 + \triangle x_1, \ldots, n_n + \triangle x_n) = f(n_1, \ldots n_n) + \frac{\partial f}{\partial n_1} \triangle x_1 + \ldots + \frac{\partial f}{\partial n_n} \triangle x_n +$$

ако више степене од $\triangle x_1$, $\triangle x_2$, $\triangle x_n$ и њихове производе изоставимо, што је дозвољено, јер су n_1, n_2 ..... n_n вероватне вредности за x_1, x_2, ... x_n, дакле $\triangle x_1$, ... $\triangle x_n$ врло мале количине. Вероватне вредности за $\triangle x_1$, ...$\triangle x_n$ равне су нули а њихове вероватне погрешке нека су r_1, r_2, ... r_n, па почем су $f(n_1, n_2, \ldots n_n)$, $\frac{\partial f}{\partial n_1}$ .... $\frac{\partial f}{\partial n_n}$ сталне и определене количине, то је по (30)

$$X = f(n_1, n_2, \ldots n_n)$$

$$R = \sqrt{\left(\frac{\partial f}{\partial n_1}\right)^2 r_1^2 + \ldots\ldots + \left(\frac{\partial f}{\partial n_n}\right)^2 r_n^2} \qquad (31)$$

Овде је на свом месту, да поменемо два специјалитета општег обрасца (30.) Ставимо у њему

$$a_2 = a_3 = \ldots\ldots = a_n = 0$$

то добијамо као и пређе за вероватну вредност

$$X = a_1 n_1$$

а за вероватну погрешку

$$R = a_1 r_1$$

На против ставамо у истом обрасцу

$$n_1 = n_2 = \ldots\ldots = n_n$$

$$a_1 = a_2 = \ldots\ldots = a_n$$

$$n = a_1$$

то добијамо за вероватну вредност

$$X = a_1 n_1$$

а за вероватну погрешку

$$R = \sqrt{a_1}$$

Као што се види за једну исту функцију и њену исту вероватну вредност, добијамо различне вероватне погрешке. При свем том ову разлику можемо лако протумачити. Узрок је само тај, што је претпостављено, да је вредност за X у првом случају посредно а у другом непосредно определена. И заиста ако на прилику претпоставимо, да смо од линије L, означавајући са L и саму њену дужину, непосредно мерили само њен m-ти део а осталу дужину њену, да смо триангулацијом определили и да на послетку при мерењу углова не је икаква погрешка учињена; целу дуж. L добијамо из l, разумевајући под l m-ти мерени део, ако ову последњу са синусима мерених услова множимо и делимо. Ова чињеница од l не је и не може ништа друго бити него m, па зато је L = ml, а вероватна

погрешка mr, ако са r означимо вероватну погрешку за l. Напротив у другом случају цела дуж. L добијена је непосредним мерењем т. ј.

$$L = l + l + \dots\dots + l = ml$$

па зато је и вероватна погрешка само $r\sqrt{m}$

Из овога може се лако показати, да мању страну троугла треба мерити непосредно толико пута, колико је у већој страни садржана, ако хоћемо, да ову последњу рачуном исто тако тачно определимо, као кад би је непосредно мерили.

Зато се при триангулацији равнострани троугли претпостављају свима другима. Ово карактеристичко својство може се и без теорије најмањих квадрата просто диференцијалним рачуном извести.

При опредељивању вероватних погрешака ваља још и ово да приметимо. Ако би каква количина X била функција од $x_1, \dots\dots x_n$, којих смо вероватну вредност и вероватну погрешку посредно из сматрања добили на прилику помоћу нормалне једначине, па би хтели да определимо вероватну погрешку функције X, која је у опште вида

$$X = t_0 + t_1 x_1 + t_2 x_2 + \dots\dots t_n x_n,$$

учинили би погрешку, ако би је по (30) определили т. ј. ако би узели, да је

$$R = \sqrt{t_1^2 r_1^2 + t_2^2 r_2^2 + \dots . t_n^2 r_n^2}$$

Разумевајући под $r_1, r_2, \dots\dots r_n$ вероватне погрешке за $x_1, x_2, \dots\dots x_n$. У том случају треба да вероватне вредности за $x_1, x_2, \dots\dots x_n$ у горњу једначину ставимо, по сматраним количинама уредимо и тек онда по (30) вероватну погрешку опредељујемо. Овај ће нам случај доцније долазити, зато ћемо га сматрати у оној форми, која ће нам

требати. Претпоставимо, да смо вероватне вредности за $x_1, x_2, \ldots x_n$ добили из нормалне једначине.

$$[ga^2_{m,1}]x_1 + [ga_{m,1}a_{m,2}]x_2 + \ldots + [ga_{m,1}a_{m,n}]x_n = [ga_{m,1}V]$$
$$[ga_{m,1}a_{m,2}]x_1 + [ga^2_{m,2}]x_2 + \ldots + [ga_{m,2}a_{m,n}]x_n = [ga_{m,2}V]$$
$$\vdots$$
$$[ga_{m,1}a_{m,n}]x_1 + [ga_{m,2}a_{m,n}]x_2 + \ldots + [ga^2_{m,n}]x_n = [ga_{m,n}V]$$

или ако по $x_1, x_2, \ldots x_n$ разрешимо

$$x_1 = A_{1,1}[ga_{m,1}V] + A_{1,2}[ga_{m,2}V] + \ldots + A_{1,n}[ga_{m,n}V]$$
$$x_2 = A_{2,1}[ga_{m,1}V] + A_{2,2}[ga_{m,2}V] + \ldots + A_{2,n}[ga_{m,n}V]$$
$$\vdots \qquad (32.)$$
$$x_n = A_{n,1}[ga_{m,1}V] + A_{n,2}[ga_{m,2}V] + \ldots + A_{n,n}[ga_{m,n}V]$$

Сачиниоци A требаће нам доцније, па зато ћемо определити њихове вредности. Означавајући краткоће ради детерминанту

$$\begin{vmatrix} [ga^2_{m,1}], & [ga_{m,1}a_{m,2}], & [ga_{m,1}a_{m,3}], & \ldots, & [ga_{m,1}a_{m,n}] \\ [ga_{m,1}a_{m,2}], & [ga^2_{m,2}], & [ga_{m,2}a_{m,3}], & \ldots, & [ga_{m,2}a_{m,n}] \\ \vdots \\ [ga_{m,1}a_{m,n}], & [ga_{m,2}a_{m,n}], & [ga_{m,3}a_{m,n}], & \ldots, & [ga^2_{m,n}]. \end{vmatrix}$$

са D, добијамо

$$A_{i,k} = \frac{1}{2D} \cdot \frac{\partial D}{\partial [ga_{m,i}a_{m,k}]}$$
$$A_{i,i} = \frac{1}{D} \cdot \frac{\partial D}{\partial [ga^2_{m,i}]} \qquad (33.)$$

а отуда сљедује непосредно

$$A_{i,k} = A_{k,i} \qquad (34.)$$

Ако што се види сачиниоци од A не зависе од V, него су само функције од g и a, дакле сталне и потпуно познате количине. Стављајући горње вредности за $x_1, x_2, \ldots x_n$ у X, добијамо

$$X = t_0 + t_1\{A_{1,1}[ga_{m,1}V] + A_{1,2}[ga_{m,2}V] + \ldots + A_{1,n}[ga_{m,n}V]\}$$

$$+t_2\{A_{2,1}[ga_{m,1}V]+A_{2,2}[ga_{m,2}V]+\ldots+A_{2,n}[ga_{m,n}V]\}$$
$$+\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$\vdots$$
$$+t_n\{A_{n,1}[ga_{m,1}V]+A_{2,2}[ga_{m,2}V]+\ldots+A_{n,n}[ga_{m,n}V]\}$$

или ако по количинама $V_1, V_2, \ldots\ldots, V_m$ уредимо

$$X=t_0+g_1V_1\{t_1[A_{1,n}a_{1,n}]+t_2[A_{2,n}a_{1,n}]+\ldots+t_n[A_{n,n}a_{1,n}]\}$$
$$+g_2V_2\{t_1[A_{1,n}a_{2,n}]+t_2[A_{2,n}a_{2,n}]+\ldots+t_n[A_{n,n}a_{2,n}]\}$$
$$+\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$\vdots$$
$$+g_mV_m\{t_1[A_{1,n}a_{m,n}]+t_2[A_{2,n}a_{m,n}]+\ldots+t_n[A_{n,n}a_{m,n}]\}$$

Означимо са R вероватну погрешку за X а са r_1, r_2 ......r_m вероватне погрешке за $V_1, V_2, \ldots\ldots, V_m$ и напослетку са r вероватну погрешку за важину један, то добијамо у обзиру на познату релацију

$$r^2=g_1r_1^2=g_2r_2^2=\ldots\ldots=g_mr_m^2$$

$$R^2=g_1r^2\{t_1[A_{1,n}a_{1,n}]+t_2[A_{2,n}a_{1,n}]+\ldots+t_n[A_{n,n}a_{1,n}]\}^2$$
$$+g_2r^2\{t_1[A_{1,n}a_{2,n}]+t_2[A_{2,n}a_{2,n}]+\ldots+t_n[A_{n,n}a_{2,n}]\}^2$$
$$+\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$\vdots$$
$$+g_m r_m^2\{t_1[A_{1,n}a_{m,n}]+t_2[A_{2,n}a_{m,n}]+\ldots+t_n[A_{n,n}a_{m,n}]\}^2$$

Да би овоме изразу удесније форму дали, ми ћемо у самој ствари на квадрат подизати и по количинама t_1, t_2, ..., t_n уређивати. При томе стало је само до тога, да сачиниоце од t определимо, шта више довољно ћо бити ако само сачиниоце од t_i^2 и $2\,t_i\,t_k$ определимо, јер простим само замењивањем $i=1, 2, 3, \ldots\ldots n$ и $k=1, 2, 3, \ldots. n$ добијамо све сачиниоце. Означимо са C_i сациниоца од t_1^2, то имамо

$$C_i=g_1[A_{i,n}a_{1,n}]^2+g_2[A_{i,n}a_{2,n}]^2+\ldots\ldots+g_m[A_{i,n}a_{m,n}]^2$$

Као што се види, сви чланови на десној страни имају симетричку форму, па зато и не је нужно, да их све развијамо, него само један ма који од њих ни прилику први.

Он је

$$\begin{aligned} g_1[A_{i,n}a_{1,n}]^2 = & A_{i,1}\{A_{i,1}a_{1,1}^2 + A_{i,2}a_{1,1}a_{1,2} + \ldots + A_{i,n}a_{1,1}a_{1,n}\}g_1 \\ & + A_{i,2}\{A_{i,1}a_{1,1}a_{1,2} + A_{i,2}a_{1,2}^2 + \ldots + A_{i,n}a_{1,2}a_{1,n}\}g_1 \\ & + \cdots\cdots\cdots\cdots \\ & \vdots \\ & + A_{i,n}\{A_{i,1}a_{1,1}a_{1,n} + A_{i,2}a_{1,2}a_{1,n} + \ldots + A_{i,n}a_{1,n}^2\}g_1 \end{aligned}$$

Остале чланове добијамо из овога, ако у a место пре казаљке по реду 2, 3, ... m ставимо а g_1 са g_2, g_3, ... g_m заменимо. По томе овај израз по својој форми остаје исти, само што сваки члан прелази у збир од m симетричких сабирака, па зато је напослетку

$$\begin{aligned} C_i = & A_{i,1}\{A_{i,1}[ga_{m,1}^2] + A_{i,2}[ga_{m,1}a_{m,2}] + \ldots + A_{i,n}[ga_{m,1}a_{m,n}]\} \\ & + A_{i,2}\{A_{i,1}[ga_{m,1}a_{m,2}] + A_{i,2}[ga_{m,2}^2] + \ldots + A_{i,n}[ga_{m,2}a_{m,n}]\} \\ & + \cdots\cdots\cdots\cdots \\ & \vdots \\ & + A_{i,n}\{A_{i,1}[ga_{m,1}a_{m,n}] + A_{i,2}[ga_{m,2}a_{m,n}] + \ldots + A_{i,n}[ga_{m,n}^2]\}. \end{aligned}$$

Овај израз можемо на врло просту форму свести. Из једначине (32.) сљедује за x_i вредност

$$x_i = A_{i,1}[ga_{m,1}V] + A_{i,2}[ga_{m,2}V] + \ldots\ldots + A_{i,n}[ga_{m,n}V]$$

или ако је познатим начином у форми детерминанте представимо

$$x_i = \frac{1}{D}\left|\begin{matrix} [g_{m,1}^2], [ga_{m,1}a_{m,2}], \ldots, [ga_{m,1}a_{m,i-1}], [ga_{m,1}V], \\ [ga_{m,1}a_{m,i+1}], \ldots [ga_{m,1}a_{m,n}] \\ [ga_{m,1}a_{m,2}], [ga_{m,2}^2], \ldots, [ga_{m,2}a_{m,i-1}], [ga_{m,2}V], \\ [ga_{m,2}a_{m,i+1}], \ldots [ga_{m,2}a_{m,n}] \\ \cdots\cdots\cdots\cdots \\ \vdots \\ [ga_{m,1}a_{m,n}], [ga_{m,2}], \ldots, [ga_{m,n}a_{m,i-1}], ga_{m,n}V], \\ [g_{m,n}a_{m,i+1}], \ldots [ga_{m,n}^2] \end{matrix}\right|$$

Ако у i-toj врсти ове детерминанте ставимо $V = a_{m,i}$ онда добијамо

$$x_i = \frac{D}{D} = 1\,;$$

напротив ако метемо $V = a_{m,1}\,;\ a_{m,2}\,;\ \ldots\,;\ a_{m,i-1}\,;\ a_{m,i+1}\,;$ $\ldots\ a_{m,n}$, детерминанта изчезава идентички, јер тада у њој, две врсте имају једнаке основке.

С друге пак стране увиђамо, да хоризонтални редови сачинилоца C_i постају из x_i, ако по реду ставимо $V = a_{m,1}\,;$ $a_{m,2}\,;\ldots\,;\ a_{m,n}\,;$ па зато добијамо напослетку

$$C_i = A_{i,i}$$

Ставимо сад по реду $i = 1,\ 2,\ \ldots\ n$, то добијамо за сачинилоце од $t_1^2\,;\ t_2^2\,;\ \ldots\ t_n^2$

$$A_{1,1}\,,\ A_{2,2}\,,\ A_{2,3}\,,\ \ldots\,,\ A_{n,n}$$

Да би још определили сачинилоце удвојених производа, означимо са $C_{k,i}$ сачинилоца од $2\,t_k\,t_i$, па имамо.

$$C_{k,i} = \left[A_{k,n} a_{1,n}\right]\left[A_{i,n} a_{1,n}\right] g_1 + \left[A_{k,n} a_{2,n}\right]\left[A_{i,n} a_{2,n}\right] g_2 + \ldots + \left[A_{k,n} a_{m,n}\right]\left[A_{i,n} a_{m,n}\right] g_m.$$

У развијеном првом члану

$$\begin{aligned} & A_{k,1}\,\{A_{i,1}\,a_{1,1}^2 + A_{i,2}\,a_{1,1}\,a_{1,2} + \ldots\ldots + A_{i,n}\,a_{1,1}\,a_{1,n}\}\ g_1 \\ & + A_{k,2}\,\{A_{i,1}\,a_{1,1}\,a_{1,2} + A_{i,2}\,a_{1,2}^2 + \ldots\ldots + A_{i,n}\,a_{1,2}\,a_{1,n}\}\ g_1 \\ & + \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \\ & \vdots \\ & + A_{k,n}\,\{A_{i,1}\,a_{1,1}\,a_{1,n} + A_{i,2}\,a_{1,2}\,a_{1,n} + \ldots\ldots + A_{i,n}\,a_{1,n}^2\}\ g_1 \end{aligned}$$

ставимо у a место прве казаљке по реду $1,\ 2,\ 3,\ \ldots\ m$ а g_1 заменимо са $g_1,\ g_2,\ g_3,\ \ldots\ g_m$, па добијамо све чланове сачинилоца $C_{k,i}$. По томе је

$$\begin{aligned} C_{k,i} = \ & A_{k,1}\,\{A_{i,1}\left[g a_{m,1}^2\right] + A_{i,2}\left[g a_{m,1}\,a_{m,2}\right] + \ldots + A_{i,n} \\ & \qquad \left[g a_{m,1}\,a_{m,n}\right]\} \\ & + A_{k,2}\,\{A_{i,1}\left[g a_{m,1}\,a_{m,2}\right] + A_{i,2}\left[g a_{m,2}^2\right] + \ldots + A_{i,n} \\ & \qquad \left[g a_{m,2}\,a_{m,n}\right]\} \\ & + \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \\ & \vdots \end{aligned}$$

$$+ A_{k,i}\{[ga_{m,1}a_{m,i}] + A_{i,2}[ga_{m,2}a_{m,i}] + \dots + A_{i,n}[ga_{m,i}a_{m,n}]\}$$

$$+ \dots\dots\dots\dots\dots\dots$$

$$\vdots$$

$$+ A_{k,n}\{A_{i,1}[ga_{m,1}a_{m,n}] + A_{i,2}[ga_{m,2}a_{m,n}] + \dots + A_{i,n}[ga^2_{m,n}]\}$$

Сви хоризонтални редови овога израза из истих узрока као и пређе идентички су нула, само i-ти ред раван је јединици, па зато добијамо на послетку

$$C_{k,i} = A_{k,i} = A_{i,k}$$

Ставимо и овдә $k = 1, 2, 3, \dots n$ и $i = 1, 2, 3, \dots n$; па добијамо све сачиниоце. Тако је на прилику

$$C_{1,2} = A_{1,2}\ ;\ C_{1,3} = A_{1,3}\ ;\ C_{1,4} = A_{1,4}, \dots\dots$$

$$C_{2,1} = A_{2,1}\ ;\ C_{2,3} = A_{2,3}\ ;\ C_{2,4} = A_{2,4},$$

$$\vdots$$

Помоћу ових ресултата добијамо вероватну погрешку за X у овом виду

$$R^2 = r_2\{A_{1,1}t_1^2 + A_{2,2}t^2 + \dots\dots + A_{n,n}t_n^2 + 2t_1t_2A_{1,2} + \dots\}$$

или у обзиру на $A_{k,i} = A_{i,k}$

$$R^2 = r^2\{t_1[A_{1,1}t_1 + A_{1,2}t_2 + A_{1,3}t_3 + \dots\dots + A_{1,n}t_n]$$

$$+ t^2[A_{2,1}t_1 + A_{2,2}t_2 + A_{2,3}t_3 + \dots\dots + A_{2,n}t_n]$$

$$+ t_3[A_{3,1}t_1 + A_{3,2}t_2 + A_{3,3}t_3 + \dots\dots + A_{3,n}t_n]$$

$$+ \dots\dots\dots\dots\dots\dots$$

$$\vdots$$

$$+ t\ [A_{n,1}t_1 + A_{n,2}t_2 + A_{n,3}t_3 + \dots\dots + A_{n,n}t_n]\}\ (35).$$

$$= r^2\{t_1[A_{1,n}t] + t_2[A_{2,n}t] + t_3[A_{3,n}t] + \dots + [A_{n,n}t]t_n\}$$

Овај образац препоручује се због своје симетричке форме а за само прорачуваље не је баш најудесније. Да би овоме обрасцу други вид дали, означимо са ξ_1, ξ_2, ξ_3, ... ξ_n оно што по једначинама кад место $[ga_{m,1}V]$ ......, $[ga_{m,n}V]$ эсавимо t_1, ... t_n, (32) из x_1, x_2, x_3, ... x_n

постаје, кад место $[ga_{m,1} V]$ ..... $[ga_{m,n} V]$ ставимо t_1 ....t_n па добијамо напослетку

$$R^2 = r^2 \{t_1 \xi_1 + t_2 \xi_2 + t_3 \xi_3 + \ldots\ldots + t_n \xi_n\} \qquad (36.)$$

Сад да пређемо на саму ствар. Претпоставимо, да смо из нормалне једначине добили ове вредности за непознате

$$\begin{aligned} x_1 &= b_{1,1} V_1 + b_{1,2} V_2 + b_{1,3} V_3 + \ldots\ldots + b_{1,m} V_m \\ x_2 &= b_{2,1} V_1 + b_{2,2} V_2 + b_{2,3} V_3 + \ldots\ldots + b_{3,m} V_m \qquad (37.) \\ &\vdots \\ x_n &= b_{n,1} V_1 + b_{n,2} V_2 + b_{n,3} V_3 + \ldots\ldots + b_{n,m} V_m, \end{aligned}$$

где су $b_{1,1}$; ..... $b_{n,m}$ у опште функције $f(a_{1,1} \ldots\ldots g_m)$ у којима дакле нема ни једно V и којих вредност увек определити можемо. Означимо са r_1, r_2, ... r_m вероватне погрешке за V_1, V_2, ... V_m, а са R_1, R_2, ... R_n вероватне погрешке за x_1, x_2, ... x_n. то је по

$$\begin{aligned} R_1 &= \sqrt{b_{1,1}^2 r_1^2 + b_{1,2}^2 r_2^2 + \ldots\ldots + b_{1,m} r_m^2} \\ &= \sqrt{[b_{1,m}^2 r_m^2]} \\ R_2 &= \sqrt{[b_{2,m}^2 r_m^2]} \qquad (38.) \\ &\vdots \\ R_n &= \sqrt{[b_{n,m}^2 r_m^2} \end{aligned}$$

Да би још извели и важине за непознате, означимо са g_1, g_2, ... g_m важине за V_1, V_2, ... V_m а са G_1, G_2, ... G_n важине за x_1, x_2, ... x_n, то по самом определењу важина

$$\begin{aligned} G_1 : g_1 : g_2 : \ldots\ldots g_m &= H_1^2 : h_1^2 : \ldots\ldots : h_m^2 \\ &= \frac{1}{[b_{1,m}^2 r_m^2]} : \frac{1}{r} : \ldots\ldots : \frac{1}{r_m^2} \end{aligned}$$

добијамо

$$G_1 = \frac{g_1 r_1^2}{[b_{1,m}^2 r_m^2]} = \frac{g_2 r_2^2}{[b_{2,m}^2 r_m^2]} = \ldots\ldots = \frac{g_m r_m^2}{[b_{1,m}^2 r_m^2}$$

Овоме изразу можемо и други угоднији вид дати, јер из горње сразмере следује такође

$$r_1^2 = \frac{G_1}{g_1}[b_{1,m}^2 r_m], \; r_2^2 = \frac{G_1}{g_2}[b_{1,m}^2 r_m^2], \; \ldots\ldots, \; r_m = \frac{G_1}{g_m}[b_{1,m}^2 r_m^2]$$

али је

$$[b_{1,m}^2 r_n^2] = b_{1,1}^2 r_1^2 + b_{1,2}^2 r_2^2 + \ldots\ldots + b_{1m}^2 r_m^2$$

и ако место $r_1, r_2, \ldots\ldots r_m$ њихове вредности ставимо

$$[b_{1,m}^2 r_m^2] = G_1 \left\{ \frac{b_{1,1}^2}{g_1} + \frac{b_{1,2}^2}{g_2} + \ldots\ldots + \frac{b_{1,m}^2}{g_m} \right\} \cdot [b_{1,m}^2 r_n^2]$$

а отуда следује

$$G_1 = \frac{1}{\left[\frac{b_{1,m}^2}{g_m}\right]} \qquad 39.$$

Ако ово исто повторимо при опредељавању важина за $x_{,2}, x_3 \ldots\ldots x_n$, наћићемо

$$G_2 = \frac{1}{\left[\frac{b_{2,m}^2}{g_m}\right]}, \; G_3 = \frac{1}{\left[\frac{b_{3,m}^2}{g_m}\right]}, \; \ldots\ldots \; G_n = \frac{1}{\left[\frac{b_{n,m}^2}{g_m}\right]}$$

Премда из ових образаца можемо увек определити важине за $x_1, x_2, \ldots x_n$, опет зато даћемо им угоднију форму. Претпоставимо, да из нормалне једначине ове вредности за $x_1, x_2, \ldots\ldots x_n$ добијамо

$$x_1 = A_{1,1}[g\, a_{m,1} V] + A_{1,2}[g\, a_{m,2} V] + \ldots\ldots + A_{1,n}[g\, a_{m,n} V]$$

$$x_2 = A_{2,1}[g\, a_{m,1} V] + A_{2,2}[g\, a_{m,2} V] + \ldots\ldots + A_{2,n}[g\, a_{m,n} V]$$

(40) $\vdots$

$$x_n = A_{n,1}[g\, a_{m,1} V] + A_{n,2}[g\, a_{m,2} V] + \ldots\ldots + A_{n,n}[g\, A_{m,n} V]$$

то су важине за $x_1, x_2, \ldots\ldots x_n$ по реду

$$G_1 = \frac{1}{A_{1,1}}; \; G_2 = \frac{1}{A_{2,2}}; \; \ldots\ldots \; G_n = \frac{1}{A_{n,n}} \qquad (41)$$

Да су ово заиста важине за $x_1, x_2, \ldots x_n$, довољно ће бити, ако покажемо за једну важину на прилику за G_k. Сравњујући једначине (37) и (40) увиђамо лако, да је

$$b_{k,1} = g_1 \left[A_{k,n}\ a_{1,n}\right]$$
$$b_{k,2} = g_2 \left[A_{k,n}\ a_{2,n}\right]$$
$$\vdots$$
$$b_{k,m} = g_m \left[A_{k,n}\ a_{m,n}\right]$$

и по томе

$$\left[\frac{b^2_{k,m}}{g_m}\right] = g_1 \left[A_{k,n}\ a_{1,n}\right]^2 + g_2 \left[A_{k,n}\ a_{2,n}\right]^2 + \ldots\ldots + g_m \left[A_{k,n}\ a_{m,n}\right]^2$$

Збир квадрата на десној страни долазио нам је већ при опредељавању сачинилаца од $t^2_1, \ldots t^2_n$ и не је ништа друго но $A_{k,k}$, па зато имамо

$$G_k = \frac{1}{\left[\frac{b^2_{k,m}}{g_m}\right]} = \frac{1}{A_{,k}}$$

Стављајући у овом изразу по реду $k = 1, 2, \ldots$ и добијамо све важне, као што се и хтело да се докаже.

Истина да овим обрасцем можемо лакше и угодније важине за вероватне вредности да рачунамо, али с друге је опет стране незгода; што нормалну једначину морамо да разрешавамо на два начина, ако хоћемо и важину и вероватну погрешку да имамо. Зато ћемо дати вероватној погрешки другу форму. Означим са r вероватну погрешку а са h каквоћу за важину један и ставимо у познатим обрасцима

$$R^2_1 = \frac{r^2}{G_1},\ R^2_2 = \frac{r^2}{G_2}, \ldots\ R_n = \frac{r^2}{G_n}$$

место важина $G_1, G_2, \ldots G_n$ њихове вредности, па добијамо

$$R^2_1 = A_{1,1}\ r^2,\ R_2 = A_{2,2}\ r^2, \ldots\ R_n = A_{n,n}\ r^2$$

$$H_1 = \frac{h^2}{A_{1,1}},\ H_2 = \frac{h^2}{A_{2,2}},\ \ldots\ H_n = \frac{h^2}{A_{n,n}}$$

$$G_1 = \frac{1}{A_{1,1}},\ G_2 = \frac{1}{A_{2,2}},\ \ldots\ G_n = \frac{1}{A_{n,n}} \qquad (42.)$$

Количине A можемо врло лако рачунати непосредно и без разрешавања нормалне једначине. Ма која од њих на прилику $A_{k,k}$

$$A_{k,k} = \begin{vmatrix} [g a_{m,1}^2], \ldots\ldots [g a_{m,1} a_{m,-1}]\ [g a_{m,1} a_{m,k+1}] \ldots \\ [g a_{m,1} a_{m,n}] \\ \vdots \\ [g a_{m,1} a_{m,k-1}], \ldots [g a_{m,k+1}^2], \ldots\ldots [g a_{m,k-1} a_{m,n} \\ [g a_{m,1} a_{m,k+1}], \ldots [g a_{m,k-1} a_{m,k+1}], [g a_{m,k+1}^2], \\ \ldots\ldots [g a_{m,k+1} a_{m,n}] \\ \vdots \\ [g a_{m,1} a_{m,n}], \ldots\ldots [g a_{m,k-1} a_{m,n}], [g a_{m,k+1} a_{m,n}] \\ \ldots\ldots [g a_{m,}^2] \end{vmatrix} : \begin{vmatrix} [g a_{m,1}^2] \ldots [g a_{m,1} a_{m,n}] \\ \vdots \\ [g a_{m,1} a_{m,n}] \ldots [g a_{m,n}^2] \end{vmatrix}$$

$$= \frac{1}{D} \cdot \frac{\partial D}{\partial [g a^{1}_{k,k}]} . \qquad (43)$$

Ако би покрај једначина из сматрања било и условних једначина, вероватне погрешке и важине можемо опредељавати као и вероватне вредности на два начина. У претпоставци да су једначине оба рода линијарне, јер ако не су, можемо их лако преобратити у линијарну форму, нека су као и пређе

$$\begin{array}{l} a_{1,1} x_1 + a_{1,2} x_2 + \dots\dots + a_{1,n} x_n = V_1 \\ a_{2,1} x_1 + a_{2,2} x_2 + \dots\dots + a_{2,n} x_n = V_2 \\ \vdots \\ a_{m,1} x_1 + a_{m,2} x_2 + \dots\dots + a_{m,n} x_n = V_m \end{array} \qquad (44)$$

једначине које сматрањем добијамо а

$$\begin{array}{l} \alpha_{1,1} x_1 + \alpha_{1,2} x_2 + \dots\dots + \alpha_{1,n} x_n = v_1 \\ \alpha_{2,1} x_1 + \alpha_{2,2} x_2 + \dots\dots + \alpha_{2,n} x_n = v_n \\ \vdots \\ \alpha_{s,1} x_1 + \alpha_{s,2} x_2 + \dots\dots + \alpha_{s,n} x_n = v_s \end{array} \qquad 45.$$

условне једначине, где је по самој природи ствари $s < n < m$. Из условних једначина можемо ма које од s непознатих изразити као функције осталих (n-s) непознатих, на прилику за прве s непознате имамо

$$\begin{array}{l} x_1 = B_{1,1} x_{s+1} + B_{1,2} x_{s+2} + \dots\dots + B_{1,p} x_n + b_1 \\ x_2 = B_{2,1} x_{s+1} + B_{2,2} x_{8+2} + \dots\dots + B_{2,p} x_n + b_2 \\ \vdots \\ x_s = B_{s,1} x_{s+2} + B_{s,2} x_{s+2} + \dots\dots + B_{s,p} x_n + b_s \end{array} \qquad (46)$$

где је краткоће ради стављено $n-s=p$. Сачиниоци B и b сталне су и потпуно познате количине. Њихове вредности можемо врло лако определити у сваком специјалном случају а и у опште, међутим овде претпостављамо, да смо их ма којим начином определили. Стављајући за x_1, x_2,

.... x_s њихове вредности у једначине из сматрања, добијамо

$$
\begin{aligned}
A_{1,1}\, x_{s+1} + A_{1,2}\, x_{s+2} + \ldots\ldots + A_{1,p}\, x_n &= W_1 \\
A_{2,1}\, x_{s+1} + A_{2,2}\, x_{s+2} + \ldots\ldots + A_{2,p}\, x_n &= W_2 \\
\vdots \qquad\qquad & \qquad\qquad (47) \\
A_{m,1}\, x_{s+1} + A_{m,2}\, x_{s+2} + \ldots\ldots + A_{m,p}\, x_n &= W_m
\end{aligned}
$$

где сачиниоци A и W ове вредности имају

$$
\begin{aligned}
A_{1,1} &= a_{1,s+1} + a_{1,1}\, B_{1,1} + a_{1,2}\, B_{2,1} + \ldots\ldots + a_{1,s}\, B_{s,1} \\
A_{1,2} &= a_{1,s+2} + a_{1,1}\, B_{1,2} + a_{1,2}\, B_{2,2} + \ldots\ldots + a_{1,s}\, B_{s,2} \\
&\vdots \\
A_{m,1} &= a_{m,s+1} + a_{m,1}\, B_{1,1} + a_{m,2}\, B_{2,1} + \ldots\ldots + a_{m,s}\, B_{s,1} \\
&\vdots \qquad\qquad\qquad\qquad (48) \\
A_{m,n} &= a_{m,n} + a_{m,1}\, B_{1,p} + a_{m,2}\, B_{2,p} + \ldots\ldots + a_{m,s}\, B_{s,p} \\
&\vdots \\
W_m &= V_m - b_1\, a_{m,1} - b_2\, a_{m,2} + b_s\, a_{m,s} + \ldots\ldots + b_s\, a_{m,s}
\end{aligned}
$$

Да би из (47) вероватне вредности за x_{s+1}, ... x_n добили, треба да њиове квадрате диференцишемо и поједине почесне количнике равне нули ставимо, јер за те је вредности непознатих највећа вероватноћа, да су праве вредности. Тим начином као што је већ показано добијамо ове p једначине

$$
\begin{aligned}
[g\, A_{m,1}^2]\, x_{s+1} + [g\, A_{m,1}\, A_{m,2}]\, x_{s+1} + \ldots\ldots + [g\, A_{m,1}\, A_{m,p}]\, x_n \\
= [g\, A_{m,1}\, W] \\
[g\, A_{m,1}\, A_{m,2}]\, x_{s+1} + [g\, A_{m,2}^2]\, x_{s+2} + \ldots\ldots + [g\, A_{m,2}\, A_{m,p}]\, x_n \\
= [g\, A_{m,2}\, W] \\
\vdots \qquad\qquad \\
[g\, A_{m,1}\, A_{m,p}]\, x_{s+1} + [g\, A_{m,2}\, A_{m,p}]\, x_{s+2} + \ldots\ldots + [g\, A_{m,p}^2]\, x_n \\
= [g\, A_{m,p}\, W]
\end{aligned}
$$

или ако их на $x_{s+1} x_{s+2}, \ldots. x_n$ разрешимо

$$
\begin{aligned}
x_{s+1} &= C_{1,1}\,[g\,A_{m,1}\,W] + C_{1,2}\,[g\,A_{m,2}\,W] + \ldots\ldots + C_{1,p}\,g\,A_{m,p}\,W] \\
x_{s+2} &= C_{2,1}\,[g\,A_{m,1}\,W] + C_{2,2}\,[g\,A_{m,2}\,W] + \ldots\ldots + C_{2,p}\,[g\,A_{m,p}\,W] \\
&\vdots \\
x_n &= C_{p,1}\,[g\,A_{m1}\,W] + C_{p,2}\,[g\,A_{m,2}\,W] + \ldots\ldots + C_{p,p}\,[g\,A_{m,p}\,W]
\end{aligned}
\tag{49}
$$

Истина количине W_1, W_2, ..., W_m не смо непосредно сматрањем добили, али су свакојако сталне количине као што из (48) увиђамо, па зато ћемо добити исте резултате бар у овом случају, ако узмемо, да смо их непосредно из сматрања добили. О томе се понајбоље уверавамо, ако место W_1, W_2, ..., W_m њихове вредности у (49) ставимо, јер $[g\,A_{m,q}\,V]$ имаће тада исте сачиниоце као и $[g\,A_{m,q}\,W]$ а ови нам само и требају. Потоме је

$$
\begin{aligned}
G_{s+1} &= \frac{1}{C_{1,1}}, \; G_{s+2} = \frac{1}{C_{2,2}}, \ldots.\; G_n = \frac{1}{C_{p,p}} \\
R^2_{s+1} &= C_{1,1}\,r^2,\; R^2_{s+2} = C_{2,2}\,r^2, \ldots..\; R^2_n = C_{p,p}\,r^2
\end{aligned}
\tag{50}
$$

Још нам ваља да определимо вероватне погрешке и важине за x_1, x_2, ... x_s. Њихове вредности добијамо из (46.) За опредељавање њихових вероватних погрешака и важина имамо дакле случај, који по (35) разрешавамо. Потоме је

$$
\begin{aligned}
R^2_1 &= r^2\,\{B_{1,1}\,[C_{1,p}\,B_{1,p}] + B_{,12}\,[C_{2,p}\,B_{1,p}] + \ldots\ldots + B_{1\cdot p}\,[C_{p,p}\,B_{1,p}]\} \\
R^2_2 &= r^2\,\{B_{2,1}\,[C_{1,p}\,B_{2,p}] + B_{2,2}\,[C_{2,p}\,B_{2,p}] + \ldots\ldots + B_{2,p}\,[C_{p,p}\,B_{2,p}]\} \\
&\vdots
\end{aligned}
$$

$$R_s = r^2 \{B_{s,1} [C_{1,p} B_{s,p}] + B_{s,2} [C_{2,p} B_{s,p}] + \ldots + B_{s,p} [C_{p,p} B_{s,p}]\}$$

и (51)

$$G_1 = \frac{r^2}{R_1^2} = \frac{1}{B_{1,1} [C_{1,p} B_{1,p}] + B_{1,2} [C_{2,p} B_{1,p}] + \ldots + B_{1,p} [C_{p,p} B_{1,p}]}$$

$$G_2 = \frac{1}{B_{2,1} [C_{1,p} B_{2,p}] + B_{2,2} [C_{2,p} B_{2,p}] + \ldots + \ldots + C_{p,p} B_{2,p}]}$$

$$\vdots$$

$$G_s = \frac{1}{B_{s,1} [C_{1,p} B_{s,p}] + B_{s,2} [C_{2,p} B_{s,p}] + \ldots + B_{s,p} [C_{p,p} B_{s,p}]}$$

Овај начин како за само опредељавање вероватних вредности тако и за опредељавање вероватних погрешака и важина доста је неудесан, зато ћемо и по другом начину, да их определимо.

Ако условне једначине са неопредељеним чињеницама $2\,k_1$, $2\,k_2$, ... $2k_s$ помложимо, добијамо као што је већ показано еву систему једначина

(52)

$$[g\,a_{m,1}^2]\,x_1 + [g\,a_{m,1}\,a_{m,2}]\,x_2 + \ldots + [g\,a_{m,1}\,a_{m,n}]\,x_n + [k\,\alpha_{s,1}] = [g\,a_{m,1}\,V]$$

$$[g\,a_{m,1}\,a_{m,2}]\,x_1 + [g\,a_{m,2}^2]\,x_2 + \ldots + [g\,a_{m,2}\,a_{m,n}]\,x_n + [k\,\alpha_{s,2}] = [g\,a_{m,2}\,V]$$

$$\vdots$$

$$[g\,a_{m,1}\,a_{m,n}]\,x_1 + [g\,a_{m,2}\,a_{m,n} + \ldots + [g\,a_{m,n}^2]\,x_n + [k\,\alpha_{s,n}] = [g\,a_{m,n}\,V]$$

које у свези са условним једначинама служе за определење свију (n—s) непознатих. Ако ове једначине по x_1, x_2, ... x_n разрешимо

$$x_1 = P_{1,1}\,[g\,a_{m,1}\,V] + P_{1,2}\,[g\,a_{m,2}\,V] + \dots + P_{1,n}\,[g\,a_{m,n}\,V] + p_1$$

$$x_2 = P_{2,1}\,[g\,a_{m,1}\,V] + P_{2,2}\,[g\,a_{m,2}\,V] + \dots + P_{2,n}\,[g\,a_{m,n}\,V] + p_2$$

(53) $\vdots$

$$x_n = P_{n,1}\,[g\,a_{m,1}\,V] + P_{n,2}\,[g\,a_{m,2}\,Y] + \dots + P_{n,2}\,[g\,a_{m,n}\,Y] + p_n$$

Количине P и p сталне су и потпуно познате количине, па зато су вероватне вредности и погрешке

$$G_1 = \frac{1}{P_{1,1}}, \; G_2 = \frac{1}{P_{2,2}}, \; \dots\dots \; G_n = \frac{1}{P_{n,n}}$$

$$R_1^2 = r^2\,P_{1,1}, \; R_2^2 = r^2\,P_{2,2} \; \dots \; R_n^1 = r^1\,P_{n,n} \qquad (54)$$

Вероватна погрешка и каквоћа сматрања за важину

I.

Из досадањих резултата увидесмо, да су вероватне погрешке за вероватне вредности функције и од вероватних погрешака и важина самих сматрања, па зато ако хоћемо прве да рачунамо, треба ове друге већ да знамо.

Ако за једну само важину знамо вероватну погрешку, можемо лако помоћу изведених релација определити веровтну погрешку и каквоћу и за сваку другу важину. Као што се види цео посао излази на то, да за извесну важину сматрања знамо да нађемо вероватну погрешку. Најлакше то бива, ако определимо вероватну погрешку за сматрење коме је важина равна јединици. У претпо-

ставци да са линијарним једначинама имамо посла, јер ако то не је, можемо им као што је већ показано увек линијаран вид дати, нека су

$$\begin{aligned} a_{1,1}\, x_1 + a_{1,2}\, x_2 + \ldots\ldots + a_{1,n}\, x_n &= V_1 \\ a_{2,1}\, x_1 + a_{2,1}\, x_2 + \ldots\ldots + a_{2,n}\, x_n &= V_2 \\ &\vdots \\ a_{m,1}\, x_1 + a_{m,2}\, x_2 + \ldots\ldots + a_{m,n}\, x_n &= V_m \end{aligned} \qquad (55)$$

једначине из сматрања а

$$\begin{aligned} \alpha_{1,1}\, x_1 + \alpha_{1,2}\, x_2 + \ldots\ldots + \alpha_{1,n}\, x_n &= v_1 \\ \alpha_{2,1}\, x_1 + \alpha_{2,2}\, x_2 + \ldots\ldots + \alpha_{2,n}\, x_n &= v_2 \\ &\vdots \\ \alpha_{s,1}\, x_1 + \alpha_{s,2}\, x_2 + \ldots\ldots + \alpha_{s,n}\, x_n &= v_s \end{aligned}$$

условне једначине где је по самој природи ствари $s < n$. Ако из условних једначина s непознатих као функције осталих $(n-s)$ непознатих изразимо, имаћемо у опште

$$\begin{aligned} x_1 &= b_{1,1}\, x_{s+1} + b_{1,2}\, x_{s+2} + \ldots\ldots + b_{1,p}\, x_n + B_1 \\ x_2 &= b_{2,1}\, x_{s+1} + b_{2,2}\, x_{s+2} + \ldots\ldots + b_{2,p}\, x_n + B_2 \\ &\vdots \\ x_s &= b_{s,1}\, x_{s+1} + b_{s+2}\, x_{s+2} + \ldots\ldots + b_{s,p}\, x_n + B_s. \end{aligned} \qquad (57)$$

где су b, B сталне и потпуно позната количине. Ако ове вредности за x_1, x_2, ..., x_n у једначине из сматрања метемо, добијамо у опште

$$\begin{aligned} A_{1,1}\, x_{s+1} + A_{1,2}\, x_{s+2} + \ldots\ldots + A_{1,p}\, x_n &= W_1 \\ A_{2,1}\, x_{s+1} + A_{2,2}\, x_{s+2} + \ldots\ldots + A_{2,p}\, x_n &= W_1 \\ &\vdots \\ A_{m,1}\, x_{s+1} + A_{m,2}\, x_{s+2} + \ldots\ldots + A_{m,p}\, x_n &= W_m \end{aligned} \qquad (58)$$

где су А такође сталне и потпуно познате количине, којих вредност увек определити можемо, но која нам за сад не треба. Означимо са $\triangle_1$, $\triangle_2$, ... $\triangle_m$ погрешке које смо при сматрању за V_1, V_2 ...... V_m учинили, нека су даље

$h_1, h_2, \ldots\ldots h_n$ каквоће сматрања а $g_1, g_2, \ldots\ldots g_m$ њихове важине, то је вероватноћа, да смо ове погрешке у једаред или једно за другим учинили

$$\frac{h_1 h_2 \ldots\ldots h_m}{\pi^{\frac{m}{2}}} e^{-[h^2 \triangle^2]}$$

али је ако са h означимо каквоћу сматрања за важину равну јединици

$$h_1^2 = g_1 h^2, \; h_2^2 = g_2 h^2, \ldots\ldots h_m^2 = g_m h^2 \qquad 59.$$

па зато је и

$$\frac{\sqrt{[g]}}{\pi^{\frac{m}{2}}} h^m e^{-[g\triangle^2]h^2} \qquad 60.$$

вероватноћа, да су поменуте погрешке учињене. Она зависи без сумње од погрешака $\triangle$ и каквоће h. Претпоставимо, да смо вероватне вредности показаним већ начином определили, то и погрешке $\triangle$ добијају опредељене вредности а у стању не смо да их поправимо. Зато и вероћатноћа зависи само од каквоће h. Која је њена права вредност ми незнамо нити можемо дознати, па зато морамо узети ону, за коју је највећа вероватноћа, да је права вредност. Ако дкле на h диференцишемо и први диференцијални количник раван нули ставимо, имамо

$$m h^{m-1} e^{-h[g\triangle^2]} - 2h^{m+1}[g\triangle^2] e^{-h^2[g\triangle^2]} = 0$$

а отуда почем неможе нити h^{m-1} нити $e^{-h^2[g\triangle^2]}$ бити нула

$$h^2 = \frac{m}{2[g\triangle^2]} \qquad 61.$$

Ако хоћемо да знамо вредност за h а нама је баш до тога и стало онда треба да знамо и праве погрешке, које смо при појединим сматрањима учинили. Које су праве по-

грешке, могли би тек онда знати, кад би у стању били, да определимо праве вредности за x_{s+1}, x_{s+2}, ... x_n а као што је познато ми и то не можемо, па зато ће нама тежња само на то управљена бити, да што је већма могуће приближно праву вредност определимо. Означимо са δ_1, δ_2, ...δ_m праве погрешке, то је разлика

$$[g\,\delta^2]-[g\,\triangle^2]$$

увек положна, јер смо $[g\triangle^2]$ тако определили, да је најмање. Потоме дакле добијамо какվоћу h увек већу а вероватну погрешку увек мању него што је у самој ствари.

Означимо са y_1, y_2, ..., y_p вероватне вредности за x_{s+1}, x_{s+2}, ... x_n а $\triangle y_1$, $\triangle y_2$, ... $\triangle y_p$ поправке, које су нужне да вероватним вредностима додамо те да праве вредности добијемо. Разлика је збира квадрата тада

$$\begin{aligned}
[g\delta^2]-[g\triangle^2]=&\,g_1\{A_{1,1}(y_1+\triangle y_1)+A_{1,2}(y_2+\triangle y_2)\\
&\qquad+\dots\dots+A_{1,p}(y_p+\triangle y_p)-W_1\}^2\\
&+g_2\{A_{2,1}(y_1+\triangle y_1)+A_{2,2}(y_2+\triangle y_2)\\
&\qquad+\dots\dots+A_{2,p}(y_p+\triangle y_p)-W_2\}^2\\
&+\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\\
&\;\vdots\\
&+g_m\{A_{m,1}(y_1+\triangle y_1)+A_{m,2}(y_2+\triangle y_2)\\
&\qquad+\dots\dots+A_{m,p}(y_p+\triangle y_p)-W_m\}^2\\
&-g_1\{A_{1,1}y_1+A_{1,2}y_2+\dots\dots+A_{1,p}y_p-W_1\}^2\\
&-g_2\{A_{2,1}y_1+A_{2,2}y_2+\dots\dots+A_{2,p}y_p-W_2\}^2\\
&-\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\\
&\;\vdots\\
&-g_m\{A_{m,1}y_1+A_{m,2}y_2+\dots\dots+A_{m,p}y_p-W_m\}^2
\end{aligned}$$

$$= 2\,g_1 \{A_{1,1}\, y_1 + \ldots\ldots + A_{1,p}\, y_p - W_1 \} \cdot \{A_{1,1} \triangle y_1 + \ldots\ldots + A_{1,p} \triangle y_p \}$$
$$+ 2\,g_2 \{A_{2,1}\, y_1 + \ldots\ldots + A_{2,p}\, y_p - W_2 \} \cdot \{A_{2,1} \triangle y_1 + \ldots\ldots + A_{2,p} \triangle y_p \}$$
$$+ \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$+ 2\,g_m \{A_{m,1}\, y_1 + \ldots\ldots + A_{m,p}\, y_p - W_m \} \cdot \{A_{m,2} \triangle y_1 + \ldots\ldots + A_{m,p} \triangle y_p \}$$
$$+ g_1 \{A_{1,1} \triangle y_1 + A_{1,2} \triangle y_2 + \ldots\ldots + A_{1,p} \triangle y_p\}^2$$
$$+ g_2 \{A_{2,1} \triangle y_1 + A_{2,2} \triangle y_2 + \ldots\ldots + A_{2,p} \triangle y_p\}^2$$
$$+ \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$+ g_m \{A_{m,1} \triangle y_1 + A_{m,2} \triangle y_2 + \ldots\ldots + A_{m,p} \triangle y_p\}^2$$

или ако прве хоризонталне редове у самој ствари помножимо и по поправкама $\triangle y_1\ \triangle y_2, \ldots\ldots \triangle y_p$ уредимо

$$[g\,\delta^2] - [g\triangle^2] = 2 \triangle y_1 \{ [A^2_{m,1} g]\, y_1 + \ldots\ldots + [g A_{m,1}\, A_{m,p}]\, y_p - [g\, A_{m,1}\, W] \}$$
$$+ 2 \triangle y_2 \{ [g A_{m,1}\, A_{m,2}]\, y_1 + \ldots\ldots + [g A_{m,2}\, A_{m,p}]\, y_p - [g A_{m,2}\, W] \}$$
$$+ \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$+ 2 \triangle y_p \{ [g A_{m,1} A_{m,p}]\, y_1 + \ldots\ldots + [g A^2_{m,p}]\, y_p - [g\, A_{m,p}\, W] \}$$
$$+ [g\,(A_{m,1} \triangle y_1 + A_{m,2} \triangle y_2 + \ldots\ldots + A_{m,p} \triangle y_p)^2]$$

Сви хоризонтални редови осем последњег идентички су нула, па зато добијамо на послетку

$$[g\delta^2] - [g\triangle^2] = [g(A_{m,1}\triangle y_1 + A_{m,2}\triangle y_2 + \ldots + A_{m,p}\triangle y_p)^2]$$

или ако у самој ствари све сабирке на квадрат подигнемо, па их саберемо

(62.) $$[g\delta^2] - [g\triangle^2] = C_1\triangle y_1^2 + C_2\triangle y_2^2 + \ldots + C_p\triangle y_p^2 + 2C_{1,2}\triangle y_1\triangle y_2 + \ldots$$

где су $C_1, C_2, \ldots$ сталне и потпуно познате количине. Ставимо

(63) $$C_1\triangle y_1 + C_{1,2}\triangle y_2 + C_{1,3}\triangle y_3 + \ldots + C_{1,p}\triangle y_p = \varphi_1$$

то је

$$[g\delta^2] - [g\triangle^2] = \frac{\varphi_1}{C_1} + C_2^1\triangle y_2^2 + \ldots C_p^1\triangle y_p^2 + 2C_{2,3}^1\triangle y_2\triangle y_3 + \ldots$$

Што се тиче нових сачинилаца C, њихова вредност не тиче нас се ни најмање, само треба да се уверимо, да ни један од њих не је функција од φ_1. Из (63) имамо

$$\triangle y_1 = \frac{1}{C_1}(\varphi_1 - C_{1,2}\triangle y_2 - C_{1,3}\triangle y_3 - \ldots - C_{1,p}\triangle y_p)$$

$$= \frac{\varphi_1}{C_1} + P$$

$$C_1\triangle y_1^2 = \frac{\varphi_1^2}{C_1} = \frac{2\varphi_1}{C_1}\{C_{1,2}\triangle y_2 + C_{1,3}\triangle y_3 + \ldots + C_{1,p}\triangle y_p\} + P^2 C_1$$

и ако место $C_1, \triangle y_1^2$ његову вредност у 62 метемо и развијемо само оне чланове, у којима φ_1 долази то имамо

$$[g\delta^2] - [g\triangle^2] = \frac{\varphi_1^2}{C_1} - \frac{2\varphi_1}{C_1}\{C_{1,2}\triangle y_2 + C_{1,3}\triangle y_3 + \ldots + C_{1,p}\triangle y_p\} + P^2 C_1$$

$$+\frac{2\varphi}{C_1}\{C_{1,2}\triangle y_2+C_{1,3}\triangle y_3+\ldots\ldots+C_{1,p}\triangle y_p\}+R$$

$$=\frac{\varphi_1^2}{C_1}+P^2C_1+R$$

као што је и требало, да се докаже. Ако даље исто тако ставимо

$$C_2^1\triangle y_2+C_{2,3}^1\triangle y_3+C_{2,4}^1\triangle y_4+\ldots\ldots+C_{2,p}^1\triangle y_p=\varphi_2$$

затим

$$D_3\triangle y_3+D_{3,4}D\, y_4+\ldots\ldots+D_{3,p}\triangle y_p=\varphi_3$$

. . . .

. . . .

и напослетку

$$Q_p\triangle y_p=\varphi_p$$

добијамо

$$[g\delta^2]-[g\triangle^2]=k_1\varphi_1^2+k_2\varphi_2^2+k_3\varphi_3^2+\ldots+k_p\varphi_p \quad (64)$$

где су φ_1, φ_2, ... φ_p линијарне функције и у опште вида

$$\begin{aligned}\varphi_1&=A_1\triangle y_1+B_1\triangle y_2+C_1\triangle y_3+\ldots\ldots+L_1\triangle y_p\\ \varphi_2&=B_2\triangle y_2+C_2\triangle y_3+\ldots\ldots+L_2\triangle y_p\\ &\vdots\\ \varphi_p&=L_p\triangle y_p.\end{aligned} \quad (65.)$$

Из последних једначина следује, да поправке $\triangle y_1$, $\triangle y_2$, ... $\triangle y_p$ можемо определити, кад би знали праве вредности за φ_1, φ_2, ... φ_p. Које су праве вредности за φ_1, φ_2, ... φ_p, ми не знамо, па зато морамо изабрати ону систему вредности за коју је највећа вероватноћа. Ми смо већ показали, да је

$$\frac{\sqrt{[g]}}{\pi^{\frac{m}{2}}}h^m\, e^{-h^2[g\triangle^2]}$$

вероватноћа, да смо погрешке $\triangle_1, \triangle_2, \ldots\ldots \triangle_m$ учинили или ако место $[g\triangle^2]$ његову вредност из (64) метемо

$$\frac{\sqrt{[g]}}{\pi^{\frac{m}{2}}} h^m e^{-h^2[k\varphi]} e^{-[g\delta^2]} = C e^{-h^2[k\varphi^2]}$$

Да је између свију могућних система вредности за φ_1 $\varphi_2, \ldots\ldots \varphi_p$, вредност за φ_1 права вредност, сматрајући је као определен број вероватноћа је

$$\frac{e^{\quad h^2 k_1 \varphi_1^2}}{\int\limits_{-\infty}^{+\infty} e^{-h^2 k_1 \varphi_1^2}} = \frac{h\sqrt{k}}{\sqrt{\pi}} e^{-k_1 h^2 \varphi_1^2}$$

јер је

$$\int\limits_{\infty}^{+\infty} e^{-h^2 k_1 \varphi_1^2} \partial\varphi = \frac{\sqrt{\pi}}{h\sqrt{k}}$$

Ставимо у последњој вероватноћи $h^2 k_1 = k_1$ то интеграл

$$\frac{2k}{\sqrt{\pi}} \int\limits_a^b e.^{-k^2\varphi_1^2} \partial\varphi$$

претставља вероватноћу, да φ_1 по својој апсолутној вредности лежи између a и b ($a < b$) или ако $k\varphi_1 = x$ ставимо

$$\frac{2}{\sqrt{\pi}} \int\limits_{ak}^{bk} e.^{-x^2} \partial x$$

Овај је израз дакле вероватноћа, да права вредност за φ_1 лежи између a и b и то по својој апсолутној вредности, другим речима да ће $\frac{2}{\sqrt{\pi}} \int\limits_{ak}^{bk} e.^{-x^2} \partial x$ вредности за φ_1

лежати између a и b_1 па зато за m могућих вредности за φ_1 биће их

$$\frac{2\,m}{\sqrt{\pi}}\int_{ak}^{bk} e.^{-x^2}\,\partial x$$

које ће лежати између a и b.

Све вредности за φ леже без сумње између 0 и ∞, па зато ако у последњем интегралу најпре $a=0$ и $b=\delta$ метемо разумевајући под δ безкрајно малу количину и обе границе за исту количину δ повишавали будемо, добићемо збир свију φ. Ову мисао не је тешко извести аналитички нарочито зато, што за тако блиске границе и последњи израз као вероватноћа за φ има исту вредност. У следству тога између m могућих вредност за φ леже

$$\frac{2\,m}{\sqrt{\pi}}\int_{0}^{\delta} e.^{-x^2}\,\partial x=\frac{2\,m}{\sqrt{\pi}}\,e.^{-0^2}\,\delta \text{ вредност између 0 и } \frac{\delta}{k}$$

$$\frac{2\,m}{\sqrt{\pi}}\int_{\delta}^{2\,\delta} e.^{-x^2}\,\partial x=\frac{2\,m}{\sqrt{\alpha}}\,e.^{-\delta^2}\,\delta \quad \text{„ „} \quad \frac{\delta}{k} \text{ и } \frac{2\,\delta}{k}$$

$$\vdots$$

$$\frac{2\,m}{\sqrt{\pi}}\int_{n\,\delta}^{(n+1)\delta} e.^{-x^2}\,\partial x=\frac{2\,m}{\sqrt{\pi}}\,e.^{-(n\,\delta)}\,\delta \text{ „ „ } \frac{n\,\delta}{k} \text{ и } \frac{(n+1)\delta}{k}$$

Почем ту φ увек врло мале количине дакле и φ_1^2 то можемо узети, да су и вредности за φ^2 међу овим границама оне исте, које смо и за φ добили а како су ове границе безкрајно мало једна од друге различне, то φ и φ^2 између m могућих вредности за φ, можемо узети наравно само са великом брижљивошћу, да за φ^2 имамо

$\frac{2m}{\sqrt{\pi}} e^{-0^2} . \delta$ вредност, које су 0^2 а њихов збир $\frac{2m}{\sqrt{\pi}} e^{-0^2} . \delta 0^2$

$\frac{2m}{\sqrt{\pi}} e^{-\delta^2} . \delta$ „ „ „ $\left(\frac{\delta}{k}\right)^2$ „ „ $\frac{2m}{\sqrt{\pi}} e^{-\delta^2} . \delta . \left(\frac{\delta}{k}\right)^2$

$\frac{2m}{\sqrt{\pi}} e^{-(2\delta)^2} . \delta$ „ „ „ $\left(\frac{2\delta}{k}\right)^2$ „ „ $\frac{2m}{\sqrt{\pi}} e^{-(2\delta)^2} . \delta \left(\frac{2\delta}{k}\right)^2$

$\vdots$

$\frac{2m}{\sqrt{\pi}} e^{-(n\delta)^2} . \delta$ „ „ „ $\left(\frac{n\delta}{k}\right)^2$ „ „ $\frac{2m}{\sqrt{\pi}} e^{-(n\delta)^2} . \delta \left(\frac{n\delta}{k}\right)^2$

Ако означимо са δ збир свију вредности за φ_1^2 то имамо

$$\int = \frac{2m}{k^2 \sqrt{\pi}} \delta \{ e^{-0^2} . 0^2 . \delta + e^{-\delta^2} . \delta^2 . \delta + e^{-(2\delta)^2} . (2\delta)^2 . \delta$$

$$+ \ldots\ldots + e^{-(n\delta)^2} . (n\delta)^2 . \delta \}$$

$$\lim n = \infty$$

$$= \frac{2m}{k^2 \sqrt{\pi}} \int_0^\infty e^{-x^2} x^2 \, \partial x = \frac{m}{2k^2}$$

и отуда средња вредност за ма које φ на прилику φ_1

$$\varphi_1^2 = \frac{1}{2k^2} = \frac{1}{2k_1 h^2}$$

$$k_1 \varphi_1^2 = \frac{1}{2h^2}$$

а тако је исто приближно

$$k_2 \varphi_2^2 = \frac{1}{2h^2}, \; k_3 \varphi_3^2 = \frac{1}{2h^2}, \; \ldots\ldots\ldots \; k_p \varphi_p^2 = \frac{1}{2h^2}$$

и потоме

$$[g\delta^2] - [g\Delta^2] = k_1 \varphi_1^2 + k_2 \varphi_2^2 + \ldots\ldots + k_n \varphi_p^2$$

$$= \frac{p}{2h^2}$$

$$= \frac{n-s}{2h^2}$$

Стављајући напослетку ову вредност у (61), добијамо за каквоћу сматрања, коме је важина један, највероватнију вредност

$$h = \sqrt{\frac{m-n+s}{2[g\Delta^2]}} \qquad (66.)$$

Означимо са r вероватну вредност за сматрање, коме је важина један, то имамо

$$r = \frac{\varrho}{h} = \varrho\sqrt{2}\sqrt{\frac{[g\Delta^2]}{m-n+s}}$$

$$= 0.6844897 \ldots\ldots \sqrt{\frac{[g\Delta^2]}{m-n+s}} \qquad (67.)$$

Напред је казано, да треба да знамо праве вредности за $x_1, x_2, \ldots\ldots x_n$, ако хоћемо каквоћу h да определимо. Које су њихове праве вредности, ми не бесмо у стању нити можемо бити, да их определимо, него бесмо принуђени, да изведемо приближно праву вредност за h, па зато је сад нужно, да бар дознамо, колику погрешку можемо у опште учинити, ако узмемо место праве вредности за h ону, коју из (66) добијамо. Напред је показано, да је вероватноћа за вредност од h.

$$\frac{\sqrt{[g]}}{\sqrt{\pi^m}} h^m e^{-h^2[g\delta^2]}$$

а да је између свију могућих вредносли за h, она коју смо узели, уједно и права вредност, вероватноћа је

$$\frac{h^m e^{-h^2 t^2}}{\int_0^\infty h^m e^{-h^2 t^2} \partial h}$$

где је краткоће ради стављено

$$t^2 = \left[g\,\delta^2\right]$$
$$= \frac{m}{m-n+s}\left[g\,\Delta^2\right]$$

Означимо са h^1 вредност за h, коју из (66) добајамо а са h праву вредност, то је

$$h = h^1 + x$$

разумевајући под x погрешку коју би учинили, ако узмемо h_1 као праву вредност за h. Потоме је вероватноћа, да је $h^1 + x$ права вредност за h или што је све једно, да ћемо погрешку x учинити, ако h_1 као праву вредност узмемо

$$\frac{(h_1 + x)^m\, e^{-t^2(h^1+x)^2}}{\int\limits_{-h}^{+\infty} (h^1+x)^m\, e^{-t^2(h^1+x)^2}\,\partial x} \qquad (67.)$$

Да би определили вредност интеграла и имениоцу, означимо га краткоће ради са N и ставимо

$$t\,(h^1 + x) = y$$

па имамо

$$N = \frac{1}{t^{m+1}} \int\limits_0^\infty y^m\, e^{-y^2}\,\partial z$$

или ако напослетку место t његову вредност $\frac{1}{h}\sqrt{\frac{m}{2}}$ и $y^2 = z$ ставимо

$$N = \frac{2^{\frac{m+1}{2}}}{2\,m^{\frac{m+1}{2}}} \cdot h_1^{m+1} \int\limits_0^\infty e^{-z}\, z^{\frac{m-1}{2}}\,\partial z$$

$$=\frac{2^{\frac{m+1}{2}}}{2\,m^{\frac{m+1}{2}}}\,h'^{\,m+1}\,\Gamma\left(\frac{m+1}{2}\right),$$

ако је број сматрања паран на прилику $m = 2\,i$, онда је

$$N_{2\,i}=\frac{1.\,3.\,5\ldots\ldots(2i-1)}{2^{i+1}\,.\;i^{\frac{2\,i+1}{2}}}\;h'^{2i+1}\sqrt{\pi}$$

а ако је број сматрања непаран на прилику $m = 2\,i + 1$

$$N_{2i+1}=\frac{1}{2}\,.\;1.\,2.\,3\ldots\ldots i\left(\frac{2}{2^{i+1}}\right)^{i+1}\;h'^{2i+2}$$

и по томе је вероватноћа, да ћемо погрешку x учинити, ако узмемо h_1 као праву вредност за h

$$P_{2\,i}=\frac{2^{i+1}\;i^{\frac{2i+1}{2}}\left(\frac{h^1+x}{h^1}\right)^{2\,i}\;e^{-i\left(\frac{h'+x}{h'}\right)^2}}{h_1.\;1.\,3.\,5\ldots\ldots(2\,i-1)\sqrt{\pi}}$$

(68)

$$P_{2i+1}=\frac{2\left(\frac{2i+1}{2}\right)^{i+1}\left(\frac{h+x}{h^1}\right)^{2i+1}\;e^{-\frac{2i+1}{2}\left(\frac{h^1+x}{h^1}\right)^2}}{h_1.\;1.\,2.\,3\ldots\ldots i.}$$

Означимо са p_{2i} и p_{2i+1}, како је кад m паран или непаран број, вероватноће да је h_1 права вредност за h, другим речима, да је $x = 0$, то је

$$p_{2i}=\frac{[2^{i+1}]\;i^{\frac{2i+1}{2}}\;e^{-i}}{1.\;3.\;5\ldots.(2\,i-1)\sqrt{\pi}\,h_1}$$

$$p_{2i+1}=\frac{2\left(\frac{2\,i+1}{2}\right)^{i+1}\;e^{-\frac{2i+1}{2}}}{1.\,2.\,3\ldots\ldots i\,h\;\sqrt{\pi}}$$

и ако ове вредности у (68) ставимо

$$P_{2i} = p_{2i} \left\{ 1 + \frac{x}{h_1} \right\}^{2i} e^{-i\left\{\left(1+\frac{x}{h_1}\right)^2 - 1\right\}}$$

$$P_{2i+1} = p_{2i+1} \left\{ 1 + \frac{}{h_1} \right\}^{2i+1} \cdot e^{-\frac{2i+1}{2}\left\{\left(1+\frac{x}{h_1}\right)^2 - 1\right\}} \qquad (69.)$$

Сада је још до тога стало, да из вероватноће P определимо каквоћу, којом смо h_1 определили, јер тада је лако наћи и његову вероватну погрешку. За то је нужно, да последњу вероватноћу на простију форму сведемо. У претпоставки да је права вредност погрешке x врло мала а број сматрања врло велики, приближно је

$$1.\ 3.\ 5. \ldots\ldots (2i-1) = \left(\frac{2i}{e}\right)^i \sqrt{2}$$

$$1.\ 2.\ 3 \ldots\ldots (i-1).\ i = \left(\frac{i}{e}\right)^i \sqrt{2i\pi}$$

Да је заиста ово приближна вредност за оба производа, можемо се понајлакше уверити, ако у познатом обрасцу за приближну квадратуру

$$\int_a^b f(x)\,\partial x = h\left\{\frac{1}{2} f(a) + f(a+h) + \ldots\ldots + \frac{1}{2} f(a+nh)\right\} -$$

$$\frac{1}{12} h^2 \left\{ f^1(b) - f^1(a) \right\} + \frac{1}{384} \varrho\,(b-a)\,h^5 M$$

где је

$$nh = b - a \quad , \quad -1 < \varrho < +1$$

а M апслутно највећа вредност од $f''''(x)$ за омеђије од $x = a$ до $x = b$, ставимо

$$a = h = 1 \quad , \quad b = i$$

$$f(x) = l\,x.$$

По томе је приближно

$$p_{2i} = \frac{2^{i+1}\ i^{\frac{2i+1}{2}}\ e^{-i}}{(2i)^i\ e^{-i}\ \sqrt{2\pi}\ h_1} = \frac{\sqrt{2i}}{h_1\ \sqrt{\pi}}$$

$$= \frac{\sqrt{m}}{h^1\ \pi}$$

$$p_{2i+1} = \frac{e^{-\frac{1}{2}}\ \sqrt{2i+1}\,(1+\frac{1}{2i})^{i+\frac{1}{2}}}{h^1\ \sqrt{\pi}}$$

али је за велико i приближно

$$(1+\tfrac{1}{2i})^{i+\frac{1}{2}} = \sqrt{(1+\tfrac{1}{2i})^{2i}}\ \sqrt{1+\tfrac{1}{2i}}$$
$$= \sqrt{e}$$

и отуда

$$p_{2i} = p_{2i+1} = \frac{\sqrt{m}}{h_1\ \sqrt{\pi}}$$

Стављајући ову вредност у (69), добијамо за h вероватноћу

$$P_{2i} = \frac{\sqrt{m}}{h^1 \sqrt{\pi}} \{1+\tfrac{x}{h}\}^{2i} e^{-i\{(1+\frac{x}{h})^2-1\}}$$

$$P_{2i} = \frac{\sqrt{m}}{h^1 \sqrt{\pi}} \{1+\tfrac{x}{h}\}^{2i+1}\ e^{-\frac{2i+1}{2}\{(1+\frac{x}{h})^2-1\}}$$

али је приближно

$$\left(1+\tfrac{x}{h^1}\right)^{2i}\ e^{-i\{(1+\frac{x}{h^1})^2-1\}} = e^{2il(1+\frac{x}{h^1})-i\{(1+\frac{x}{h})-1}$$

$$= e^{-2i\frac{x^2}{h^2_1}}$$

$$(1+\tfrac{x}{h})^{2i+1} e^{-\frac{2i+1}{2}\left\{(1+\frac{x}{h})^2-1\right\}} = e^{(2i+1)l(1+\frac{x}{h})-\frac{2i+1}{2}\left\{(1+\frac{x}{h})^2-1\right\}}$$

$$= e^{(2i+1)\frac{x^2}{h^2_1}}$$

па зато је

$$P_{2i} = P_{2i+1} = \frac{\sqrt{m}}{h^1\sqrt{\pi}} e^{-m\frac{x^2}{h_1}}$$

или ако $\dfrac{\sqrt{m}}{h_1} = H$ ставимо

$$P = \frac{H}{\sqrt{\pi}} e^{-H^2x^2}.$$

Из последњег израза увиђамо, да је $H = \dfrac{\sqrt{m}}{h_1}$ каквоћа, којом смо h^1 определили а отуда вероватна погрешка $R = \varrho\dfrac{h^1}{\sqrt{m}}$. По томе права вредност за каквоћу сматрања, коме је важина један, лежи између

$$h^1\left(1+\frac{\varrho}{\sqrt{m}}\right) \text{ и } h^1\left(1-\frac{\varrho}{\sqrt{m}}\right)$$

а из овога сљедује, да права вредност вероватне погрешке лежи између

$$r^1\left(1-\frac{\delta}{\sqrt{m}}\right) \text{ и } r^1\left(1-\frac{\varrho}{\sqrt{m}}\right)$$

или што је све једно

$$R = 0.6744897.\sqrt{\frac{[g\triangle]}{m-n+s}}\left\{1\mp\frac{\varrho}{\sqrt{m}}\right\} \quad (70.)$$

ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК СРПСКЕ ЦРКВЕ.

пише

СВЕТОЗАР НИКЕТИЋ.

Вы єсте свидѣтеліє симь.
(Лука XXIV. 48.)

Историјски развитак српске цркве почиње се од оног времена, кад је светлост науке Христове први пут засијала на српској земљи и на њу бачено било прво семе новог учења Христовог. Описати узроке и постепени развитак њен у оној мери у којој у данашње доба изискује стање и развитак историјске науке, — није никако могуће. Немогућност ова огледа се 1., у оскудици самог материјала (грађе) за српску црк. историју и 2., у оскудици критички разабраних фактова, који би служили за ослонац многим важнијим догађајима и објашњавали би црквено-религиозни живот српског народа. Но да не би и овај до сада скупљени материјал лежао које где растурен и без сваке употребе, ми смо *покушали* да по могућству и околностима представимо читаоцима историјски развитак српске цркве у таквом облику, који би приступачан био и најпростијем из нас. Узрок за што ми ово чинимо — тај је: што у нашој књижевности нема до данас ни једног списа, који би покушавао, да обухвати собом цео развитак наше цркве. А да је нама оваква књига од потребе — мислим да нам не

треба доказивати. Свакоме, а особито онима, који се баве изучавањем историје ма ког народа, познато ће бити, да је немогуће корачити у историју без знања црквене историје. Једна без друге нити се може изучавати нити разумевати. А кад једно без другог не мислимо онда и изучавање историје српског народа, не може се обићи без ове последње, нити се може и даље остати овако, као што је до сада било. Ко хоће да изучава и да зна историју развића српског народа, њему је потребно да најпре изучи и да зна и религиозно-црквени живот његов.

За сада ми пуштамо само прву половину наших проматрања о српској цркви, која ако ничим другим, оно бар својим првим *покушајима и систематичким проматрањем религиозно-црк. живота срп. народа*, заслужују да обрате на себе пажњу благосклоних читалаца. —

I.

Од VII.—XII. в.

Почетак хришћанства у Србији. — Прво и друго кр-штење Срба. — Осуђење обојих. — Кирило и Методије. — Дукљански сабор — Први сплетски сабор, — Одељење хрватске цркве од српске. — Почетак јереси у Србији.

Кад су Срби у време општег пресељавања Словена заузели у VII. веку земље око Дунава, од којих један део обухвата и данашњу кнежевину Србију,[1] они су као и ос-

[1] Срби су дошли 636. г. и заузели источну страну старе Илирије, т. ј. садашњу Србију, Босну, Херцеговину, Црну Гору и јужну Далмацију; а Хрвати (634. г.) доселили су се на запад и заузели садашњу Далмацију, Истрију и и Хрватску. Constant. Porph. de adm. imp. cap. XXXII. p. 81. 82.

тали Словени тога доба били многобошци: веровали су у различне богове и богиње. У народним песмама сачувана су и имена многих од њих, н. пр. *Додон*, — бог грома и кише (одкуда после код нас *Додола)*; *Давор*, — бог јунаштва; *Љела*, — богиња љубави и дружбе; *Мира*, — богиња сна и смрти, итд. Свима овим боговима и богињама, подигнути су били храмови, у којима жречеви отправљаше различне обреде у част њихову и служише им. У то многобошко доба, клетва је била у уважењу и поштовању код Срба. Тужним гласом и јаукањем они исказиваху своју тугу и жалост за умрлим братом, другом и рођацима својим, а труп мртваца бацаше у ватру с пуном вером у бесмрће душе. У опште карактер и домаћи живот Срба тога времена сведочи, да је друштвено стање било код њих прилично развијено. Главна су им занимања била земљерадништво и трговина, Срби знаше и музику, а гозба развијена беше код њих у велико; тврдо се држаху својих обичаја, а што је најважније: *високо ценише свој језик и своју народност.*

У оваквом религиозно-наравственом развитку, сукобе се Срби у првој четвртини VII. века с хришћанским светом и то најпре с римским духовенством, које је већ дошло било у Србију, да обраћа народ у нову веру. Развитак народа српског био је такав, да су проповедници науке Христове могли без свакога труда приволети Србе к себи и обраћати их у нову веру. Чим су римски свештеници крстили неке и неке, вера хришћанска одмах почне хватати корена у Србији и за кратко време хришћанство се тако распростре, да осим једних Нерећана, није човек могао наћи куће, а да није крштена или да се не мисли крстити. Византијски император Ираклије, који је пустио

Србе у Илирик видећи такав успех хришћанских проповедника, зажели да се још више зближи са Србима, па и сам пошље проповеднике у Србију да крсте остале, који се још не бејаху крстили. Нови ови проповедници, које је император Ираклије послао, били су такође из Рима, будући је Илирик заједно с Далмацијом по установама ћесара припадао западној половини римске царевине, којој је и после кад је Србија већ потпала под власт Византије, потчињена била не само српска но и бугарска црква. То, што су позвати проповедници из Рима а не из Цариграда, није имало у то време никаквог особитог значења како за оне који се крсте, тако и за саму чистоћу хришћанске вере, будући је то било око 640 год. а римска црква за онда још је била у једно са источном. По овоме и хришћанство које је распростирањавало римско духовенство у Србији није се ни у чему разликовало од источног — православног. Ново покрштеним Србима одмах послани буду јепископи, свештеници и ђакони и црква српска потпаде под власт јепископа спљетског, где су у то време живели потомци старих Римљана, пресељених у Далмацију Диоклитијаном. Пошто се Срби крсте, они се закуну престолу св. апостола Петра у Риму, да ће у миру живети са суседима[1], а папа као накнаду за то обећа им мир и своје милостиво заступништво пред престолом божијим.

Али негледајући на толико усрђе и заузетост папе и римског духовенства, вера хришћанска није се могла за дуго одржати у Србији. Узрок овоме био је тај, што су римски проповедници, неразумевајући свога посла и позива, одмах после крштења Срба почели им и свој латин-

[1] Ова обвезаност дата је била Србима као члан вере, по коме се они треба да управљају (Farlat tom. III. p. 34.)

ски језик наметати и на њему службу божију служити. Неразумевајући добро српски, они се нису старали да усвоје, и мало боље науче језик свога стада, које кад виде, шта се ради и шта су наумили његови латински учитељи, остави и учитеље и веру и врати се опет к пређашњем свом многобоштву. Истина било је и таквих, који су и после овога остали у вери хришћанској, но и они, не увиђајући свесно, каква је и у чему се састоји та њихова нова вера, били су само по имену Хришћани. Латински проповедници, незадовољни таквим поступком, почну силом наметати Србима свој језик црквени и доведу их до тога, те ови омрзну и на њих и на хришћанство и одмах, чим умре Ираклије, очисте све своје жупаније од нове вере и заведу на ново своје старо богопоштовање — своју многобошку религију.

Тако се свршило предузеће Рима, да распространи веру хришћанску у Србији. Њему не би суђено, да посеје семе науке Христове међу Србима и да оснује прву хришћанску цркву српску.

Нападања Сарацина (Арављана) на Србију, принуде Србе да опет ступе у блиске односаје с хришћанским истоком. У то време седео је на престолу византијском Василије Македонац. Догоди се тако, те Василије с успехом одбије Сарацине од Србије, што одмах подигне Василија у очима народа српског и он зажели, да се с њим још тешње зближи. Усхићени таквом жељом и обрадовани победом Василијевом, одржаном над Сарацинима, Срби поништу од императора, да им он буде заштитник и покровитељ и пошљу — као што Константин Порфироднн говори — заједно с Хрватима прозбу Василију, да им он пошље учитеље и проповеднике хришћанске, који ће их крстити

и научити новој вери, али не из Рима већ из Цариграда.[1] Император им по њиховој жељи пошље нове учитеље — Грке, који се одмах, чим дођу у Србију, заузму око посла и почну обраћати народ у веру хришћанску. Уз то Василије потврди и изабране Србима главаре, којима по грчким проповедницима поручи, да управљају народом тихо, не као господари, већ као очеви народњи; побрине се и о новој цркви српској и о њеном богослужењу. Но на жалост и овај други покушај обраћати Србе у веру хришћанску, није испао за руком. Грчки проповедници, као и њихови сународници, по својој занесености, гледали су на Србе као и на све остале пароде као на варваре. По поноситости и надувеном карактеру свом они се нису хтели старати, да науче српски језик и да се њиме послуже у свом послу, у обраћању Срба у веру хришћанску, већ су га навалице презирали и старали се увући у Србију поред вере и свој грчки језик онако исто, као што је то и римско духовенство чинило. Срби опет, по својој урођеној тежњи за својим, чували су свој језик и ослањајући се на свој здрави смисао и своју жељу веровати само у оно, што је за њих разумљиво, одмах чим спазе намеру грчку, одлуче се од њих и оставе и цркву и попове грчке, па уведу опет своје пређашње богослужење — своју многобошку религију.

[1] Код Срба владао је у то време Мунтимир, а хрватским кнезом био је Сдеслав. (Слов. др. Шаф. т. 2. к. I .стр. 414. к. 2. стр. 16, 17.) Шафарик говори да су само Срби послали депутацију у Цариград и молили Василија да им пошље свећенике. Ном. К. Порфир. јасно говори да је депутација послана била и од Хрвата. То исто говоре и други историци н. пр. Штр. Гласник, VI. стр. 72.

Тако и овај други покушај, да се обрате Срби у хришћанску веру, оста такође без успеха и својим неразумним поступцима Грци учинише више зла него и саме папе. С друге стране, враћање Срба к многобоштву и њихово одупирање односно језика доказује, да су Срби примали веру хришћанску с пуном свешћу, које не видимо код осталих Словена. Руси и Бугари крстили су се по заповести својих кнежева и то сви у један пут. Међу тим Србе не само да нико није гонио да се крсте, већ су напротив они сами молили да им се пошљу учитељи и проповедници хришћански. Што они ове не послушаше, то опет није било до њих кривица. Независећи ни у политичком ни у црквеном одношају од Византије, Срби наравно нису хтели слушати Грке, а још мање примати туђ језик и веровати у оно, што сами не разумеју и не знају; дакле није никакво чудо, што Грци нису могли успети у свом послу, и што скоро оставише Србе онако исто, као и римски свећеници.

У оваквом жалосном стању налазила се вера и црква хришћанска у Србији до IX века. У то време јаве се нови проповедници, који сазнајући сву важност народног језика и потребу Словена, заузму се око тог посла боље и озбиљније и од Латина и од Грка, па одпочну свој знаменити рад и предузму обраћање Словена у веру Христову на *словенском* језику. Проповедници ти били су св. Ћирило и Методије, просветитељи и учитељи свију Словена.

Од друге половине IX века почиње се за све Словене нов и бољи живот духовног просвећења. Нови учитељи словенски св. Ћирило и Методије, својим апостолским служењем, обасуше Словене новом светлошћу и новим успесима у вери хришћанској. Све, што је промислу мо-

гуће било дати бољег и племенитијег — све је то уливено било у њихово срце словенско. Вођени од Словена и гајећи још од колевке тежњу за својим родом, они су и после, као јавни раденици, свесно ишли тим правцем и са заузетошћу радили посао, ког су се примили. Утицајем њиховим и код Срба, као и код осталих Словена у IX веку почиње се брзо распрострањавати хришћанство, основано на унутрашњим начелима вере и народности, које је за тим прелазило и у сами живот њихов. Превод јеванђеља на словенски језик био је први сигнал — први знак духовног просвећења старих Словена, њиховог духовног и моралног узвишења и политичког развитка. Све ово било је од велике важности како за остале Словене тако и за Србе и много је допринело њиховом религиозном развитку. Од тог доба, дела вере и цркве постадоше друштвена питања, што је опет јамчило и за политички развитак српског народа.

После појављења св. Ћирила и Методија и превода јеванђеља на словенски језик, није се више сумњало о томе, да ће престати она дуготрајна борба двеју партаја и да ће и најжешћи ортодоксали уклонити се са свог места и услед сопственог убеђења пристати на овај нови поредак ствари. Ово ново наступивше доба за Словене није ни у чему налик на оно кад су римски легати пропагандирали за свој свети латинизам и кад су Грци због своје надувености гледали по преко на српски језик и сматрали га за варварски, на коме се Богу служити не може. Најпосле и сами Срби мучно би се одважили на прелазак у хришћанство, кад би све ово још и даље стајало. Они би се по свој прилици пре решили на то, да и даље остану у мраку незнања и непросвећености него што би допу-

стили да над њима завлада деспотизам туђе јерархије и народности. Ово је у једно и био узрок што Срби неразумевајући да је сила живела у мисли, коју су после света браћа остварила независно од њиховог личног рада нису могли доцније веровати да их сам св. Ћирило и Методије нису обраћали у хришћанство. Може бити да су они путујући из моравског царства у Рим свраћали и у Хрватску но у Србији они нису били[1]. Али народно веровање не задовољава се тиме. Уважавајући света дела учињена св. Ћирилом и Методијем, народ српски сматра њих као своје просветитеље и поштује њихову памет са особитом признателношћу.

Важни појав у животу српског народа и његовом религиозном развитку тога времена, биле су *славе* које су се и до дан дани одржале у српском народу. Оне су се јавиле овим начином:

Срби, као један народ, још од вајкада живели су патријархално и делили се на неколико племена, од којих свако заузимало је неки простор земље. Хришћанство примала су сва племена свако за себе и избирали су при

[1] Луције и Дукљански летописац говоре, да су и Срби и Хрвати просвећени били Ћирилом и Методијем (Farl. t. III. p. 58. 59, Гиљфер. Писма стр. 70. и даље), но њима не треба веровати свагда. Можда су св. Ћирил и Мет. доиста проповедали слово божије и Србима и Хрват., као што и Фарлатије говори, но Далмација, где су они били, још није то што и Србија, па за то не треба веровати ни Фарлати, кад он оснивајући се на горњу двојицу, говори да су словенски апостоли доиста били у Србији и тамо проповедали слово божије Ill. Sacr. Farl. tom. III. pag. 64. (Из Гласника к. VI с. XXIII. стр. 80, 1868. г.)

том себи патрона и име оног светог у који су се дан крстили. Тако су постале славе код Срба.

Какав је морао бити узрок овоме појаву у српској историји? Многи држе, да су Срби, узимајући славе хтели тиме, да освештају старо свештено служење — успомену о некадашњем многобошком живљењу и веровању. Може бити, свакојако види се из овога радост с којом су Срби примили хришћанску веру, а поред тога у томе се исказује и жива свеза међу Србима, која се с хришћанством појавила била у Србији и освештала све поступке и грађанске установе њихове.

У то време, Срби су служили по црквама својим на свом рођеном језику, у почетку X. века у Србији је било већ и свећеника Словена, које је рукополагао свећеник Нонски (на далматинском приморју) такође Словенин[1]. Таквим начином словенска стихија у то време већ се почела била уздизати и крепити у српској цркви.

Но на жалост биле су и такве околности, које нису давале да се та стихија развије, а с њом заједно да се и православље утврди у Србији. Негледајући на то, што се Србија налазила близу Византије, негледајући најпосле на њену заузетост око распростирањавања хришћанства међу Србима, Србија до XII. века све једнако била је област римске цркве, од које су Срби још у VII веку добили прве своје наставнике и учитеље. Дакле у црквеним делима, Србија је више зависила од Рима него од Византије, а у једно време млађана црква српска зависила је и од Бугарске. Српски кнежевићи (као на пр. Михаило Војисављевић 1050. г.) више су пута и сами признавали власт римских првосвећеника над собом. с њи-

[1] Исторія Сербіи Ранка стр. 3.

ма се договарали и од њих добијали титулу краљева српских. Папа Григорије VII. назове кнеза српског Михаила не само краљем но и сином, што једно без другога није могућно било ни помислити, особито папи који се непрестано тешно надом да му Србија не ће измаћи из шака.

Што се тиче учења и управљања српске цркве у овом периоду, ми морамо приметити да о томе ништа поуздано не можемо казати. Диоклејски (дукљански) свештеник (XII. в.) као једини извештач тога доба прича нам, да је уређење епархије и устава црквеног било дело *дукљанског* сабора. Тада говори он (кад се већ распространило хришћанство међу Словенима,) по прозби кнезова, српског и хрватског, папа (или патријарх?) и грчки император, пошљу к њима епископе и мудре људе и кнез их прими на даменском пољу (Dalmininm, сада Думно или Дувно — поље у Херцег.) и сазове ту сав народ српски, па и оне, који су словенским језиком говорили и учине сабор; осам дана већали су о закону божијем о св. писму и о стању цркве; четири дана о власти кнежевској, о банима, жупанима и сотницима и о стању државном. Оснују јепархије и границе њине.... Српског или дукљанског јепископа произведу за митрополита и предаду му на руковање ове цркве: *Антивар* (Antibarium) *Будву* (Buduam) *Котор* (Ekatarum) *Скадар* (Dolcignum, Scadram) *Дривас* (Drivastum) *Сопствену Србију* (Polletum Sorbium) *Босну* (Bosnium) *Травунију* (Tribunium) *и Захумље* (Zaculmium.)[1]

---

[1] Illir. Sacr. Farlati, tom. III. pag. 58. 59. (Из Гласника књ. VI. Свеска XXIII. стр. 77.).

Ако је веровати Дукљанском свећенику, сабор овај по свој прилици био је одмах после првог крштења Срба, дакле пре него што су се јавили словенски апостоли. Из овога се изводи, да су Срби, одмах чим су први проповедници хришћанства дошли у Србију имали већ и свог сопственог независног митрополита и своју јепархију. У осталом овим нагађањем не да се доказати, да су Срби били у то време православни, јер се извесно зна, да су они у то време потпадали под власт римског првосвећеника и да је католицизам имао за онда превагу над грчким православљем шта више главни пастир српске цркве архијепископ барски (или антиварски) зависио је од Рима и отуда добијао *палијум* (необходан знак сваког архијепископа налик на омофор у правосл. цркви.) Њему су потчињени били сви епископи у Србији и Албанији[2] а осим тога и све духовенство грчко или словенско (као што пише папа Александар II.) т. ј. православно. Од Рима зависили су такође и архијепископи пола талијанских пола словенских вароши: Дубровника и Спљета, и по свој прилици они су имали утицаја и на цркву босанску. У

[1] Русск. Беседа за 1860 г. ст. Гиљфердинга: Чѣмъ подерж. православная вѣра у Сербовъ. Стр. 15.

[2] Антиварском епископу потчињене су биле ове епископије у Србији и Албанији: которска, босанска, требињска, дивотска, пилотска (Пулати у сев. Албанији), српска, свачска, скодринска. (Була папе Александра (1062.) антивар епископу.) У Фарлате (tom VI. ed Coletti) и Јафе (Regesta pontificum). — Овакви одношаји Србије почињу од времена кнеза Михаила Војислављевића, који је око 1050. г. предао Србију папи. За време импер. Василија маћед. српска црква зависила је од цариградског патријара.

средини Србије био је само један епископ који је имао столицу у Рашкој, старој престоници великог жупана српског Немање I. и епископ тај као што нам се чини, био је православне вере[1]. Премда се не може поуздано рећи, да је унутрашњи део Србије зависио од Цариграда а приморје (т. ј. Дубровник и Спљет) од Рим-папе, опет нема сумње да је на јадранском мору имао више утицаја Рим, а унутра у српској земљи — Грци и Бугари.

У осталом положај и стање српске цркве тога доба било је такво, да ниједна од поменутих цркава ни римска ни источна, није могла објавити своје право на њу. Одвојеност та доводи нас у сумњу, те не знамо да ли је у X и XI. веку српска црква била православна или католичка. Кад би се случајно догодило да или римска или источна црква објаве Србе својима, то и једна и друга могле би с једнаким правом рећи, да је она потчињена била и Византијском патријарху — кад Грци тако говоре, и римском првосвећенику — кад папа хоће њу себи да присвоја. Спор међу њима могла би решити само историја тога времена, но она је на жалост тако тамна и замршена, да се на њу није могуће ослонити.

Но да би ово још јасније и очевидније представили ми ћемо навести и пример за то. — Св. Владимир кнез подгорски признан је за свеца и западном и источном цр-

[1] Првобитна је јерархија до св. Саве била усредоточена, колико је до сада исторички познато у епископији бањској код цркве св. Петра у Рашкој, где-но после српски просветитељ постави владику у Захумљу, где се г. 1044 спомиње епископ неки Гаврило у епископији босанској. (Богомили и црква босанска, Петрановића 1867. у Задру, стр. 27.)

квом, прва хвали његову оданост католицизму и прославља га за то у својој цркви, друга опет православљу. Коме ћемо сад више да верујемо и како да објаснимо овај појав у историји? Ми мислимо, да се појав овај објашњава самим положајем српске цркве у коме се она налазила у то време т. ј. њеном одвојеношћу од осталих цркава како западних тако и источних. Другојачије ми бисмо морали тада признати власт над српском црквом не само папе, но и цариградског патријарха, што опет никако није могућно допустити.

Дакле српска црква и после појављења св. Ћирила и Методија, још се није са свим утврдила у православљу. Она је очекивала, да дође оно време, кад ће се из саме средине њене јавити личност, која ће по примеру просветитеља словенских са свим утврдити православље у Србији. Личност та био је св. Сава први архијепископ и просветитељ српски, кои је самим промислом одређен био да утврди веру православну у српском народу и оснује прву народну хијерархију у Србији. —

У време другог крштења Срба катедре диоклејске није више било, будући је варош у којој се она налазила разрушена била варварима[1]. За све време X и XI. века биле су катедре по другим местима и у средини народа. До нас није дошло никакво извешће, по коме би могли казати кад је свака из њих постала. Сачувана су само назвања и број њихов. Тако, по архиђакону Фарлати ми дознајемо, да је свака жупа или општина српска имала свог епископа и да је било епископских катедара и у оним местима, где је сада Црна Гора, Босна, Херцеговина,

[1] Cal Eccl. Asemm. tom. IV. pag. 407.

Расија, Срмиум стари и Далмација[1]. Но све су оне биле потчињене најпре архијеп. солунском а после неког времена — јадранском (Jadrensis.) По смрти Методија који је мењао своју столицу у Велеграду[2] Словени, којима је он проповедао и који су остали верни православљу, подпадну под власт самосталног архијепископа *прве Јустинијане*. У кругу овог архијеп. биле су све оне земље, које се спомињу у IX. указу импер. Јустинијана, а на име Дакија сред. мора, обе Мизије (горња и доња) и Панонија[3]. Из овог се изводи, да су српске и бугарске земље у црквеном одношају потчињене биле архијепископу прве Јустинијане, али тако, да су и Срби и Бугари имали своје

[1] Ibid. — Узгред и о Далмацији Мацијевски говори, да су црквеним делима у Далмацији најпре управљали свештеници постављени Методијем (исто тако и у Панонији) а после Грци (стр. 30.) Но после смрти Методија, тамо су установљене биле и латинске катедре, почем су Далмација и Панонија потпале биле под власт западних владалаца и римско духовенство истерало Грке из ових земаља. Но, говори Мацијевски, ниже духовенство и даље је потпадало под власт православ. епископа. Доиста на сабору 1068 год. држаном у Далмацији ми налазимо међу осталим епископима и епископа босанског Тодора. Из овога ми изводимо, да су 1., дела далматинских Хришћ. зависила су од епископа (православног) и да је тај епископ био Тодор Босански, и 2., да су дела панонских Срба и пр. Хришћ. зависила од београдског епископа, најближег. Ето за што је један из њих морао присуствовати на сабору далматинском.

[2] Добнер тврди, да је столица Методија била у Београду (в. матер. Кеппена 1826. стр. 111.) Истр. первоб. цер. Мацијевског стр. 62. —

[3] Oriens Christ. tom. II.

провинцијалне митрополите. Архијепископом прве Јустинијане могли су бити и Бугари и Срби. Они су избирани били од њихових епископа а утврђивао их у том достојанству кнез илирски (српски).[1]

У оваквом стању и положају налазила се јерархија српске цркве до XI. века. Од тог времена грчко духовенство почело је стешњивати и истискивати из српске цркве народни елеменат. Но патриотска осећања Словена, тражила су непрестано прилику да се избаве ове грчке деспоције и Срби најпосле срећно успеју у овоме и оснују у XII. веку своју народну јерархију. Али пре него што почнемо говорити о овом узвишењу народне јерархије, ми ћемо најпре да кажемо неколико речи и о другом српском племену — Хрватима који су у исто време крштени кад и Срби.

Док су се Срби, не утврдивши се још ни у политичком ни црквеном обзиру, колебали међу западом и истоком, међу православљем и католицизмом, друго српско племе — Хрвати, налазећи се под утицајем западног духовенства, почну се мало по мало делити од своје браће — Срба и прелазити на страну Рима и римског учења. Довде Хрвати и Срби били су, може се рећи, са свим један народ, раздељен на неколико самосталних делова у управљању но који опет живљаху једним општим историјским животом, — народ, у ког је сва радња по самој природи усредсређена била на трговини код мора, а унутра утицајем приморја и богатих вароши такође се живо радило и напредовало и у другим гранама привреде; па производило све што је неопходно нужно било и у зе-

[1] Cedrin tom. II. p. 293.

мљи и на страни. Овако је све било до првог спљетског сабора т. ј. до 925. год. После овог спљетског сабора, браћа по рођењу по језику и по својој пређашњој судбини у историји растану се и пођу различним путем како у политичком тако и у црквеном животу. С тим се свршило и унутрашње јединство Хрвата и Срба.

Земља Хрватска од самих првих времена, као да је осуђена била на унутрашњи раздор и неслогу. Усред словенског света посташе латинске вароши: можете себи представити, какве су међусобне распре морале бити међу Хрватима и Латинима; црквена јерархија, црквена управа, све је то било опште. Ако су епископа избирали, једни су вукли на једну а други на другу страну; Хрвати су наметали Латинима епископа Хрвата, а Латини опет свог њима, тако да је морало најпосле доћи до свађе, коју је у оваквим случајима свагда решавао папа. Нереди ови принуде најпосле епископа нонског, да се одели од митрополита спљетског. Поступак овај нонског епикопа изазове митрополита спљетског, те се он потужи папи. Томислав кнез хрватски и Михаило — српски (захумски) да би помирили епископа нонског с митрополитом спљетским, обрате се за решење к папи. По одобрењу папе Јована X, а по молби кнезова, папски легати, као што говори једно старо предање, дошавши у словенске земље с посланицом од римског првосвеченика, обиђу све вароши хрватске и српске, посете владаоце и једних и других, сазову у Спљету сабор и отпочну седнице своје 925. г. Под председништвом легата, сабор после дугог гласања и дебатовања реши: да се Словени одбију од тражења своје независности од папе и од свог словенског језика. Осим тога решено буде, да се сви епископи право-

славни покоре спљетском митрополиту, ког је сабор изабрао за примаса све хрватске земље. За тим запрећено буде служити по црквама на словенском језику и установљени буду 10 канона којим се заповедало, да се ни један епископ ни хрватски ни српски не усуде у будуће постављати ма ког то било у звање свештенопослужитеља, за ког знаду да зна словенски језик; и да и сами не служе на том језику.

Последице сабора, разуме се, нису се могле јавити одмах чим су решења његова подписата била легатима папским. Српска црква није никако ни примила решења сабора, нити их је усвојила. У хрватској служили су службу божију и писали књиге и даље на словенском језику, само у другом облику — глагољици, коју остали Словени нису употребљавали. С догматичке стране хрватска црква после првог спљетског сабора, већ се почела приближавати католицизму. Савршено потчињење хрватске цркве папи догодило се тек после, кад је на хрватски престо ступио Звонимир (1075. год.) Од тог доба хрватска црква, изузимајући две три општине далматинске које су негледајући на сва гоњења[1] опет сачувале код себе православије и словенско богослужење — дакле од тог доба, хрватска црква оста на веки под управом римских папа и латинских попова.[2]

---

[1] Још и дан дањи у Далмацији налази се више од 100.000 православних. Гласник к. VI. . Св. XXIII. стр. 99.

[2] За падењем православија пало је и хрватско царство. На крају XI. века међусобице даду прилике Маџарима те се они умешају у дела Хрватске а 1097. г. краљ маџарски Коломан узме приморски Београд (сада Zara ecchia) престолницу хрватску и сасвим уништи поли-

Што се српске цркве тиче, она је у то време била тако слаба и незнатна, да митрополит спљетски није ни обраћао пажње своје на њу, а камо ли да је и помишљао о томе, да је присаједини и покори себи. Незнатност ова, баш у оно време, кад је најживље пропаганда римска радила у Хрватској, била је велика срећа за српску цркву. Благодарећи њој, она је сачувала семе учења источне и ћириловске проповеди, које је после при великом Немањи и св. Сави донело свој обилати плод.

После првог спљетског сабора и одцепљења Хрвата, појави се у Србији и *Богомилска* јерес. Успех јереси зависио је највише од тога, што је међу Србима у оно време још било многобожаца и што се ново-обраћени у хришћанску веру још не бијаху добро утврдили у њој. За време владе св. Владимира, кнеза подгорског, као што се у његовом „житију" писаном на грчком језику говори, богомилска јерес распрострла се по Србији тако силно, да он није знао шта ће да ради и како да истреби лажно учење јеретичко. Бадава се он трудио око тога и гонио јересе-учитеље бугарске, они су се све већма множили и распростирањавали своје лажно учење. Најпосле у XII. веку, као што се говори у „житију" св. Симеуна Немање, против ове јереси сазван је био сабор, на коме је решено, како да се истребе бугарске варалице народа српског. Босна, била је права постојбина богомилских пропагандиста и учитеља. Они су се у њој непрестано борили за одржање свог учења и бранили су се не само од напада-

тичку самосталност Хрватске. Слов. др. Шаф. т. 2. к. 2. стр. 26. 28. Письма объ исторіи Серб. и Бол. Гиљфердинга стр. 231. (Из Гласника к. VI. св. XXIII. стр. 99.)

ја православне цркве босанске, већ и од католика, који су на њих често читаве крсташке војне дизали, само да би их истребили из Босне. Борба ова богомила с православљем и католицизмом породила је и друго зло у Босни — раскол у самој цркви православној, који је дуго време владао у Босни под именом *„цркве босанске — вере босанске.“*[1] А највеће зло које су богомили учинили Босни, то је пропаст краљевства босанског и покорење Босне Турцима, јер су им они први отворили пут у Босну и предали им за недељу дана више од 70 градова у руке.

Учење своје богомили су узели од Манихеја т. ј. дуализам (два начела). Једни су држали, да је свет овај створио *сатанаило* или зло начело, а друго опет, добри дух — *строитељ* (*иконом*) или добро начело. Оба ова начела имала су своје последнике како у Бугарској, где су се они први пут јавили, тако и у Босни. У Србији било је само једно учење и то с добрим начелом. Богомили обојега рода нису признавали крштење деце, крст, Мојсијеве књиге и тајанства. Јеванђеље објашњавали су како је ко знао. Угледајући се на основатеља хришћанства, Исуса Христа, избирали су једног из своје средине за учитеља, који је после окружавао себе ученицима.

У оваквом стању налазила се вера и црква у Србији до XII. века. До овога времена била су два сабора у Сплету, и на једном од њих осуђен је био св. Методије као „сачинитељ“ словенске литурђије. Но оба ова сабора тичу се само цркве хрватске; српска црква није примила решења њихова нити је слала своје представнике на

---

[1]) Тако звана народна црква, о којој говори Петрановић у својој расправи о Богомилима.

њих. У XII. веку православље се са свим утврдило у Србији. Како се ово догодило, ми не знамо: то је била природна последица народног живота, који се не да лако разумети и у књигу записати; то је био онај прелаз из једног догађаја у други, који поставља међу између два периода и измењује сав живот народни — сву његову историју. Тако се то догодило за време Немање и св. Саве и са политичким и црквеним развитком српског народа. Самосталност политичка и уједињеност свега српског народа под једним владаоцем, узвисила је и цркву српску и њену јерархију, коју је после св. Сава својим неуморним трудом подигао на ступањ архијепископије српске. По овоме дакле св. Сава чини епоху у српској историји, од ког се и почиње други период српске црквене историје.

II.

од XII—XIV. в.

Немања I. вел. жупан — Св. Сава просветитељ и први архијепископ српски. — Уређене митрополије у Србији. — Архијепископи после св. Саве. — Одношаји римских папа к српским владаоцима и српској цркви.

Калуђерство и манастири у Србији. — Значај њихов за срп. народ. — Устави у српској цркви (устав св. Саве и јерусалимски). — Разлика између њих. — Лавре и прости манастири (женски манастири у Србији и судба њихова; архитектуре српских цркава). — Црквена књижевност.

Утврђење православља и народне јерархије у српској цркви, догодило се у једно исто време кад и поли-

тичко узвишење српског народа. До половине XII. века у српској историји нема ништа, што би говорило о политичкој и црквеној уједињености Срба и њиховом државном развићу. Шта више, о њима до тога доба, није могуће казати ни то, да су били целокупан народ у том смислу као што се ми данас разумемо. Једини тек задатци будућности, као природни заметци народног усавршавања — то је све, што је кадра историја казати о њима. Прави уједињени и државни живот Срба, почиње се тек с Немањом и св. Савом.

Године 1143 један од кнежева земље српске, коју по старом обичају делише после смрти оца — владара рођена браћа између себе, по имену Немања, крштен по римским обредима (a latinis haereticis, као што вели летописац), а затим у 30-ој години својој примив православље, науми помоћу Грка и грчког императора, да се попне на престо и укине ону убитачну за државу и народни развитак поцепаност, која је до тога времена обичајем освећена и утврђена била.

У преврату овом, Немања се одупираше на нову снагу — на народ, и помоћу његовом он као глава православља, ког се и народ већином држао, подигне своју малу кнежевину и оснује једну целокупну државу српску. О појаву овом у историји српској може се рећи, да он није био дело једне личности или правителства, већ да је постао као последак приуготовљења народњег и народне свести у околностима тадашњег доба и живота. Дело Немањино у томе се само састојало, да он прогласи православље у Србији, те да тиме одбије утицај латинства и римског првосвећеника. Он то учини и као вешт политик свога доба, први се одрече папе и пређе на страну свога народа.

Од тог доба, од кад Немања прими православље, он се непрестано стараше, да припомогне благостању српске цркве и жеља његова да је уздигне у јерархичком одношају, није га оставила до саме смрти. Одликујући се побожношћу, он је подигао многе цркве и задужбине[1] и тиме на векове оставио лепо име у српству. Као ревносни последователь православља, он се старао да истреби јерес богомилску[2] у Србији и да уништи заостало много-

[1] Прву цркву подигао је у месту где се крстио, у име св. великомуч. Ђорђа; другу у топлици, цркву св. Николаја; трећу на реци Ибру, такође у име св. Николаја; четврту у Косаници, храм пресв. Богородици; пету у Студеници (царску лавру) и још неке. Рајић чест. II. књ. VII. стр. 332

[2] У Шафар. 6. Памят. древ Славянск. письм. стр. 58. У срп. летоп. нађеном Гиљфердингом од XV. в. српска историја почиње се с Немање за то. „што кад је умукла прва проповед у српској земљи и различне јереси почеле се умножавати, они који су управљали земљом, нису се ни најмање старали о истребљењу њином, док Немања није ступио на владу.“ Руск. бесѣда, 1860. г. стр. 11. Аријева (богомилска) јерес, као што је сам св. краљ називао, мора бити да је здраво распрострањена била међу властелом (бољарима) јер св. краљ сам говори, да је на сабору бившем по случају овом било жестоких препирака, особито кад је Немања почео изобличавати јеретике: „**Си же глаголющоу светомоу семоу. и распри велиѣ бывьше**“. Али Немања није одступао од своје мисли и јавно је изобличавао и гонио оне, који се нису хтели одрећи лажног учења свог: „**и сьбесѣдовав сь светителем епископием и вельможами своими и сь честными церквами и посллвь на них** (т. ј. јеретике) **вооружених своих**“..... **и овиих** (јеретике) **разными казнями и изгнанию подверже,... оучителю же и начал-**

боштво[1] које му је трн у оку било. Но главна мисао Немањина обраћена је била на Атон — ову средсреду православља, коју и данас поштују сви православни хришћани

Пошто је 37. г. владао као велики жупан Србски, он преда управу над Србијом свом старијем сину Стефану, а сам се, по наговору свог најмлађег Сина Саве покалуђери у Манастиру Студеници и добије име Симеун (1195. г.) После две године дана (1197), он остави Студеницу, дође у атонску гору и стани се у манастиру Васоседу. Путујући и раздавајући милостињу светогорским манастирима, он нађе развалине некадашњег манастира

никꙋ ѧꙁыкъ ꙋрѣꙁа ꙋ гортани.... и книги ѥго несꙋстиве ижде и того иꙁгиліе сътвори, ꙁапреще неисповѣдати ни поменовати омиюдъ трькластаго имени (Житије Св. Сим. од краља Стефана у Шафарика).

[1] Из тога, што у бољарским кућама нису могли трпети „**смрада глоухихъ коумиръ.**“ може се извести то, да је аријанство (или богомилска јерес) распрострањено било у Србији заједно са идолопоклонством јер „**глоухоїꙋ коумиръ**“ који св. краљ спомиње и „**бѣсовскїе храми**“ Доментијана, могу се однети само к јазичеству. Тамо — знатно је, што се нигде не спомиње, да је Немања гонио римску веру, а међутим зна се, да је у његово време било и таквих, који су се држали западне вере. Ово је можда било за то, што по мањини, они нису могли нимуколико сметати плановима Немањиним а можда и за то, што је сам Немања до 30. године био римокатолик, па му успомена младости сметала да насрне на ону веру у којој се он родио и васпитао. Најпосле мислити је и ово, да је Немања подржавао пријатељство с римском вером због тога, што другојачије неби имао никаква ослонца у случају нужде, почем је с Грцима већ у непријатељству био због отетих од њих вароши.

Хилендара, који су морски разбојници у прах и пепео претворили били, које новцима, које рукама надничара, што их посла из Србије Стефан, манастир буде подигнут и назван Српска Лавра.[1] По заповеси грчког цара Алексија а по молби Симеуна, Хилендар буде ослобођен од свију терета и добије новог старешину, кога сам цар нaименује, и најпосле царском повељом поклоњен буде заједно с оближњим виноградима српским владаоцима, као знак слоге и пријатељства за потоња времена. У Хилендару Немања проживе 8. месеци и у њему умре 13. Фебруара 1200. год.

После смрти Немање, Хилендар добије велику превагу код Срба као светиња, као месте благочастивих подвига светих људи а највише као задужбина св. Симеуна и његовог сина св. Саве. Зато српски владаоци свагда су се старали о њему: слали му помоћ у случају нужде и награђивали га свакојаким правима и повластицама.

Особито знатна и славна дела у српској цркви скопчана су с именом св. Саве, првог архијепископа и просветитеља српског. Околности које изазваше св. Саву на поље црквеног раденика, држим да су свакоме више или мање познате. Доста је ако кажемо, да је св. Сава, по својој тежњи к благу народа и цркве, оставио кућу очеву и отишао на атонску гору, да се тамо упозна још боље с

[1] У Хрисовољи Симеуна о овоме пише се овако: „**изидохъ изъ отечества своего въ св. гору и обрѣтохъ монастыръ, бившїи Хиландар. и дѣ же не бѣ камен на камени осталъ и сподоби мене владыки мои бити сиу ктитори дадохъ монастырю у Милїахъ село.**“ У Љетопису овако стоји: „**Купиша многою цѣною место ватопедское, зовомое Хиландар — населиша сербскихъ своихъ иноковъ.**“ Гласник ч. V. стр. 38.

хришћанским истинанама и да послужи Господу Богу по примеру светих људи и благочастивих подвижника на истоку. Разуме се, да онакав ревносни бранилац вере и побожности а уједно и љубитељ свога народа — као св. Сава — није могао дуго остати на једном месту и спасавати се у пустињи. Он је сазнавао потребу и нужду свог народа, особито у оно време, кад је равних њему мало било у Србији, па зато он на скоро и остави атонску гору. Назвање „просветитеља“ које му је српски народ дао, св. Сава је заслужио с пуним правом, јер утицај који је он имао на сву и државну и црквену организацију онога доба, био је веома важан и користан.

Премда су Срби још у VII. веку просвећени били хришћанством, опет је темељ његов утврђен био у време св. Саве и под његовим непосредним надзором. Рад св. Саве говори нам о узвишеним тежњама његовим, које је он проповедао и у живот уводио. Он се старао не само о душевном већ и о телесном благу народа и водио свест народњу оним путем, којим је он и после његове смрти још за дуго ишао.

Око 1209. год. св. Сава постављен би за архимандрита студеничког[1] у ком су манастиру лежале *мошти* св. Симеуна, основатеља студеничке лавре. Незадовољавајући се поступцима брата свог Стефана, који се непрестано зближавао са западним духовенством — чинећи ово из политичке цељи — св. Сава остави царску лавру и врати се на Атон. Но чим Стефан дође до цељи и покаје се, св.

[1] За јеромонаха посвећен је св. Сава у м. Хиленедару еписк. српским, а за архимандрита постављен је у Солуну митроп. Констанцијем. Прибавленіе к твор. св. отецъ. За 1869. г. ч. VIII. стр. 281.

Сава опет зажели вратити се у Србију. Враћајући се из Атона по други пут он отиде најпре у Никеју, где је у то време живео православни патријар источни. Овде после љубавног дочека од стране цара Тодора Ласкара и патријара, св. Сава замоли императора, да заповеди патријару поставити Србима архијепископа Србина, препоручујући му једног од калуђера атонских, који је с њим путовао. Император из уважења к св. Сави предложи место архијепископа српског њему самом. Св. Сава, знајући од какве користи он може бити цркви и народу српском, прими понуду императора и 1221. г. патријар рукоположи га и прогласи за архијепископа целе Србије.[1] Спремајући се већ да пође у Србију, али руковођен у овај мах чисто народњим осећањем и љубављу к свом роду, он изиште од цара и патријара право да може сам постављати епископе у Србији.

Таквим начином добијена буде олакшица за српске епископе а уједно уништи се дужност, по којој су они морали ићи у Никеју ради рукополагања за епископа. Уз ово, патријар преда св. Сави и своју повељу у којој се говорило: да не долазе више из српске земље у Никеју они, који тражили буду достојанства архијепископа српског, већ нек их у Србији сабор св. епископа поставља по

[1] Доментијан нигде не назива по имену патријара, који је хиротонисао Саву, а само каже да је грамата с правима дата од стране патр. Германа. Герман постао је патр. 1226. г. а император Тодор умрьо је 1221. г. Дакле посвећење св. Саве није могло бити за време Германовог управљања црквом, У прологу стоји да је св. Сава посвећен 1214. г. а патријар Дионисије каже 1218. г. По Српским Љетописима св. Сава посвећен 1219. г. Гласн. I. 164; X, 145.

свом нахођењу.[1] Повеља беше потписана царем и целим сабором епископским у Никеји и предана буде новом архијепископу српском.[2] Таким начином благодарећи св. Сави црква српска постане независна како од истока тако и од запада и избавила се од неприлика и терета, који јој сметају да се она слободно развија и усавршава.

По доласку свом у Србију св. Сава као архијепископ договори се с братом својим краљем Стефаном и раздели на ново Србију на епископства. По овом његовом раздељењу сва Србија подељена буде на *дванајест епископија* овим редом 1., епископија *Захумска*, с катедром код манастира Богородице. 2., *Диоклејска*, код цркве архистратига Михаила. 3., *Дабарска* (сада Дабра), код цркве св. Николе 4., *Будимска*, на Морачи (више Спужа — садање село Будимо), код цркве св. Ђорђа. 5., *Рашка*

---

[1] Грамата патр. цариградског гласи: „Герман божијом милошћу архијепископ Цариграда, новог Рима и васионски патријар, ради имена Господа нашег Исуса Христа, посветили смо Саву за архијепископа све српске земље и дали му власт у целој области црквеној, да може постављати епископе, јереје и ђаконе, да може праштати кривице људских сагрешења учећи и крштавајући све у име Оца и Сина и св. Духа. Сви православни Хришћани да га слушају као мене самог.“ Житія святыхъ Муравѣва за Январъ 1860. г. стр. 205.

[2] Један од српских љетописаца говори о томе овако: „Савва же архїепископъ молить ꙅара и патрїарха, да дадꙋтъ емꙋ власть и по немь сꙋщимъ къ ꙅемли его, своими епископи освѧщати себе архїепископа, а Царьградꙋ не исходити; царь же и патрїархы аще и тешко прошенїе, но не могоше его преслꙋшати, и даша емꙋ власть такꙋю. Гласник св. X. стр. 259.

(предео у ком је била столица Немањића — садашњи Нови Пазар), код цркве св. Петра и Павла. 6., *Роска* (сада село Росита), код манастира Богоматере (Студеница). 7., *Призренска*, код манаст. Богородичног (међу Шаром планином и реком Белим Дримом на граници Албаније и Маћедоније). 8., *Грачаничка* (на Косовом пољу), код манастира Богородичног. 9. *Топличка* (код Топлице), при цркви св. Николе. 10., *Браничевска*, (с обе стране реке Млаве где она у Дунаво утиче), код цркве св. Николе 11., *Београдска* код цркве Богородице и 12., *Моравичка* (у Ужич. окр. село Моравица код цркве светога Ахилија).[1]

За епископе св. Сава изабере већином ученике своје, који су с њим из атонске горе у Србију дошли. Грци замењени буду Србима и српским духовенством, које је до то доба било одвећ слабо и незнатно. Таким начином буде утврђена у Србији нова — народна јерархија а с њом уједно и нови религиозно-црквени живот. После рукоположења његових епископа и утврђења јерархије народне у Србији св. Сава *постави* — као што пише љетописац — **свещеники и дїакони и подїакони и весь слоужьбнїи чинъ**", а сам оде у манастир Студенички, уведе у њему

[1] Љетописи не говоре једнако о местима где је св. Сава поставио епископе, само се каже да их је поставио 12 епископа (Гласник I. 164, V 37, XI. 46. Майкова исторія стр. 220 и 221). У Доментијана говори се овако: „**Свѣтитаkь же и сь благородными, гдѣ и къ коихъ странахъ епископы поставити**". А за тим напомиње се „**овь ученикъ своихъ, ихъ же достоины и подобны знаше, епископи сихъ освещаются.**"

обичај светогорског општежитија *и посннички калуђерски живот.*

Катедру архијепископа српског, св. Сава утврдио је у манастиру Жичи код цркве вазнесења господња. Из повеље дане жичком манастиру види се, да су новој цркви поклоњена била многа оближња села, свештене утвари и остале принадлежности црквене[1] Црквено имање осло-

---

[1] Осем ове дане жичанском манастиру, сачувала се још једна повеља коју је св. Сава дао м. Врањину. У њој светитељ пише: „Спаситељ је рекао: који мене славе, ја ћу их прославити; који мене исповеда пред људима, тога ћу и ја споменути пред оцем мојим небесним. Христољубиви Иларион, преосвећени епископ зетски, слушајући речи Спаситеља поднео је многе труде за време свог светитељства. Постављени од мене за епископа зетске области, он се пре свега старао о томе да учи људе закону божјем, за тим је подигао у м. Врањину дом Богу — цркву у име препод. оца нашег Николаја и предао је свето место мени и под моју заштиту. — Ја, архијепископ све српске земље, издајем заповест именом Господа нашег вседржитеља и именом смирења мог да после мене, моји насљедници ово свето писмо не обраћају у метохију архијепископа или употребе на друго што.... Нека братија сама изабира себи старешину, које архијепископ нек само благослови“. (Повеља од 1233. г. у пола сачувана у Извѣст. Акад, VII., 207 и 208.) Ово ревносно старање Св. Саве о зетској катедри није било бесплодно 1252. г. старањем: „**єпископа вса ζєтскои области кѵр Неофита, восполнающаго все недостающее из св. писателей в. св. церкви архангела Михаила на мєстѣ Плокицѣ**“, преведен је на ново номо-канон с потпуним правилима и толковником (Григор. стр. 182, 183), који је 1270. г. пренешен и у Русију).

бођено је било од сваког плаћања и данка а људи, што припадају манастиру, служили су архијепископу и њему се покоравали. У Жичи су се венчавали краљеви српски и постављали архијепископи, епископи и игумани.

У епархији св. Саве било је по казивању Рајића (стр. 71.) дванајест манастира и сви су основани били српским владаоцима и народом по савету св. Саве, који се особито око тога бринуо, да утврди веру православну у Србији и препречи пут западној пропаганди. Манастири у Србији били су у то време велике радионице хришћанске и народне образованости. У њима су по сведоџби Рајића **кромѣ юношъ къ духовномѹ чинѹ готовлѧщихсѧ, равнѣ и мирстїи Серби наставлѧеми били.**“ Св. Сава се сам лично старао о њима, посећавао их често и гледао, да народ не само у вери, већ и у испуњавању хришћанске обвезности поступа као што треба. Даље св. Сава старао се да утврди љубав и братство међу православнима, који су се непрестано гложили због вере.

Негледајући на оволики труд око манастира, св. Сава доспевао је још, те је и сваког, који је долазио к њему обучавао и исправљао у ономе, што овај не разуме и у чему греши; а управитељима и пастирима цркве свагда је препоручивао, да се тврдо држе васионских сабора и светих отаца и да чувају веру православну. Знајући још напред, какве последице могу изићи из тога, што је брат његов Стефан примио венчање и круну краљевску од папе, он још пре него што је постао архијепископом, посаветује брата да се на ново венча на краљевство и то обредима источне цркве. Стефан одмах на то пристане. Пред многобројним народом и духовенством српским св. Сава венча на ново Стефана на краљевство по обредима православне

источне цркве и назове га „првовенчаним краљем српским.“ Венчање ово уздигне још већма лозу Немањића пред народом и сачува га и за унапред од туђег насртања и грамжења за влашћу. Таквим начином св. Сава покаже с једне стране српским владаоцима, да се може и без папске буле и венчања обићи и опет остати краљем и владаоцем српским а с друге опет, утврди и усвиси и саму власт краљевску у земљи српској.

Около 1237. г. умре архијепископ Сава I.[1] на путу у Бугарској у вароши Трнову, враћајући се из светих места, куда је он на поклоњење ишао. Из Трнова тело његово после кратког времена пренесено буде у Србију у манаст. Милешево[2], задужбину краља Владислава. Црква

---

[1] Мислило се да је св. Смва умрьо 1241, но то није истина. Бугарски патр. Јоаким, који је присуст. при опелу св. Саве, умрьо је у првој половини 1237 г. кад је Асењ обсађивао Цорулум, садашњу Чорлу (Acropolites с. 36.) Дакле смрт св. Саве догодила се у Јануару 1237. г. Тако и по летописима: Ник. л. 2. стр. 287 и 288. Гласник V. 46; X. 263. У псалтиру Кипријановом, памет св. Саве празн. 14. Јануару; у царског № 564. тако исто као и у грч. Синаксару. Но на Атону празнују памет. св. Саве 12 Јануара. Патерик Атон. 2, 180.

[2] Ман. Милешево је Херцеговини у жупи „Црног Крша“ на растојању једног сата од Прилипа. У старом срп с. прологу под 6. Мајем говори се: „**въ си же день принесенъ бысть отъ Трьнова града къ славнѹю лаврѹ Мылешевѹ кралемъ Владиславомъ первы архїепископь и господинь српскые ꙁемли светы Савва въ свое отьчество въ л.** 6742 (1234). У години је погрешка; али на сваки начин у Србији празновали су и пренешење остатака (моштију) св. Саве.

српска а за њом и сва источна па и западна, признаду га за свеца и одреде дан празновања памети његове.

Узимајући радњу св. Саве у свој потпуности њеној, ми не можемо а да не приметимо узгред и то, да је она била од превелике важности не само за цркву већ и за државу српску. Политичку уједињеност српског народа под једним владаоцем и лозом Немањића остварио је највише он; јер је својим моралним утицајем на српски народ и његову властелу учинио, те се у српској земљи већма крепио и развијао дух народног јединства, које је веома важно било за Србе у оно време. Успомене о славним делима св. Саве, сачувале су се и до дан данашњи у народу српском и историја не ће никада заборавити овог знаменитог човека, који је самопрегорењем и љубављу к народу српском означеновао све своје поступке и сав живот свој. Име његово остаће до века светло и славно, као што су му и дела била.

Самосталност српске цркве, утврђена св. Савом првим архијепископом и просветитељем српским, јамчила је и за славну будућност њену. Наследницима св. Саве није ништа друго остало, већ продужити рад свој у оном правцу којим је велики светитељ српски ишао. Знајући све ово архијепископи српски старали су се да оправдају свој високи положај у цркви и држави српској, и да стеку у народу име достојних заступника престола св. Саве. Својом заузетошћу и трудом око проповедања, својом љубављу к народу и православљу, архијепископи српски успевали су у овом раду и препречавали пут римској пропаганди, која се за онда јако осилила била.

У ово време — о коме ми говоримо — духовенство српско удружило се било с правитељством и оба заједно свом снагом ударе на општег непријатеља — на римско

духовенство. Дружба ова била је од замашног значаја не само за цркву већ и за државу српску — за њено унутрашње стање. Какву је важну улогу играло духовенство српско у то време, може се видети из свађе Драгутина с оцем. Драгутин устане против оца свог, краља Уроша великог, у намери да се попне на престо српски. Сава II. тадашњи архијепископ српски, својим саветима толико пробуди у Драгутину чуство уважења наспрам родитеља, да он одмах послуша архијепископа и покаје се пред њим. Други пут, кад је он кушао срећу, да после смрти очеве завлада престолом, духовенство одрече се њега и преда владу његовом млађем брату Милутину. Милутин, попевши се на краљевски престо помоћу духовенства такође није заборављао, од какве му користи може бити оно, особито у државним пословима. Из узрока овог, он је свагда живео у љубави с њим и грађењем и подизањем манастира, заклањао своје домаће и државне послове. —

У осталом с Милутином, који је толико пута варао папу и опет се с њим пријатељио, духовенству српском није могуће било опходити се онако као с Драгутином. Милутин као вешт политик и зналац свог времена увидео је, да је за политичко усавршавање Србије неопходно нужна слога између државе и цркве и да је последња најпоузданији пут којим се до цели лакше доћи може; па је за то и помагао духовенство и цркву. Манастири, које је он подиго, може се рећи да су били његови први политички планови за даље, — и он се готово никада није варао у рачуну. Оваквог човека, као што је био Милутин, није било лако уплашити анатемама, па за то колико се папа више старао да предухитри Милутина и да му наметне силом своју политику и свој римокатолицизам, толико

се више Милутин уздизао над њим и обмањивао га. — Овим истим путем ишао је и Душан и разлика између Милутина и Душана само је у томе, што је први дејствовао на срце, на побожност, а други више на свест народњу.

У Србији за време владе Немањића, одношаји световне власти к црквеној били су дружевни и братски. Све, што год се тицало спољашњег и унутрашњег уређења у цркви, радило се општим договором на саборима. Сабори отворани су били с благословом архијепископа и с допуштењем световне власти. Право председништва на сабору, давало се обично архијепископу земље српске, као најстаријем по чину и месту у ком је он живио; но осим духовенства на њима су могли бити и световни људи. Овакав један сабор, био је у време архијепископа Данила и краља Стефана Дечанског, на ком је Стефан поклонио 30. села манастиру Дечану. Шта више и такве ствари, као што је на пр. освећење храма, утврђавало се обично целим сабором епископа и игуманом српске цркве.

При оваквом стању српске цркве, т. ј, кад се епископи и свештенство тврдо држаше прастарих правила црквених и предања цркве и кад краљеви српски заједно с народом постицаху оданост к православљу, разуме се, да није могућно било ни помислити о јересима и кварењу истинитог учења и установа цркве каквим новим лажним учењем. Познато је из пређашњег нашег говора, како се полако вера хришћанска распрострањавала у Србији и како је народ српски читавих пет столећа двоумио: да ли да прими веру хришћанску и православље или да се са свим отпади од новог учења. Убеђење је говорило једно, а у ствари је често излазило са свим друго. Но кад је већ хришћанство обухватило било сав народ српски и кад је

он већ одржао самртну борбу с туђим елементима и језиком и увео у цркви свој рођени језик, без ког он није могао даље поћи ни у моралном и умном ни у државном развићу свом: тада се није више требало бојати, да ће он оставити своју нову веру.

С тога, што је религиозна свест пробуђена била и српски народ разумео свој нови положај, јеретичка учења нису се могла јако утврдити у Србији, и, као што нам историја прича, у Србији за време Немањића, не бејаше никаквих нових учења и мудровања, осем једне богомилске јереси, коју туђини унеше у Србију. Ко мисли да је ово пониженье за народ српски и његову цркву, он нека обрати своју пажњу на то, којим су путем ишли Срби у свом религиозном развитку, па ће се уверити о противном. Народ српски у свима одношајима и религиозном и државном, развијао се постепено и свесно; — отуд његова мржња к цепању и тежња к јединству, к општем договору и братству. — — — —

Св. Сава пошто је утврдио у српској цркви народну јерархију, подигавши дванаест епископија и над свима архијепископију, уредивши манастире у Србији, обреде и празнике црквене, — све као што је у православној Византији било, остави дужност архијепископа српског и преда је на сабору свију епископа у М. Жичи (год. 1235) свом ученику *Арсенију*, човеку благочастивом и достојном наследнику узвишеног престола светитељског.

Око 1266 год. умре други архијепископ српски Арсеније и сахрањен буде у Пећској цркви св. апостола. На његово место, по узајамном договору сабора епископског избран буде за архијепископа *Сава II*, трећи архијепископ српски, син првовенчаног краља Стефана. Једни

говоре, да је Сава II, коме је пре калуђерства било име Предислав, дуго живео на Атону као прост калуђер; а други, да је не само живео, већ и управљао као игуман манастиром Хиландаром, но увређен Хусарима (Корсарима,) остави Атон и врати се натраг у Србију, где и буде изабран за архијепископа српског.

Четврти архијепископ српски био је *Данило I*. О њему мало што знамо казати. Летописац Данило каже, да је он због неке кривице збачен био с престола светитељског, но каква је била та кривица — о томе се ништа не споминье. По свој прилици Данило I држао је страну Драгутину, кад је овај хтео да отме престо од оца, па је због тога и збачен био са катедре архијепископске, на коју је после смрти Уроша опет дошао као архијепископ.

Јаниќије — пети архијепископ српски, био је ученик Саве II, и живео је с њим заједно у м. Хиландару. Кад преподобног Саву II изабраше за архијепископа он се по други пут врати на Атон и постане игуман хиландарски. Год. 1272 после смрти Саве II., сабор српских епископа избере га за архијепископа српског.

Шести архијепископ српски, био је *Јевстатије I*. Њега је закалуђерио знаменити епископ зетски Неофит. До избора за архијепископа, Јевстатије живљаше у м. Хиландару и одонуд већ као игуман хиландарски, рукоположен буде после смрти Неофита за епископа Зетског. После смрти Јанићија, сабор у Жичи избере га за архијепископа српског и он се на време пресели у Жичу, где је била и столица архијепископа. Он умре 1281 год. у Жичи, где га и сахране. Кад после кратког времена нападну на Србију туђини и архијепископији жичкој почне

грозити опасност, нови архијепископ српски Јаков, свечано пренесе тело Јевстатијево у Пеђ, где и данас почива.

После смрти архијеп. Јевстатија I, буде по обичају сазван сабор српских јерарха и на њему изабран буде за архијепископа *Јаков*, седми архијепископ српски.

После Јакова, ступи на катедру архијепископску, таквим истим избором *Јевстатије II* (1285), осми архијепископ српски. О њему можемо само ово казати: у време, кад је он управљао црквом српском, ступио је на владу Милутин. Пред смрт он се заједно с Драгутином пресели у Срем, но из каквих узрока — ми не знамо. Може бити њему се, као и многима другим није допадало, што је Милутин као млађи син ступио на краљевство, па је за то и оставио архијепископство и Србију.

Девети архијепископ српски био је *Сава III* (1310—1318), такође игуман хилендарски.

Године 1318 или 1320 изабран буде за архијепископа игуман хилендарски *Никодим*, — десети архијепископ српски. Још као игуман светогорског манастира, он по препоруци сабора преведе *типик* (устав) Јерусалимски, који је после уведен био по свима манастирима у Србији. Осем овога, за време његовог управљања црквом српском, основане буду још три епископије *Хвостинска*, *Мачванска* и *Бањска*. Ову последњу основао је краљ Милутин, а прве две архијепископ Никодим са сагласјем сабора епископска.

Ова доста незнатна измена у српској цркви, била је одвећ важна по својим последицама. Милутин, мењајући своје одношаје к Византији, принудио је и српску цркву, да пође истим путем. До тога времена краљеви српски живели су у миру с Грцима а исто тако и црква. По корак

учињени Милутином, створио је сасвим други правац у политици. Освајајући од Грка њихове вароши и села,[1] он принуди српску цркву да она прва изјави протест против затекавшег се поредка ствари. И она то учини улазећи са Милутином у освојене земље, не само као прост гледалац, већ са својом проповеди, богослужењем и новим епископима. Ово је уједно био и први корак ослобођења српске цркве, од хегемоније (врховног старешинства) грчког патријара.

Једанаести и последњи архијепископ српски био је *летописац Данило II.* (1235—1328.) који је венчао Душана на краљевство. Кад је Дечански — отац Душанов — у Цариграду живео, Данило замоли краља Милутина, те се овај помири са сином. Од игумана хилендарског, Данило постављен буде за епископа хумског; а кад Дечански ступи на владу, сабор српских епископа изабере га за архијепископа.

Столица, свију до сада споменутих архијепископа српских, била је најпре *Жича*, а после смрти Јевстатија I. пренесена буде у *Пећ*. У Пећи је она била и после, кроз све време од XIII.—XVIII. века т. ј. до укинућа српске патријаршије.

---

[1] Милутин, заклањајући се пријатељством севастократора Тесалије и Локриде, Јована Ангела, често је упадао у грчке земље или сам или са братом својим Драгутином. Палеолог подигао се био против њега с војском но умре на путу 1283. г. Грчка властела дозвавши у помоћ Татаре, Турке и Фруге (Франке), мислила је да се освети Милутину, али није могла. Милутин у неколико бојева освоји оба Полога, Скопље, Овчије поље, Златову, Пијанец, Струмицу, Серь (Серез) Дьбрьск, Кичаву, Поречје, опљени влахијодску земљу и дође до Солуна и Атона. Исторія Сербіи Майкова стр. 227.

У рукопису једном из XII. века (наштампаном у Гласнику XI.—1859 г. стр. 160.), осем горе речених једанаест архијепископа, спомињу се још два: *Јефрем* и *Спиридон*, но ово ће по свој прилици бити погрешка преписивачева или су ова двојица били неки чувени епископи, па су им имена записана у читуљама архијепископским просто из уважења.

О радњи српских архијепископа, осем Св. Саве, ми нисмо у стању ништа поуздано казати. Данило — овај врли и знаменити „придворни панегириста и проповедник,“ причајући нам о животима српских архијепископа, говори у опште,[1] да су сви они свето испуњавали своју пастирску и проповедничку дужност, да су *постили* и спремали се

---

[1] Карактерна је црта свију српских летописаца времена Немањића: много говорити и ништа не казати. Своје погледе и суђења о стварима, они нису никад исказивали. Из узрока овог и сва историјска „сказанија“ српска, која су сачувана до данас и којих има прилично на броју, ни мало необјашњавају живот српског народа и историјске догађаје. А међу тим ова „сказанија“ и „житија“ једини су производ старе српске књижевности (искључујући преводе и званична акта). Друга је карактерна црта ових „сказанија,“ осим споменуте страсти к фразеологији и одсуству здраве мисли — још и безобразно лицемерство. Оно је угушивало у старој срп. књизи не само слободу суђења већ и свако морално чуство. Треба само прочитати „**сказанїа о дѣанїахъ**“ српских краљева од лозе Немањића — тој фамилији пуној преступа брата против брата, сина против оца и оца против сина, па да се види, до каквих се граница могло развити ниско-поклонство. Тако, ви ћете наћи у њима једно поред другог овакве фразе: „**сємꙋ блгоусстивомꙋ кралю Ꙋрошꙋ** (Милутину) **ослѣпившꙋ сына своєго возлюблѥнаго Стєфана** (Данил,

за архијепископски сан у манастирима; једном речи, он више говори о личним достојанствима њиховим, него о радњи њиховој у цркви, црквеном управљању и изван ње. Из узрока овог, ми смо принуђени ограничити се за сада само овим што до сада рекосмо. Будућност, која је свагда пред нама, могуће је да ће нам о овоме и нешто више казати . . . .

Српска црква, поред опште тежње к целини и јединству унутрашњем, није се могла развијати слободно, будући јој је туђ елеменат врло рано почео сметати у томе. Римске папе помоћу својих легата и попова, обраћали су многе на своју страну и сејали у Србији семе распре и свађе међу вернима. Духовенство српско истина свагда се јако одупирало против католицизма и чувало своје стадо од учења западне цркве, но краљеви српски, налазећи се често у тешком положају, принуђени су били тражити помоћи од папе и тиме предаваше кашто и саму цркву

житије Милутина); **или „сей благочестиви краль Урошъ третїи** (Дечански) **ненависть воздвиже на сына своего возлюбленнаго** (Душана) **и въ мѣсто любве великїе совершенною ненавистїю возненавидѣ.** (Жит. Дечанског) и. пр. Не може се рећи, да су ови пороци летописаца српских случајно донесени однекуд појединим личностима. Не, да нископоклонство и фарисејство није било уопште распрострањено у Србији у то време, или боље рећи, да нису виши слојеви окужени били тим пороком, онда не би савременици и најближи потомци признавали с в е српске владаоце од Немање до пропасти српског царства (осем оцеубице Душана) за свеце, необзирући се на то, што су многи из њих, са свим хладнокрвно чинили ужасне преступе и готови били одрећи се православија једино из политичких цељи; нити би опет црква принуђена била, да ово народно мњење,

српску у руке римском првосвећенику. Борба ова с Римом и римским католицизмом траје и данас, особито у оним крајевима, где политичко стање Срба није осигурано.

Начин, ког су се папе држале у борби са српском црквом, био је свагда један исти. При најслабијем покрету у Србији, зађевицама великаша с народом, или ситним и личним свађама у двору српском, првосвећеници римски одмах су се умели наћи, предлажући од своје стране или молитвено заступништво за увређеног сина цркве пред престолом апостолским, или савез западних владаоца и верних синова папских и то свагда под условом супремације престола св. Петра т. ј. зависности српске цркве од папског престола. Краљеви српски, имајући у виду политичке интересе своје државе и желећи распространити своју власт и даље, доста пута готови беху предати се папи у руке заједно с црквом и признати зависност православне цркве српске од римског престола. Често се догађало, да су краљеви српски и сами лично примали католицизам и пуштали римске легате, да пропагандишу по Србији — но и то тек на кратко време. У осталом

односно неких из њих, после поречe као незаконито. На сваки начин, за све ово не треба осуђивати народ српски, већ оне више слојеве у њему, који су све примали, што год је са стране донесено било и који су после окужили и сву књижевност српску. Занесена духом времена она није ни помишљала о народу, нити је мислила да њега игде има на земљи; она о њему нигде ништа не говори. Панегиризам, и то онај најнадувенији и до немогућности подао — то је најкарактернија црта свију српских летописаца времена Немањића. Записка Геогр. Общ. књ. XIII. стр. 278 чл. Гиљфердинга: „Боснія, Герцеговина и Старая Сербія.“

ваља приметити, да је непостојанство ово било штетно за православље; јер ма да су се владаоци српски и одрицали католицизма и враћали се опет к православљу, прост народ, запавши једном у руке римским епископима и поповима, тешко се могао ишчупати.

Тамо, где се католицизам већ утврдио био, као што је било н. пр. у Далмацији, никаква га сила није могла истребити. Особито ваља узети у рачун, да је умна превага свагда била на страни противника српске цркве и православља, а то је много допринело и њиховом брзом распростирању католицизма у Србији. Доминиканци, минорити и остали вешти мисионари папски, доводећи често Србију у сукоб са западом, свагда су „ловили рибу у мутној води.“

За боље објашњење овога појава, ми ћемо навести неколико примера, из којих ће сваки моћи увидети, у каквим су непријатељским одношајима стајале папе према српској држави и цркви и како се ова последња напрезала, бранећи се од насртања папских.

Вук (Вулкан,) млађи син Немањин, у договору с угарским краљем, науми да се одели од брата свог Стефана, и отме од њега Хум и Дукљу. Да би још боље успео у својој намери, он се обрати за помоћ папи Инокентију III, обећавајући му од своје стране покорност римском престолу и старешинство римске цркве над српском. Стефан, да би поплашио брата и сам се обрати к папи. У писму свом к римском првосвећенику, Стефан је молио папу, да помири брата с њим, називајући га уз то оцем својим и признавајући као и Вук власт његову у цркви. Но папа уздајући се више у Вука и надајући се, да ће помоћу његовом увести римокатолицизам у Србију, откаже своју помоћ Стефану и пређе на страну противника

његовог, брата му Вука. Да би формално утврдио договор с Вуком, папа пошље у Србију 1199 год. своје легате, Јована капелана и Симеона иподјакона с налогом, да сазову у Диоклеји сабор и ту уреде српску цркву по правилима и обичајима римске цркве; да исправе, истребе и искорене из Србије све што је рђаво и преко мере, а посаде оно што је полезно и честито. Заједно с њима, Инокентије пошље палијум архиеп. диоклејском и краљевски венац Вуку [1] У Диоклеји сви су с нестрпљењем очекивали папске легате и отпразновали њин долазак с највећом церемонијом. Трећи дан по доласку њином, отворен буде под њиним личним председништвом сабор, на који дођу и Вук с диоклеј. митрополитом Јованом и свима епископима и свештенством митрополије диоклејске. Решење саборско било је: да се у будуће духовенство не жени, да се заведе збор црквене десетине и да се за врховног судију у свему призна папа.[2] Шаљући по други пут своје легате у Србију, папа поручи колоцком епископу, да на ново утврди договор с Вуком о главенству папе. Али тек што је посланик отпутовао, папа чује да су се браћа по наговору православног српског духовенства помирила и тако му измакли из шака.

Краљ Милутин, да би утврдио своју власт у Босни, коју је као мираз уз жену узео био, и над којом су до тога времена мађарски краљеви владали, здружи се с папом и преко матере своје Јелене, која је одвећ предана била западној цркви, обећа му, да ће пустити римске легате у Србију и примити католицизам заједно с целим народом српским. Но ми већ знамо какав је био Милутин. У једно исто време он је, за дивно чудо, могао вршити

[1] Гласник књ. VI. св. XXIII. стр. 105.
[2] Тамо, стр. 106.

два посла. Тако је он и у овом случају радио. С једне стране пријакао се с папом и давао обећање, да ће примити римокатолицизам, а с друге опет зидао манастире по Србији и даривао цркве православне на истоку. А то ће рећи, да је Милутин гледао само, како ће да уграби прилику, на чим до цели дође да окрене леђа папи. Прилика се наскоро јави. Буна и задевице у Бугарској учине, те Милутин заборави не само на своје обећање, већ и на самог папу. За овим појави се и други случај. Брак Милутина с грчком принцезом (1307 год.) јако узнемири стару Јелену, мајку Милутинову, која као туђинка и западанка, није могла трпети никакве блиске сношаје са истоком. Милутин, видећи се у неприлици, опет окрене стари лист и одмах почне уверавати папу о својој оданости католицизму и о својим пријатељским односима према западу. За доказ свега овог, он пошље бенедиканском манастиру у Млеткама свакојаке скупоцене поклоне и тиме задобије поверење западног духовенства. Папа, обрадован поступком Милутиновим, одмах испрати у Србију по легатима католички символ вере,[1] освећени барјак и благослов свој на савез Милутина са Карлом Валојским, који се у оно време јавно био као претедент на византијски престо. Милутин видећи слабост свога савезника, одма промени план, одрече се савеза и јави папи да не може примити католицизам и пуштати легате папске у Србију, јер се боји, да се таст и брат његов на њега не ражљуте. Преварен таквим начином папа, науми, да се освети Милутину.

---

[1] Символ вере, који је папа послао Милутину и Драгутину, као и опширно изложење односаја папских к српској цркви, види Гласник VI св. XXIII. За 1868 годину стр. 74—154.

Он одмах разашље посланице своје свима владаоцима западним и позове их да устану против неверног Милутина и да га силом принуде, да се покори престолу св. Петра у Риму. Но остварење крсташког рата против Милутина не испадне папи за руком. Догоди се некако те баш у то време Милутин умре и тиме осујети све планове римског првосвећеника. —

Овим истим путем ишао је и Душан. Кад је Лудвик дошао био у Далмацију, Душан одмах почне изјављивати покорност папи и зажели примити католицизам; но чим Лудвик пређе границу и дође у Италију, Душан заборави обећање и превари папу. Године 1357, кад је Лудвик по други пут долазио у Србију с намером да се освети Душану за учињену превару; Душан напусти своју војску на Лудвика и истера га из Србије. Те исте године по савету Венецијанаца, Душан опет почне молити папу, да пошље своје проповеднике у Србију. Папа пошље своје легате и благослови њихов рад обраћања Срба у римску веру. Но тек што су они дошли били у Србију, Душан нађе изговор и завади се с њима, а поданицима својим строго заповеди, да ни по што ниједан не прима римску веру, иначе ће зло проћи. За овакво јавно обешчашћење св. престола и вере, папи није никако могућно било осветити се Душану, јер је Лудвик у то време заузет био другим послом, а он сам није смео предузимати ништа без њега. У осталом негледајући на лавирање Душана, православље није повређено било ни у чему, јер је Душан хтео тиме само да одржи равнотежу у политици и да као и Милутин титрањем што скорије дође до цељи.

Премда се не може одрећи, да су неки од властела српских, због слабости своје искрено веровали папи и

држали се тврдо римокатолицизма, но што се народа тиче, он је свагда био против њега. Српски народ као што нам је већ познато, почео је био прелазити на страну православља у оно време, кад се западна црква већ почела била делити од источне и кад су сви умови страдали религијозним антагонизмом; дакле народ српски, допуштајући својим краљевима и царевима мешати се у црквене ствари и заводити често у цркви нови ред и веру, плаћао је само дуг своме времену — и ништа више.

То, што је дубоко укорењено било у његовој души и срцу, и што је он тврдо веровао и поштовао као светињу, то му нико није могао одузети силом. Савест његова била је чиста свагда од покушаја осквернавити своју прадедовску веру и погазити закон, у ком се он родио и одгајен био. И доиста народ, — као што Хиљфердинг примећава — то је она снага, која је чувала православну веру и цркву у Србији од самог постања њеног, па до данас. Она ће је и у напред чувати, негледајући на притисак туђина и зулуме турске, који не даду главе подићи оној нашој јадној браћи, што под душманом пиште и злопате. Жив је још Бог народа српског, па ће му помоћи, да и он дође до слободе верозаконе и политичке — —

Ако српска црква за времена Немањића није била богата реформаторским идејама, налик на оне, које ми видимо на истоку у прва времена хришћанства, она се бар може похвалити својим манастирима, од куда су по највише и излазиле те идеје. С првих дана политичког и државног живота Србије и српског народа, калуђерство и манастири заузимаше прво место. На њима, као на неком пробном камену, основано је било и све унутарње развиће народа српског. На основу тога и сви по-

слови државни — свака нова мисао, морала је најпре одонуд благослов добити, па тек онда да има своју силу и значај у народу. Краљеви српски нису ништа радили нити пак што отпочињали без предходног саслушања савета и одобрења духовенства или бар архијепископа **всеи серкстеи и поморстеи земли**. Народ такође није остајао натраг од својих владалаца и слушао је своје наставнике и учитеље вере, као и прве. Једном речи калуђерство с манастирима, то су биле у старој српској држави две велике цивилизујуће силе — силе, које су свагда чврсто свезане биле за народ и у њему полагале и све своје уздање и наду за опстанак и даље усавршавање.

Држећи се свагда и у свему народних начела у животу, калуђерство доба Немањића, делило се по јерархичким признацима својим на три реда или степена службе.

У први долазе они, што носаху расу и камилавку или другим речима *прости калуђери.*

У други долазе *схимници*, који даваху *објет:*

1. да се посте и Богу моле.

2. да живе вазда у *дјевству.*

3. да се навек покоравају старијем и да ћуте.

За овим иштли су тако звани *велики схимници*, који свагда живљаху далеко од људи. Овог реда калуђера као да и није било у Србији и тек једног или двојицу могао је човек наћи у свој Србији — и то као реткост неку[1].

Кад се јавило калуђерство у Србији и ко га је први установио?

На оба ова питања може се одговорити да се калуђерство јавило у Србији у време св. Саве т. ј. у првој четврти XII. века, и да је св. Сава био први основатељ

[1] Гласник за 1867. г. к. IV. св. XXI. стр. 4,

њихов. Побуђења, која су руководила св. Саву да их заведе у српској цркви била су: 1, рђаво стање саме цркве и вере православне у Србији 2, потреба у људима, који би у стању били пробудити не само религиозну свест у народу, већ сачувати је да она и даље остане у њему чиста и неповређена и напоследак 3, образовање народно.

Оваква је управо рећи била глава мисија српских калуђера или бар основатељ њихов мислио је да она таква буде. Пресађујући грану Атонског „пустиножитељства“ св. Сава увидео је корист коју она може донети српској држави, те због тога старао се да је уздигне онолико, колико је то необходно нуждно било за бољи успех у послу, који је он први предузео у земљи српској. У прво доба српске државе, није довољно било оснивати све само на религиозну страну живота, није доста било само мирити људе с Богом, већ и са равнима — с братом и рођаком не само по крви и народности већ и по вери. Отуда оно узвишење калуђерства за време Немањића, и отуд она ревност краљева српских у подизању цркава а особито манастира тих старих *задужбина* царских.

У отплату за оволика преимућства и награде од стране великаша и народа, калуђерство српско трудило се, да распространи знање и образовање у народу. Манастири у Србији може се мислити да су у једно време биле школе, у којима се осим вере предавало и све оно, што је необходно нуждно било да зна сваки иоле развит човек у Србији. А да одиста они нису били последњим местима у Србији, још нам сведоче примери: Краљевић Марко и Милан Косанчић; први својим знањем у државним пословима а други турским и арапским језиком, које је он у манастиру научио. Краљ Стефан, последњи цар

српски у једној хрисовуљи датој манастиру Хилендару на Атонској гори, говори право и јасно, да је учитељ оцу његовом Сефану Деч. био јеромонах Антоније, *башта*[1] манастира Хилендара на Атону — дакле калуђер. Ови и многи други примери још већма нас утврђују у мислима, да ни мало не греше они који говоре, да су манастири у Србији у старо доба зидани и потпомагани били ни за што друго, већ једино за то: да се 1, народ у њима Богу моли 2, учи, и 3, да им они буду у исто време и благотворни заводи за сваки случај. Ово троје и учинило је, те српски калуђери са свим не бијаху налик на ону браћу своју на истоку. — — —

Без предходно установљених правила, није могуће представити ни једну религијозну општину — ни једну корпорацију, било то светску или духовну. Без њих разуме се нису могли опстати ни српски манастири, као поглавита уточишта калуђерске дружине, која живи под једним кровом и ради једне опште цељи. По овоме, прво што сваки манастир треба да има — то је устав манастирски. Но будући је цељ калуђерства источног била из најпре свуда једна и иста то су и устави морали једнаки бити, као што нам у томе сведочи и сам св. Сава, својим компилацијама (прерадама) извађеним из њих. Оваквих устава које је св. Сава прерадио и удесио према потреби српске цркве и калуђерства, било је два 1. *Хилендарски*, по коме су се дужни били управљати калуђери на Атону и 2. *Студенички*, који је намењен био царској лаври у самој Србији и важио у главном за све манастире и калуђере српске. И један и други устав, као производ једног

[1] Башта (помоћ игумна) у Хилендару, био је чином млађи од игумна а старији од економа и еклесијарха.

лица, били су у многоме налик један на другог, не само по форми, већ и по унутрашњем карактеру свом.

Осем устава св. Саве, црќва српска за време Немањића, употребљавала је и устав *Јерусалимски*, који је 1319. г. преведен био на старо-словенски језик игуманом хилендарским Никодимом. По саизвољењу краља Драгутина и Милутина он нарочито послан буде за тај посао у Цариград. У време, по казивању Никодима, патријарх цариградски био је Нифонт (између 1312 и 1315 год), који у договору с Антонијем јерусалимским и патријархом антиохским, дозволи Никодиму да устав преведе на српски језик.[1] Кад је превод био готов и Никодије постане архиепископ српски, он настане те овај нови устав уведен буде у свима манастирима у Србији.

Разлика међу уставима св. Саве и овим новим Никодимовим или, боље рећи, јерусалимским, по свој прилици није била тако велика, као што се то на први мах може

---

[1] **Тогда же тоусоущоу** — говори поводом овим Никодим — **и патріархоу св. гроба Јерусалима, кирь Атанасїю, и Антіохїнскомоу патріархоу; видѣвь же и поклонивса неизрєченнимь благымь тамо** (то јест у Цариграду) **и оуставь троудолюбезныи тѣхь моужи, дрьжещихь Тиникь по обычаю светаго града Јерусалима, по оуставоу светаго Савы поустиножителїа єгда же вьзведень бынхь на си светыи великыи престоль светаго Савы, всегда имѣхъ вь оумѣ намсть подвига и троуда онехъ блаженыихь и чьстьнихъ моужие, паче же и оучитела и наставника нашего светаго Савы, вьслѣдьствоуіє словесемь отьцах се понѣ малоіє сиіє приложити, послахь вь царьскыи градь монастирь светаго Прѣдтєче и крьстителa Іωана, и принесень мы быст си тиникь, Јероусалимьскы, и прѣложих и вь нашь єзыкь ωть письмень грьчскаго єзыка.** Гласник за 1859 г. књ. VII. стр. 189.

мислити, будући се и св. Сава при састављању својих устава, као што нам је познато, држао не само устава св. Саве освећеног већ и јерусалимског, који је у оно време увелико распрострањен био на Атону.

Што се тиче саме садржине споменутих устава, то осим главних правила, тичућих се хришћанског морала, поста, идења у цркву, љубави братске и аскетизма, било је још и таквих, који су опредељавали и материјално стање доходе појединих лица, као н. пр. игумана или настојатеља манастирског. Ово је једино чим се разликују устави српске цркве од источних.

Манастири у Србији били су двојаког реда, једни су се звали *Лавре* као на пр. Студеница а други просто *манастири.*[1] И једни и другу имали су своје земље и људе

---

[2] Говорећи о манастирима и калуђерима у Србији ми нигде не споменусмо о женским манастирима и калуђерицама српским, па за то држимо да неће с горега бити, ако и о њима кажемо овде неколико речи. — Да је женских манастира било у Србији — то је факт, који не подлежи никаквој сумњи, но са каквим су правима они били и у каквом су односу стајали спрам црквене власти, то ми не знамо. Ми само знамо то, да су они били ненормални појав у старој држави српској, а више о њима нама се чини, нема се шта ни рећи. У осталом да ко не помисли, да ми ово говоримо онако на сумце — без икаквих доказа, позваћемо се пре свега на историју. Па шта видимо из историје? Историја нам о њима још ништа не говори, као да их није ни било у Србији. А народ? Он не само у својим песмама, већ и у самом предању није сачувао никакву успомену о њима. Дакле није ни чудо, што је он онако равнодушно гледао како Турци руше женске манастире и чупају из корена ту његову стару болештину....

који су им им радили и од њих зависили; као што то доказују и многе повеље, које су давали краљеви српски на име разних манастира и цркава у Србији. Осем овога, они нису плаћали никакав данак и све имање манастирско заједно са земљом и људима остављено је било на расположење главном начелнику или игумну обитељи. На основу овога може се рећи, да су настојатељи манастирски за време Немањића били не само особе високе чином свештеним, већ високе и светском влашћу; и ово је један од најважнијих појава у српској историји.

Колики је био број манастира у Србији у то доба — ми не можемо тачно определити. Имајући у виду само ово, да није било ни једног краља српског, који није подигао бар један или два од њих,[1] број њихов види се да је био доста велики. Гиљферднинг у свом „Путопису" говори, да је онај предео око Призрена у старо доба био готово сав начичкан црквама и манастирима. Народ — вели он даље — налази, да је у тој околини за време српске независности било до *260* црк. и манастира.[2] — Знатно је

[1] Само Милутин (од 1275—1321.) сазидао је око четрдесет цркава и манастира. У данашњој књежевини срп. има их на броју 42 (манастира). А колико их је још било по другим крајевима српским: у Херцеговини, Босни и старој Рашкој обл. (Гиљферднинг. Запис. Геогр. Общ. кн. XIII. За 1859. г. стр. 217.)

[2] Што се тиче архитектуре и живописа ових споменика старе српске славе црквених грађевина, находећих се у другим странама света. Српске архитекте средњег века, позајмљивали су по неке ситнице и из талијанске архитектуре, од које обрасце, могли су они видети у Ломбардији и Венецији, с којим је земљама Србија у то време била у блиским сношајима. Ова околност наводи нас на ту мисао; да је архитектурни стил старих српских цркава у основним својим цртама, н. пр. по спољашности кубета, олтара и хиропсида — био романска,

што код толиког мноштва манастира у Србији за архијепископе српске избирани су били по већој части игумни хилендарског манастира.

Сад да пређемо на црквену књижевност, па њом и да завршимо наша проматрања о овом другом периоду српске црквене историје.

Пре свега ваља приметити, да је црквена књижевност код свију Словена балканског полуострва била у старо доба доста богата, и то не само једним преводима, већ и својим оригиналним списима. Осим превода св. писма и св. отаца, словенска књижевност имала је и своје сопствене политичке живописне саставе. Што се превода тиче, то још у X. столећу ми налазимо сведоџбу о томе, да су изобличавања против аријанске јереси била преведена на словенски језик. Но управо у Србији, та учено-богословска радња почиње се тек с XI. веком — т. ј. са св. Савом. Цар српски и св. Сава, својим ревносним старањем око вере, и својим личним утицајима на свештенство и народ, будили су и распростирали просвету у српској земљи. До њих о књижевности српској не може бити ни речи, изузимајући само један превод св. писма, па и то туђе редакције (бугарске). Дакле св. Сава и овде се јавља пређашњом светимајућом личношћу и удара темељ будућој просвети и будућој књижевности српској.

а детљи, као на прилику окна и колоне, више налик на византијски XII. века. Путник ће често наћи у једном истом здању и стрелчате прозоре са шарама на форму бршљана и прозоре са хиралдичким украсом, као у венецијанским црквама. Међу тим фреске, биће вазда талијанске; направљене по стилу Тинторета или по обрасцима самог Рафаила. (Serbien und die Serben von Rev. W. Denten, in el Berlin 1856. 3. 70, 71.) Ову особитост српских црквених зграда и украса приметио је и Каниц.

Под овим упливом св. Саве, духовна дејателност, почела се брзо развијати у Србији. Осим превода св. писма, преведени су били за кратко време и многи споменици црквених поука, догматике и црквене легенде. Такви су н. пр. били: српске редакције бугарског шестоднева (1263.); српски прилог (XIII. века); Слова Јована Златоуста, Патерик, Богословље Дамаскина (почет. XIV. в.) и многа друга. Отпочета је била и црквено-дидактичка књижевност, као н. пр: „Житија" светих, Номоканони, Црквени устави и Летописи. У овом последњем случају, особито обраћају на себе пажњу историк Доментијан, јеромонак хилендарски (1264), који је написао биографију

Он мисли да су црквене зграде у Србији већином више налик на византијске. Што се фрески тиче, Каниц вели, да оне, као и све фреске у источним црквама, припадају школи Панселина, која је у XI. в. на Атону постојала. Особитост је њихова у томе, што су главе на њима лепо нацртане; израз лица озбиљан, профиљ правилан, а по некад — особито на сликама царским — доста верно преставља карактер онога лица, које је насликано. При овоме обично се заборавља на остале мање ситнице н. пр. на боје од хаљина, које се на неким местима одвећ јако бацају у очи. (Serbien's byzantiniche Monumente. Gezeichnet und beschriben von F. Kanitz 1862, gros folio mit II Tafeln Abbildungen, s. 17). Свакојако као што говори Гиљфердинг, зналац живописа, имајући у рукама средства, која су нужна за изучавање, нашао би у старим српским црквама обилат и још не дирнут материјал, за историју словенских вештина и напунио би свој албум богатствима у Сопочанима, Милешеву, Грачаници, пећској патријаршији, Дечанима и другим задужбинама Немањића. (Записки Геогр. общ. за 1859. г. к. XIII. стр. 138.)

Симеуна и св. Саве. Стеван првовенчани српски краљ (1228), који је саставио биографију или боље рећи описао живот свога оца Стевана Немање. За овим долази Ђорђе Цамблак (или Самблак), последњи из писаца тога доба, који је описао живот краља Дечанског (и за тим Душана). Најпосле сам св. Сава описао је живот свог оца, Типик (устав) Студенички, Типик Хилендарски и службу св. Симеуну мироточцу српском.

Будући се црквена управа у старо доба користила нарочитим заступништвом световне власти и будући је правац светске и духовне књижевности био један исти — т. ј. богословски, то и здраво рано појављење *Номоканона* (правила црквених) и уплив његов не само на духовно већ и светско благочиније — биле су ствари здраво природне. Превод *Кормчије* књиге обично приписују старом добу. Може бити, да су поједине црквене установе биле још за време Владимирово (1015.), но у сваком случају превод ових правила на словенски језик, није се могао јавити раније XIII. в., јер ако узмемо у рачун само ово, да се данас ни у Србији ни у Бугарској није нашло ни једног списа Номоканона писаног на слов. језику пре XIII. века, то ћемо морати признати као позитивно и то, да он раније тога времена није ни преведен био и да је први превод на словенском језику израђен био на Атону св. Савом између 1212 и 1215 г. Дакле ево још једне заслуге св. Саве, за коју ваља да му буде признателна не само српска већ уопште и сва словенска црква!

Богословско образовање, које је као што напред рекосмо, стојало на првом месту не само у Србији већ и по другим крајевима словенским, одазвало се својим утицајем и на историјску књижевност српску. Калуђери, поред

црквених књига и живота светих, записивали су и поједине догађаје из историје. У реду оваквих записивања, прво место заузима Данилов *„Родослов“* српских царева и архијепископа, који поред свију својих мâна и хронолошких недостатака, остаће на свагда једини извор за српску историју тога доба. Осем летописа Данилова, има још и много кратких летописа, једни за себе, а други опет спојени с неким другим, понајвише богословским саставима. У њима као и Даниловом родослову општи је карактер религиозан; слог наличи више на библијски него на византијски ; дејствујућа лица говоре понајвише сама, као оно у старозаветним историјским књигама. Писци често наводе изречења из св. писма, пуштају се у морална и побожна размишљавања; место критичких проматрања о ствари, они описују различна и којекаква знамења и чудеса и најпосле улагују се и раздају похвале *силним мира овог,* као што се то даје приметити у Даниловом *„Родослову“* краљева и архијепископа српских.[1] У осталом био какав му драго историјски значај њин, летописи ови важни су за нас по томе, што нам они доста јасно карактеришу онај ступањ умног и моралног развића, до ког је дошао био српски народ у то време; — а они нам говоре, да је време то, било време самог највишег религиозног развића српског народа и српског црквеног живота. —

Из досада реченог види се, да има два главна момента из којих се склапа црквени живот српског народа у овом

[1] О српским летописцима Шафарик говори овако: Es sind eigentliche theologisirende, von allem Raze entblösste, durch müssig breiten Wortschwall ermüdende Lobreden auf Fürsten und Erzbischöfen. Одовуд се види да је најбољи писац био Доментијан.

периоду. Један од њих пада на утврђење хришћанства и јерархичког устројства у Србији, а други на највише развиће обојих. Моменти сви здраво се разликују међу собом, како по догађајима, тако и по самим личностима које стоје у прочељу и њима руководе. С једне стране стоји св. Сава и св. Симеун Немања, а с друге Милутин и архијепископ Никодим. Ове четири личности својом ревношћу и својом мудрошћу одиста доказаше, да су били достојни представници не само цркве и народа српског, већ и свог времена.

III.[1]

Босна и њена историја. — Стање цркве босанске у XII. веку. — Како је постала „народна црква“ у Босни? — Значај народне цркве (или **вѣре босльньске***) у Босни. — Учење цркве босанске и јерархија њена. —* **Крстїѧни** *(калуђери) и манастири (дома) у Босни. — Богомилска јерес, њена историја, учење и значај. — Престанак јереси и народне цркве у Босни.*

Пре него што почнемо излагати идући за овим период срп. црквене историје — период патријаршества у Србији — ми ћемо најпре да обратимо пажњу читалаца на *Босну* — ову, готово у свима одношајима карактеристичну земљу српску, која по свом оригиналном историјском развићу, заслужује да и особито место заузме у српској историји. — Почећемо најпре с њеног политичког живота.

[1] При састављању овог одела о цр. Босанској, ми смо се по највише држали Петрановићеве расправе „о Богомилима“ (1867. г, у Задру).

Босна, као што се већ и из историје зна, била је некада српска жупанија и у свему је зависила од Србије[1]. Она се ни у чему није одликовала од последње; била је насељена једним истим племеном — словенским; имала је једне исте обичаје и традиције с њом, и била у једно исто време са Србијом просвећена и поуком хришћанском; — дакле по свему, она је тесно скопчана била са Србијом, па можда још тешње него и Хум, Травунија, Неретва и Дукља. Костантин Порфиродни, набрајајући области српске, нигде не спомиње Босну, подразумевајући и њу под обштим именом Србија, подобно Мачви и Симберији. За тим Босна се неколико пута делила од Србије и живела својим сопственим — оделитим политичким и црквеним животом; признавала је у исто време и власт маџарских краљева над собом, док је најпосле Турци не покорише, у чијим се рукама она и данас налази. — Таква је у кратко политичка историја Босне.

До друге половине XII. века, ми готово ништа не знамо о унутрашњем стању цркве босанске: шта више и то незнамо, да ли је она до тог времена била православна или католичка. У осталом узимајући за сада као исторички факт, да је она до XII. века била православна, ми ћемо се постарати, да на основу неких дата опишемо у кратко унутрашњи живот цркве босанске и да објаснимо — колико се узмогне — и осталу судбу њену, до установљења

---

[1] Босна лежи међу р. Савом, Дрином, Неретвом и Врбасем. У јужним пределима њеним протиче р. Рама, од куда се и цела област звала некад Рама. Мађ. краљеви Бела II. а за њим Гејза, звали су се: Dalmatiae, Croatiae et Ramae reges.

патријаршества у Србији и њеног коначног подчињења српској цркви.

Не успевши да се одмах развије и утврди изнутра, црква босанска у самом почетку осуђена је била на вечиту борбу с противницима, који су је непрестано кињили и поткопавали њено унутрашње јединство. Из најпре папски легати и попови а за овима Богомили тако су јако насртали на њу да ни врдања владаоца, ни енергична успљавања православног духовенства — једном речи ништа није могло спасти од пропасти. Што су се више управитељи босански предомећали и старали да задовоље и себе и своје противнике, тим су их само већма раздражавали; а особито народ, који незнајући коме најпосле да верује, — противницима или својим великашима, морао је по необходности пасти у колизију, из које га је само раскол могао извући. По свом природном нагону (инштикту) он је одма осетио, да се то гложење, и та непрекидна борба међу трима религиозним партајама, понајвише његове коже тиче, па за то, руковођен мотивама (побудама) чисто народним, он помоћу калуђера својих, покуша да помири противнике и да доведе њино учење к једном резултату — к народности; што му најпосле и испадне за руком. Овај дакле четврти управо религиозно-народни елеменат — примирења, уједињености, или како хоћете назовите, и јесте оно што се у краљевским и државним актима босанским назиље: **црькы босаньска; вѣра босаньска.**

Уплив ове народне цркве за све време њеног опстанка у Босни, био је здраво велики, јер не само прост народ већ и великаши, сматрали су је за aукторитет у држави. Без ње или њеног благослова, нити се што пре-

дузимало, нити пак радило. Она се свуда јавља као заступница и учитељка народна. У размирицама великаша и краљева босанских, ми је вазда видимо као судију[1] она пресуђује и мири противнике, даје благе савете силним, теши слабе, и изводи у исто време и једне и друге на прави пут — на пут мира, слоге и братске љубави. Уважење к њој простирало се чак дотле, да и сами краљеви босански нису никаду пресуду коме изрицали, нити су коме пак кривицу праштали, док црквена власт (добри бошњане) није јавила своје сагласије на то[2].

Из овог се јасно увиђа, да су главне чињенице, на које се одупирале и сва државна организација у Босни, биле краљ, великаши босански и црква босанска. Чињенице ове — особито у прво време — тако су тесно спојене биле међу собом, да је судбина свакога из њих скопчана била са судбином целе државе. Солидарност ова међу њима трајала је донде, док се католицизам није почео био распростирати у Босни. Од тог доба упоред с њим и богомилском јереси, иде и постепено слабљење како црквеног, тако и државног живота у Босни. — — —

Будући је свака црква по самом свом назначењу наставница и успитателница народа, то се по овоме може

[1] Херцог Стефан, праштајући своме сину Владисаву говори **На тои постависмо свѣдоке и средителе вѣре наше дѣда босаньскаго и ш нимь ВЇ. поглавитиехъ крьстїанъ.** Миклошић стр. 46.

[2] Краљ Остоја, праштајући кнезу Павлу Крешићу говори: **Докла годѣ не бихъ ѡбискаѡ и ѡбилишаѡ правоѡ и циело и истиноѡ господином дѣдомь црькве босанске. — Що не би огледано господиномь дидомь и црьквомь босаньскомь и добрими бошнами и с тими са всимь више писаними придасмо ихъ господину диду Михою и диду кони дида 8. руке црьковне.** Микл. стр. 440. 459.

мислити, да и све оно у што народ верује и шта исповеда, саставља у главном и учење цркве његове; особито ако се тога учења држи и виши сталеж у држави — властела и краљ. Прилажући ово опште начело и к цркви босанској; ми, немајући за сада бољих доказа за догматичко учење народне цркве у Босни, позваћемо се овде бар на један случај, који нам донекле објашњава то учење њено. — Међународни преговори и друге повластице, босански краљеви и великаши, обично су утврђивали писмено — *повељама.* У њима се обично говорило најпре о томе: Како је Бог још у почетку својим свемогућством утврдио небо и земљу; како је он по милосрђу и милости својој и из човекољубља сишао с неба на земљу, да избави и узнесе падшег човека на небо и да врати натраг овце дома Израилева к истинитом пастиру и Господу Богу свом... За тим се говорило о св. тројици; оца, сина и св. духа; о часном и животворећем крсту; о св. јеванђељу, пречистој Богородици, о св. апостолима, међу којима се 12. називљу врховним а 70. божијим, о 318. св. отаца, који су присуствовали на Никејском сабору и о свима угодницима божијим. Даље дозивљу се свети у помоћ, исповеда се вера, да ће у последњи дан доћи Христос, који ће судити живим и мртвим и најпосле признају се и св. мошти.

Премда овај кратки нацртај о учењу цркве босанске — узети из *повеља* оних бана босанских, за које се за цело зна, да су били пристаоци **цркве босаньске** — и показује, да се народна црква у Босни није по готову ни у чему разликовала од цркве православне, за то, може се мислити, да је православије то било условно; јер насртање и гоњења, која је она претрпела од католицизма

и богомилске јереси, морала су се колико толико одазвати у њој: У овоме нас од части уверава и само јерархичко устројство народне цркве, које је у главном било овако: на челу је стајао епископ (епискуп) или тако звани **Дѣдъ**. Од њих ми знамо само неколико, којих се имена у повељама спомињу. Такви су 1, *Милован*, око 1150. г. који је живео у време бана Борића 2. *Радигост*, из краја XII. в. 3, *Данило*, у почетку XIII. в. (при Кулину); 4, *Мирослав* (1305—1307), за време краља срп. Стефана Уроша; 5. *Радингост* (1320.) из породице Омућевића; 6. *Радослав* (1366), синовац Радингоста; 7, *Радомир* (1404.); 8, *Милоје* (1446) (У Петрановића).

Резиденција свију ових епископа, било је најпре *Крешево* (сада област Фојничка, на месту где је фрањевачки манастир). Кад су у време Стефана Котромановића Фрањевци почели јако распрострањавати католицизам у Босни, па најзад дошли и у само Крешево; дјед босански, бојећи се да и сам не падне у руке пропаганди, премести се на друго место, за тим се настани у Јаничима (1404.) а одонуд у Гласници (у окр. Сарајевском) од прилике 1320 или 1366 год.

Као врховни старешина дјед босански, имао је у својим рукама и врховну власт учитеља и распоредитеља у цркви. Ову последњу дужност, он је вршио помоћу свећеника и калуђера. Осим тога, он се старао и о тачном испуњавању правила и установа црквених; о обредима и богослужењу у цркви. Услед овога он, као *наставник* и *савршитељ* имао је одвећ велики утицај не само на духовну, већ и на грађанску власт у Босни. Њега су обично избирали калуђери из своје средине у присуству

дванаест одборника — дакле саборно. — У споменицима находи се још једно лице јерархије босанске, које се зове *гост*. Оно је на сву прилику заузимало средину међу епископом и нижим свештенством: — онако исто као и егзарх у цркви источној.

По спољашњој својој организацији, јерархија цркве босанске, делила се онако исто као и на истоку на два реда: на светско (мирско) духовенство и калуђере (крьстіяне). О светском духовенству може се рећи само то, да је оно — као и у Србији — заслоњено било калуђерима и од њих зависило. Што се пак тиче *крьстіана* (калуђера), то се о њима може ово казати.

Калуђери или *крьстіани* босански, то је један од таквих чудноватих појава, да му нема равног у историји. Представите себи у једно исто време и аскете и јеретике и религиозне фанатике и најпосле ексцентрике — калуђере, па ћете тако моћи саставити појам о њима Пропагандисте католици као и богомили, могли су свагда рачунати на њих подједнако са православијем и црквом босанском. Једном речи, *крьстіани*, — то је био ваплоћени раскол у цркви босанској. Борба католицизма с богомилима и православијем, створила је и крстјане босанске који као и остали фанатици, нису у стању били да разликују лаж од истине; истиниту и праву веру, од притворне и лажне. Ово је био један од важнијих узрока, што су богомили онако јако напредовали у Босни и што је пропаганда латинска онако јавно насртала на народну цркву у Босни.

Где су калуђери, ту морају бити и манастири, будући једно без другога није могуће себи ни представити. Оваквих уточишта калуђерских, било је и у Босни, само што су се они онамо звали не општим њиним именом „манастири,“

већ просто *домови* (casa de Patareni), као што доказује и један писмени документ Дубровачке општине (у споменицима Пуцића св. I. стр. V.) Један из њих као да је постојао у 1415 год. у Вучибожанима негде око Сутоске (?) у ком је сарањено било те исте године тело знаменитог војводе Павла Клешића.

Да ли је и женских манастира било у Босни, о томе се не може ништа поуздано казати. Оснивајући се на нека приватна казивања, може се мислити да их је доиста било; но ови полу-докази, којих и онако много има у црквеној историји босанској, не могу се узети као веран исторички факт, услед чега ми се и не можемо упуштати у даља разлагања о овој ствари. — —

Будући се у цркви босанској још за рана увукао био туђ елеменат, а нарочито богомилска јерес, то је ради бољег објашњења нужно из ближе упознати се, како с историјом, тако и с учењем ове јереси. Познанство ово важно је за нас још и с тога, што ће нам оно показати, какав је и колики је био утицај ове јереси на цркв. босанску и је ли сва она потчињена била том упливу или само неки део њен.

Богомилска је јерес грана манихејске јереси, која је још у прво доба хришћанства распрострањена била у Азији. Међу Словенима балк. полуострва она се први пут јавља у IX в. Пре ње у Бугарској, била је јерес павликијанска — друга грана манихејског учења. У време цара бугарског Симеуна, а нарочито за време владе Петра (927—967), богомили су већ у велико распростањавали своје лажно учење и узнемиравали православну цркву у Бугарској. У то време појави се неки поп *Богомил*, по

имену ког и сама јерес добила је своје име[1]. Његова пропаганда са свим је изменула карактер праве јереси и дала јој правац и облик чисто словенски. Богомил изабере из својих ученика себи *апостоле* и отпочне своју пропаганду у Бугарској. У то време богомили су били слободни у свом раду и обраћали сваког који је к њима долазио. Историјско предање говори, да је и сам цар бугарски Симеун стојао у блиским сношајима с павликијанима. У XII. в. богомилска јерес, распрострта је била по свој бугарској. Из Бугарске јерес пренесена буде на југ Јевропе а одонуд на запад у Италију и јужну Француску. Овде се сектанти удруже с албигојцима, који су онда у велико распростирањавали своја јеретичка учења у овим земљама. Овом приликом учење богомила донесено буде у Далмацију и у Босну, у којим се земљама а особито у овој последњој, оно тако јако било одомаћило, да су се њега држали не само бани и краљеви већ и само православно духовенство босанско.

Главни основ богомилског учења био је манихејски *дуализам* (два начела). По њему васионом управљају два начела: добар и зао дух. Они имају једнаку снагу и непрестано се боре међу собом. На питање: „**почто Богъ попꙋсти дїаволꙋ на человѣки**„, богомили су одговарали право и без сваке тајанствености! Признавали су тројицу, али су је разумевали са свим противно хришћанским догмама о ваплоћењу. о земаљском животу Спаситеља и т. д. Стари завет нису признавали, држећи да је он био производ злог духа. Исто тако нису признавали књиге Мој-

[1] „**Въ лѣта православнаго цара Петра, бысть попъ именемъ Богомилъ, а по истинѣ Богꙋ не милъ, иже нача первїє ꙋчити єрєси въ ꙁємли болгарстѣи.**“ — говори презвитер Козма, писатељ X. века.

сијеве и пророка, по чем су мислили, да је до доласка Спаситељева давао људма законе зли дух. Божије царство — по богомилском учењу — почиње се од оног дана, кад је Спаситељ и Христос дошао на земљу. Признавајући два начела као творце света, они су са свим својски причали историју створења света и човека. По њиховом схваћању, најснажнији дух, ког је И. Христос назвао Сатаном, био је син Бога оца и звао се *Сатанаило*. Бачен с неба на земљу за своје горде покушаје, он је сачувао у себи силу творца; но у води није се могао одржати (Euthym Zygad). Тек онда кад је Бог у почетку створио небо и земљу, он у договору са својим анђелима, решио се био да створи друго небо и другу земљу а за тим и све твари које су на земљи. Одма после овог, он створи тело човека замесивши земљу с водом, но душу му није могао дати, премда је и покушавао. Он је истина дунуо био у Адама, но дух је изашао опет напоље из њега кроз палац десне ноге и прешао у змију. Од тог доба змија је постала најмудрија животиња. Кад је сатанаило видео, да је труд његов узалудан, он замоли Бога, да задухне човека духом својим, обећавши му за то, да ће тај живи човек припадати обојици. Но Сатанаило преварен у рачуну, почне се одмах старати о томе како ће да завлада већином људства. Он је дао закон Мојсију, говорио је преко пророка. За време док је трајао стари завет, људи су били искључно у његовим рукама. Род човечански, тек се онда избавио и спасао од ђавола, кад је Исус Христ. дошао на земљу, победио Сатанаила, затворио га у бездану ада и и назвао га *Сатаном*. [1]

[1] Обзоръ исторіи славянскихъ литературъ, Пыпина и Спасовича С. П. 1865. г. стр. 60 и 62.

Одвећ брзом распростирању богомилске јереси у Босни, помогло је највише то, што су се многи владаоци босански ње држали, па су је уз то јавно закриљивали и помагали јој у свему, без икаквих препрека од стране народа. Најжешћи присталац и бранилац јереси био је бан Кулин, који је — као што говоре — имао за жену сестру Стеф. Немање познату патаренку. Присталица Богомила био је шта више и сам архијепископ Данило. Претње папе и краља маџарског, принуде Кулина, те се он одрече јереси. На њега се угледају и остали, али јерес сама по себи остала је и после и кроз кратко време још с већим успехом распространила се по Босни. При Нинославу, наследнику Кулина, богомили су тако јако били овладали, да умало због њих није букнуо рат између Босне и маџарског краља Беле IV. У XIV. веку они су били у најбољем цвету. Бан Стефан Котромановић и Твртко (који је после био краљ босански), потпомагали су их више или мање јавно. Папе нису их никако пуштали из вида и непрестано се борили против њих, слали јеретицима и своје мисионере а по некад су и читаве крсташке војне дизали на њих. Но сва усиљавања папа да их искорене, била су узалудна, будући су римски легати гонећи њих, насртали у исто време и на народну цркву и тиме још већма народ дражили и против себе подизали. На сваки начин, борба ова католицизма с црквом босанском и богомилима имала је ужасне последице не само за цркву, већ и за материјално стање Босне. Рим и Запад, није се задовољавао тиме, што је непрестано заметао кавгу и завађао јужне Словене међу собом — не, они су ишли на то да их са свим сатру и потамане. А да би успели у својој намери, папе су са знаком крста у руци непрестано дизали целе области и нападали као љута зве-

рад на Словене а особито на Босну, као најслабију и најмање заштићену. Оваква религиозна гоњења у Босни продужавала су се негде више а негде мање у застопце готово сваки дан до саме пропасти њене. Особито су се у њима показали као жестоки гониоци Францишканци у VIII. и XIII. веку, који нису знали ни за какву другу светињу, осим папске буле и тијаре. Али негледајући на толика усиљавања и фанатичка крвожедна гоњења римске курије, богомили су још за дуго владали у Босни. У XV. веку ми их налазимо онако исто снаже и јаке као и пре. Краљ Твртко III. помагао им — као и они пре њега. У то време секта придобила је била к себи осим простог народа још и више слојеве у земљи: деспоте и војводе. По смрти Твртка III. утицајем богомила постане владалац Стефан Томић — такође богомил. Но при Стефану Томашевићу (убијен 1463. г.), у Босни преотме мах католичка партаја. Она почне гонити јерес и принуди више од четрдесет хиљада јеретика да беже у Херцеговину, тамошњем херцогу који је био отпао од католицизма. Гоњења ова одазвала су се и на политички живот Босне. Кад су Турци дошли у Босну с намером да је са свим освоје, вароши су се добровољно предавале, надајући се бољем и слободнијем животу под Турцима. На жалост, Бошњаци се преваре у свом рачуну и потпадну под тежи јарам него што је био римски. С падањем босанске државе, престаје и историја богомилске јереси у Босни. (1463).

Ми смо се зауставили на историјској судбини ове јереси за то, што је она и овде — у Босни — имала онакав исти културни значај, као и Бугарској. Богомили су и овде, као и у Бугарској били представници народних начела и народне опозиције против црквене јерархије, — особито

католичке — и против црквеног учења. На жалост историја српских богомила, до сада је одвећ мало позната. У толико се зна, да је она била највећи непријатељ римокатолицизму политичким тежњама папе и западних владалаца у Босни.

Шта је најпосле било с народном црквом и у каквом се стању она налазила за то време?

Положај њен био је здраво жалостан. С једне стране војена римска пропаганда, а с друге богомили са свим је унизе и раздвоје од народа. — После неког времена (1520. г.), она потпадне под власт Пећског патријара и са свим се преобрази. **Дѣдъ** и **стоникъ** губе од тог доба своје значење и место њино заузимље духовенство православне српске цркве. Неколицина из заоставших епископа цркве босанске, преместе своју столицу из Гласница у Сарајево; многи приме ислам а велики део народа оста до данас веран својој прадедовској вери: *чаја Бога спасајуштаго.....*

IV.

1346.—1459.

Цар Душан и уређење патријаршества у Србији. — Патријарх Јаникије II. — Унутрашње стање српске црк. при Душану. Патр. Сава IV. — Цариградски патр. скида анатему са срп. цркве. — Неслоге у српској цркви. — Кнез Лазар и патр. Јефрем. — Деспот Стеф. Лазаревић и његов књижевни рад. — Ђурђе Смедеревац и његови покушаји. — Свршетак трећег периода.

Прва половина четрнаестог века, била је најславније доба за српску државу и цркву. Србија у то време била

је прва држава на балканском полуострову, и да је срећом краљ и цар њен Душан мало дуже поживео, можда би се и она политичка идеја, која води своје порекло још од Милутина, потпуно остварила и учинила, да Србија буде средсредна тачка (центрум) политичког и црквеног живота свију јужних Словена. Турци тада не би могли продрти у Јевропу, нити би Словени балканског полуострва дошли у њихове руке. Али срећа и овде не послужи Словене. — — —

Душан видећи моралну и политичку слабост Византије још пре него што ће се венчати на престо српски, изјавио је ону исту мисао, коју је после свечано венчањем оправдао т. ј. мисао коначног одељења од Грка и раширења граница државе српске. Он је имао већ у својим рукама: Албанију, Епир, Тесалију и сву Маћедонију — земље отете од грчког императора; али за потпуно остварање својих политичких планова и уједињења Грчке са Србијом, то још није било доста. Њему је нужно било, да пре свега узвиси своју личност пред народом и суседима својим, за тим да потпуно обезбеди православну веру у Србији, па тек она да прогласи независност Србије и српске цркве од Грка. Дакле њему је нужно било, да се најпре изнутра у својој држави осигура и утврди, па тек онда да отпочне остварати своје политичке планове, — што Душан и учини одмах, чим ступи на престо српски.

Премда се српска црква још од св. Саве сматрала као независна, опет су архијепископи њени, избирани сабором српских јерарха, утврђивани били у том звању од цариградског патријарха. Душан је желео да са свим ослободи српску цркву од ове хегемоније (зависности) грчке. Осим тога, да би утврдио присвојени назив цара

грчке земље, њему је нужно било да освешта ту титулу одмах при венчању на царство, и то неким већим ауктоританом — патријаршеским, ког у то доба српска држава није имала. Употребити за овакав важан посао цариградског патријара Душан није могао ни помислити. За то, негледајући на претње и проклетства која га очекиваху Цариграду, он заповеди 1346. г. архијепископу охридском и српском, патријару бугарском и свима епископима српским, да дођу на сабор у Скопљу. На њему буде изабран *Јаникије* II. призренац за патријара а Пећ или Ипек, назначен буде за резиденцију новог патријара српског. Нови патријарх Јаникије, одмах венча Душана на царство и назове га: *кесарем ромејским и христољубивим царем македонским.*

Те исте године, на сабору у Серезу, заповеђено буде свима епископима — Грцима, да изађу из Србије, будући је њихов утицај постао штетан за веру и политику српску. Као главни побуд и узрок овоме, наводиле су се распре и свађе у Србији, које су они проузроковали; а поред свега овог још и то, што су се они без икаквог права титулисали (називали) *архијепископима свију Срба и Бугара.*

Истина, Душан није успео доћи до цељи — он на скоро умре — али српски патријар од тог доба, сматрао се као независни јерарх српске цркве. Ред ових патријара пружа се до 1765. године, кад је звање са свим укинуто у Србији. С једне стране интриге цариградског патријара, коме никако није ишло у рачун да српска црква буде независна од грчке, а с друге и сами патријарси српски, својим пресељавањима у Аустрију, без сваке нужде и потребе, учинише те српска црква потпадне под

власт грчких фанариjота и достоjанство патриjара српског — продано буде патриjару цариградском.

О унутрашњем стању српске цркве за време Душана, ми дознаjемо из „Законика“ његовог, коjи се у многоме дотиче и цркве српске,

У законику се говори, да jе при састављању његовом примала учешће и црква српска или боље рећи духовенство српско: **сь же ꙁаконьникъ поставлѧемъ оть православнаго собора нашего, сь преосвештенимъ патриїаромъ нашимъ кѵръ Їоаникїемъ и вьсеми архїереїи и црковьники малими и великими, и вьсеми властеми и мною благовернымъ Стефаномъ.** Из овога се види, да jе законодавна власт у Србиjи припадала сабору (скупштини) састављеном из духовних и светских лица, под преседништвом цара и патриjара. Шта више православно духовенство, имало jе првенство у свима делима тичућима се не само цркве већ и државе. Оно jе од свију наjвише било поштовано од народа, и за увреду или штету учињену духовном лицу, закон jе опредељавао строгу каштигу, као и за светотатство и врачариjу. — У то време — кад jе закон писан — jерархиjа црквена састаjала се из патриjара, двадесет митрополита и епископа и из великог броjа игумана, свештеника и калуђера. Све уопште духовенство, делило се на два степена или реда: на велике и мале *црковнике*. У закону се ништа не говори, коjи су били велики а ко мали црковници, али се може мислити, да су у прве спадали: патриjар, митрополити, епископи, егзарси и игумани у чиjим jе рукама било и све имање манастирско. Остали чинови духовни, као и све уопште *мирско* (световно) духовенство, долазило jе у ред малих црковника. Први су могли лично присуствовати на саборима и већати

о стварима црквеним и грађанским; други — слали су у место себе по једно одабрано лице из своје средине — на прилику проту; а калуђере су вазда заступали њини игумани. — Патријари, митрополити и епископи имали су своје земље, људи што су на њој живели, радили су цркви, која им је у исто време била и судија у грађанским стварима. Игумани су такође имали своје земље[1]. Из законика види се, да је у то време у Србији било великих манастира (лавре), којима су подвласни били други мањи манастири. У осталом зависност ова имала је и своја ограничења. Манастири и цркве ослобођени су били од свију државних намета; а калуђери издржавали су се од парохија. Осим тога у свима манастирима, била је особита трпеза за сиромахе и даљне богомољце, Бело духовенство или „попови“ имали су своје *баштине* и седели су или на црквеној или на властеоској земљи; у последњем случају они су стајали под надзором властеле и то

---

[1] **Прѣдадє царство ми игꙋменомь цркви, да обладають вьсѣмь имѣнїємь монастырскыимъ и коньми и овцами и инѣмь всѣмь. О всѣхъ да су волни що є прилично по поути и правдѣ.** „Закон“. Душан. 36. — Душан још као крањ по прозби духовног наставника и учитеља његовог покојног оца — баште хиленд. манастира по имену јером. Антонија, који је управљао пиргом, поклонио је пиргу црк. Богородичне у Липљану село Словино с тргом и још неке земље. Људи и земље припадали су лично старцу, који је управљао пиргом. Овако исто поступали су српски владаоци и онда, кад су хтели да осигурају некога од својих рођака или неку цркву. Ако је помоћ или поклон даван у новцу, онда се за то одређивала извесна сума из дубровничког данка, Исторія Серб. языка Майк. стр. 33.

донде, докле их је овај могао издржавати, али их сами — самовољно — остављати нису могли. На својим баштинама, они су били савршено слободни. Тако су исто били слободни и онда, ако су седели на царској — т. ј. правителственој земљи или ако нису имали никаквих земаља (сиротиња).

У законику има неколико правила тичућих се и неких мањих злоупотреба при испуњавању црквеног устава. Тако на пр. законом је наређено било, да се духовна лица и власти постављају и смењују правично и без сваке новчане награде. Одређује се место где могу живети калуђери и казнига за неиспуњавање устава манастирског. Налаже се, да светска лица у духовним стварима иду на суђење духовном суду и обратно. Осим ових има још и таквих, која више подилазе к правилима црквеног благочинија и устава манастирских, па их као већ познате овде и не спомињемо.

Као ревносни бранилац *православија,* Душан је непрестанце гонио и протеривао из земље католицизам. Нарочито је он то чинио у Босни. Православном духовенству стављено је било у дужност и законом утврђено, да се свима силама стара да обраћа Латине у православну веру, а латинским поповима најстрожије се забрањивало, обраћати православне у своју веру. Свима Србима, који су прешли у латинску веру, заповеђено буде да одмах оставе своју нову веру и да приме на ново православије. Латинин тек се онда могао женити с православном и живети у православној кући, кад и сам прими православну веру. Ко сакрије Латина или прода православног туђинцу — иноверцу, казнио се по закону смрћу.

Таквим начином из законика Душановог, који је —

приметићемо узгред — био у виду закона систематички изложени скуп обичаја и права; или боље рећи сума онога, докле је постепено дошао народ у продужењу целог живота свог — дакле из њега се види, да је српска црква за време Душана и око пропасти српског царства имала велики значај у народу; да је била добро уређена у свима односајима и као таква, разуме се, морала је имати у рукама својим и сва средства за материјално и морално усавршавање и јачање. Црквено право било је такође веома развито. Једном речи, ово је одиста било цватеће доба српске државе и цркве, али је оно на жалост за кратко трајало.

После смрти првог патријара српског Јаникија II, који је шеснаест година управљао црквом српском (1338 —1355.)[1], на сабору српских јерарха, изабран буде још за живота Душанова, други патријарх српски *Сава* IV. За време његовог управљања српском црквом, скинуто је проклетство (анатема) са српске цркве, коју је ударио био на њу патријарх цариградски Калист, још за живота Душанова и првог патријарха српског Јаникија. Узрок због ког је патријарх анатемисо Душана и српски народ био је тај, што је Душан без питања и одобрења његовог основао с благословом архиепископа охридског и патр. бугарског Симеуна, оделно и независно патријаршество српско. — После смрти Душана Јелисавета жена Уроша V. да би обновила пријатељство с Цариградом, прими посланог од Јована Палеолога патр. Калиста са још неколико посланика, који су дошли били да скину анатему

[1] Јаникије био је архиепископ осам година и патријарх такође осам; свега 16 год. — Као што се и у Даниловом летопису говори.

са Србије. Али некако се десило, те сви они напрасно помру и примирење буде осујећено.[1] Тек 1376 год. кад је Србијом управљао кнез Лазар, патријарх српски пошље у Цариград патријарху Вилотију (Филотеју) калуђера свог Исаију и још неке, и замоли га да разреши српску цркву од клетве и скине анатему; а уједно и да ступи у блиске снош̄аје с њом. На прозбу посланика, патријарх пошље у Србију свог пуномоћника и овај скине анатему, али под условом, да у српском патријархату не буде више од два митрополита (охридског и престолног) и да се патријарх српски у будуће потписује и зове: *архијепископ прве јустинијане и свега Илирика.* По свој прилици, на овој уступци српског патријарха и учињено је помирење између патријарха цариградског и српског.

По одласку посланика из Србије, као што летописац говори, *„престави се“* други патријарх српски Сава (1376.) и престо светитељски на кратко време „**ѹпраӡнень бысть.**“ Узрок овоме биле су свађе, које се изродише у то време међу српским архијерејима.

После смрти Душана, као што је већ познато, произашао је коначни преврат. Насљедник Душана, непунолетни син његов Урош, био је под надзором и туторством матере Јелене и Вукашина. Овај последни држећи сву власт у својим рукама више се старао о себи и свом узвишењу, него о Србији и њеном непунолетном владаоцу. Из узрока овог, Урош није био у стању да сачува све оно, што му је од оца остало. Он на скоро падне од руке убице — Вукашина, који после кратког времена, почне као законити краљ управљати Србијом. Сабор, сазвани у Призрену (у цркви св. Арањђела Михаила) да реши суд-

[1] Историја Срп. народа Н. Крстића стр. 97.

бину царства после убиства (1371 год.) цара Уроша, са свим раздели, преобрази и коначно преда Србију у руке великаша, који је најпосле и до пропасти доведоше.[1] Свађе и непријатељства, што се изродише међу великашима после призренског сабора, пређу и у цркву српску и створе две најнесрећније ствари: *Симонију* (поткупљивање, митење) и *партаје*. Кнез Лазар, предвиђајући несрећу, чим се дочепа власти у Србији, одмах живо настане око измирења, само да одржи бар за неко време мир у

[1] Узгред стављамо овде и љубопитно извешће о том сабору, које је наштампао Гиљфердинг у свом путопису по Босни, Херцеговини и Старој Србији: и **тада** (после убиства младог цара) **сабору бывшу во градѣ Призрену въ храмѣ архистратига Михаила, иже создалъ отъ основаніа . . . царъ Стефанъ и тѣло его тамо во гробницѣ бѣ, собору же собравшуся не малу, и архіепископу киръ Даніилу тогда бывшу и митрополитомъ и епископомъ и игуменомъ и многимъ отъ иноковъ и отъ прочаго чина благочестивыхъ и весь сонмъ сербскіи иже подъ властію тѣхъ, судимъ же бише Волкашинъ, непокиновавшися глагола: „мнѣ предано есть“** (т. ј. царство); **и саборь съ архіепископомъ и со всѣмъ народомъ „вѣми, да есть на время тебѣ поручено** (т. ј. као тутору) . . . **но престани Волкашине отъ насиліа“ И многу же матежу бывшу и крамолѣ . . . никако же покорится хоташе. Тогда патрі-арху са сабором рекшу: „Слава тебѣ господеви, долготерпѣливе и многомилостиве, призри съ высоты светіа своеа на озлобленіе людей своихъ, и виждь неправедныи судъ еже съ насиліемъ отъемлють!“ Потомъ разидошася кіиждо во своа. Волкашинъ разделаеть** (царство) **на три части, Углеши даеть Сердецъ и нарицаеть его кесаремъ, а Гоика деспотомъ въ Терново** (у ориђиналу: **и въ Трапезонтъ сирѣчь Терново**) **а самъ въ сербскои земли пребиваше.“** Записки Географ. общ. т. XIII. с. 205 и 206.

земљи. Сазвавши на измаку 1376 год. сабор у Пећи, он заповеди српским архијерејима, да изберу патријарха за срп. цркву. Избор падне на престарелог старца *Јефрема* „мужа благочастивог и искрено преданог цркви“, који одма по избору венча и Лазара на царство. Таквим начином опет повраћен буде мир и спокојство у Србији.[1]

На неколико година пре битке Косовске, патријарх Јефрем остави управу црквену и место себе постави за патријарха *Спиридона* (1382.) родом из Ниша. Он је познат у срп. цркви као писатељ многих духовних песама.

После смрти патријарха Спиридона и кнеза Лазара (1389.) онда, кад је српска држава и црква била у најжалоснијем стању и положају, заоставша властела и свештенство умоле патријарха Јефрема те се овај на ново прими управе у српској цркви и то само за неко време, док се нови патријарх не постави. — Њега је заступио *Данило III.* 1395 год. Данило потврди повељу деспотице Евђеније и њених синова, која је дата била руском манастиру на Атону. Кад је и колико је он управљао српском црквом, не зна се. После њега патријарх српски био је:

Сава V. За време овог патријарха, умрьо је престарели и одвећ заслужни за српску цркву патр. Јефрем, који је близу тридесет година управљао српском црквом.

После битке косовске Србија мало по мало губи своју самосталност. Наследник кнеза Лазара, Стефан Лазаревић (1389—1427.) узалуд се трудио да сачува поцепану

---

[1] Троношки летописац говори, да су се распре међу архијерејима догодиле у време патријарха Јефрема и да је Јефрем два пута избиран био за патријарха српског. Гласник VI. стр. 42.

државу српску од грозеће јој опасности. Турски султани којима је Стеван помагао у војеним предузећима, не само што не сачуваше Србији њену самосталност, него је још горе упропастише. Добивши после битке градачке од маџарског краља Сигисмунда (Жигмонда) Београд, Стефан користећи се миром и спокојством у земљи, централише сву своју власт у Београду и отпочне радити и старати се о благостању цркве и државе српске. На источној страни вароши он подигне велику цркву Успенија Богородице са општежитељством калуђерским и определи да ту буде и *митрополија београдска.* Новој митрополији Стефан поклони многе земље и села, да неби ни у чему трпела оскудицу. У огради њеној он подигне и другу цркву у име три светитеља (јерарха) и назначи да се у њој сарањују архијереји. Поред овога још и кућу за странце и болницу на слатким водама с црквом, у име чудотворца св. Николе. Стефан је сазидао и манастир Манасију, коју је 1407 год. отпочео зидати. У то време црквом српском управљао је патријарх *Ћирил.* За њега се не зна колико је година био патријарх, само се каже да је он живео у време Стефана Лазаревића и да је 1408 год. на Тројични дан осветио манастир Манасију задужбину високог Стефана. У периоду овом до Стефана Лазаревића, црквена књижевност у Србији још се у велико развијала. Осим *Цамблака*, који је написао живот младога цара Уроша и Душана, калуђера *Исаије* и *Константина* философа, који је живео у време Ђурђа Бранковића и описао по препоруци патр. Никона живот Ст. Лазаревића, ми налазимо још и на тако зване *ресавске преводнике.*[1]

[1] У једном рукописном апостолу, находећем се на атонској гори, говори се да је он преписан „од добрих извода

Најпосле и сам *Стеван Високи* познат је по нашим летописима као ваљан књижевник и преводилац.[2]

Кад умре Стев. Лазаревић, Србијом почне владати његов синовац Ђурађ Бранковић (Смедеревац.) О ступању свом на владу он говори овако: „Ми се преко своје воље примисмо владе с благословом патријарха *Никона*, српске и поморске земље, који је тада (1427.) дошао био у Београд.“ Ђурађ је намеравао да са свим ослободи Србију од Турака. Назвавши се деспотом, он се одмах одрече

старих преводника ресавских, који не имађаху никаквијех порока“ (7178=1660.) Који су то били стари преводници ресавски и кад су се појавили њини добри изводи на свет? Под чијом је заштитом и руководством била та црк. књижевн. српска, која има можда онакво исто значење као и бугарски преводници Охриде? На то ће нам најбоље одговорити ово: на р. Ресави налази се манастир сазидан сином кнеза Лазара Стефаном. Манастир је освећен патријархом Кирилом а отпочео се зидати 1407. (Рајић ч. III. с. 113, 114.) По српским летописима манастир Ресава изгорела је 1456. (Гласн. књ. X. с. 273.) Успомена о лепоти и важности његовој, остала је у народу као пословица: „призренске цркве патос и Дечане; пећска припрата и бањско злато и ресавско писаније не налази се нигде.“ Да ли је што остало од тог мноштва књига сабраних у Ресави његовим ктитором благочастивим „књиго-љупцем“ деспотом Стефаном и колико? — о томе се до данас још ништа не зна.

[2] Деспот Стефан управљао је 38 год. Српски летописци говоре о његовој просвећености и целомудреном животу. О заслугама његовим у књиж. српској тога доба, летописци овако се изражавају: **Стефанъ же деспотъ неостави смысле, благочесно и богоугодно поживъ и многа писанїа преведе отъ Грьчьскыхъ писанїи, паче нихъ прежде**

помоћи, коју му је запад предлагао и тиме навуче на себе подозрење и с једне и с друге стране т. ј. замери се и западу и Турцима. Турци чим дознаду намеру Бранковића, одмах заузму: Голубац, Смедерево и Ново Брдо, а 1438 год. подигну и прву своју џамију у Крушевцу. Ђурађ нашавши се у чуду није ни сам знао шта да ради. Скитајући се из једне приморске вароши у другу, он уз пут сврати у Маџарску и ту закључи савез са краљем Владиславом и војводом ердељским Јованом Хуњадијем против Турака. Спремивши се за бој, сва тројица дођу с војском у Србију. Борба се отпочне и била је доста пробитачна за Србе. Турци видећи да је Хуњадије разапео своје шаторе чак на пољима Хемуса, уплаше се и сегединским миром (1444 год.) поврате Србима све њине земље а Ђорђа признаду за деспота српског. У то исто време папа Николај V. видећи рђаво стање Србије и српске цркве, науми користити се тиме. Он пошље у Србију своје пропагандисте — али узалуд; народ није никако попуштао и тврдо се држао своје старе вере. Патријархом српским у то време био је *Никодије* II.[2] Тек после смрти Ђурђа, при патријарху

бывшихъ много; съзидаже и манастирь достохвалнъ свѧтѣй Троици на рѣцѣ Ресавѣ, въ положеніе мощемъ своимъ (у Шафар. стр. 62.) Из овога се може закључити, да је Стефан у ново-сазиданом манастиру сабрао учене иноке и као зналац грчког језика, трудио се о исправљању књига св. писма; допуњавао их и преводио (као што се н. пр. за лествицу св. Јована зна, да ју је он превео).

[2] Место овог неки спомињу Данила IV. рођеног у Мостару. Беседе епископа ужичког г. Јоаникија 1868 год. страна 319.

Арсенију II.,[1] кад се Јелена Палеолог, уздајући се у помоћ запада, са свим предала била папи и примила заштиту римског престола — Срби, да би сачували своју веру и народност, дозову сами Турке у Србију и предаду им и све градове своје (1459. год.)

Тако се угасила српска слава и држава и тако се свршило предузеће Ђурђа ослободити се испод власти турске и повратити Србији њену пређашњу самосталност.

Овим свршава се трећи период срп. црквене историје после ког долази период њеног унижења, из кога се благодарећи моралним силама народа српског, тек један четврти део ослободио. — — — — —

---

[1] Пред Арсенијем а после Никодија спомиње се у једној листини код Фарлатија (Ill. Zacr. tom. IV. стр. 68.) патр. пећски Теофан, који је присуствовао на сабору држаном у Коњицу 1446 год. Петрановић и Руварац кажу, да је та листина подметнута. У каталозима пећских патријараха нема Теофана; а 1446 год. кад је сабор држан, седео је на столици патријарх Никодије. По овоме Теофил није могао бити у то време патријарх српски и ако се име његово спомиње у лет. Сопочанском. Може бити да је он био митрополит Пећски, као што и у беочанском споменику стоји: Теофан Пећски (вид. предговор у Вуковом рјечнику од 1818 год. стр. XIX.) Гласник књ. VI. св. XXIII. од 1868 год. стр. 242 и 243.

ВРАЊИНА У ЗЕТИ И КРИСОВУЉЕ НА ЦЕТИЊУ.

ОД АРХИМАНДРИТА

Н. ДУЧИЋА.

„Зрно по зрно погача,“
„Камен по камен полача“. (нар. послов.)

Да се по свијем приједелима, гдје Срби живе, прикупе наше старине и монографије; да се опишу мјеста, на којима се, што знатно догодило од најстаријега времена, па до сад; да се прегледају и опишу градине, сваковрсне историчке развалине, старо гробље, цркве, манастири, старе књиге и листине, новци и печати итд. итд.; то би за нашу народњу историју најљепши прилог био; јер се само по себи разумије, да без таке грађе нити се може њена празнина попунити, нити пак до прагматичке историје доћи.

А, да се тога блага находи по свијем покрајинама, гдје Срби сада живе, и гдје су у разна времена живјели, и да још све од вјеште руке није дотакнуто, нема ни какве сумње. За то би жељети било, да се што скорије таке драгоцијености прикупе и поред онијех, што су већ скупљене у нашијем часописима нарочито у „Гласнику“ српског ученог друштва наштампају. Толико прије, колико их косећи зуб времена и непријатељска рука не штеди; но их је на нашу очигледну штету сваки дан то мање!

Нека ми је дозвољено, да овдје мимогред нагласим, да би то једна између осталијех најпреча брига била нашег ученог друштвау Биограду, којега и јест то главна задаћа; или „Српске Матице“ у Новом Саду; или „Југословенске академије у Загребу;“ или „Далматинске Матице“ у Задру; јер све те четири учене корпорације мање или више имају толико средстава, да би могле изаслати по једнога или и по два вјешта и с вољом члана, који би у сваки југословенски нугао завирили, и из уста вјештијех причала и гуслача чули и написали мноштво народњијех дивнијех умотворина; а и другијех разнијех старина пронашли, и из прашине, влаге и бршљена тушту их извадили, за које ни наши ни туђи научењаци још не знаду. То би тек за нашу старију и новију књижевност велика добит била, и тијем би се у нашој политичкој, војеној, књижевној и црквеној историји доста празнијех мјеста потпунило и мрачнијех освијетлило.

Кад се често расписује награда и за ствари од много мање вриједности, за што се не би тако расписала и за опис барем садашњега стања и живота политичког, друштвеног и просвјетног, који би обухватио цио српско-хрватски народ с обзиром на његов ђеографички простор, као и за скупљање народњијех старина, обичаја, пјесама, ријечи, реченица, и у опће свијех народњијех умотворина; које су нама од најпрече потребе и праве књижевне користи, и по којијема нас (по онијем, што их до сад на виђелу имамо) и несловенски учевни свијет позна и за вриједан народ призна? — Наша учена друштва не треба да забораве ни један цигли час, да је преминуо онај, који је цијелога својега живота, па још с натегом и муком, у народњем перивоју не уморно радио, китећи нас из дома-

њега врта китама дивног цвијећа, које никад неће увенути! и т. д.

Наша народња пословица вели: „лако је говорити, али није — творити.“

Да се и мени таково што не би пребацило, написаћу нешто у кратко о постанку, бићу и судбини старога српског манастира Врањине и српске старе митрополије у Зети, у колико сам могао за то податке прибрати и гдје што из народњег приповиједања докучити. Не би ли се тијем ако ће и неколико, прозрело и у ону српску страну, која се чак иза Црне-Горе к југу до и крај сињега мора протеже, и која је некад у пуној српској народњој слави цвјетала; али је одавно завијена у црну копрену, која је не марношћу нашијех научника и до сад не провидна остала! Тамо би нашао доста посла и старинар, и историк, и земљописац, и народописац; и ја бих се веома радовао, кад би се који од нашијех српско-хрватскијех стручника упутио у ову српску најдаљу покрајину на југу, гдје би доста сваковрсног градива скупио и нашој књижевности лијепу услугу учинио.

I.

Врањина у Зети.

Врањина се зове један мали оток у Скадарском језеру, који лежи између Жабљака и црничке нахије на сред пута, којијем се од Црнојевића ријеке у Скадар и обратно вози. Дуг је око 2, а широк је 1 сахат хода; већијем дијелом каменит и ниском разном шумом покривен, међу којом се види по највише шипковине и зеленике, и на којему има више извора са врло здравом водом.

На њему је епископ зетски Иларије сазидао манастир у славу светог оца Николе.

Народ у оној околици живо прича, да се тај оток изнајприје није звао „Врањина;“ но, кад је владика Иларије на њему почео манастир да гради, онда један зидар запита, како ће му име надјенути; а владика одговори: „птица, која прва овуда полети — по њезину имену.“ У толико налети врана, те се по томе оток и манастир прозове: „Вранина“ или „Врањина“.

Нијесам могао нигдје написано наћи, које је управ године овај манастир основан и сграђен. Но, судећи по једној хрисовуљи светог Саве првог архијепископа српског од године 1233.,[1] у којој каже, по што је манастир био свршен, да га је Иларије њему под главни назор предао; може се закључити, да је сазидан између 1221 и 1233. године.

Побожни основач желио је, да и овај његов манастир буде изузет како од државне работе и дације, тако и од утицаја будућијех епископа̂ зетскијех; као и то, да манастирска „братија“ (а не владика) бирају себи старјешину, којега ће архијепископ само потврдити; и да манастир непосредно стоји у подручју српскијех архијепископа̂, као што су се такијем особитијем повластицима користиле и друге српске лавре и задужбине Немањића.

---

[1] Monumenta Serbica у Бечу 1858 год. Матицу ове хрисовуље међу осталијем на Цетињу нијесам нашао. Ваља да ју је некакав са стране пријатељ старина на сахрану оставио, као што је и с многијем другијем тако учињено; јер су се за дуго времена врзле на Цетињу неке незванице, којијема су те старине доступне биле! — Да нам и ову прије у пријепису не објелодани славни Миклошић, сад ни о њој не бисмо ништа знали,

Иларијеву жељу свети Сава уважи, и поред повластицâ дарује му још нешто и земље, од земаља манастира светога Спаса у Плавници у Зети; и све му то прије споменутом крисовуљом утврди.

Кад је овај манастир грађен, тада се јамачно није мишљело, да ће у њему послије зетска митрополија бити, као што нам то и прије — споменута крисовуља тврди..... „азь же Сава арьхїепискꙋпь срьбьскїе ꙁемле, ꙁаповедь давлю ѡть господа бога спаса и вьседрьжителꙗ и ѡть моѥго смѣренїа, иже бꙋдеть по мѣне арьхїепискꙋпы, да непоработщен(о) бꙋдеть сїе светѡѥ место, и никоимь ꙋꙁрокомь ꙋстворѣть ю метохїю арьхїепискꙋпи, или ине работе ꙁаповедеть имь, нь да прѣбиваѥт ꙋ всакои божьствьнеи свободе ѡть коѥ годе ине обиде, и да мꙋ ѥсть ѡдьговоритель и ѡсветитель арьхїепискꙋпь и ꙋ сїемь божьст(ьн)ѡмь храме да поменꙋ(ѥ)ть се арьхїепискꙋпь ꙋ местѡ їепискꙋпа ꙁетскаго“..... Но, да је у њему зетска митрполија послије стално била, о томе нема никакве сумње. А кад је постала, и како је то било, док се и за то не пронађе каква стара записка, дотле остаје мраком застрто, и не може се на то питање ништа поуздано одговорити.

Сад пак, у колико се може, да прегледамо судбину овога манастира и у њему митрополије.

Преко 250. год. од својега постанка до првога опустошења манастир је Врањина једнако напредовао и цвјетао и у великом уважењу код народа био. То посвједочава још и садашње народно велико поштовније према његову имену, мјесту и спомену. Он је био и српска лавра, и српска митрополија, и српска народња школа, и српска

спротињска кућа, у којему је околни православни народ вазда налазио душевне и тјелесне хране.

Али кобни удес, који и питому Зету задеси, ни ову српску богомољу на миру не мимоиђе, но турска тиранска нога и на њезин праг стаде и скврна се рука и те народње светиње дотаче!

Кад но војвода зетски Иван Црнојевић од турске навале присиљен би, да најпослије и своју пријестолницу Жабљак остави, и да се у непријелазне кршеве садашњу Црну-гору[1] повуче, онда је, како нам историја каже, и митрополију из Врањине на Цетиње пренио; гдје је себи дворац, а поред њега диван манастир начинио, и 1484. г. у славу рођења свете Богородице посветио, обдаривши га богатијем прилозима; смјести у њ зетскога (из Врањине) митрополита Висариона с 25. калуђера.

Пријенос српске митрополије из Врањине у зетску планину и катуне, ја бих рекао, да је то војвода Иван учинио и с тачке политичкога гледа ради српске пуније самосталности у тијем кршима с надом у бољу будућност; из чега се јасно види његова политичка зрела увиђавност и самосвијест народњег поноса.

Турци, по освојењу други пут града Жабљака 1482. год. и по изласку митрополита Висариона из Врањине, запале манастир, гдје се, као што околни народ и сад при-

---

[1] Црна-гора до пријеласка у њу Ивана Црнојевића нити се тијем именом звала, нити је садашња Катунска нахија насељена била. О томе историчноме имену иза нас Србе интересноме питању имам већ готову у рукопису једну малу расправу, која ће надам се освијетлити мрачне и исправити криве појмове (о томе имену), што их многи наши књижевници и преко воље имају.

ча, 9. калуђера од дима угуше под једнијем сводом, што је испод манастирскијех зграда био.

Манастир је послије некога времена опет поправљен, и у њему су калуђери и под турском владом живјели. Али су владике црногорске вавијек на Врањину претендирали. Петру II. пошло је за руком, те ју је за неко вријеме Црној-гори присајединио. У слијед чега сазиђе једну кулу на отоку Лесендри до Врањине, поставши у њу неколико пандура, као пограничну стражу између Арбаније и Црне-горе.

Тако исто постави неколико пандура и у манастиру Врањини и Исаију Бајковића из манастира Ждребаника за игумана 1840. године

А године 1843. Али-паша Ризван-беговић покупи војску по Херцеговини и поведе је на Грахово, да развали кулу на Умцу, коју је владика Петар не давно био сазидао, и да покори одметнуте Граховљане. У исто доба Осман-паша скадарски везир у договору с Али-пашом, пошаље скадарску поглавицу Амзу Казаса с неколико тисућа Арбанаса, да ударе на Врањину и Лесендру.

Владика Петар с Катунском нахијом оде на Грахово, да га чува и од Турака брани; а попу Вукалу сенатору и Периши М. Ђурашковићу војводи ријечке нахије нареди, да с ријечком нахијом Врањину и Лесендру чувају и бране.

На Грахову се тога пута прође без боја, јер владика пристане на приједлог Али-пашин, да му трошкове (које је око куле учинио) исплати, а Граховљани нешто мало осијеком Турцима, да плаћају, и да засебно остану. То јест, да сами себи суде по својему староме обичају у зачељу војводе граховског Јакова Даковића, а да им се

у то не мијешају ни Турци, ни Црногорци. Преговори су се наравно неколико дана продужили, а војске су ипак једна спроћу друге припремне за бој стајале. Међу тијем Али-паша је шиљао своје књигоноше преко Новога, Котора и Будве у Скадар Осман-паши, јављајући, му, шта се на Грахову ради, и да је вријеме удесно, да његова војска удари на Врањину и Лесендру.

Аустрија је и тога пута испод руке Турцима у свачему на руку ишла, а с друге пак стране и Петру владици показивала се тобож пријатељски расположена.

Тако је Аустрија вазда имала дволичну политику са Србима на сваком крају и у свакој политичкој радњи!

У слијед те Али-пашине пријеписке и другијех тајнијех порукâ, арбанашки Турци навале на Врањину и Лесендру тако жестоко, да их млого мања наша војска ни како није могла коначно одбити. Лицем на малу Госпођу 8. Септембра 1843. год. послије свете летурђије, коју је ту пошљедни пут одслужио побожни старац Исаије Бајковић (игуман), и послије жестокога боја, Турци заузму Врањину и Лесендру; гдје погине Црногораца 130; а Турака, што се зна погине до 300.

По томе турска влада подигне у манастиру на самој цркви и у Лесендри двије тврдиње, које окити топовима, и у којијема турска посада и дан-данашњи стоји!

Па, како у Врањини има и једно повеће српско село, које Турци притисну, тако и у томе селу подигну двије куле и у њих метну своје пандуре; јер су Турци од тијех врањинскијех Срба зазирали толико више, што су неко вријеме у црногорској граници били, и што су им цркву и манастир у касарну преокренули. За то, да би их убла-

жили, даду им помоћ, да саграде у селу нову цркву у славу светога оца Николе.

Али то њихова српска и рањена срца није могло залијечити; но су чекали згодну прилику, да им се освете. Тако, кад но се неки дио Херцеговаца 1861. год, за права и слободу јуначки бораху, и Срби у Врањини устану на оружје и ударе на турске куле; али им сами не могоше ништа учинити. У толико прискоче им у помоћ браћа Црногорци из Ријечке нахије, па сједињени опет снажно ударе на куле, које послије краткога и врућега боја запале, гдје затворени Турци са својијем главаром Османом Куком вољеше изгорјети, но се Црногорцима предати. У том боју погине сједињенијех Срба 15; а Турака, што најприје у боју, и што послије у огњу погине до 100. Али ипак ни сједињени Срби не могоше тврдињи у врањинском манастиру ни пера одбити.

Почем су и српске куће у томе селу у слијед тога боја изгорјеле, морали су се Врањинаши у црногорску границу склонити и с Црногорцима заједно 1862. год. против турске ратити. Чељад су им у великој потреби била, јер су пребјегли, што но се рече, с голом душом. Глад им је највише додијавала. Црногорци из ријечке нахије помагали су им колико су јакосни били. Али су и они сами те године требовали помоћи.

Врањинаши су и ту муку трпјељиво сносили, само да би се осветили својијем злотворима, и да би се од Турака ослободили.

Но по несрећи тога пута, што је најглавније, не могоше се ослободити. Него по црногорско-турскоме рату на уговору за мир између кнеза Никола и Омер-паше, који је учињен у мјесецу Августу 1862. год. морали су

се и Врањинаши, као и остали околни Срби, који су на оружје устали, на своја гаришта без игдје ишта повратити и боље вријеме и српски општи устанак чекати.

Ето тако у манастиру Врањини на тој српској старој богомољи, у којој се преко 600 год. хришћанска божја служба појала, сад турски топови ричу, и турске хоџе урличу!

За то сам у почетку овога чланка и изјавио жељу, да се што прије српске старине опишу и приберу.

Владику Иларија завладичио је свети Сава, и био је први српски епискуп у Зети, којега је св. Сава рукоположио; ако је вјеровати овој листини... **Иларїѡнь, ѡсвєщенны єпискꙋпь ꙁєтьски последꙋює словєсємь спаса нашєго, многїє трꙋди подыєть ꙋ своюємъ светительстве: прьви бо бысть си светитель ꙁєтьске ꙁємли поставьлєнь мьною...**“ [1]

Он је био прави љубимац како његов, тако и брата му првовјенчанога краља, као што је то изријеком споменуто у хрисовуљи краља Владислава, којом потврђује своје приложене земље манастиру Врањини у селу Годињу 1242 године; ... „**И створи се єго храмь сыи Иларією єпискꙋпомь ꙁєтьскымь — иже любимь бѣ господиномь ми и родителема господина блаженаго и светопочившаго — Стефана крала всесрьбске ꙁємлє и поморске — Симона монаха и господина ми прѣѡсвѣщенаго архиєпискꙋпа всесрьбскыє ꙁємлє и поморьскыє кирь Савы.**“ [2] ..

---

[1] Monumenta Serbica.

[2] Из оригинала, што је на Цетињу. И ова је листина наштампана у „Monumenta Serbica“, у којој су скраћене ријечи попуњене, а гдје гдје у правопису нешто мало и поправљене·

Владика је Иларије сарањен у својој задужбини врањинској цркви у прапрети на лијевој страни при зиду. Гробница му је била уздигнута један лакат висине над тлима. На бедреници те гробнице било је написано: „ꙁдѣ прѣстави се рабь божїи Иларие епископь ꙁетьски ꙁдатель мѣста сего свѧтаго...“ У истоме реду био је и љетоброј, али се није могао разабрати; јер некакве незналице, који нијесу вјешти старинскијем бројнијем знацима, чачкајући око њих, изгребли су их и замрсили тако, да их касније ни највјештији старинар није могао разпознати.

Ова наведена и с гробнице вјерно сниммљена биљешка находи се у садашњег владике црногорскога господина Иларијона, који је, као ђак био код игумана Исаије у Врањини.

Околни народ приповиједа, како је владика Иларије био родом из села Шишовића искрај Грађана у ријечкој нахији; за то га и дан-данашњи зову: „Иларије Шишовић.“ Народ приповиједа и то, да се и овај одвећ добри владика посветио; па, кад су наступила зла времена, и кад се опажало, да ће Турци у вријеме Црнојевића и Зету освојити, онда га пренесу из Врањине у Паштровиће. Отоле даље, шта је од њега било, и куд се дио, сада нико ништа не зна.

Кроз врањинску цркву било је још неколико гробница равнијех са тлима, и на свакој надпис. Но, како је кроз дуго вријеме мноштво народа у цркву долазило, тако су се плоче истрле, те се слова на њима у потоње доба нијесу могла читати. Иначе би знали, који су по имену српски великаши ту сарањени. Само на поклопници једне гробнице могло се до пошљедно доба видјети човјечија глава лијепо израђена с надписом: „Сїа грьбница Петра Дапьчева..“;

остало се није могло прочитати. Тако је и на осталијем гробницама било различитијех знакова с натписима.

Да је којом срећом и овај манастир и у њему старине у своје вријеме вјешта рука описала, колико би се тијем грађе добило за нашу историју и археолођију. А ово су сада одломци и пабирци.

У Врањину се народ скупљао од све Зете, једнога дијела Арбаније, Приморја и Црне-горе 9. Маја на дан пренесења моћи светога оца Николе, а не 6. Декембра; ваља да за то, што се у мјесецу Мају лакше, но у Декембру довозити, јер, кад је велика студен, зими се скадарско језеро заледи. За то сав околни народ и сад зове пренесење моћи св. оца Николе 9. Маја „Никољ-дан врањински."

Врањинска је црква била средње величине без звоника и кубета и без сваке архитектичке вјештине од обичног камена сазидана. Око ње су били и некакви притријемци на слику пароклисâ, тако, да се кроз њих могло у велику цркву улазити, и излазити. Летурђија се у њима није служила, као што се обично служи у пароклисима.

Што се врањинска црква ни из далека није могла упоредити у архитектури, уресу и сјајности ни с једном црквом српскијех краљевâ и великашâ није чуда; јер један владика само својијем пожртвовањем није могао више ни учинити, Али је за чудо, како су Немањићи тај манастир особито поштовали и сви му владаоци из те династије богате прилоге давали и својијем повељама имање му утврђивали, не разликујући га ни најмање од својијех сопственијех манастирâ и задужбинâ. Па и послије њих нови зетски господари Балшићи, а по овијем Црнојевићи, угледајући се на Немањиће, сви су му обилно прилагали, и изванредно га поштовали и уважавали.

Тако дакле, као што смо видјели, манастир је Врањина у своје вријеме с имањем и уважењем био у реду првијех и српскијех готово најбогатијех манастирâ; око којега се православни народ зетски кроз 6 вијекова савијао и душевну храну себи налазио, јер је био управ божија кућа и народња учионица морала и знања, као што су и многи други манастири били.

Кад је дакле овдје ријеч о српскијем старијем манастирима, нека ми је дозвољено, да у кратко кажем, да су српски манастири и у њима српски калуђери од својега постанка, па све до нашијех времена за православље, српску народност и књижевност понајвише користи допринијели и лијепијех услуга народу и цркви учинили. Особито послије пропасти српске самосталности и слободе, кад но се све муке и биједе овога свијета на српско огњиште бијаху растовариле, и кад но поред некрштенијех Турака и крштени Римљани и Грци српски народ мутише и притјешњиваше и своје себичне користи у њему тражише: српски су се манастири и у њима српски калуђери тој навали највише одупирали; народ у муци и биједи крријепили ;вјеру и народност, као своју највишу светињу чували; добријем примјером и не обичном трпјељивошћу народу у свачему предњачили и свој живот и своју душу за њ полагали.

Они су вазда с народом заједно били, и заједно сваку муку дијелили. Они су и на турскијем чеңелима скапавали и на турском кољу и вјешалима за вјеру и народ своју душу Богу предавали! — Они су готово једини словеноцркве не књиге писали, преписивали и преводили; и они су народњи учитељи, а манастири народње школе били.

Српски су калуђери поред моралног и примјерног жи-

вота вазда били народњи калуђери, нити су их могла одродити ни од своје браће одвојити сва строга монашка правила светог Василија, која је написао за грчке калуђере, и која су пресађена и у српску цркву. Сачувај Боже! да су се и српски калуђери одријецали своје браће и својега народа у оно грозно и тужно вријеме, кад но ништа друго за душевну утјеху не имадијаше, до манастира и у њима своје рођене браће народњијех пастира и дивнијех јавор-гусала, и да су између народа бјежали и по пустињама се, као какве луде, скитали, што нити је Богу угодно ни народу корисно!

Хвала и сјени српскијех старијех владика, калуђера и попова, који од зла и турскога неописанога насиља узвијани српски народ око манастира̂ и цркава̂ кроз стотине година савијаше, те му послије светијех молитава и црквеног чатанија са својијем простијем, али побожнијем и историчкијем приповиједањем тешку судбину олакшаваше и самосвијест будише! Па бог ме у такијем народњијем скуповима и гусле не одбациваше, но му уза њих пјеваше и спомињаше српске краљеве, цареве и кнежеве; царство и славу, зло и добро, поштено и ваљало, ропство и слободу; све с намјером, да народ своју славну прошлост не заборави и да га у нади кријепи, да ће опет своју слободу добити и самосталност повратити, коју је изгубио гадном себичношћу и неслогом својијех великаша.[1]

[1] У Црној-гори и Херцеговини попови и калуђери и дан-данашњи у својијем зборовима и народњијем светковинама и славама, који умију, гуслају и најљепше јуначке пјесме уз гусле пјевају; па им то нико не прима за какво преступљење или „саблазан.“ Но је народу милији и више поштује онога, који зна лијепо гуслати и пјевати.

Ја им то много више уважавам, но да су се од народа одвајали и „лицемјерно“ живјели, или се у пећине по пустињама уклонили и тамо по монашкијем правилима усамљено и, буди Бог с нама! са звјерађу живјели; што нико ничим не може доказати, да је тај начин живота у човјековој одредби. Калуђерска правила, која су по појмовима средњег вијека писана и за грчке калуђере склапана, примјењивати их и српском калуђерству, ја мислим, да то није ни разумно ни корисно; као што лијепо вели наша народња пословица: „свака капа није за свачију главу.“

Пошто смо у општијем и краткијем цртама показали заслуге и у народу значај српскога старога калуђерства, долази на ред, да запитамо: има ли и садашње наше калуђерство такијех заслугâ и такога значаја у народу? Учи ли се и изображава ли се, као што потреба садашњега времена изискује? шири ли у народу праву науку, корисно знање и морал? у кратко: је ли продужило и развило књижевну, сваковрсну корисну радњу за народ и цркву српскога старога калуђерства и т. д.?

Одговор је негативан и на жалост, врло неповољан! Садашње наше калуђерство нарочито оно, које већ турска и фанариотска нога не тлачи, постало је готово сувишно. Узрокâ томе има и од више. Изузимајући само неколико лица наше је садашње калуђерство у опће не изображено; и за народње опће ства, и, слободу и напредак не марљиво; развратно, и до зла Бога себично и лијено! За то је наука и српско-црквена књижевност, коју је српско старо калуђерство кроз неколико вијекова својски обрађивало и знатно унапријеђивало, по одавно пријешла у руке свјетовњакâ; те је замијењена народњом књижевношћу и наукама, које су духу времена сходне и народу потребне и корисне.

Тако дакле у садашње доба, кад свак настоји и тежи, да се учи, изображава, напријед корача и усавршава, и кад се иде на то, да нико, које физично и умно здрав, не живи на рачун и штету другога; наше се калуђерство на једном мјесту укрутило и на најнижем ступњу науке и образованости остало и за народ бескористно постало!

Ова се црквена средње-вјековна установа одавно удалила од својега првоначелнога циља и прометнула се од пшенице у кукољ. Али се томе није ни чудити, кад се помисли на то како се одавно свуда примају у калуђерство пропалице и скитнице, те се, као трутови туђијем знојем хране а многи су својијем неугледнијем владањем простоме народу „саблазан“! — Средње-вјековне су се државне и друштвене установе готово све мање или више из основа поправиле, а неке и са свијем измијениле: крајња је дакле потреба, да се и ова манастирска и калуђерска установа поправи и реформише сходно духу и појмовима садашњег времена.

А и поповство би требало реформисати. Између осталога, за што не би црква допуштила, да се млад свештеник, кад обудови, може оженити и други, па и трећи пут, а да му се не одузме свештенички чин? Да би то било моралније, но се држати непрактичне те установе, мислим, да ће свак, ко је свјестан, признати. Већ и прости народ увиђа, да би умјестно било, и да је управ пријека потреба, да се млади обудовјели свештеници могу и по други пут женити, и ипак свој свештинички карактер задржати. Кад је дакле народ, једне вјере, црква, као што наша хришћанска наука учи, онда то цркви не би противно било; јер је глас народа, глас сина божијег. А ко би мислио, да народ није црква, тај би управ против цркве

гријешно, и тај би у метафизику вјеровао; а ко би у метафизику вјеровао, тај би морао признати, да је и папа не погрјешим и т. д.

Нека нико и не помисли, да сам ја од онијех, који би, може бити, вољни били, да безусловно руше све, што постоји, — не; но сам од онијех, који, што је труло, одбацују и поправљају и унапређују све оно, од чега ће бити нашему народу стварне користи, и чим ће се у народу подигнути слобода, морал просвјета и благостање,

По томе нека ми је дозвољено, да још и то запитам, колико је српскијех манастира у Србији, Аустрији и Црној-гори, у којијема данас има: или болницâ, или сиротињска кућа, или духовна школа за свештенство, или земљедјелска за народ, или фонд за убоге народње учитеље и њихову сирочад? Камо разноврсне и користне књиге, које наше садашње калуђерство пише, или такове књиге другијех ваљанијех, но потребнијех, писаца издава и за малу цијену кроз народ протура, како ће лако до врпједне књиге доћи, и како ће му књига и наука омиљети? Гдје су живописи и друге различите вјештине, које се кроз наше многе манастире код српскога старога калуђерства бијаху удомаћиле и доста лијепу корист народу доносиле?

Не ћу, да будем пророк, а чини ми се, да данашње напредно и практичко вријеме не ће за дуго трпљети овако калуђерство, које живи, да једе и пије, а не једе, да живи и ради.

По мојему скромноме мишљењу народу српскоме требају калуђери: или научени родољуби и књижевни радници, као што је био свети Сава и његов ученик калуђер Дометијан, — Доситије и Рајић и др.; или народни јунаци (док се год српство не ослободи и не уједини), као

што су биле владике црногорске: Данило, Василије, и два Петра; архимандрит морачки Димитрије, игуман Васојевићки Мојсије и др.; и у Србији: архимандрити: хаџи Ђеро и хаџи Руфим, Стеван и Мелентије, и поп Лука и прота Ненадовић и др.; и у Херцеговини: калуђери манастира Дужи, и поп Богдан Зимонић у Гацку и поп Жарко Љешевић у Пиви и многи други; или, да их и нема, (ако не ће, да за народну општу ствар раде и просвјету потпомажу) као што их ни у Грка̂ до 300. а у Срба̂ до 900. год. послије Христа није било.

Кад се без њих могло бити и онда, кад су од потребе били; сада се јамачно много прије и лакше без њих може бити.

Да се опет вратимо манастиру Врањини, као главном предмету овога чланка.

Он је имао многе земље кроз сву Зету; имао је цијела села, млине (воденице), и винограде кроз црничку и ријечку нахију; имао је и 4. манастира на својој земљи и у своједму подручју, сва четири подигнута у славу светога оца Николе. Ти манастири и сад постоје и у њима се свјета летурђија поји. Два су у Црници; један у селу Орахову, а други у селу Брчелима; трећи је на Црнојевића ријеци у старом граду Ободу; а четврти је у Приморју и у најбољем стању близу Будве по имену „Прасквица“ сада у аустријској држави и далматинској православној епархији.

Не ће бити сувише, што ћу овдје споменути, како је војвода Иван Црнојевић у манастиру Врањини године 1455(?) имао састанак с мљетачкијем проведитуром (округ. начел.) Иваном Боланом гдје је, као што се види из једнога акта мљетачке архиве[1] по нужди у

[1] Гласник д. С. С. књ. XIV-та

оно тешко вријеме ш њим уговор склопио, обећавши се, да ће млетачкој републици у вријеме рата с Турцима на својој граници помагати; а она њему и другијем племенскијем главарима, да ће за то плату давати онаку, као што је у вријеме Балшино давата.

У то исто, за народ српски мучно и тешко доба, млетачка несита и лукава република откине и један комад земље од Црнојевића државице, а на име сву Крајину, која се од Црнице од Скадра десном страном између скадарског језера и барске околице или сњег мора протеже; гдје је и онда, као и данас, већином народ римске вјероисповједи био; по чем је римској пропаганди у извјесно вријеме за руком пошло, да и на томе крају преко својијех арцибискупа у Бару задобије по доста слиједбеника. Но ипак је неколико српскијех породица успркос свијем навалама и притисцима и до сад у својој народности и православљу вјерно и постојано остало; гдје је православни владика зетски и под млетачком републиком уздржао црквено право над српскијем свештенством црквама и манастирима.[1] А они, који се прилубише римпапи, а послије неки Мухамеду на жалост! изгубише свој српски језик и прелише се у арбанашку народност![2]

---

[1] Види прије споменути акт млетачке архиве.

[2] У Крајини у селу Мркојевићима има преко 50. кућа потурицâ, међу којијема се и до сад задржало до 30. кућа православнијех Срба. Једни и други зову се по имену села „Мркојевићи". Па, као што су потурицама њихови стари православни били, тако су задржали један старински у сребро и злато лијепо оковат крст, који по обичају и завјету својијех старијех сваке године на Троичин-дан (Духове) заједно са Србима тога села носе на једном копљу на високу планину Румију, која дијели Крајину од Бара; па на врх планине убоду копље у земљу; а они сви заједно пеку браве, једу, пију,

Томе одрођењу поглавити је узрок тај, што се Рим журно старао, да његови сљедбеници одбаце, како своје словенске обичаје. тако и ћирилицу, јер је све то уједно жигосао, као јерес! То нам је и овдје као и на друга многа мјеста жалостан доказ, да се Рим није задовољавао са самом религијом; но је и даље ишао; ишао је на то, да сваку словенску мисао и народње живце у корјену затуче и да овијем, који се Риму прилагоде, натури у богослужењу латински језик, и да им уврти у главу мисао, да је њихова народност и отаџбина Рим и папа, и да их претвори у покорну рају и оруђе својијех себичнијех и властољубнијех намјера и умишљаја! Па му је на опћу јужнословенску штету у неколико и пошло за руком, да одвоји брата од брата и да их у проклету мржњу и вјеро-законску не трпљивост метне! Али су се већ браћа освијестила толико, да се од сада ни пошто ради вјере не ће мржјети; но узајмно једни другијем вјеру поштовати, а за свој мили језик, д; агу народност, слободу и бољу будућност свијестно, договорно и слошки радити.

Ту нам заједничку радњу не може нико закратити, јер истиче из народње свијести, која почива на темељу природног закона; као што вели наша народња пословица: „крв није вода“ итд.

Ову јужнословенску братску заједницу још је давно са узвишеном мишљу дивно појмио наш врли пјесник владика Његуш, кад је рекао:

играју, пјевају и веселе се до самога мрака. По томе копље с крстом узму и заједно се у село врате пјевајући и пушкама пуцајући. Турци „Мркојевићи“ овај крст не би између себе никоме другоме ни по што дали; они га с великијем поштовањем, и као аманет својијех старијех, чувају.

„Не пита се, ко се како крсти,
„Но чија му крвца грије прси,
„Чије л' га је задојило мл'јеко?“

И ја мислим, да нема тога свијестнога читаоца, кад прочита ова три стиха, да не ће у њима не увиђети праву узвишеност над религиознијм предрасудама с чистијем родољубљем и жарком љубављу за јужнословенство. Камо срећа, кад би све наше митронoносне главе у јужнословенству једне и друге цркве сваке родољубне и узвишене мисли гојили и по њима радили, сад би јужнословенски народ у бољем стању био и другу пјесну пјевао.

Ми, ако хоћемо, да до пожељеног циља дођемо, да своју културу у своjему народу развијемо и утврдимо, да у књижевности свијем потребама не само доскочимо, но да је према нашијем приликама и велику учинимо, да јужнословенски народ поред његове физичке снаге и здраве свијести просвјетно, морално и материјално уздигнемо и ојачамо тако, како ће доиста имати све потребите и јаке услове за дуговјечни опстанак и у пуном смислу прави политички живот и праву домаћу слободу: онда нам треба, да се међусобно добро познамо, братски за све договоримо, и јужнословенски савез склопимо и утврдимо, и по томе сви једнијем путем да пођемо и једнијем правцем да радимо.

Идеју времена, идеју јужнословенског савеза и политичке заједнице и братске сложне радње не смијемо ни по што мимоићи: јер су прошла времема, кад су и мале државице одјелито саме собом могле опстати и цвјетати. Ми живимо у времену, кад се и велики народи једне народности, обичаја и језика скупљају и у једну политичку цјелину спојивају. Ето нам за примјер велика Ђерманија, а

особито сусједна Италија. С некијем малијем изузетком истоветни нам је задатак и радња, и на сваки начин и ми јужни Словени морамо тако радити. Толико прије и лакше што нијесмо без стожера и центрума. Ето младе Србије, пуне чила живота и снаге, која је сад у Јужнословевству оно, што је Пијемонт прије био у Италији. Србија је свијестна својега позива, задатка и радње; она је носилац идеје времена и народа; она је стожер јужнословенског савеза и политичке заједнице; она ће без сваке сумње за јужне Словене у опће учинити оно, што се од ње очекује и на што је позвана. Али и Југословени треба да учине своје, па је циљ постигнут и будућност ће нам бити осигурана и поуздана.

Па кад би још поред тога они Југословени, који се без потребе и с натегом служе абецедом, попримали своју стару и за словенски језик удешену ћирилову азбуку, коју је старина Вук по потреби нашега језика реорганисао тако, да својом простотом, савршепошћу и лакоћом међу свијем јевропскијем азбукама и правописима без сваког поговора прво мјесто заузима: то би тек за нашу јужнословенску укупну књижевност права благодет била, и то би је за кратко вријеме одвећ оснажило и унаприједило.

Кад су браћа Хрвати примили српски језик у књижевност, на које би требало да се угледају и наша браћа, Словенци, па ето један (у ужем смислу) јужнословенски књижевни језик; онда, за што не би примили и словенску азбуку, кад је она језику одијело? — Да Словени у својему језику и књижевности пишу латиницом, то је тако чудно и смијешно (а не ћу ни да говорим, колико је штетно!) као кад би Французи или Нијемци у својему језику и књижевности писали ћирилицом!!

Најпослије да немамо ову своју бољу и савршенију азбуку и да се латиницом у нашему језику без крпљачине може послужити, онда не бих за то ни једну ријеч прословио. Осим тога ово је и по разуму и по науци посао јужнословенске домаће и опће користи изван свакога другога помисла и какве себичне теденције, која би се, може бити, од кога пристрастно и неразумно пребацивала. За то би се праведно и могло очекивати и надати, да ће свијестни и образовани Јужно-словенски патриоти и у томе погледу предузети и радити оно, што ће за јужнословенску књижевност, колико разумније и својственије, толико корисније и уједињеније бити; презирући сваку окорјелу предрасуду и туђу с лукавштином мудролију, с које смо, као и с домаће неслоге, цијепања и незнања доста туђе подлоге били и много грднијех рана дочекали! Вријеме је већ, да све то престане, ако истинито желимо, да у својему своји будемо, и да нас свијех сунце домаће праве слободе, науке, просвјете, среће и благостања једнако огријева.

II.

Крисовуље на Цетињу.

Свршивши дакле опис Врањине у Зети, не ће бити сгорега, што ћу овдје додати кратак пријеглед крисовуља, које се находе на Цетињу, и од којијех неке нијесу наштампане ни споменуте у Миклошићевој *„Monumenta Serbica.“* Да би се дакле знало, колико их има, од којијех владалаца, из којега времена, и шта садрже, учинио сам од свијех (које су у реченој књизи споменуте и не споменуте) попис и кратак извод.[1]

[1] Крисовуља светог Саве о манастиру Врањини од год. 1233, коју смо у овоме чланку на својему мјесту споменули, сада се не находи на Цетињу међу осталијем!

1. Крисовуља српског краља Владислава од 6750=1242 год., којом потврђује своје земље, које је манастиру Врањини приложио у селу Годињу у црничкој нахији у садашњој кнежевини црногорској. Потписан је: „**Стєфанъ Владиславъ сьпомокню Божно(к)мь краль всѣхь срькскихь ꙁємьль и Поморскыхь.**“ Печата нема; али се познаје мјесто, гдје је био.

2. Крисовуља Стевана Уроша, како се у њој каже: „**сниа Прѣвысокаго краля Ꙋроша**“, којом утврђује земље у селу Орахову у Црници, које је од оца испросио и манастиру Врањини приложио, као што вели: „**и видѣкъ азъ сьꙁданиѥ храма светаго Николи ꙋ ѡстровѣ рекьше ꙋ враньинѣ, и испросихь ꙋ господина ми и родитела ми прѣвисокаго краля Ꙋроша, сь ѥговымь милостию и испрошенываемь и данываемь дахь село ꙋ Црьмьници именемь Ѡрахово сь людьми и сь вьсѣми моѥгами ꙋ томь сель.**“

Из ове крисовуље види се, да Стеван Урош, тада још није био краљ, но пријестолонашљедник и „**Господинь Дальмацию, Трафѹниѥ и Ꙁахльмиѥ.**“ Нема године, кад је писана; а нема ни печата, као ни на другијем, изузимајући крисовуљу Стевана Црнојевића, по су покидани, и само се мјеста познају где су били.

3. Крисовуља истога Стевана Уроша, којом, пошто је постао краљ, на ново потврђује приложене земље и томпо приликом још неке прилаже. Потписан је: „**Стѣфань Урошь милосги божиѥ краль всѣхь срьбьскихь ꙁємль и поморьскихь.**“ Ни у овој крисовуљи нема године, кад је писана. И да није у њој изријеком споменуто... „**светаго господина ми и дѣдами керь Савы и светопоучивьшега господина ми и родитела прѣвисокаго краля Уроша.**“

дошли би у забуну при одговору на питање, којега су краља ове крисовуље; а тако је сада јасно, да су краља Милутина унука краља Владислава, а другога сина „великога“ Уроша I. краља српског; или краће: оца дечанског краља.

4. Крисовуља краља Стевана,ваља да, Дечанскога, као што у њој између осталога стоји.... и **азь грѣшныи Стѣфань по милости божиеи краль млады всѣхь срьбьскихь и поморскихь земль...**“ којом потврђује Врањини село Трново сада у ријечкој нахији. У потпису је додано још и ово: „**сь богомь сьмодьрьжаць.**“ Ни у овој нема године, кад је писана.

5. Крисовуља истога Стевана краља дечанског, којом потврђује неке земље, што их је манастиру Врањини даровао, пошто се из заточења из Цариграда вратио, гдје га је отац, као што се зна, године 1309. послао, и као што сам у овој крисовуљи исповиједа, по наговору некијех неваљалијех и злијех очевијех му доглавника. Даље исповиједа, како га је свети отац Никола избавио и на краљевску столицу узвисио.

По истој крисовуљи види се, да је у селу Брчелима имао своју земљу и да је на њој живио један стари властелин **Клзїиѓ дмитрь**“ са својом женом; па као што није имао дјеце, умоли краља, да му допушти (?) да и он своју земљу по својој и жениној му смрти приложи Врањини, гдје себи и гроб начини.

Ни у њој нема године, кад је писана. Ја мислим, да је то пишчева нехотична погрјешка. Потписан је: „**Стефань Урошь краль.**“

6. Крисовуља истога краља, којом потврђује Врањини и све остале своје земље у Брчелима, као и земљу прије

споменутога властелина... и „**азь по милости кожиєи Стѣфань краль, кидѣ кралѣкстко ми ѹткрьждено и ѕаписано, прародители, и родители кралѣкства ми, и потомьдже ѡбраѕѹ кралѣкства ми припадıє къ милосрдью скетаго Николи, иже ѹ Кранынѣ. Єгда кѣхь немощєнь ѹ прищинѣ, и дахъ село ѹ Црьмни̑ци. имєнемъ Брьчела — ськсѣми людьми, и мегами и ѕасельци и кѹѕ҃ме** (?) **чтоıє д'ржаль каѕньць дьмитрь**...“ Даље ослобођава то село од сваке државне даціје и работе. Потписан је само су двије ријечи: „**Стѣфань краль**“. Ни на њој нема године, кад је писана.

7. Крисовуља цара Душана, којом потврђује которској опћини све, што су јој његови предаци у которском затоку даровали; као: Жупу, горњи и доњи Грбаљ, Тројицу, Доброту; и неке земље у Кртолима. Поред тога и он јој је још даровао: Крушевицу, Бијелу и Леденице Крисовуљу је ову цар Душан издао тобож с договором „**сьбора**“. У њој се спомиње и архијепископ Данило; али је за чудо, како при свршетку, гдје се његово име и по други пут спомиње, изријеком каже: „**патриархь**,“ а не „архијепискуп;“ а ми знамо, да је први српски патријарх био Јаникије, а не Данило.

Ова противрјечност не знамо, чему би се прије могла приписати: или, да је писац нехотице погријешио; или, да сама крисовуља сумњи подлежи?— По нашему мишљењу ова је крисовуља прије лажна, но истинита; јер није лако вјеровати, да је цар Душан све пријеспоменуте баћине (на којијема је онда било, па и сад има, српскијех цркава и манастира) даровао которској опћини, и да је то српски патријарх с црквенијем сабором потврдио. Пада у очи и то, што се ова крисовуља од свијех другијех онога

времена разликује, како по облику писмена, тако и по језику и правопису. Па и њезин свршетак по лођици и начину говора доводи читаоце у сумњу и мисао, да је — лажна —; .... „**Ѵписахь и дахь вишеречениемь властеломь риечию и ҳаповедию господина цара Стефана** (дакле ко је тај, што пише и даје?) **и риечию и потвержденiемь господина пат(р)ирха кирь Данила** (?-?) **и весега себора його и властела и себора царскаго гегура кесара Бранка и Радована и Алтома и брать мѵ Комсавь и кнеҳь Кратко и Обрадь чеоникь и воевода Мирко и мноҳи ини властела мали же и големи и ҳавещие вероване печатамо ҳлатом печатию ҳакономь и обичаием крѵсиковог**“ .... По томе одмах долази потпис с великијем црвенијем словима: „**Стефань милостию Божиемь Царь Сербьомь и Гркомь.**“ — Нема године, кад је писана.

8. Крисовуља Балше Ђурђевића, којом прилаже Врањини једно гувно соли на дну Грбља у садашњој Боцикоторској, гдје су српски владаоци имали своја солила. У њој још препоручује тадашњему митрополиту зетскоме Арсенију, да од тога гувна 10-ти кабуо соли дава „**прѣчистой Крайнской**[1] **вьстелѣ** 69..... (овдје је продрто). Потписан је „**Балша Гюргевикь**“.

9. Крисовуља истога Балше Ђурђевића, којом прилаже такође једно гувно соли манстиру Морачнику[2] и

[1] У Крајини је био један велики манастир храм свете Богородице, али је одавно порушен.

[2] Манастир Морачник и Старево били су на два отока у скадарском језеру поред Крајине. На тијем отоцима и сада се од тијех манастира виде зидине; а у Морачнику су зидови од цркве још и сада цијели, само, што је свод озгор проваљен. Многи остаци српскијех манастира и цркава у Зети, свједоци су српске побожности и старе славе у тој гласовитој земљи: коју одавно турска варварска нога гази!

препоручује истоме митрополиту Арсенију, да и од овога гувна 10-ти кабуо соли дава споменутом манастиру свете Богородице у Крајини. На свршетку стоји: **Повелѣниемь господина Балше писа деско диакь вьлѣто 6925. 1367. мѣсеца юниа 16. индиктиωн 10.**" Потписан је **Вьхриста Бога Благовѣрни Господинь Балша Милостию Божиемь Господинь Ѕети и вьтомꙋ.**"

10. Крисовуља Ђурђа Страшимировића, којом прилаже манастиру Врањини половину Рака, ваља да некакав комад земље, који се тако звао; као што вели: „**азь рабь твои гюргь страшимировикь приложьх половинꙋ рака поуьими на спилице... Писа се и потврьди се вьлѣто шести тисꙋщно и деветисьтно и првонадесете**".

11. Крисовуља Ивана Црнојевића за основ манастира цетињскога, и којом утврђује млоге земље, винограде риболове, млине (воденице) и планину Ловћен, што је својој новој задужбини приложио. Писана је, као и све остале на пергамени уставом врло лијепо. На њој јединој, што су на Цетињу, сачуван је печат од сребра позлаћен који виси на црвеном и са златом измијешаном гајтану. На једној је страни печата двоглави орао; а на другој по сриједи по пријеко стоји написано: „**Иванъ Црьноевикь господарь ѕетски**". Крисовуља је писана: „**вьлѣто 6993** —1484. **писа се мѣсеца Јенꙋарїа 4. день ꙋ рѣце.**"

Кад је Иван Црнојевић своју пријестолницу Жабљак по други пут навали турској принуђен био уступити и коначно оставити, није одмах на Цетиње отишао, као што неки мисле и пишу; по је пријешао на ријеку Обод, гдје је од прије имао своју кућу и у околици своју земљу, винограде, риболове и млине. Ту је остао око двије године, док му се дворац и манастир на Цетињу довршио;

па се по томе 1484. год. на Цетиње са свијем преселио; гдје је до неколико годинâ послије умрьо и у манастирској цркви у својој задужбини сарањен био.

Ријека Обод код које је Иван Црнојевић сазидао један градић (тврдињицу), прозове се по његову презимену „Црнојевића ријека“, која се и дан-данашњи тако зове.

12. Има још у цетињској архиви и три декрета на пергамену и италијанском језику од Јована Корнелија дужда мљетачкога, које је 1717. и 18. године дао црногорскијем главарима за ратне услуге, у којијема им обећава новчану помоћ или неку малу годишњу плату, као и владици Данилу црквено право над црквама и православнијем свештенством у Боци.

13. Има и рускијех неколико „грамата“, почињући од Петра великог и владике Данила; које су већ готово све објелоданили Милутиновић, Милаковић и Медаковић.

Осим овијех српскијех старијех листина по свој прилици било их је још; јер с пријеласком зетскога владаоца и митрополита с калуђерима на Цетиње, разумије се само по себи, да су и српске старине пренијели. Но у слијед честијех пријегона, а може бити, и не познавања праве вриједности тијех старинâ, многе су се којекуда заваљиле и загубиле; а многе су и у туђе руке запале, као што су се и ове побројане за дуго времена по угловима цетињскога манастира ваљале.

СТЕВАН НЕМАЊА.

ἦν δὲ τότε ὁ Νεεμᾶν Στέφανος

Nic. ch. l. V. c. 4. p. 206.

„ꙗкоже ме видите тако жде и вы творите."

Ријечи Немањине војницима пред битком.

(Жив. св. Сим. и св. Сав. стр. 19).

Равноправност дељења српских земаља, члановима владајуће породице, и проливање крви истих чланова између себе около преобладања и врховне власти, донесе собом општу разузданост и неред, чиме се користе Грци и подјарме српске земље „ђедовину Немањину."[1] Да је то тако, види се из тога, што грчки цар 1159 год. *постави* за великог жупана у Рашкој жупанији, брата Беле-Уроша, Дешу (*δεσε*), који је био привrженик источне цркве[2] и обећао Грцима уступити Дендру. Поставши жупаном, задржи Дендру, а пошље посланике Нијемцима, тражећи себи дјевојку на западу. Осим овога, пред маџарским посланицима, он њихног краља назове својим господаром, а био је стекао огромну снагу у Србији.

---

[1] Жив. св. Сим. стр. 8.

[2] An. Not. I. стр. 149.

Због овога [1] грчки цар био је против Деше, а у исто доба сродници Дешини, а удворице грчког цара, дигну тужбе противу њега, с чега Мануило исте године ратујући с Маџарима (и са српском спомоћном војском) јер су му српске земље биле подложне, веле грчки списатељи,[2] одведе и Дешу у ропство у Цариград.[3] То је било 1162 године.

И тако а) српска је земља била потпала под власт грчку, b) у самој земљи било је много особињских владаочића са великим жупаном Радославом III. и c) Грци су помагали онима, који су држали њихову страну — не да се Срби оснаже, већ да никада до снаге не дођу.

Ослободити земљу од грчке владе с поља, и од „многовластија" унутра, осигурати православну вјеру, искупити уједно све српске земље могао је само изванредно мудар и велики човјек. Такав је и био Немања, врло добро познат Грцима, како се види из у врху наведених ријечи Хонијатових.

И тако, ми ћемо говорити о Немањи као о *ослободитељу српске земље од Грка;* као о *савакупитељу српских земаља* и о уништитељу „многовластија;" за тим, као *о утемељитељу српске вјере* и најзад о њему, као о *знатној личности.*

---

[1] Nic. Chon. у књ. IV. на стр. 178 и 179. Да је Деша велика зла Грцима починио, велики уплив и значење у Србији имао, да је био лисац и да је говорио: језик се куне а памет друго мисли.... homo barbarus collaudavit: „juravi linqua, mentem injuratam gero"... *ἡ γλῶσσ ὀμωμοκ, ἡ δε φρὴν ἀνωμοτοσ.*

[2] Cioram. стр. 138.

[3] Ib. 123, 124; Nic. 8.

А.

Отац Немањин имао је у Рашкој своју особину, али га *„велики метежи у сриским земљама“* приморају побјећи у Диоклитију, гдје му се роди син, буде крштен римским свештеником[1] или 1114 год. Одлазак многих чланова владајуће породице Грцима, ратови браће и рођака измеђ себе на општу штету српских земаља, као и сва остала зла, биједе и несреће, што су сапутници грађанских ратова, био је први призор, што је дубоко засекла у млађану душу Немањину. То му је била и прва школа у животу.

По ондашњем обичају жупанијског времена требало је, да сваки члан владајућег дома добије свој дио. Немањин је отац био „оземствован“ т. ј. није имао свога дијела. У исто доба Грци су помагали својим присталицама, као што се види по Деши. С тога, вјероватно, и Немања оде у Рашку около 1144 год. и као што вели наш љетовничар: „**въздвигь сє** (из захлумља) **Стєфань**[2] **Нємань прїидє въ отьчьство рашко въ црькокь светыхь апостолъ Петра и Павла и тоу крьсти сє, л — толѣтьнь.** Туна, около 1159 год. постане жупаном Топлице, Ибра и Расине пак да би се још боље, утврдио почне градити цркве по источноме начину. Ту је био почетак Немањићске државе. Грађење цркава по источном начину ишло је у рачун Грцима, јер је већи дио осталих српских земаља

[1] Arhiv za poves. jug. III. 7. 8.

[2] Гласн. Д. С. С. књ. XI. стр. 144.

[3] Ту је цркву сазидао св. ап. Тит, у оно доба налик на ондашње многобошке к у м и р н и ц е, која и дан дани поје, вели љетописац. Гласн. V. 29.

потпадао под црквену јурисдикцију папину.[1] У исто доба одговарало је вољи народној. Осим овога, Немања, као прави државник, врло је добро схватио савремено му стање ствари и на супрот римској литурђији и огромном утицају римске јерархије стави словенску литурђију и источну цркву. Та јединита околност придобила му је већину јужних Словена српских племена.

У том времену Деша заслужи мржњу Грка и византијски цар идући с војском противу Мађара 1162 год. да доведе ствари и у Србији,[2] па улогоривши се код Ниша, дозове српске поглаваре — присталице грчке, каштигује Дешу, а Немању као најближег у роду Дешином потврди за великог рашког жупа, пак му даде у сопственост Глубочицу и „оуζрѣвше нї и царьскымьловиζаниѥмь приѥмь и ѡбловиζа и.... и царскимь саномь поүьть и, и дарьми раζлиүныи.... и дарова мѹ.. Глоубоүицоу глаголѥ: тебѣ коуди и сѣмени твоѥмоу по тебѣ вь вѣкы ни сь кимь же несьѡбьщьно[3].... Ни мало незакашњавајући Немања почне зидати цркву у Топлици на р. **Косльници** и другу цркву на р. **Баньске** св. Николи.

Остали рођаци и браћа Немањина, подчињеници антиварске јерархије устану противу њега, једно с тога, а друго што се удружио с царем грчким и *добио од њега земљу у нашљедство ни с ким* **неѡсьобщьно**, па недајући да се поремети жупанијски ред ствари искупе се и нападну на Немању говорећи: “**поүто твориши сико-**

---

[1] Главни архијеп. био је владика антиварски, који је добио власт из Рима и њему је била потчињена јерархија српска и албанска. Такво се стање ствари отпочело од краља Михаила 1050 год. Гласн. X. 195 и 204.

[2] Cin. 123; Nic. 89; Срп. спом. 59.

ваꙗ несвещавь се ѡ сихь сь нами, ꙗже ти подоба-ѥть творити?[1]

— „Братиѥ моꙗ любимаꙗ; аще и ѥдинорождени ѥсьмы, не оу гнѣвь боуди сиеꙁи дѣло моѥ, ѥже ꙁа-ѵех ѡ господи и створих ѥ — одговори им Немања: „То аꙁь сьврьших сиѥ, да ѥже добро, мнѣ боуди, аще ли ꙁло — мнѣ боуди сиѥ.[2] — Тада они ухвате Немању и баце у затвор. Не знамо ко му поможе да се избави и да постане опет рашким жупаном, али из догађаја између 1162—1165 год. види се да је рјешавао судбину српских земаља грчки цар, јер, у ово вријеме и опет ратујући с Маџарима намисли довести ствари у Србији онако, како је њему ишло у рачун, јер Радослав III. уписивши привјерженика грчке царевине, тим самим дошао је у сукоб с грчким царем Мануилом. Кад дакле цар грчки крене војску па Маџаре, Радослав се тако поплаши, како грчки списатељ вели, и понизи, да је приступио цару гологлав, са засуканим до лаката рукавима, босоног, са конопцем о врату, носећи сабљу у руци, да може с њиме цар учинити шта хоће. Цар га помилује, али га одведе са собом[3] (у ропство). Тада су присајужене приморске земље далматинске Грчкој, а Немања поврђен буде за великог жупана, уговоривши с царем, да му је подчињен.[4]

---

[1] (Жив. св. Сим.) т. ј. зашто радиш такве ствари, недоговоривши се с нама, (као што се мора радити у жупанијском склопу ствари).

[2] Онамо.

[3] Ciu. стр. 158. Срб. Спом. стр. 58.

[4] Та је подчињеност била само по имену. Theoph Const. 291. Цар се надао, да ће му Немања бити ропски подчињен, него се преварио, као што се види из похвалног слова Евстатија Солунског Мануилу, гдје овај

Немања почиње зидати Ђурђеве Стубове и ратовати са особињским кнежевима. Српски народ или, боље рећи, „народи“ (племена gentes) пристану уз Немању с тога, што им је било дојадило вечито унутрашње ратовање рођака; приститну с тога, што је Немања бранио словенску литурђију, коју су народи разумевали и што јеградио цркве и манастире. Тако је ту ствар схватио и појмао и народ, као што најбоље показује пјесма:

Збор зборила господа ришћанска:
Боже мили чуда големога
Куд се ђеде цар-Немањ е благо?
Ту се деси Немањићу Саво
Па говори господи ришћанској:
„Није бабо потрошио благо
На нацаке ни на буздоване,
„Ни на сабље ни на бојна коња
„Ни добријем коњма на рахтове
„Већ је бабо потрошио благо
„На три славна српска манастира.[1]

Ратујући са особињским кнежевима, банима и жупанима, а тако исто и са дукљанском владавшом породицом, обнављајући дједовину и скупљајући српске земље у једну државу он придобије било љубављу, било страхом надмоћније и за њим се окрене народ. И тако с народом, Немања успје у своме раду. Таким начином уједињавајући и обнављавајући дједовину он узнемири и грчке земље. С тога

бесједник напомиње и овај случај, али прибавља као Грк: једно му не треба одобрити, што он свуда кити роба трофејима итд. Taf. de Thesal. п. 419. 515. Свят књ. Слав. стр. 10.

[1] Вилиндар, Студеницу и Ђурђеве стубове. Срп. нар. пјес. Вук. Караџ. књ. 2. стр. 101.

грчки цар намисли да казни Немању као што је 1162 год. каштиговао Дешу и пошље противу њега војску под заповједништвом Теодора Падијата. Како је прошла та војска у Србији најбоље се види из даљег Никитиног говора о Немањи и о томе, да је сам цар кренуо војску, да се освети Немањи за пораз Падијата. Никита вели (lib. V. Cap. 4. стр. 206.) за Немању да је човјек неспокојан и превртљив, да је заузео погранична мјеста грчке царевине и да је јако популаран (народан) међ својима. С тога је тако и наступао ласкајући, вели, себи да завлада Хрватском и Которском. Показивао се да има нужду да је уз Грке и земље грчке заузимао. С тога сам император захте да му се освети и крене војску противу њега; Немања се заклони у брда и камењаке, него се покаје, бојећи се, продужава Никита, да цар не би дао Србију некоме од оних, који су били од њега достојнији, а које је он прогнао.[1] С тога по току називања Никитиног — ствар не дође до боја — јер Немања припадне молити Мануила, обећавајући да се више не ће мењати, на што цар, пошто му пребаци његово поступање и обрати га себи на верност, као и то да се не дружи с царем немачким или мађарским, помире се. „Није се Немања мање цара бојао, него ли што се боји лава остала животиња," вели грчки Никита. Отален свечано буде Мануило до своје границе испраћен. Тако казује Никита[2], али ако узмемо на ум, да је Немања задржао

[1] ... Ne Serviae principatus alicui ex iis quos ipse everterat, qni eset eo dignior, tribueretus...

[2] Тога истог Мануила молио је Деша и Радослав, па се он није смиловао, него је поступио онако како му интереси доносе. Сад на једанпут постаје необично милостив?!

освојене од грчке царевине земље: онда та хвала изгледа врло смешна, јер се из читавог казивања види, да се Немања био тако улогорио у брдима, међ урвинама и кршевима, да му цар Мануило ништа није могао учинити. Ни један ни други нису знали како ће битка ствар решити. С тога и ступе у договарање, пошљедица чега буде, да Немања не чини савузе са страним владаоцима, али од тада не налазимо, да је српска војска ишла у бој с грчком војском, кад би Грци с киме ратовали, као пређе Немање. У исто доба ријечи Никитине, да је било у Србији много заслуженијих кнежева, које је Немања лишио кнежевина јасно показују, да су се грчки државници вајкали, што су му помагали, а у исто доба, да су хтјели употребити обичну своју политику, да је на влади у Србији онај, који би онако играо, како би му свирали из Цариграда. Немања је већ свршио полак посла, стање је било ровито, с тога је он као мудар државник и велики дипломат изјавио покорност грчкоме цару. И доиста се Немања од тога доба строго држао уговора с грчким царем, а његови рођаци, браћа и „*заслужнији* кнежеви“ кад видјеше, да се преварише у надању у царев појав противу Немање, почну сами купити војску по грчкој царевини[1] и околним земљама, да нападну на човјека и рођака, који кварећи жупанијски ред ствари, иде на то, да уведе „самодржавну“ власт. Питање је било у томе, хоће ли постати српске земље једна држава или ће остати жупаније и жупанијски склоп, као што је било? Што су његови рођаци и браћа купили војску у „грчком царству,“ то показује, да су грађански ратови српски ишли у рачун Грцима.

---

[1] ... **Наваждениемь сотонскимь оу грьчьсцѣмь царствѣ** .... стр. 5.

В.

Старија браћа и рођаци ишли су на то, да оборе уједињену и искупљену Немањом српску државу. Немања пак с народом бранио је начело државно и интересе свију Срба а не интересе чланова владавше династије, по начину и склону жупанијском. Неки од његове браће и рођака, које је он прогнао, седам су година дана купили и врбовали најамничку војску у грчкоме царству и другим земљама од Грка, Фруга (Немаца и Талијана); од Турака и од других народа, док напошљедку нису толико искупили свјетских скитница и најамника, да су кадри били ударити на Немању 1173. год. „**Растоучении же они ѕльомисльнии ѥдина честь ихь сьбраниѥ сьтворише вь царьствѣ грьчьскыѥ ѕемлѥ надѣюште се помоштити полоучити царьствомь грьчьскым и на ѕакомениѥ светаго тьштеше се и намети ѥго светыѥ разорити... надѣюште се на силоу своѥ и сьбраше множьство ѥзикь, грькы, фроугы, тоурки и многоу силоу инѣхь ѥзыкь, и тако сь силою многою**[1].... **оулѣзоше оу отьчьствиѥ**“ немањино „**на мѣсто рекомоѥ паньтино.**“ Уз Немању је био сав народ с највећим одушевљењем да ступи у бој с издајницима, нападачима своје отаџбине и непријатељима. Какво је било одушевљење најбоље показују наше староставне књиге, у којима се причају чудеса десивша се том приликом.

Битка се догоди близу града Звечана. Пред битком Немања изговори својој војсци ово: **ѥкоже ме видите такожде и ви творите**“ т. ј. ништа друго нећу, већ: гледајте шта ја радим, па и ви оно исто радите! Овакве

[1] Domet, стр. 17.

речи могао је само јунак изговорити. Битка се отпочне рано из јутра па се брзо и сврши. Немањина војска радећи оно, што и њезин вођ и јунак распршти и разагна издапце отаџбине и свјетске најамнике „**и падоше ѡроужиѥм вьси и вьзеть се намєть ихъ ѡть земліє.**“ Том приликом удави се у ријеци и Немањин старији брат, који је с непријатељима српске земље нападао на брата и на Србију, као што је чинио доцније Вукан, а још доцније Вук Лазаревић. Животописац Немањин вели: и сама ријека ситница „**самого того зьлоћ начельника и ѥзыкомь тѣмь воѥводоу оть законопрѣстоупьныихь братии ѥго врань тоу сьтворьшаго**, као самим богом научена и као рукама крилима својим узевши, и у дубини срца сместивши, и удави божијега врага и његове одабране..... и већи дио њих ријека потопи, а нарочито оне с оружјем, а који осташе бише — побјеђени![1] То је била битка старинског, особинског, жупанског склопа живљења са новим државним живљењем. Побједе државна начела и уједињење над раскомаданошћу и жупанским начелима комадања и равноправног дељења српске земље. Битка на **пантинѣ** код Звечана јесте крајегољни камен Немањићске државе — доцније краљевине и царевине и Немања; „**прѣѥмь вьсе своѥ отьчьство!**“

в.

Још је требало учинити крај другоме злу, које је због ондашњег празновјерства, „лаковјерија“ и политичког ровитог стања, било узрок непрекидних нереда, због велике умне помрчине ондашњег света. Ондашњи су наши преци више одани били лаковјерију и празновјери-

[1] Domet. 20.

ју, него ли разумном претресању и критиковању ствари. Било је остатака многобоштва и хришћанских јереси, а то је било још шкодљије због ондашњих унутрашњих ратова. У староставној нашој књизи вели се: „Кад се угасила прва проповед у српској земљи и различне се јереси у њој умножиле, владајући ни мало нису се бринули да их искорене до онога доба, док се није појавио велики жупан Немања.“[1] И доиста Немања „искупивши“ српске земље у једно намисли да и у вјери буду уједињени. С тога и сазове збор (скупштину) државни и то: архијереја (грка Јевтимија) и „чрьнцє (калуђере) са њиховим игуманима и частне јереје (попове), старце и велмуже своје „ѡть мала и до велика ихь“ у граду *Раси*. Он отвори збор бесједом почевши ријечима: „очеви и браћо!“ па даље напада на различне празновјерце а нарочито на аријанце. Ту своју бесједу свршава ријечма: „Ко ти је боже хаљину раздрао?“ И одговара: „безумни Арије.“ Па је тако био заузет да их искорени, да прибавља: „ови наши безумници уче тој проклетој науци незнајући да ће на ономе свету у паклу горјети!!“ Како су се ове јереси држали — осим осталих — многи велмужи, то још Немања није ни ућутао, а у збору се догоди „највећа распра.“ Види се да је Немања наишао на отпор. То га, од све прилике примора изаћи на поље, јер животописац његов вели, да је он из нова дошао у „збор“ водећи са собом нечију вјереницу, која је била одведена кући ђувегијиној, али кад је видјела како се њезин вјереник и остали моле „*глухим киповима*“ (многобошци), истргне се из њихних руку и потражи заштите код великог жу

[1] Срп. Љет. нађен Гиљфердингом и напечат. у Рус. Бесѣд. за 1860 г, II. 19.

папа говорећи му: „порази их нека познаду нечастиви вјеру твоју, господе.“ Велики жупан нападне и на обожатеље многих богова Србе, који се још — вероватно нису били ни крстили; изобличи их „и сьвєсѣдовавь *са архијереом са калуђерима и са својим великашима*,“ пошто није могао јересе искоренити световањем и нашавши на највећи отпор, крене на њих *војску:* једне прогна, друге каштигује, од трећих отме баштине и све што су имали, паразда богаљима и просјацима; главару јереси одсијече језик, прогна из земље, књиге њихне спали и забрани спомињати име бившег старешине богумилске јереси.[1]

Не треба се чудити оваквим жестокостима и варварском спаљивању књига, јер је доба било тако мрачно и варварско, да су рим-папе дизале народе на народе или половину једног народа противу друге половине народа, да их убијаху само за то, што нису веровали онако, како је папа веровао. Не треба се чудити томе варварском спаљивању књига, због чега се и данас не може написати тачно ондашње стање ствари, кад ми знамо, да су то исто чинило Језуити чак у 17, а Фанариоти у 19 стољећу. Код нашег народа није било прије тога гоњења и клања за вјеру. Што је начелнику празновјерачком одсјекао језик, то је био обичај „просвештених“ Грка, па ми и овдје видимо, да се Немања најпре „посавјетовао“ с Грком Јевтимијем, у чијој домовини још су већа варварства чињена. Та страшна злочинства нису била у обичају код Срба, као и остале варварске каштиге, које су наши преци позајмили из Цариграда. Да се Немања за то кајао, показује његов доцнији живот. У осталом, као што је

[1] Жив. св. Сим. 7,

битка код Звечана учинила крај особинама: тако је *збор „у столноме граду Раси“* учинио крај празновјерицама и утврдио српску вјеру — „и вьсєчьстьноую вѣроу христовоу оустави.... їєрєтичьскоу и многобожноу льсть искорєнивь по всємь своіємь отьчьствѣ ... и капишта разроушишє сє...[1]

в.

Немања је мирно владао над уједињеном земљом. Сестра је његова била за Кулином баном босанским, с тога и није ишао да подчини Босну својој непосредној власти. Истина да су Грци владали приморским градовима, али је у Цариграду царовао његов пријатељ Мануило. Па и читаво стање ствари захтјевало је времена да се уталожи, да се утврди нов ред ствари и једномисленост, те да се заима снаге и спреме за даљу радњу...

По смрти Мануила постане царем грчким његов тринаесто годишњи син Алекса II. У свима гранама државне управе завлада неред и бесавјестност. Чувени — онда —протува, рођак царев, Андроник заметне грађански рат. Тада се и сложи Немања с мађарским краљем Белом III., који завлада грчком царевином до Ниша, па како му умре жена, он се врати натраг, задржавши добивену земљу, а Немања продужи ратовање и освоји: **Пєрникь**, **Стобь**, **Ѕємльнь**, **Вєльбьлоуждь**, **Житомитьскь**, **Скопьль** и **Лѣшскь оу доньмъ Пологоу**; **Градьць**, **Призрѣнь**, **Нишь**, **Свьрьлигъ**, **Равьныи Козьль**. И земље њихове и богатства њихна преокрену у богатство и славу оташтва свога и у славу велмужа и људи својих.“ Ове је земље Немања освоио од Грка *први пут*.

[1] Жив. св. Сим. и св. Саве написао Дом. изд. Ђ. Дан. Београд 1865 стр. 30 и 31.

У том у Цариграду плане чисто источна буна, завлада Андроник, убије Алексу II и баци му тијело у море 1183 год. а сам завлада. У царевини преоблада поремећеност: нико није био сигуран, ништа није било стално. Ти су нереди трајали све до 1185 год. Кроз ово време морао је Немања ослободити српске земље око јадранскота мора, које су Грци били освојили после Бодина, користећи се нередима у српским земљама, а дукљанском су завладали онда, кад је грчки цар уиљенио „босоног и гологлавог“ Радослава III. Ове су то земље биле: „**Диѡклитиꙗ и Далматиꙗ ѡтьчьстко и и рождениѥ**“ Немањино, „**истокаꙗ дѣдина**“ његова „**насилена бывьша ѡть рода грьчьскаго**“, па је с тога прозвали „*грчка област*“, јер су Грци били надјенули градовима грчка имена, као што се доиста и види по именима градова, у српским земљама: „**Данъ, Сардоникинъ, Дрикость, Росафь, Скачь. Лъцинь и Карь итд.** Немања ослободи од Грка ове градове и поруши осим града Котора, који утврди и начини у њему дворац „**иже ѥ и доселѣ.**“ Остале пак не само што их порушио, већ забрани звати их грчким именима: „**истребивши грьчка имена да не имєноуѥть се име ихь ѿтьноудь вь ѡбласти той**“, очувавши у истим предјелима Србе, да му плаћају „**оурєченымь дѣломь**“. Овде је тек Немања довршио ослобођење ђедовине.

1185 год. дигне буну рођак Андроников Исак II, зацари се и заповједи да се уоије Андроник, па га преда сокачкој гомили. Какви су били Цариграђани, они покажу својим нечувеним зверством са павшим величијем: псујући и бијући га, вукли су га по сокацима, ишчупају му косу, избију око, одсјеку десну руку и обесивши га за ноге, мучили су га нечувеним мукама, док није душу испустио.

Исак II упропасти сву морску флоту, ожени се ћерком Беле III и добије натраг отете земље до Ниша, па намисливши да освоји и Немањине земље, па удари страшан намет на подвластне му народе. То изазове буну у Бугарској 1186 гвд. Петар и Асан дигну народ и ослободе Бугарску. У том нагрне с војском на исток Фридрик Барбаруса 1189 год. Дошавши до Саве вели списатељ, његовог похода: „тога истог дана буду изаслани 500 служитеља да набаве шта им треба за војску, али су били побијени отровним стрелама становника, који се „Србима" зову. У осталом другога дана дошао је у Барбарусин логор херцег тога народа и заклео се императору, добивши (?) од њега (Фридрика) своју земљу у *лен*." То је било Јунија мјесења.[1]

[1] Аб. Арнољд Љубекски у Chron. Havor. bib. III, 30—35 Живот Фридрика Барбарусе описао је Otto Frisigensis episcopus једноутробни брат импер. Конрада III, а стриц Барбарусин. Ото је био очевидац другога крсташкога рата са Конрадом III и описао га; али му је било главно да опише живот Фридрика Барбарусе и довео тај опис до 1156 а умро је 1158 год. Његово дјело продужи Радевик до 1160 год. а даље до 1170 год. опише живот Фридрихов непознат писалац. Општу његову кронику продужио је до 1209 год, Отон Сан — блазујски абат. Наш навод узет из Арнољда не припада управо Арнољду, него Гергарду, ког је Фридрик Барбаруса послао у Мисир 1174 год. да поздрави Саладина са ступањем на престо. Гергард и опише своје путовање, па те записке допадну и руке Арнољду и он их смести у своју књигу „Chronica Slavorum." Арнољд је умро 1212 год. а описао је с намером да продужи спис Гељмољда од 1171 год.

Пошто је минула опасност од Фридрика, Исак науми да покори Бугарску и да отме Немањине земље. Наш писац вели, да **„да вьста вь Коньстаньтинѣ градѣ нѣкыи царь лють и крьвопролитель и разроуши мирь сь .... отцем нашымь высокоу вьздвигль мысль свою ѩко прѣнести ѥмоу землю и отьчьство“** [1] Немањино. С тога Немања и отпочне рат с Грцима 1191 год и у томе рату доиста изгуби неке земље. Никита вели, да је наступио и српски жупан сјединивши се с Бугарима, али у битци код Мораве буде надбијен. С њима је био у савезу и мацарски краљ Бела; али буду надбијени и многи изгину од воде и гвожђа [2] Кад упоредимо земље које је Немања *први пут* освојио од Грка са онима, које је од истих предао сину и о којима говори у повељи Вилиндарској: онда се може Никити вјеровати у толико, да је Немања доиста том моравском битком изгубио све земље иза Шаре планине, као Скопље итд. У тој повељи он вели: „Обнови моју дједовину и још више утврди помоћу божијом и помоћу моје мудрости, коју ми је Бог дао и васкрсох погибшу моју дједовину — од приморске Зету и градове од албанске Пилот, а од грчке земље Лаб са Липљаном, Глубочицу, Реку, Загрлату, Левче Бјелицу, Лепеницу и божијом помоћу и мојим трудом све то *придобих* и мир и тишина би одсвуда“. [3] Ка овоме треба додати: и други Пилот, Патково, Хвостно, сво Подримље, Кострац, Дршковину, Ситницу, Лаб, Поморавље и т. д. [4] И тако,

[1] Жив. св. Сим. и св. Сав. стр. 22; Ром. Шаф, жив. св. Сим, стр. 8.

[2] Nic. bib, III. cap. 4 pag. 568 и 569.

[3] Ром. З. Изб. Хрис. стр. 3.

[4] Жив. св. Сим. и св. Зав. 1. стр. 19, 20, 21.

ове су земље састављале Немањину државу: данашња кнежевина Србија, Срем, Босна, Источна Далмација, Херцеговина, Зета, Стара Србија брдима на Средац (Софију) и Ниш. То све Немање „сьбрл и кнезе свое оумоудри“[1] и постаде и снажан, и славан, и чувен, и богат, јер је ових предјела и земљу и богатство и славу преокренуо у богатство и славу оташтва свога и славу велмужа и људи својих.[2]

д.

И доиста Србија пређе тога времена никада нити је била снажнија, моћнија, нити богатија. Па благодарећи Богу за таква велика дјела, Немања, по ондашњем правцу побожности како би а) прославио своју земљу в) да би је утемељио и г) да би на земљи оставио спомен и задужбине почне „зидати цркву пречистој богородици близу Ибра на р. Студеници[3] и почне разашиљати дарове црквама: у Јерусалиму, у Риму св. Петру Павлу и Крститељу, у Бару — св. Николи; св. богородици у Цариграду, Аранђелу у Скопљу коме и цркву начини, св. Дим. у Солуну, св. Пантелији у Нишу па му и цркву сазида и т. д. Тако је он благодарио Богу и светима за уједињење и ослобођење већине српских земаља. При том, већ је био стар пак је помишљао и о другом свету. У том времену, једног дана приступи њему и његовој жени слуга с ријечима: „Господо моја! ваш најмлађи син, ког сте ви васпитали, отпутовао је од овога свијета.“ Пренеражен изненадним гласом старац дозивље највјернијег војводу па

[1] Онамо стр. 22.

[2] Жив. св. Сим. и св. Саве стр. 23.

[3] Он. стр. 22.

га упита: *„Знаш ли шта је љубав родитељска према дјеци?“* Вјероватно је онај казао да зна, а Немања му рекне: „Докажи ми сада твоју вјерност и поврати ми сина.“ Војвода се одмах крене да му нађе и доведе сина.

Немања је имао три сина: *Стевана*, *Вукана* и *Растка*. Најмлађег су отац и мати највећма вољели. Кад му је било 15 година предао му је био отац да управља Хумском. Кад му је било 17 година родитељи су му већ тражили невјесту да га жене, јер су оба старија брата била ожењена. Растко пак није имао никакве наклоности да ужива блага и сласти овога света и све је мислио како би Богу угодан постао. Његовом оцу дођу у писанију светогорци калуђери и Растко од њих чује, како се свето и богоугодно живи у св. гори, па намисли да се покалуђери, али сјетивши се љубави родитељске, а и сам љубећи своје родитеље рекне калуђерима: „Шта ћу радити с родитељима, кад ме они тако јако љубе?“ Њему одговоре да се треба рјешити и тврду вољу имати. Тада Растко замоли родитеље да иде у лов. Они му допусте. Он се, по ондашњем обичају, крене у планину са слугама са ртима, огарима и соколима, па слуге и пратиоце разашље по гудурама, а сам с калуђерима оде у Св. Гору. Тек што је био приспјео у Св. Гору, догна га потјера. Духовници се довију и томе, па угосте и почасте потјеру тако, да оптерећени вином и уморни од пута поспу као мртви. Растко се те исте ноћи покалуђери, добије име Сава и затвори се на кули. Кад се војвода и слуге пробуде, почну тражити Растка и почну нападати на калуђере да им га издаду. Растко се појави с куле у калуђерским хаљинама и каже им, да је срамота нападати на невине калуђере, већ ево вам моје одијело и прамен моје косе, пак узмите,

однесите и подајте их мојим родитељима, као спомен о мени. Тако је и урадио војвода.

Тај поступак најљубазнијег сина проузрокује преврат у души родитеља. До тога доба Немања није никада ни мислио, да се одрече власти и државе, коју је „божијом помоћу и његовом мудрошћу створио.“ Он је већ 32 год. владао и надвладао спољње и унутрашње незгоде и непријатеље кад на један пут у његовој 80-ој години најљубазнији му син почне писати: Ти си сакупио дједовину и очевину „ти си просветио твоју земљу вјером правом, истребио си јереси, срушио си сотонске цркве и сазидао си Богу цркве, ти си извршио и постигао на земљи све шта си хтио: „сада ти *још остаје* да испуниш ријечи сина божијега: „Ко хоће за мном, нека се одрече себе, нека узме свој крст и нека иде за мном.“ Немања се рјеши да извојује себи и царство божије, те да му и то не остане не добијено, као што је на земљи све придобио што је хтио. Пошље сину много злата да намирује своје потребе и да раздаје милостињу. Њему је било 46 година, кад је постао великим жупаном. Владао је 37 година и имајући 83 године, рјеши се да остави престо, власт, да се одрече овога свијета, да би задобио вјечни рај и сазове *збор* државни (скупштину): архијереја (Грка) Калиника и приставнике **дѣломь и кнеѕе ѕемльи своѥ, иже** (који су) **надь властьми, воѥводе и воиие**, на благовијести (25. Марта) 1195 год. у „*столноме граду Раси*“, па отвори збор овом бесједом: „Светитељи, љубимци и браћо моја! ви сви знате, како ме је бог поставио да владам и у почетку **какоку приѡбрѣтохь прѣѡбидѣноуѵю** земљу нашу и помоћу Бога и Богородице, **ѥлико͡у моць имѣѥ**, неолењих се нити **покоѩ дахь себѣ, доидеже вьса иѕврши**

и сь божїомь помоћꙋ приложихь же вамь дьлжиноу (дужину) **и ширинноу**, што сви знате. Све сам вас као своју дјецу васпитао и научио, како да се држите православне вјере. Многи су туђинци нападали на мене и с помоћу божијом побједио сам их. С тога не заборављајте учења свога правовјернога закона мном установљеног, а ја ћу вас да оставим"…. На ове ријечи савакупитеља земље српске „аловитог" Немање и старца заплачу се чланови збора и кажу: „немој нас остављати![1]" Види се да су Немању дарнуле те ријечи и жалост га обузела, јер их једва утјеши, сиђе с престола и посади на пријесто свога најстаријег сина Стевана „зета кир Алексе цара грчкога" и рекне: „Овај нека вама буде на мјесто мене — великим жупаном — јер је од утробе моје; преда му све знаке владалачке па му рекне: „Сине мој! чувај и пази ми народ." Наручивши му још шта је хтио, сврши овим ријечима: „и ни у чему да не будеш *зазоран* пред Богом и пред људима." Другоме сину Вукану одреди на уживање комад земље и рекне му ове ријечи: „да се покораваш старијем брату и да га слушаш као најстаријег брата и *владаоца свију српских земаља,*" Обоици рекне: „Децо моја! правим путем идите, па се не ћете спотицати. Клоните се свакога зла. Трудите се, нека *ваше житнице буду пуне пшенице, подруми пуни вина.* Заповједам вам, да љубите брат брата и да немате злобе измеђ себе. Ако ме послушате, вама ће бити добро, ако ли ме не послушате, оружије ће вас појести." —

Пошто је установио *нов* ред владања — самодржавије, једнодржавије на мјесто пређашњега жупанијског реда и равног делења очевине међ браћом и све наручио, шта је

[1] Писац вели, рекли: „да их **неѡстави**."

имао да наручи и да заповједи, окрене се архијереју и рекне: „Приступи и изврши моју молбу“ т. ј. да га подстриже у калуђере. Архијереј изврши његову молбу и Стеван Немања постане: „монах Симеун!“ а његова жена постане: „монахиња Анастасија“.... И изиђе, вели се у опису његовог живота: **ѡть владычьствиꙗ си и дѣтїи своихь и подроужиꙗ си богоданьнаго прьвааго вѣнца. сыи бо не бысть причьстнь второомоу бракоу.** И монак Симеун оде у Студеницу, а калуђерица Анастасија у цркву св. Богородице „**оу Рась.**“

Сам Немања, у повељи вилиндарској цркви, вели: „**вьнезаапоу** (изненада, уједанпут) **оставихь владычьство мое**, — оставих на престолу мога љубимога сина Стевана великога жупана и Севастократора,“ Он дакле није ни помишљао да икада остави пријесто, већ одлазак сина и проналазак нових освојења на ономе свијету преокрене га те се одрече пријестола. Да је то тако доиста било сведочи он сам речма „**вьнезаапоу**“; показује писмо синовљево писано к њему и најзад ова народња прича дивно карактерише како величност Немањину и уплив његовог сина Саве на оца, што се тиче одречења од власти. Ево те приче: „Цар је Симеун врло много јео. Једанпут су му за ручак пекли волове, овнове и кухали пуне казане. Свети Сава ишао по свету па дошавши туна, гдје се то све пече и куха и зачуђен, упита:

— Коме се то све готови?

— Цару Симеуну.

— „Зар њему једном?“

— Њему једном, одговоре људи; он тако много једе.

Онда св. Сава рекне цару Симеуну: хајде, царе Симеуне, да идемо на море, да се мало возамо док ручак

не стигне. Св. Сава је то учинио за то, што је видјео да у цару Симеуну има хала, јер је цар Симеун био халовит, па је тако много јео. Св. Сава понесе само једну летурђију. Кад су тако далеко у море зашли, цар огладни и рекне св Сави:

— Хајде Саво да ручамо.

— Хајде још малко да пловимо, пак ћемо сада. Тако га св. Сава дотлен заваравао и водио док већ он од глади не обамре и тада наједанпут из њега искочи хала те у море. Св. Сава га одма заложи летурђијом — и он се поврати. Кад су дошли натраг цар се Симеун чудио оноликом кољиву, јестиву и нециву и питао: ко ће га моћи појести. После је само јео по једну летурђију.

Да би се могло оцјенити ово народње причање као што треба мора се упоредити са оним писмом, које је св. Сава своме оцу писао и које наводи Дометијан почињући на страни 139 — 151. Жив. Св. Сим. и Свет. Саве. Ђур. Дан. Београд 1865. године.

Сва радња и одречење од пријестола Немањино дало је нов правац српској историји и политичкој и унутрашњој радњи и развићу појима код српскога народа.

1. Интереси државни постају главни, а пропадају интереси жупанијски. Концентрише се снага и срби остваравају „српску царевину" т. ј. надмоћавају спољње непријатеље и уједињавају српске земље и славенско племе на југу.

2. У животу преоблађује правац црквени, религиозни и развија се црквенска књижевност и византинска црквена архитектура.

3. Раздавање слободних људи манастирима учини, те се окрње државни интереси и буде уништена самостал-

вост жупанијска, и на мјесто слободних људи јављају се „људи црквени, манастирски, патријархови“ или „људи властелски“ или крунски — краљевски. И

4. Уздигне се ред калуђерски над свештеничким. Пређе Немање, па и за његове владе много су важнији били попови, које он назива „частни јереји“, а св. Сава говори о сеоским поповима, као о великим лицима којима да дају људи **начѧтки отъ плодъ своихъ праведныхъ**. Са покалуђерењем Немањиним постају много важнији калуђери, јер се он поче бринути да манастири имају велике приходе, да су калуђери прва лица у државн после владара и да готово само они једни постају угодници божији.

У та се четири правца и развијао живот код Срба за владе Немањића с додатком обичајних старинских закона и пороте.

Двије године дана проживљео је монах Симеун у Студеници и „**оумножи стадо Христово уръньуьскаго чи-нѧ.**“ 2. Нов. 1197 год. рјеши се да иде у св. Гору. С тога искупи властеле и бољаре и опроставши се с њима 8. окт. остави Србију и оде у св. Гору.

Е.

Долазак у св. Гору бившег великог жупана српског монаха Симеуна проузрокује неописано комешање и узбуђеност. Сви су хитали да виде у раси калуђерској чувеног Немању, који је ослободио, искупио и обновио српску државу и који сада долази, да проведе дане свога захода у тихој молитви с Богом. Тим се име српско још већма прослави, прочује и почне поштовати у читавом ондашњем свету, јер су само велики духови кадри радити таква

богоугодна и велика дјела. Па станивши се у св. Гори и опет је тај савакупитељ српских земаља непрестано давао на знање свету о себи, својим делима: он сазида цркву Вилиндар (Хилендар) и поклони му у манастир и села: Милушу, Ретивље и т. д.[1] Само је Немања кадар био израдити, да Вилиндарци имају самосталну управу у св. Гори, која не би била под влашћу проте атонскога. Сам император Алексије пошље Вилиндару игуманску штаку са урезаним својим именом.

Таква радња Немањина створи прилике, те се код нашега народа створи духовни правац у књижевности. који је (правац) тако преобладао, дда управо доклен је год живио онај, ко заклопи очи св. Симеуну, готово је он један наравственом снагом рјешавао најважнија питања државна у Србији.

Као што је знатан живот Немањин у државним и религијозним пословима исто је тако достојна знања и смрт тога великог човјека и политика.

Три године дана проживљео је монах Симеун у св. Гори као „слободногласна птица и као пустињу љубећа грлица“ унапређујући манастир, ширећи погледе српске на исток, па је тако био жељан „царства божија као орао, који узлеће небесима, али га на земљи уздржавају.“ Најзад у 87 години свога живота, 7. Фебр. „начеть нѣчто мало ослабљавати чьстнаѩ старость ѥго.“ Он дозове најљубазнијега сина Саву, загрли га и љубећи га, рекне му:

[1] Владика руски Порфирије има јеванђеље српско-вилиндарско, писано ђак. Григоријем: „великославноме кнезу Мирославу, сину Завидину,“ а Мирослав је синовац Немањин. Завида брат Немањин сазид. цркву св. апостола на р. Лиму (Ранчь 2. 333.)

„Чедо моје, потпоро старости моје, свете очију мојих и утјехо и хранитељу старости моје! Већ земан дође да се растанемо, **неслрьки тыи чедо зре моюго разлоученнiа.** Ова чаша никог не ће мимоићи. Па ако се овдје и растајемо, онамо ћемо се искупити, гдје се више не растају." И положивши му руку на главу, рекне: „благосиљам те." Сава падне на кољена и почне молити оца за опроштај, што му је много бриге и туге задао.... 8. Фебр. позове монах Симеун исповједника и **вьсе чьстьные старце** Свете Горе, јер се приближава „**дьнь исхода моюго.**" Са свију страна слегне се у Вилиндар мноштво **чьрньць**, те сви њега благослове, а он њих све благослови и рекне им: „Пребудите код мене док тијело моје светим и частним вашим пјесмама опојете и погребете." Од како се разболео нити је што ио, нити пио, осим што се сваки дан причешћивао.

12. Фебр. Сава видећи, да ће му отац оставити овај свијет рекне му: „Господине Симеуне! како се готовиш, да одлазиш, то ме благослови последњи пут." И отац га и трећи пут благослови. Том приликом благосиља и остале свој синове: „**сьхрани и оукрѣпи вь државѣ вышнаго владычьчьствiа моюго.** Оно им исто заповједам да раде, што сам им и пређе заповједио. — Који ли прекорачи моју заповјест, нека гњев божији поједе њега и сјеме његово." За тим заповједи да му донесу икону св. Богородице, „јер сам се зарекао, да пред њом испустим душу моју." Пред вече опет рекне Сави: „**Чедо моје сьврьши любовь, вьзложи на ме расоу, юже юсть погребенiа моюго и оустрои ме сьврьшено образомь светымь како и вь гробѣ ми лежещи, и простри рогозиноу** (асуру) **на земльи и положи ме на нен. И положи камикь**

(камен) **подь главоу мою, да тоу** лежим, док ме посјети господ и узме одавде." Пошто сам све то испунио, вели Немањин син, што ми је заповједио, „горко смо плакали. И доиста, очеви и браћо, било је чудно гледати, како онај, од кога се бојали и трептали на све стране, сада лежи као туђинац, као просјак, у расу умотан, лежи на земљи, на рогожини, и камен му под главом, а са свију страна сви му се клањали, а он, умиљавајући се молио је, да му опросте и да га благослове." Већ у глухо доба ноћи примивши благослов од Симеуна, разиђу се. Само остане код њега монах Сава и још један јереј.

13. Фебр. вели св. Сава, кад се држало јутреље у цркви и разлегало пјевање црквено, на један пут се просветли лице Симеуново и погледавши горе рече: „**Хвалите Бога вь светыхь юго, хвалите юго и на оутврьждени силы юго.**" Ја му рекох: Оче! кога видиш кад говориш? Он погледавши ме рече: „**Хвалите его и на силахь его, хвалите юго и по премногомоу владычьствїю юго**" и одма издахнувши, засиа, а ја павши на земљу, дуго сам горко плакао."[1] Послије службе, пошто су га сви цјеливали, Сава узме у наручје тијело свога оца и сарани у новом гробу у Вилиндару.

Тако је умрьо први прави државник и савакупитељ српских земаља Стеван Немања, имајући од рођења 86 година 1200 год. Његови нашљедници продуже његов правац радње. С тога самога главни су појави или унутрашња трвења између рођака около „једнодржавија" и преврати или сукоби споља са околним владама за ослобођење и уједињење српства — спољњи ратови, или грађење цркава и манастира и раздавање истима великих

[1] Ж. Св. Сим.. стр. 12.

спахилука појав „људи црквених, манастирских,“ т. ј. појав обичног средњевјековног ропства. Одавлен долази умножење манастира, калуђера, ојачање вјере и утицај исте на нашу књижевност, која је сва црквенога правца.

Појав ропства и погажење права племства са новим државним склопом Душановим створе „нове људе.“ Старо племство устане за своја права, а народ устане за своја приставши уз „новаке,“ који опет иду да завладају онако, како су владали Немањићи. То изазове грађанске ратове у оно доба, кад је на Србе ударила сконцентрисана и дисциплинирана турска сила.

За владе Немањића главни су радници „краљеви и цареви. Они сјајно живе, они граде манастире, они имају пуне куле блага, они се славе и хвале. С тога је књижевност црквеног садржаја, а народне пјесме пјевају „цареве“, „патријаре“, „владике“, „калуђере“, „свеце“, „св. Саву“ итд. Како се види, сво је икономичко благо прешло у руке светских и духовних великаша.

Немања кад се хтио одрећи пријестола, сабравши вьсє власти царства своѥга: вельможи великыѥ, и малыѥ, десєтьникы и сътьникы и тысоуштьникы и обдаривьши их иꙁабравь сина своѥго Стефана и сътвори ѥго великаго жоупана самодрьжавьна господина вьсемоу отьчьствоу своѥмꙋ и посади ѥго на прѣстолѣ своѥмь.“ Ово је управо државно начело стављено на супрот задругарској влади жупанијског доба.

Ја навлаш нијесам казао, како је било име оцу Немањину, јер сматрам, да то питање није рјешено, с тога и предлажем питање и одговарам онако како ми се чини да је.

Чији је био син Немања?

?

Немања у повељи вилиндарској вели: ... бог ... дарова нашимь дѣдомь обладати сиюв҄ ʒемлов҄ срьбьсков҄ ... и постави ме ʒа велиега жоупана и обновихь свою дѣдиноу и вольше оутврьдих ... и вьʒдвигохь погибшоую свою дѣдиноу, и приобрѣтохь одь морьске ʒемле Ʒетоу с градовы.[1]

Најстарији његов син у опису живота свог оца[2] вели: „бывьшоу великоу метежоу кь странѣ кь сеи срьпскые ʒемлѣ и Диоклитие и Дальмацие и Травоуние, и ѡʒемьстовавшоу соущоу родителю его (т. ј. оца Немањина) от братие своє (т. ј Немањиног оца браћа лишила његовог дијела) ʒавистию диаволею. они же (његов отац) иʒьшьдь ѡть крамоли ихь вь место рожденија своего (т. ј. отац Немањин отишао у мјесто гдје се родио био) рекомое Диеклитија ... роди село светаго ѡтрока (т. ј. Немању) хотещало быти ... свьвоʒпитела погибшамъ странамь ѡтьчьствија его.... на мѣстѣ рекомѣм Рыбница“... Даље, казује како је крштаван двапут, па у глави трећој вели: „вьʒрастьшоу же емоу до ѡтроучины, и приемшоу честь ѡтьчьствија своего... Топлицоу, Ибрь и Расиноу.

Из овога излази да је отац Немањин рођен у Дукљанској и по праву делења земаља међ члановима владавше породице као очевину жупанијског доба и он је добио свој дио, али су му после браћа (стричеви Немањини) отели и он оде онамо гдје се и родио т. ј. у Диоклетију.

[1] У Раш- Шафар. иʒборь хрисовоуль стр. 3.

[2] Онамо жит. св. Симеуна стр. 2 гл. II.

За тим је опет у Рашкој и његовом сину Немањи, по очиној смрти на дио припала Топлица, Ибар и Расина, другима ријечима: отац Немањин није био „дукљански краљ“, него његов дјед као што Немања сам вели: „**обновихъ моую дѣдовинѹ**“.

Трећи син Немањин у опису живота свога оца вели: „.. **и въздвиже погибшоую своую дѣдиноу и приобрѣте ѡть морьскые земле Зетоу и сь градовы.**

Сам Немања у споменутој повељи Вилиндару вели: „**и обновихь своую дѣдиноу... и въздвигохь погибьшоую своую дѣдиноу и приобрѣтохь ѡдь морске земле Зетоу и с градовы.**

Значи да му отац није владао у Зети, већ још дјед, иначе би морао рећи да је повратио очевину, коју су му били отели; не би тако могао говорити ни онда, кад би Зетом и поморском земљом владао његов рођени најстарији брат, јер је тако било онда у реду, да старији влада главним делом. „**Диоклитию же и Далмацию отьчьство и рождение свое, истовоую дѣдиноу своую.** [1]

Кад се хтео закралити Стеван Првовјенчани, св. Сава и његов брат Стеван пишу папи римском писмо молећи да пошље брату краљевски вијенац, да би га могао вјенчати на краљевство и веле: „**яко да вѣньчаеть брата своего на кралевство по прьвомоу отьчьствоу кралѣвства ихь вь нѣм же и отьць ихь роди се по божьствьномоу сьмотрению вь мѣстѣ рекомѣмь Диоклитии, еже зоветь се велико кралѣвство оть прьва.** [2] И опет отац Немањин није био владалац — краљ; — али је он

[1] Жив. св. Сим. и Сав. стр. 23.
[2] Стр. 246.

„**отъ благаго корене красьныи цвѣть изьшдь нсь урѣсль господьствоуштиихь срьбьскою землею.**[1]

Никита, грчки писац вели да се Немања тргао натраг бојећи се, да се власт над српским земљама не дадне коме између оних, који су били заслужнији (пречи) од њега.

Радослав II, краљ XXXVII имао је 8 синова: *Бранислава, Градислава, Хвалимира, Стањену, Кочопара, Гоислава, Доброслава и Пиценека.* Бодин га лиши краљевине, он оде у Трибунију, гдје и умре. Браниславови синови: *Предика*, *Петрислав*, *Градиња*, *Твердислав*, *Драгељ и Грубеша* синовци су браћи Браниславовој. И Бодин је имао 4 сина: *Михаила, Георгија Аркирицу и Тому.* По смрти Бодиновој најпречи је био његов брат *Доброслав.* Тако је и било т. ј. он је и владао. За тим опет поставе „народи“ краљем унука краља „словенског“ Михаила, *Владимира. Незаконито* је према ондашњим обичајима постао краљем како Ђорђе, тако и Грубеша, па и Градиња и његов син Радослав III, јер је било старијих у њихном владајућем племену. У исто доба морам рећи, да Белкан и Кочопар поступају као чланови владајуће породице: онда није био владајући појам наследство од оца на сина, него од најстаријег у роду (фамилији) најстаријему у роду, т. ј. од брата на брата, па онда на најстаријег сина најстаријег брата итд. То се најбоље види у руској историји код потомака Руриковић, који су распарчали читаву Русију на мноштво кнежевина са великокњажевским столом у Кијеву. Па се исте „међусобице“ породиле због недржања реда. С тога и вели Дукљанин: „немирима и ратовима (ондашњим) земља опустила.“

[1] Онамо стр. 3.

Сада погледамо на ствар с друге стране: Ана Комненова[1] вели, да је Вукан (*Βολκάνοσ*) дао у таоштво цару грчком (Анином оцу) два *синовца* (*ὀνεψιαδεῖσ*) *Уроша и Стевана.*

Дукљанин (ст. 83) вели: „Градиња остави свога *синовца Уроша* у Обливки.“

То је на страни 83-ој, а на страни 82-ој вели; да се Драгил с братом и синовцима паметно владају и сваки дан ојачавају и расту у љубави свију народа „због тога их краљ уапси,“ На истој се страни вели: да је Урош био у тамници, ослобођен исте и постао жупан у Рашкој. „Овде је и био *„оземствован.“* Доцније, тога Уроша налазимо, гдје га Градиња поставио у Обливки да чува градић. Значи био је истеран из Рашке. Тада су се побунили Которци и сва земља.

Краља Ђорђа гонио је Градиња, а и Рашани га гонили и тада је Градиња добио сву земљу и оставио синове „кнеза *Радослава Јована и Владимира. Радослав оде цару Емануилу и буде милостиво од њега примљен, и даде му сву земљу да влада и краљује, као што му је држао и отац.* После кнез Радослав дошавши од императора почне држати и управљати земљу с браћом својом. Но после *устану неки злвољници, који стари непријатељи бијаху и дигну бунт против њега и доведу Десу, сина Уроша, и даду му Зенту и Трибунију. А Радославу и браћи му остане предјел приморски и град Котор до Скадра, и непрестану непресјечно борити се са синовима Уроша, и другим непријатељима, да би земљу која им се*

[1] An. Com. lib. IX. cap. 10, pag. 459. ed. Bon. 1839,

бијаше одметнула, могли придобити, и ону с којом владаше(ху) јуначки бранити и т. д.“ [1]

Знатно је ово: „*Радославу и браћи му* остане предјел приморски и град Котор до Скадра.“ Они су ратовали са синовима Урошевим и другим непријатељима. Волкан, велики жупан рашки, назива Уроша синовцем а тако исто назива га синовцем и Градиња. Чији је дакле био син Урош? Ово је једно питање, а друго је питање ово: Ко је отео приморске српске земље од Градињиних синова и град Котор?

На прво питање *засада* не може бити одговорено. На друго питање одговара сам Стеван Немањић (чији је отац био „оземствован“ т. ј. од кога су браћа и рођаци отели били земљу и који није био „краљ“ т. ј. Архижупан) овако: „освојијо сам **ѡдь морьске ꙁемлє ꙁєтоу и сь градовы**“. Син његов Сава вели: **и приобрѣтє ѡть поморьскыє ꙁємлє ꙁєтоу и сь градовы.**“ Најстарији син његов Стеван црвовјенчани вели, као год и Дукљанин „бившу велику метежу у српским земљама браћа су „оземствали“ оца Немањина, т. ј. његовога ђеда, па вели, да је Стеван Немања освојио област Нишку Врањску и т. д. и т. д. па онда: Диоклитију и Далмацију **ѡтьчьство** (отачаство) **и рождєниє своє, истовоую дѣдиноу свою и градовє**“ (па их ређа) **и градь Которь оутврьдив ѥи и вьꙁнесь дворь свои вь нѥмь. иже ѥ и до селѣ, проче же граде испроврьже и раꙁроуши.... а люди своє, иже вь них, нєврѣдимо сь храни, слоужити владичьствоу ѥго сь страхомь сѫ оуречєным дѣломь.**“[2]

[1] Сербск. Љет. књ. 88. стр. 85.

[2] Глав- VII. стр. 8.

Ово се десило већ по смрти Дукљанина, али се ратовање отпочело за његова живота, ратовање између синова Урошевих и Градињиних. Урошеви су синови надбили. После Деше Стеван Немања добије очевину, а дједовину је доцније освојио.

С тога једва ли не ће бити најистинскије оно, што сам преписао у Вољавчи: **ѡ нєркоⷨ Стєѳанѹ Нємании и родисѧ ко градѣ Спѹжь ѿ ѡтца Бєла Ѹроша и матєрє Аннїи**... $\tilde{\alpha}\tilde{\rho}\tilde{\varsigma}\tilde{\iota}$ (1117.), **и ѡжєни сє к лєто** $\tilde{\alpha}\tilde{\rho}\ddot{\mu}\tilde{\alpha}$ (1141) **и прєстави сє к лѣто** (погрешно) $\alpha\ \rho o \vartheta$ (ако не буде учињена погрешка и стављено на место и опет ϑ $\tilde{o}$ т. ј. 1119 год.)[1]

Од свега напечатаног о пореклу Стевана Немање најбоље је ствар освијетљена критиком г. Суботића у „Серб. Лѣтоп." за год. 1853. Чест I. књига 87. од стр. 116—205. У тој критици најочигледније доказано је, да Стефан Немања није син Дешин, али из свега овога јасно се види, да није ни син Градињин. Чији је дакле?

Већина (да не рекнем све) владајућих династија у Европи и Азији повторавају имена својих предака на пр. У Француској Шарл или Лује или Филип; у Маџарској више Бела, Гејза и т. д. у Аустрији: Карло, Фридрих, Фердинанд и т. д. У Русији Јован и т. д. Код нас видимо Волканове и Градињине синовце Уроша и Стевана, па су доцније сви имали име Стеван и налазимо чак 5. Уроша. Не може бити да наши љетовничаря, напразно доводе Немању у сродство са Урошем и Дешом.

Извод: Немања је био син Уроша.

П. Срећковић.

---

[1] Гласн. срп. уч. др. свезка XXV стр. 73.

ЦАР СИНИША ПАЛЕОЛОГ НЕМАЊИЋ

и

ДЕСПОТ ЈАНИНСКИ ТОМА.

Одломак

из

„СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ“

П. СРЕЋКОВИЋА.

Синиша.

„**Симеѡн** (брат Душанов по оцу) **царьствова вь грьчьскои ꙁемли вь градѣ трикалѣ; тамо коньць прїеть.**“

Лѣп. госп. срьб.

Душан је дао у „државу“ [1] своме брату Синиши, Акарнанију. По смрти Душана Синиша, као најстарији у породици Немањићској, не освrћући се на „цареву вољу“ крене војску, да се зацари и удари на Скадар; али је завјет покојнога цара више вредио, него ли старински, српски обичај. Осим тога фактички говорећи, власт је већ била у рукама „вјенчаног“ краља Вукашина, као сауправитеља Урошева, па надајући се вациирањем достићи до царства, одбије Синишу од Скадра, те се осрамоћен врати у своју „државу,“ у којој је имао и сувише посла и рада

[1] Ову ријеч употребљавамо у оном смислу, у ком се употребљава у Душанову законику

јер је *сваки сам морао бранити* своју државу. Синишина је држава била у „грьчьскои“ земљи, па на њега навале Грци са свију страна. „Матија Кантакузен и његов зет Нићифор епирски, шурак Синишин, кад чују за смрт Душанову, и *„шта се по Србији ради“* а то је, што су Душанови намјесници заузели сваки своју „државу“ па кад чују да је Синиша већ отпочео грађански рат да би постао царем „договоре се и похитају, да и они што ујагме од Душанове царевине — „да се освете“. — „Матија искупи 50000 најемника, Турака и удари с том војском на државу царице Јелене — Серез.“ [1] Али зло прође јер га Срби надбију и прогнају од Сереза.

Много је био срећнији Нићифор епирски јер је около тога времена умрьо (Прељап, Прељуб) Преалимбије, Душанов намјестник над Тесалијом,[2] и сада Нићифор освоји Тесалију јер га је грчко становништво вољело, а Срби нису могли ништа радити због догодивших се нереда у царевини. Одатлен удари Нићифор на Синишину државу, који да би се допао Грцима писао је повеље на грчком језику и потписивао се: „Симеун Палеолог у **Христа Бога вѣрни самодрьжаць Грка и Срба.**“ Али не гледећи на његово погрчавање, као неспособан човјек, није могао одбранити своју „државу“ т. ј. Епир, Етолију и Акарнанију. Нићифор освоји готово све те земље и протјера самодршца Синишу са женом и дјецом у Костур. Становништво грчко, у бившој Синишиној „државп“, подједнако је мрзило на Србе и Арбанасе. Јуначни Арбанаси, кад увиде да хоће над њима да господаре Грци, постану Ни-

---

1 Глас. XIII. 324.

2 Сан. III. 315. Гласн. XVIII. 204.

ћифорови непријатељи. Нићифор и сам увиди да су Грци у мањини, па смисли план да придобије Србе на своју страну. „Његови домаћи, вели Кантакузен, онда му посаветују, да протјера своју жену, а да узме Теодору, сестру српске царице Јелене, пак ће, таким поступком, најлакше своју владу утврдити над Тесалијом и Акарнанијом, јер због овога брака не ће му бити Срби противни, а противнике Арбанасе лако ће моћи савладати."[1] И доиста Нићифор протјера и уапси своју жену Марију, кћер Кантакузенову, и пошље просиоце царици Јелени, да испросе њену сестру Теодору. Ствар је већ готово била свршена, кад ал' Марија побегне из затвора. Арбанаси дознаду да им се ради о глави, пак се побуне против Нићифора захтевајући да покваре савез са Србима и брак с Теодором, већ нека потврати себи своју прву закониту жену. Неимајући куд ни камо, јер му још српска војска није била приспјела у помоћ опет узме Марију. Теодора врати прстен, пак се послије уда за Угљешу. Нићифор пак немогући трпљети, да му суде Арбанаси и жена, 1358 год. са својом војском и с гомилом Турака удари на Арбанасе, буде надбијен и погине у тој битци код Ахелоуса.[2]

Како Тесалија, Етолија, Акарнанија и Епир остану без владаоца, Синиша опет заузме Тесалију, премјести пријесто у Трикану, па доцније освоји Етолију, Акарнанију и Епир. Етолијци га драговољно приме и предаду му Арту, Јанину и све остале области над којима је он пређе владао, за што он врло много обдари етолске поглаваре. Одма је за тим морао хитати у Тесалију да се брани, од Хлапена, а ово је онај Хлапен који је заједно с Томиславом био из-

[1] III. 117.

[2] Гласн. XIII. 225.

дајник за владе Душана. Ово је било овако: По смрти Преалимбија,[1] деспот Нићифор протјера његову жену с дјецом у Србију, гдје се она нађе с Урошем царем, који је уда за Хлапена. Тада Хлапен завојшти против Синише, водећи са собом Преалимбијева сина, а свога пасторка, Тому. У Тесалији освоји од Синише град Дамам. За тим се помире и Синиша уда своју кћер Анђелику за Тому Преалимбијева сина. Хлапен добије Костур с околином. Тома с Анђеликом добије Верију, а Синиша као цар владао је над свима земљама. Бринући се највише да одржи Тесалију он предостави Етолију Арбанасима, у којој завладају два „деспота“ — Арбанаса: Гиноса Бујас и Петар Леоса. Кад тако Арбанаси заузму готово читаву Етолију, онда Јанинци не желећи потпасти под владу арбанашку замоле цара Синишу да и њима даде деспота. Синиша им почне зборити о своме зету Томи, Јанинци то радо приме, оду Томи у Водену, а отален заједно с њиме у Јанину. То је било 1367 г. Како је Тома тражио потврђења од другога цара 1382 год. морамо мислити да је Синиша те исте године морао отићи на онај свијет. Како се Синиша на повељама потписује „**Симеѡнь Палеологь**“, то показује, да је владао грчки, па чак се и погрчио, само да се допадне Грцима. Није се на њему претргло царство Немањића у овијем крајевима, јер је Синиша имао два сина: Михаила-Дуку и Стевана и кћер Анђелику удату за Тому — деспота јанинског.

[1] Прељуб вид. у Гласн. XIII. стр. 331. и Глас. XIV стр 241. У познатом напису имена намјесника Душанових у Извѣст. Импер. Академ. Наукъ, Том 6. выпус. V. год. 1858 вели се: **Прилѣпоу кнѧзю отдаль цⷭ҇рь Окридь, Прилижбею и Їталїю** (Влашку и Молдавију).

Млађани Дука — Михаило Немањић владао је над Тесалијом заједно са својим братом; и својом радњом обелодани своју узвишену душу као и то да наличи на свога стрица Душана; и врлинама и честитом радњом задобије љубав свога народа. Како је имао јуначну и вјерну војску, за њега су мислили, да ће потражити своју дједовину. Њему је било подчињено неколико деспотовина и неколико деспота, између којих један му је био таст, — Хлапен.

Овај Хлапен, стари лисац и безаконик. „био је издајник за Душана, удворица, утвора „човјек без икакве вјере“ (т. ј. никаква вјера) препреден у цариградским лукавствима (vir graecanicis instructissimus, nuliusque fidei)[1], или се поплаши да зет од њега не потражи своју очевину, или тежећи да постане оно, што је био Вукашин, уради Вукашиновско злочинство. Млађани Михаило позна с ким има посла, па се врло добро чувао; али Хлапен призове у помоћ цркву и Бога и ухвативши га на ту удицу, преко епископа и калуђера заклевши се, да му ништа учинити не ће, — дозове га у Костур. Како дође у Костур Михаило, Хлапен погази задату вјеру и заклетву, ухвати га избоде му очи и вјероватно га закалуђери, па пошље у предјео „Влахије“ између Пелопонеза и Евбеје т. ј. у Метеорске манастире.[2] Калуђерско му је име *Јоасаф*. „У метеорским предјелима нико о манастирима и не говори, а да не спомене име најславнијег становника ових ваздушних обитељи, — краља — пустињака — *Јоасафа*... Из повеље се дознаје, да је Јоасаф син (Симеунов) Синише Немањића.

[1] Гласн. XIII. стр. 344.

[2] Гласн. XVIII. од стр. 291—212.

Он је био ступник на метеорској стијени." Које је године Хлапен учинио то злочинство, не зна се; али у сваком случају, то је било прије 1385 год., јер се те године преудала његова сестра Анђелика и он је био на свадби. У осталом „Јоасаф се није са свијем махнуо државних послова, већ је с висине своје стијене, водио још некакво краљевско надгледање над својим старим областима. У повељама се именује: *„пресветли цар Јоасаф одзећ поштован међ калуђерима,"* а потписује се: *„Јован Урош Палеолог,* прозван по божијем и анђелском чину, Јоасаф монах." [1] Као год, што се Вукашин прогласио за српског владаоца по убиству Уроша: тако је и Хлапен, послије свог злочинства заузео земље Михаилове.

Млађи син Синишин Стеван владао је над јужним делом Тесалије „од све прилике од Саламврије до Термопиле и Зејтунскога залива." [2] С двије стране комшијама били су му сродници: У Јанини је деспотовао његов зет Тома, а у Фокиди му била тазбина, јер се био оженио с кћери Франческа — владаоца Масаре и многих других мјеста између коритскога залива и острва Евбеје.

Наравно, да се царевина слијепога цара Јојасафа распала на многе мање државице, од којих, послије два бајазитова похода 1396. и 1397 год. нестане ни трага ни гласа. Бајазита је у те крајеве српске царевине дозвао дупли издајник т. ј. издајник оташтва и вјере, митрополит салонски. Овај издајник знао је, да Бајазит врло радо иде у лов, па му напише да је Грчка најбољи забран окићен зеленилом и пун ждралова. Бајазит се крене у Теса-

[1] Разумије се, да се потписује грчки. Гласн. XVIIII 206.
[2] Гласн. XIII. 345.

лију и заузме: Ларису, Трикалу, Домакију, Фарсал и т. д. јер су старјешине од страха његовог поостављале градове и умакле. Нико га није смио чекати или му на сусрет изићи осим Труделуде, удовице делфијскога кнеза, која му у сусрет изиђе и подне се: *благо, земљу, испрошену кћер и себе саму.* Бајазит јој поклони слободу, а све остало задржи. Он је хтио и даље ићи, али му дође глас, да је Сигизмунд с војском Дунаво прешао, па му Бајазит као муња полети у сусрет и код Никопоља хаметом надбије непријатеље 28. Сеп. 1396 год. Године 1397 Јакуппаша и Евренос-бег са 60,000 војске покоре сву стару Грчку, освоје Аргос, заробе 30. 000 Хришћана, пошљу их у Азију, а на њихно мјесто населе Туркуше и Татаре. Те се године претргла српска влада у Синишиним земљама, јер су их Турци освојили.

Шта је било са Синишиним синовима?

Они су све изгубили. Јоасаф Ступњик — слијепи цар окончао је свој живот у метеорским брдима, а млађи је тумарнуо у свијет. Од 1391. год. стоји у једном љетопису: „Синиша ја родио два сина: **о них же не оувѣдѣ нзвестно что писанию предати, точию слишахь яко и ти по инихь землахь претикахуся.**" У другоме од исте године пише:[1] **„оурошь третын, роди два сина, Стефана прьваго цара, и прѣподобнаго Сїмеѡна, иже** (који) **вь Грьчьской земли вь градоу Трикалѣ царьствова, и тамо коньць житїю прїемлеть. Роди же и сына два, иже и дьнесь видими соуть, ѡбаче по нашыхь грѣсѣхь кромѣ своего отьчьства оземльствовани быше, вьзирающе сь нами на благооутробїе вь-**

---

[1] Рош. Шаф. 53.

съдрьжителꙗ Бога, могоущаго и ѡт камене Ïсраилю отцоу нашемоу кѵрь Сїмеѡноу чѧда въздвигноути,“ [1]

После смрти Урошеве постало је неколико држава; послије Вукашинове још више. Тако исто послије ослепљења Михаила Синишина сина, постане више деспотовина. Калуђери Комнен и Прокло писали су судбину јанискe деспотовине, под управом деспота Томе Преалимбијевића и Анђелике Синишине. С тога ћемо и да прегледамо историју јанинске деспотовине! [2]

Одмах послије доласка Томина у Јанину, његова историја почиње наопако гласити. То је пак било с тога, што се Тома није хтео ни погрчити као Синиша, нити поарбанасити, да би се допао својим подајницима, а с друге стране, у вријеме пропадања опште непоштење, неваљалство и грабеж окужи и Тому, те постане најцрњи тиранин и најнечовечнији владар. Јер у „зле дане и године“ људи већином губе вјеру немају убеђења, па нити су патриоти нити човекољупци. Да је Тома спадао у ред великаша упропаствиших српску царевину види се из тога што је и вјеру промијенио. Види се, да није узалудно проживљео у кући свога поочима Хлапена. Душанови великаши упропашћавајући царевину мислили су да ће бити „лавовима,“ какви су изгледали под барјацима моћнога цара, али су догађаји показали, да су већина њих били прости „лисци“.

Тома најприје обуче лисичију кожу и лукавим владањем придобије љубав становника своје деспотовине. Не прође много времена, он ти свуче лисичију кожу и обуче

[1] Гласн. XIII. 347. 348. Г. Ник. говори о њиховим потомцима, али они за нас немају даље вредности историјске, разма читуљарске.

[2] Вид. Гласн. XIV. од стр. 233—275.

кожу лавовску." Види се да је он дошао био с отвореним срцем, али кад види стање ствари обуче лавовску кожу да растрже људе. Па и Јанинци нису били много бољи, јер су за кратко вријеме промијенили толико влада, а зна се да честе промјене кваре свијет, јер сваки губи вјеру ма у шта стално. При доласку Томином од њега су претјерано много очекивале различне партаје, као што то обично бива при промјенама. Наравно да их он није могао задовољити и они га готово сви оставе. Цијело је друштво било искварено и сада Тому опколе најпокваренији, јер су они обично највјештији и то: „клеветници, изјелице, пакостници, аброноше, шпијуни и неваљалци." Са подобном четом никако се добро учинити не може. Од оваквих искварених његових приближених људи по најчувенији су били: Куцо — Тодор, Манојло Чипта (Ћивта?) и Михаило Апсара, ког Тома постави хазнадаром. Апсара је заједно с Томом говорио о Јанинцима: „да су они издајници, неваљалци и подлаци," с тога их почне гњавити.

У Јанини се појави страховита куга 1368 год. По Томиној наредби жене су нашљеђавале имања послије смрти мужева, па поудаје мноштво удовица за Србе, а за тим тај закон уништи „и туђу сирочад учини нашљедницима добара других људи. Осим тога одузме добра манастирска и раздјели Србима. Доцније су „*чесни Срби* или тајно или јавно оставили Тому и отишли." Удари на народ: кулучење, казни, годишњи порез и многе друге намете, као данак на постељу младенаца, на старатељство, удари монопол на вино, на жито, каткад на месо, по некад на сир, а вазда на рибу и воће. Ово је радио час у своју, час у својих великаша корист. Морали су кулучити вештаци и подвргне их боју, а слободне људе без занимања натеривао је да га бадава

служе. Свога кума, — Класа, — коме је чедо крстио, и мучио је (јер је био богат) овако: пуштао му водене капље на трбу, пазухе му изгорео упаљеним машама, у уста му нож згурао и сипао воду помешану с пепелом. Тако је умио да гњави људе великаш српски, а грчки васпитаник Тома. У исто доба умио је и да ратује. Много је пута ратовао с Арбанасима, надбијао их и с њима се пријатељио. Тако је удао своју кћер Ирину за Јована сина Леосина. За тим се опколи Арбанасима, јер су „чесни Срби тајно или јавно оставили га готово сви“ због његових злочинстава. Чинио је зла од којих образ црвени само кад се напомијену, заградивши се од свију страна, да га не би ко убио, због чега је један мудрац рекао: „Тома деспот, властољубив је због среброљубија; као среброљубац — чини неправду; као неправедан има више него — ли други; имајући више — граби; као грабљивац опада; као опадач — злослави; ко злослов — клевета; као клеветник боји се; као страшљивица — убија; као убилац заблуђује, као заблуђени зида цркве, светкује и подушја даје“.... „Старинце је мучио, а дошљаке љубио; највољео је Апсару, који, поред осталих зала, дође и на ту мисао, да напуни уши Томине лажним и стидним ријечима, против заиста златне Анђелије његове жене. Тома се одбије од ње, почне је мрзити и гонити и падне у страст“ најгнуснију.

14. Сеп 1378 г. Тома надбије Гиноса и доведе га у варош са великим добошем на леђима. Све заробљене Арбанасе подијели иразда људима, па заповједи, да их распродаду; Бугарима и Власима носове поодсијеца. „Лонац крви била је тада Јанина.“ Једне је вјешао, другима је удове одсијецао, некима очи вадио и слао на дар Спатасу,

који је био на град ударио. Старјешине осуде, неког Бугарина да се с висине низвргне; Теопарха — да се погуби; Гастриоца — да га коњи растргну, а друге — да им очи ископају, премда већина није била ништа скривила. Многи бојећи се Апсара побјегну из оташтва.

Тада Тома запламти гњевом и осветом; повећа порез, утврди монопол, одреди казниге, умножи кулучења, приграби куће и друга добра Јанињаца и насели туђинце: „Странце је вољео, а на своје мрзио“.... „Манојла првог судију држао је у апсу 2 мјесеца; пусти га, опет замилује и отрује!“

Упоредо са овим злочинствима, он је срећно ратовао, 1381 год. почне примати кастеле — Вирсину, Кречуницу, Драгомину, Валичисту, откупи Ораховицу и друга мјеста, па намјести у задобивеним мјестима једне главарима друге жупанима. Пљачкао је гдје је год кога и шта могао, па је чак оглобио некаквог сиромашка Исаију с 200 аспара и ископао му очи. Кад 1382 год. не имајући вјере ни у коме доведе у Јанину Косту с 40 Турака, онај мудрац рекне: „оставио Латине па се држи с Турцима деспот Тома. И кад би нешто Бог преиначио све сатворио и тако удесио да се подудари спољашњост с унутрашњошћу: онда ђаво не би могао наћи друго обиталиште, осим тијела Томиног!“ Ово је с почетка говорио јавно па му најпосле и у очи рекао: „Такав си ти и тако те ми називамо.“ Љетовипчар свршује: „1385 год. Дек. 23, у очи четвртка, у 5 сахати закољу Тому његови сопствени тјелохранитељи: *Никифорак, Ранак, Артавест и Антоније Франк.*“ Све странци с којима је он мучио свој народ, јер су Срби због његовог неваљалства од њега одступили били.

Кад чују на Бадњи-дан Јанинци да више није Томе у животу, искупе се и потраже своју „*природну*“ госпођу. Она *часно* сарани Тому и доведе цара Јоасафа — свога брата — те је потврди у достојанству. За тим позове натраг све бивше у прогонству. Због нападања Спатасова на Јанину буде предложено Анђелији да се уда за Исаила господара Кефалоније, који по што дође и вјенча се с деспотицом извичу га Јанинци за деспота. „Нови деспот са благочастивом царевном Анђелијом и божанственејшим царом Јоасафом“ продужи радњу „царевине“ ослободи трунувше у тамницама, смањи дације, *почаствује* свештенство, за што га оно назове „христољубивим“, а Јанинци: „највиши и најсвјетлији.“ Ово доказује, да је познавао Јанинце, умио им се допасти, па се допао и грчкоме цару Палеологу од кога добије потврђење. Кад се стање ствари измијени, он се умио допасти и *трећем* сизерену *Мурату* I. јер му је отишао 1388. г. и учинио подворење. Од све прилике због његовог одустанка од Палеолога цариградског многи Јанинци пређу Спати и извичу га за господара; али Исаило са Загорцима (Србима) изађе у бој противу Спате: па му још дођу у помоћ Турци и Спата побјегне. Исаило по други пут оде Султану Бајазиту (послије косовске битке) да му благодари и да учини савез заједно с *кесаром* из Тесалије [1] Поврати се натраг послије годину дана у спроводу Евреноса-паше 1390 год.

„1394 год. Дек. 28. добра госпођа, најблагочастивија царица Анђелија, промијени царство земаљско за небеско.“ Цијела је варош жалила „*природну своју госпођу*“ и то тако, да и ње нестане с добром госпођом. „Срце се сва-

---

[1] Тамо је владао Хлапен.

коме од жалости парало. Сузе су текле старјешинама и млађима, старцима и младићима, богатим и сиромасима.“ Тако су је жалили. Тако је умрла потоња јанинска „царица“ од лозе Немањића.[1]

Исапло се удружи с Турцима и почне нападати на Спату и на Ђона Зеневиша, и допадне ропства 1399 год. са свима главарима, па је једва откупи од Ђона за 10,000 дуката. У исто доба ожени се Исапло са Спатином кћери, па му је Спата од тога времена помагао. Године 1400 умре Спата, у Арти почне владати његов брат Згур, ког послије неколико дана прогна некакав *Богојс* — србо-арбанасо-бугаро-влах (*σερ₍βαλ₍βανιγο₍βουλγαρο₍βλαχοσ*) и завлада поступајући с народом онако, као што је поступао Тома у Јанини. Из овога се види, да је престала српска влада у Јанини и околним мјестима. Само се још спомиње неки *δεπα-ν* т. ј *Степа-н* и то мимогредно, јер љетовничар казујући друге ствари вели: овај успјех охрабри Арбанасе да стресу јарам Мурата II. Они позову и изберу за поглавара Депу т. ј. Степу (Степана) *„сина пређашњег владараових области*, ког је као и *Мркшу*, сусједног му кнеза Канинскога и многе друге династе отален *још Бајазит I. био протјерао* (1396 и 1397 год.) а земље њихне био освојио. До овог се времена (т. ј. до избора од 1396 год.) *Депан* (Степан) *потуцао*[2] којекуда по Италији, а највише се бавио на остр. Крфу, припадавшем Млечићима. Он дође (из Крфа) аргиропулским Арбанасима; они га прогласе за цара, искупе војску, над којом је он заповиједао и крену се да освоје град, бивши у власти Султана, а *по праву пређе је истом*

[1] §. 37. и 38. Гласн. XIV. у жит. Комн.

[2] „Потихахуса“

Депану припадао.[1] Али, како су околни насељени Турци помагали онима у граду, војска Степанова растури се да прогна те турске насељенике. У том глас допадне Тура-хан-паши, заповједнику Трикалском и Тесалском, који скупи војску и поткрјепи исту узимајући помјестне Турке, похита по снијегу у побуњени предјео. Другог дана сукоби се с Арбанасима близу Аргиропула и страшно их надбије: више од хиљаду Арбанаса остане мртвих на бојноме пољу; Депана (Степана) зароби и с њиме многе друге, који кад попробају да бјегством избаве своје главе од турске сабље, али им проба буде напразна и Тура-хан-паша изодсијеца им главе. Овај паша био је уобичајио, да послије сваке овакве битке гради *куле* од одсјечених глава. Сигурно је и глава потоњег „Немањића завршила овакву кулу на оваквом споменику у епирској земљи!“

Пропадање Синишине царевине пошло је упоредо са пропадањем особињских „држава“ других српских великаша од источне стране, „једних прије, а других послије пропасти царевине. Тако је:

Мркша изгубио своју државу 1396 године;

Још мало прије налазимо записано у Халкадила да је 1359 год.

„Мурат син Орханов побједивши Србе, освоји град *Серез* и сав предјео около Родопа подчини под своју власт,“ Ово је била царевина Царице Јелене Урошеве мајке, која се покалуђери и добије име Евдокија.

.... „За тим је кренуо војску и покори земље около Вардара, ухватио Драгашу, који је од тога времена мо-

[1] Из свега овог види се, да је ово био млађи син Синишин Степан, брат цара Јоасафа. О свему види Гласн. XIII. 353—256.

рао ш њиме ићи у ратове са својим коњаницима.....“ „За тим је победио Богдана у његовој „држави“.“

„У свима овима победама Мурат је мудро и великодушно поступао са свима овим династама српским, бугарским и грчким, који су били подпали под његову владу.“

То је све бивало од 1359 год. кад су између себе ратовали Вукашин и Лазар, Лазар и Алтомановић; пак кад су турци освојили ове прве српске „државе“ около Архипелага и ријека Вардара и Стримона они надбију и Вукашина 1371. год. код Марице.

НЕЈАКИ УРОШ

ДРУГИ СРПСКИ ЦАР.

Одломак

из

„СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ“

П. СРЕЋКОВИЋА.

„Прѣизѧихъ милостивь и кроткь ıаки се.... ıако же Михаиль царь грьчьскыи ѡть своего раба Василїа пострада, и много ѡѕлоблıенїа и мьсти и томлıенїа прѣтрьпѣ.... ѡть Влькашина и Оуглıеше. Сь же Влькашинь сподоби се ѡть нıего чьсти деспотскаго сана, потомь же и вѣнчаваıеть на се вѣньць кралıевства срьбьскаго... (Ск. о срьб. госп. стр. 54).

Стефан Ѹрошь... царь Срблıемь и Грькѡмь (од 1355—1367 год.)

„Цареви се отимљу о царство.“ н. пјес.

Велика су била дјела Душанова спољна и унутрашња: споља придобио је многе земље; унутра — прекројио склоп друштвени. Но мимо брата остави пријесто сину, — *краљу*, по смрти очиној *цару Урошу*. Скрхавши стару властелу, створи — *нову, чиновничку господу,* давши јој земље

у „државе“ са грађанском и војничком влашћу. Они су били као феудални, самовласни владари у својим државама на пр. Оливер „велики иллчелыникъ“ српски и струмски, ковао је новце од свога имена и т. д. У Кратовском манастиру има намалано 6 намјестништава са именима намјестника и одоздо написано: „одавлен је велика кривица, што је пропало српско царство.“ [1] Осим тога, Душан умијеша у државне послове царицу Јелену; установи српску цркву и т. д. накратко: *потресе и поремети темељ Немањићске српске државне зграде и остави нејаком сину, да влада усколебаном царевином.*

Стара је властела тежила, да постане оно, што је била; *нова* — да одржи оно, што јој се у рукама затекло. *Нови* краљ Вукашин да *краљује; мимоиђени* Синиша — да се зацари; царица Јелена — да она влада, како је онда било и бивало у Цариграду. Народ пак да се курталише свога ропског стања и да има своје зборове; калуђерство — да одржи своје повластице и спахилуке и разне слупане државице и области — да буду за себе. Раскршће је било ту, интереси се сукобили и настане борба: „цареви се отимљу о царство!“

Врло се природно намеће питање: Ко ће побједити?

Побједиће онај, који буде умио сјединити личне користи с користима „државе“, у којој је владао, и с користима већине народа.

То су учинили *нови* Душанови великаши, да би се одржали у „својим државама.“ У исто доба тежили су да са снагом своје државе освоје „државе“ осталих својих супарника. С тога из почетка сви прогнају Синишу, забаце „царицу“ и како им је био на сметњи „*нејаки*“ Немањић

[1] Извѣст. Акад. Наук. VII, 389. 390.

„На коме је царство“ —

они га и смакну са овога свијета.

Нејаки Урош родио се 1337. год. Кад га отац *„закраљио“* 1346 било му девет година. Отац му је умрьо кад му је било 19 година и у 19-ој години он постане српски и грчки цар. Одмах се покаже да је делателан владар. 10 Јануара 1356 год потврђује Дубровничанима слободно трговање по земљи и вели: **Пише и повелѣвава царьство ми... акіє ѹсхокіє цю ѹзєти мати царьства ми госпогꙗ царица цю ѡд нихь трьга а нам царьство ми ницю да нимь се неоузме безь кꙋпа.**[1] Одмах је — морао бранити пријесто и завјет свога оца, по коме царство прелази од оца на сина. Кантакузен наводи тај догађај, као први, због кога се буна дигла у Србији. Јер Синиша, брат Душанов по оцу, а не по матери, онда владар Акарнаније, намисли да целу царевину освоји и да се зацари, па су на његовој страни били и многи српски велможи.[2] Синиша, дакле, крене војску да заузме Зету у којој је живљела *стара* властела и опколи Скадар. „Царица Јелена, — продужава Кантакузен, — мати Урошева, нити је вјеровала сину, нити деверу, па кад многе градове под своју власт узме и добро се оснажи и утврди, сама је царовала, не дирајући сина, нити дјевера, нити је ма коме помагала, живећи у Серезу. Она је хтјела по обичају грчком да влада царством, али Срби нису били Грци. *Нови* Душанови великаши угледају се на њу и најмоћнији великаши царства српског, сваки посебице и и за себе мање градиће освоје. „Па су неки цару Урошу

1 Србск, спомен. П. К. Тврт. Чест I. стр. 56. № 44. у Беогр. 1840.

2 Cant. III 314.

не као своме владаоцу покоравали се, већ су му *као другу и пријатељу*[1] помоћ слали; други су Синиши, Урошеву стрицу помагали; трећи ни овоме ни ономе не помажући, очекивали су, чим ће се ствар свршити, па да пођу за оним, који буде јачи... И тако је Србија била раскомадана... Сад су Грци, вели Кантакузен, добили прилику, да се освете Србима."... За онда се, у осталом сви преваре, јер је против Синише била већина namјесника због тога, што су тек прибирали снагу да ступе у одсудан бој један с другим. Осим овога град Скадар био је врло тврд, ваљани су га војници бранили и већина није хтјела уз Синишу пристати. Ово није све. Завјет и аманет Душанов био је у таком великом поштовању, да Синишу остави његова сопствена војска. У исто доба на његову државу нападне Нићифор, и Синиша, да не би изгубио своју особину, одустане од отимања Скадра и оде у своју област.[2] Овдје побједи нови ред ствари, али је тај нови ред створио више „држава" и господара.

Непрестани ратови за Душана, па и по његовој смрти, смање народ, који ратујући — није имао када радити, да и не говоримо о томе, што се радна снага смањила и настане гладна 1357 година.[3] Урош се старао да одхрани народ и да му олакша страдања, па је куповао храну у Дубровнику, с чега и даје повластице Дубровчанима.[4] Осим овога одметну се предјелни правитељи и на своју руку почну господарити. Тако н. пр. Жарко, син Дејанов, почне против цареве воље глобити Дубровчане и отимати им

---

1 Non ut domino, sed socio et amico.

2 Гласн. XIII. 328, 329.

3 Глас. I. 165.

4 Спом. Срб. Твртк. стр. 55. 56. 58 итд.

ствари; с тога цар и пише Дубровчанима да за то ништа није знао и вели: „пошљите људе добре да позову Жарка пред царство ми[1].... **ви слободно да гредете безь всаке ѕабаве ꙋ ѕемлю царства ми, нитко нищо да ви не ѕабави или ви що ѹѕме ѹ ѕемльи царства ми.**“

Да се Жарко на ово није освртао, види се из даљих царевијех ријечи: „И тамо сам послао властеличића мога царства **Кльюшь**... да стоји и да ве чува од сваке забаве и од Жарка и од свега.“ То је било 1357 год. *Нова* Душанова властела, као голотиња, хтјела се обогатити. Пређашња је властела била на страни овога или онога Немањића, водећи бригу о читавој српској земљи, није никоме себи равноме допуштала сјести на пријесто Немањићски. Жарко и њему подобни већ се на то не осврћу. Како је сада био извор власти у рукама царевим: онда и нова властела почне тежити да задовољи само личне користи или да добије мјесто или да се утврди и оснажи на добивеном мјесту и да ради и поступа самовластно. Сила, снага и лична корист донесу собом мисао, да се — ако се може — добије и врховна власт и да се постане самодршцем. Да постигну такве тежње, најкадрији су били Душанови намјесници. Сви дакле они, на мјесто да теже оппштем стожеру, средишту српства — цару (од Душана), упну се из све снаге да се оцијепе од тога средишта, хватајући колико ко може више у своје руке од царске власти, земаља и доходака. Онај ће — у таквом стању — највише заграбити, који је био највећа утвора, те највише власти добио, а то је био Вукашин.

Вукашин је био сауправитељ царства, и Урош га по-

[1] Да је Жарко син Дејањов види у Мајкова стр. 259, 260 и 261. О Жарку у Твртк. стр. 56.

стави „краљем Србије.“ Он је управо и управљао царством, а у исто доба био је намјесник источне Маћедоније, западне Тракије и краљ Србије. Остали „у својим државама“ били су готово самостални владаоци над осталим комадима царевине. Урош је имао празну титулу „цара“, и у ствари је било онако, како се пјева у народној пјесми,[1] да је Вукашин царовао, а Урошу није ништа остало —

„Дај ми мајко комад хљеба бабов“

на што му она одговара:

„Има хљеба, но је у другога
„Баш у кума Вукашина краља.“

Наш љетовничар вели,[2] да су Турци оне гладне године (1357.) прешли у Европу, да су у друштву с Грцима удрили на српске земље, али их Срби, под предвођењем Вукашина, сусретну код Филипике и тако надбију, да су их (послије) сељани бјегајуће вијали и убијали. Та побједа Вукашина, тако оснажи, да је сада могао радити шта је хтио. Циљ му је била јасна. Да би пак у случају потребе имао на својој страни и околне владаре, он попусти Грцима и Маџарима; да би у царевини задобио надмоћије он почне стварати себи присталице и „почне раздавати најважнија мјеста и званија неваљалим људима, својим једномишљеницима. Тако Николи Алтомановићу, **ѵеловѣкꙋ до ꙁѣла неправедномꙋ** даде Хум, па Рашку отме од кнеза Лазара и преда истоме Николи, — добрих князей низлагаше (збациваше) друге и смерти предаваше.[3] Народна пјесма вели:

---

[1] Срп. Нар. Пјес. Карац. II. 189.

[2] Гласн. I. 165.

[3] Гласн. V. 70 71.

„Он царова шеснајест година
„*Колико је зулум поставио*
„Што ношаше сиротиња раја,
„Што ношаше од свиле хаљине,
„Тад обуче сукнене хаљине...“

Љетописац вели: „Ко је кад увидјеше српски кнежеви скоро од њега сви одусташе: Кнез Лазар Гребљановић, кнез — Југ-Богдан, кнез Балша Зетски, кнез Владимир Албански, Вук Бранковић, Милош Обилић, Стеван Лобоевић и сви остали великаши рашки осим Високоруких дома Алтомана и сваки у својој држави **„повелѣваше.“** Вукашин с браћом у Бугарској и Маћедонији.[1]

Шта је радио *Нејаки* цар Урош, коме је било више од 25. година.

Он је потврђавао пређашње повеље његовог оца, дједа и осталих праотаца, или писао нове повеље **„всегда веселещꙋ ми се... и држещꙋ ми скиптро царствиꙗ по прѣданию же и ꙋставꙋ Господниа и родителѣ царьства ми светаго цара Стефана ꙗкоже ѥсть ꙋстави и ꙋзаконилъ записовати хрисовꙋле словесе царьска**[2] **... веселю се доушею и тѣломь ѡ божествьнѣмь даровании иже ми вѣньць царьствиꙗ диꙗдимою и прьвоѥ знамениѥ царьскаго чрьтога.**[3] Дао је неколико повеља Дубровничанима о трговању у царству и о суђењу.[4] Још 1357. год. 10. Априла договори се са својом мајком — царицом кир Јеленом, са патријаром, са свима митрополитима и игуманима и са свима великашима бившим под његовом руком и са збором српске земље, те

[1] Гласник V. 71,
[2] Тврт. 62.
[3] Онам. 56.
[4] Онам. № 45, 48, 49, 50, 53 и 54.

поклони острво Мљет у баштину двама својим „достокѣрнимъ и ѹгоднимъ и любимимъ" великашима Басати Баринчену Биволићу и Трипети Михову Букићу за њихно прѣковѣрноѥ и срдачноѥ порѣботанниѥ.[1] По именима види се, да су ово били још неки новији новаци, с којима он срдачно живи. 24 Апр. потврди повељу свога оца да Дубровничани о Васкрсу, сваке године, дају цркви синајској 500 стонскога дохотка (бр. 47.) 1358 год. 2. Јун. потврди другу очину повељу, по којој су Дубровничани морали плаћати за Стон годишње 1000 перпера цркви јерусалимској, пола о Васкрсу, пола о Дмитрову-дне. Ако би запустила црква јерусалимска, да дају српским манастирима у Св. Гори. 1361 год. поклања Вилиндару село Струму и село Трстеник. Те исте године, на молбу светогорског старца Романа Бранковића, поклања Вилиндару цркву св. Аранђела са 3 — села, која је он био поклонио севастократору Бранку и која синови Бранкови у слози уступају Вилиндару за спомен своје душе. Из исте повеље дознајемо, да је севастократор Бранко био *„господин града Охрида"*. Та се повеља почиње речма: „По милости божијој и превеликог цара Стефана Уроша, Ђурђе и брат његов Вук."[2] Бранков син Вук, зет кнеза Лазара, био је старјешина, још за владе Душана, над Сремом и Мачвом. Бранко син Плакиде, Душанова намјесника, чијем сину Вуку „цар је Душан био дао: Браничево, Кучево и прочаѧ подоѹнавскаа мѣста." Урош је још писао: „Ксселєщѹ ми се сь вьзлюбленними властели и вла-

[1] Тврт. № 46.

[2] Мајков. Истор. серб. язык. въ связи съ ист. пар. стр. 263.

стеличи царьствами и всегда непрѣстанно учьними дарова дарвю ихь[1], а раздор је у царству бивао већи и већи. Вукашин је гнао праведне, одане и вјерне му људе. Стари бољари с мржњом су гледали како ојачава Вукашин, његова браћа и *нови* великаши, налик на Бивољића и Букића. У исто доба сви су виђели куда се а на што се иде. Чак су то виђели и Византинци. С тога су отачатсвољупци „и најпоштенији бољари свјетовали Урошу да одузме власт од Вукашина и других двусмислених намјесника и да преда сиромашнијим бољарима, који су га љубили — **иже любимь баше**“.[2] „Бог му је због гријеха оца његовога одузео памет, тако, да је остављајући заслужне служитеље и вјерне своје људе, незаслужне и невјере обдарио.[3] Овим се објашњава назив „нејаки Урош“ и ово доказује, да праведно вели љетовничар наш за Уроша: „**Прѣизлиха милостивь и кротькь явы се, старьчьскые сьвѣти ѡтмѣтае. младихь же сьвѣти приемлѥ и любе**“.[4] Такво његово поступање изазове већ и ратове. 1362 год. непитајући цара, Воислав, владалац Котора зарати се с Дубровничанима за одкуп соли. Урош похита, те их помири и изда о томе повељу 22 Августа, у којој вели: „Како се Дубровничани бијаху поплашили од царства ми и свадили с братом царства ми, с кнезом Воиславом, и са градом царским Котором.... помирио сам их.“ Даље вели да се не иде на зло Котору, већ њему на суд, „а што су

---

[1] Аврам. № 13.

[2] Раичь II. 792. Arkiv za pov. III. 54. Извѣст. Акад. V 400.

[3] Гласн. XVIII. стр. 75.

[4] Рат. Шаф. 54.

учињене, у овоме рату, коме какве штете или злобе или **крьки**... то све да је просто и веће за то да се не ипте **докѣкл.**"[1] И Воислав даде повељу од свога имена, да ће живљети у љубави с Дубровничанима и да не ће рушити погодбу за откуп соли.[2] Кад је овако поступао овакав мали кнез, Воислав, шта је радио Вукашин намјесник Маћедоније и земаља од Фереје до Дунава и краљ српски? У његовим је рукама била власт над царством, па како он, тако и његова браћа почну се владати као самодршци и почну носити *црвену обућу*, што су онда носили само владаоци. Готово савременик — списатељ, Михаило из Острвице казује, да их цар Урош опоменуо и позвао себи, али му они одговоре: „Царе! ти си нас обуо у црвену обућу, али нам је не ћеш лако опет изути.[3] Онда се тек цар обрати осталим кнежевима, али су се сви бојали „нападенија Вукашинова"[4] и једва на пошљетку устане кнез Лазар и други против Вукашина:

„Краљеви се отимљу о царство,
„Међу се се хоће да поморе,
„Злаћенима да победу ножи,
„А не знаду, на коме је царство.
„Цар Вукашин вели: на мене је.
— — — — — —
— — — — — —
„Ћути Урош ништа не говори."[5]

Они надбију Вукашина и лише га краљевства т. ј, прогнају из Србије. Кнез Лазар пређе у Крушевац и са-

---

[1] Тврт. стр. 70.
[2] Тврт. стр. 71.
[3] Онамо стр. 75.
[4] Глас. V. 71.
[5] Срп. Нар. Пјес. Кар. II. 189.

да је имао непријатеље, од истока: Вукашина, од југозапада Алтомановиће сајузнике Вукашинове. Ова је побједа ријешила да је *„на Урошу царство.“* Вукашин се удаљи у своје намјесништво и ступи у сајуз с Матијом Кантакузеном против слабомоћног цара грчког Јована Палеолога. Кад му овај обећа уступити земље, он изда Матију и још је толико био усрдан да му је хтио очи ископати.

Одржавши побједу над царем грчким и курталисавши сајузника сина Кантакузенова, он намисли да се опрости и Уроша на коме је царство. Пусти у ток интриге и дипломатисање, изради те оде у Призрен царици Урошевој матери и заједно с њоме, дозове у престолницу српске царевине нејаког Уроша. Ту се он опет подвуче Урошу и омили му се, и живећи у двору цареву „све Урошеве слуге подмити — вели љетописац: једне — званијама, друге — даровима, и тако их све придобије на своју страну.“ При доласку Урошеву Вукашин му са свима својима изађе у сусрет и поклони му се, као своме цару, а тиме све оне, који су сумњали, превари. **И бистъ радость велїа во дворѣхь Урошы, бѣ же слово о возвращенїи царьства....** док није опширно дознао од Уроша, шта већају кнежеви“.... Наравно, да су чињене гозбе и да би те свечаности биле још сајније, што се „повратило царство,“ Вукашин позове Уроша у лов у поље Косово. Уморен ловљењем и жедан цар сјаше с коња да се напије воде, па га Вукашин у ту минуту удари топузом и цар падне мртав 2 Декембра 1367 године, имајући од рођења 31 годину. У вече, по помрчини, Вукашин са својим слугама пренесе мртво царево тијело у цркву Успенија близу града Петрича. Каруђерима је речено, да је то тијело једног

умрлог ловца. Та је црква и до сада здрава и читава, само што не поје.[1]

„Убио је божијег анђела“ вели се у народној пјесми.

Злочинство Вукашиново ишло је на то, да смакне са овога свијета потоњу грану Немањићску, која му је сметала да се не зацари, не гледећи на то, што је управо владао царством. У томе је управо и најцрње Вукашиново злочинство. Како нестане цара, отвори се грађански рат. Злочинац није имао толико снаге да јавно уради злочинство и да ступи на пријесто, јер како је каишарски добио званије прво после цара, онако је каишарски хтио да баци биједу на друге и да завлада. Он хоће на друге да пребаци то паклено дјело, па „сам одма почне тражити цара, и као да не зна куд се дио, пише у Призрен царици: „Цар Урош сакри се од нас, некуда отиде; ако је тамо, јавите ми да знам; ако ли је Лазару отишао, *он ће на нас неко неверство донети*, с тога одлазим у моје земље, док не дознам, гдје је Урош.“ Овдје треба тражити извор гласу, да је Урош побјегао у Дубровник. И царица Јелена поступа двосмислено: она је питала све кнежеве за сина и негледећи на то, што су јој многи долазили и казивали: „Твог је сина Вукашин убио“, она не само да није хтјела вјеровати, већ „неке у тамницу затвораше“. То нас наводи на црне мисли и изјашњава ријечи Кантакузенове, да је царица била хладнокрвна према сину своме.[2] У исто доба злочинцу Вукашину савјест није давала мира, а подлост забашуривала трагове убиства: „Ево сам разумио да је Урош овдје или ондје“, а у исто доба „препојасујетсе на царство Немањића“, али су кнежеви

[1] Свят. књ. слав. II. стр. 230.

[2] Cont. III. 314. cap. 43.

„извјестно знали, **ꙗко онъ звиіда бысть Урошоу.**“ „И Бог не остави Мрњавчевиће да живе, већ чашу којом свога цара напоише, ту саму испише, **од Тврдка гориѣ напоени бьіше.**[1]

III.

Грађански ратови или борбе о царству и пропаст српске државе.

Убиством „нејаког“ Немањића, сјенке и стожера српске државе отворају се врата унутрашњем ратовању предјела с предјелима, великаша с великашима и сталежа с сталежима. Сви намјесници отпочну радити, да се утврде у својим „државама“, па преко њих да се докопају врховне власти над свима земљама. Послије *цара*, ишао је *краљ*, с тога сада почну да важе више титуле, него ли *крв*, династија. Већ је Вукашин с браћом био обуо црвене чизме, па то исто сада учине и сви остали, који су имали „државе.“ У продужењу борбе четворица надјачају остале и склопе се, од Душанове царевине, *три краљевине*, двије царевине и многа војводства и кнежине. Тако се раскомада Немањићска држава у политичком склопу, али остане јединство у црквеном обзиру, изузимајући деспотовине Угљешине, који одма по смрти Уроша, подчини своју деспотовину грчком патријарху 1368 год.[2]

---

[1] Рат. Шаф. стр. 61. Урош је начинио цркву Рождество Богородице у Скопљу, а мати његова опет цркву **оу Урьмные горы**, више Жеглинова. Онамо стр. 61.

[2] Inter acta patriar. Constant. 1. 556—558. Vind. 1860. Овај Угљеша сазидао је цркву Симопетрску, како се види из његове повеље у Порфирија (стр. 54) с тога, што му је кћер оздравила. Он се потписивао: „Кесар Угљеш **господинь** Србаља и Подунавља.“

Због унутрашњих ратова малакше српска снага, и посије се сјеме узајамничке мржње, злобе и освете. С тога, нити су хтјели, нити су могли сви скупа ратовати противу спољних непријатеља, већ су се борили између себе, и појединице са спољњим непријатељима, и појединице пропадали, и сваки се уздао да ће *он*, пошто нестане његових супарника, освојити Немањићску државу, па с тога сви производе своје порекло од Немањића. Да није било регулисане војске код спољних непријатеља: онда би један од њих надвладао остале и основао царевину, а овако сви су морали пропасти, јер су непријатељи спољни ударали огромним склопљеним и уједињеним масама, са којима се — поред овог — још удружавали супарници један против другог.

Кроз ово вријеме од свију Душанових великаша, највише је стекао љубави и поверења „кнез Лазар“ — рођак куће Немањићске, а највише мржње Вукашин и Вук. Први за то, што је убио цара, „убио“ српскога „анђела“ хранитеља и упропастио царевину, а други за то, што је издао земљу и таста на Косову и није допустио, да се опет створи царевина.

Та борба *појединце* са спољњим непријатељима, као главни узрок српске пропасти, најбоље схваћена и описана у народној пјесми, која се почиње тиме, да је судбином већ рјешено да пропадне српска држава, што и јесте било истина, кад су се великаши хтјели попети на пријесто Немањићски и сваки је мислио (па тако је и било) да ће му бити сигуран пријесто, кад његов супарник погине. Сваки је посебице био патриот, из личне користи и у толико, колико је видјео могућности да загосподари земљом, пак се доиста јуначки борио са спољним непријате-

љима, али сви скупа нити су били свјестни чланови државе, нити патриоти, већ саможивци. То се саможивство почиње Вукашином и свршује одлазком из земље потоњег зетског господара.

У споменутој народној пјесми најприје се вели: ако хоћете да одржите царство земаљско, а ви *сви* седлајте коње, притегните им колане, припашите сабље, па *сви* скупа удрите на Турке, ако ли не ћете, а ви се бар унапред причестите, јер ће те изгинути. Од свију претензијата највише је имао снаге рођак куће Немањићске, кнез Лазар, да савлада спољне непријатеље, али му стане на пут Вук Бранковић. Пошто се у пјесми све то напоменуло, што се подудара с историјом, онда се отпочиње казивање. Прије него ли што ћемо навести мјеста из пјесме и казивања љетописаца, да би окарактерисали *ово треће вријеме* наше историје морамо још ово рећи:

Код нас се толико викало и писало о неслоги, толико се она проклињала и већ се тако раструбило као да су неслога и Србин синоними. У исто доба вјечно се предикује слога и љубав, а ништа се не говори о извору, из кога извире неслога и мрзост или слога и љубав. У другој пјесми народној говори се о отимању о царство. У овој пак пјесми говори се о српској земљи и пјевач — народ — зна, да треба љубити своју отаџбину, јер је то општи наш интерес и потреба да не би постали туђи робови. Појединце ми нисмо кадри ништа учинити, с тога и морамо по народној свијести, сви бранити свету нашу домовину. Народ тако пјева с тога што га не гризе змија властољубља. И он је прав. Али у ствари, кад ми појединце нијесмо кадри ништа учинити, онда дакле свјесно заступање и одбрана интереса свију чланова у друштву про-

узрокује вољу, да сви раде за друштво. „Борци о царств“ нису на то гледали, већ своје личне користи, угушујући права и користи других. Како се до тога није могло доћи друкчије, већ да изгину сви њихни супарници, онда је природно, да им је већ судбином била намијењена пропаст, па се још веселили кад су им супарници гинули. С тога их народна пјесма хвали за јунаштво, али је у исто доба увјерена, да ће сви пропасти, јер нису имали у срцима чисте љубави спрам отаџбине и народа, него своју саможиву корист. Не ће се дакле стање ствари поправити ако будемо викали: „будимо сложни“, а поступцима и личним саможивством будемо уносили у друштво неправду, већ ћемо слогу створити, ако љубимо своју отаџбину и ако удесимо и стање ствари тако, да су наше користи у томе, да имамо за што бранити отаџбину. Код Душанових великаша није било свести о природном државном друштву, нити правог патриотства према земљи и народу, а личног јунаштва за личну корист — било је доста. Сада да наведемо ту значајну пјесму и љетописне свједоџбе. Ево те пјесме:

„На Косово ударише Турци,
„Мače војску Богдан — Јуже — стари
„С девет сина, девет Југовића.
„У сваког је девет хиљад' војске,
„А у Југа дванаест хиљада
„Па се бише и сјекоше с Турци:
„Седам паша бише и убише,
„Кад осмога бити започеше
„Ал' погибе Богдан Јуже стари
„И изгибе девет Југовића
„И њихова сва изгибе војска“...

„Год. 1359 Амурије удружи се с царем грчким Јованом, подчини себи Драгашу и примора га да му свугдје помаже са коњаницима ... За тим *побједи Богдана* и његове земље заузе.“ Chalcod 19—25.

„Макош' војску три Мрњавчевића,
„Бан Угљеша и војвода Гојко,
„И са њима Вукашине краљу;
„У свакога тријест хиљад' војске.
„Па се бише и сјекоше с Турци:
„Осам паша бише и убише,
„Деветога бити започеше,
„Погибоше два Мрњавчевића,
„Бан Угљеша и војвода Гојко.
„Вукашин је грдних рана доп'о,
„Њега Турци с коњ'ма прегазише —
„И њихова сва изгибе војска...

Вь лѣто 1372 оуби Османь крала Вукашина и деспота Оуглѣшу вь Македонїи на Марицѣ 26 септ. и прими Дренополѣ“ (Гласн. I. 166.) **Вльвашин Оуглеша и Гоико... на Марицѣ близь Чрьномена все воинство ихь потоплѣно бысть ѡть .о. тисоущь, малы нѣцїи осташе. идѣже и сами падоше, праведьнь соудь божїи прїемше. Аще не быбожїи соудь како могли бише .д. тисоущь .о. одолѣти?**“ **(о срьбьск. господ. у** Рат. Шаф. 61.

„Мађе војску ерцеже Степане,
„У ерцега многа, силна војска,
„Многа војска шездесет хиљада
„Па се бише и сјекоше с Турци,
„Девет паша бише и убише,
„Десетога бити започеше,
„Ал' погибе ерцеже Степане
„И његова сва изгибе војска.

„Године 1385 код ријеке Вољуше погибе Дука — херцег — Балша и његова војска....“ (Милак. Ист. Црн. Гор. 35 и 36).

„Маче војску српски кнез Лазаре,
„У Лазе је силан Србаљ био —
„Седамдесет и седам хиљада —
„Па разгоне на Косову Турке.
„Тад би Лазо надвладао Турке.
„Бог убио Вука Бранковића
„Он издаде таста на Косову;
„Тада Лазу надвладаше Турци,
„И погибе српски кнез Лазаре
„И његова сва изгибе војска.

Вь лѣто 1389. погибѣ кнѣзь Лазарь на Косову 15. јун. на Видовь дьнь... Вꙋкь Бранковикь ѿстꙋпикь ѿ воинства Лазарева... єго же видѣвь Лазар, рече: проклеть Вꙋкь вь дѣлѣхь своихь вь животѣ и по смрьти да бꙋдетъ.“ —

У пјесми не достаје само још ово: „**Вь лѣто** 1464. **царь ѹхвати крала** (босанскога) **Стефана и главоу емоу ѿсече, а брата и сестроу моу пороби... Прими ваніє и вие градовѣ босаньске.**“ (Пам. Шаф. стр. 80).

У исто су доба и они који су се хтјели борити, неуредно долазили, као што и пјесма бр. 47 стр. 298 свједочи.

„Како дође Мусићу Стеване,
„Три је паше био и убио,
„Кад започе бити четвртога,
„Ту погибе Мусићу Стеване....

И тако Вукашин убивши потоњег цара — Немањића, раскомада царевину и запали грађански рат. Борили су се около питања: „На коме је царство?“ Вук издајством

на Косову издаде „српско царство“ и више није могло бити питања на коме је царство, већ: „ко ће се боље удворити и допасти Турцима“? Све скупа узето најбоље карактерише њихов цјелокупни рад народња пјесма свршетком:

„Ту су Срби изгубили царство
„Честитога цара земаљскога.

(Срп. Нар. Пјес. Кар. II. стр, 297 и 298.)

Таквим начином пропала је земаљска српска држава, али се још одржао народ у јединству и цјелости с мноштвом мањих кнежева (Рашковићи и Карапанџићи и. т. д.) у вјери и у лицу патријаршије Пећске јер су пећски патријарси били духовни поглавари цијелог српског народа са великом духовном влашћу и јурисдикцијом. С одлазком патријара Арсенија Чарнојевића, пропада јединство српског народа, који потпада под владу фанариотских патријара у црквеним пословима, као што је био под владом свјетовном турском.

У исто доба, од косовске битке народна је свијест за то, да се покоравамо Турцима до згодне прилике, те да се у лудо крв не прољева. Па је и опет у свакој прилици убијао Турке и чамао у турскоме ропству; и то своје стање народ је оличио у „краљевићу“, коме нијесу дали *„краљевати“*, т. ј. у Краљевићу Марку, који је хтио ићи на Косово али се земља под њим ронила, па није могао.

Из ове опште карактеристике јасно излази, да се треће вријеме српске историје дијели на двоје:

1. Од смрти Нејаког Уроша, до одласка Црнојевића из Зете т. ј. од 1367 до 1505 год.

2. Од одласка Црнојевића до одласка патријара Арсенија т. ј. од 1505 до 1690.

Како у овоме времену нијесу никада бивале искупљене уједно све српске земље, тако није могуће ни излагати српску историју друкчије, него по предјелима, по државицама и кућама владавшим у истим државицама.

У овоме првоме времену има двојаких појава у српскоме животу. Или појединн склапају засебне државе отпадајући од опште задруге на пр. бан босански, или теже да сједну и на пријесто Немањићски и да владају као Немањићи, што је радно брат Душанов Синиша, Вукашин. Од Косова више није било борбе за царевину, већ за деспотовину — у Србији; за краљевину — у Босни; за господштину у — Зети: за војводовину — у Херцеговини, или за избављење посредством туђе помоћи — у Мацарској. Како су се измијениле прилике, тако у овоме трећему времену налазимо непозната пређе неваљалства, гдје се неки на пр. овако потписују: „по милости божијој и вољи краљева босанских, мацарских и турских!“ Ово је вријеме златно доба за људе, који сједе по на неколико столица.

Немањићски пријесто почели су да отимају или они, који су били рођаци нејаког Уроша, или они, које су Немањићи учинили „краљевима.“ У осталом, великаши Душанови још су за живота Урошева били разјагмили Душанову царевину и називали се или цареви или краљеви, или деспоти, или кесари, или кнежеви или војводе. Ми ћемо почети од царства Синишиног.

ВУКАШИН.

„Ѿдавна бѣ крїй в'нꙋтрь сердца ѕмїя властолюбїя.“

Одломак

из

„СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ“

П. СРЕЋКОВИЋА.

Дечанскоме *краљу* преотео је власт и пријесто „*млади краљ*“ — Душан, који зацаривши се у исто доба „*закраљи*“ свога сина „нејаког“ Уроша. По смрти очиној „*зацари се*“ „*краљ*“ Урош, па „*закраљи*“ свога тутора и сауправитеља Вукашина. Више прилика видимо у ондашњој историји грчкој, како су се сауправитељи зацаривали и упоредо с *правим* царевима царевали на пр. Кантакузен савременик Вукашинов; или су убијали праве цареве и сами се зацаривали на пр. Андроник[1] је убио Алексија II. и т. д. Ови отимачи пријестола обично су интригама или бунама до својих намјера долазили. Андроник је био најгори човјек на свијету и убијством законитог цара — зацарио се. То исто видимо и у нашој историји

[1] Андроник тутор Алексија II. убивши тог невиног дечка грубо га удари ногом и рекне: „Твој је отац био неваљалац, твоја мати дроља, а ти будала.“ Алексије је владао од 1180—1183; Андроник од 1183—1185.

ондашњој. Кад је Урош царевао, Вукашин је краљевао. Урош не остави порода, а ко је био први у царству послије цара: *„Краљ Вукашин“* или тко је био најпрече да наслиједи цара? По мислима *„краљ“* Синиша је био намјесник и њега одбију остали намјестници од Скадра. И по смрти Уроша *„краљ“* је хтио да је цар и доиста видимо, он одма предузме да краљује пишући: „По неисказаном милосрђу и човјекољубљу владике мога слаткога ми Христа, **по изволению и милости всемилостивомꙋ его призрѣнию ꙗже на кралѥвство ми ꙗкоже изли благодѣть свет. дꙋха своѥго на светиѥ своѥ ꙋченики и апостоли, рекь имь: идете вь всꙋ вьселѥнꙋю, и проповѣдаите славꙋ моѥго божьства, таковиѥ дари и кралѥвствꙋ ми дарова, и постави ме господина земли срьбьскои и грькомь и западнимь странамь и по всехвално имен же егѡ милости ѥже на кралѥвствꙋ ми кралѥвьствꙋющꙋ ми козѣ и по все дни веселещꙋ ми се вь земли кралѥвства ми сь прѣвьзлюблѥнномь кралѥвства ми кралицомь кирь Ѥленомь и сь прѣвьзлюблѥнни ми синови кралѥвства ми Маркомь и Андрѣгашемь** и т. д. **писано оу Порѣчи на Бродꙋ**“[1]

Из овог се јасно види, да он поступа као „краљ“ српских земаља, ког је закраљио „Цар Урош Немањић.“ Воља „царева“ при предавању пријестола *краљу* — била је „закон.“ Стеван је Дечански *први* закраљио сина за живота „младог краља“ Душана, потпуно по ондашњем обичају грчком; Душан је „закраљио“ Уроша, Урош — Вукашина. Из читаве породице Немањићске не налазимо ниједног члана те куће који не би краљевао један послије другог осим два архијепископа и Владислава Драгутиновића.

[2] Mon. Ser. Mikl. 179. 180.

Они су краљевали по праву, али властела кад је бивала незадовољна краљем она је устајала и прогнавши владајућег, одма је признавала за краља онога Немањића, који је по праву био најпречи после краља. Дечански први вјенча се на краљевство заједно са сином; млади краљ збаци ратом старог краља, као што је млади Андроник збацио старог Андроника. Ка овоме новом начину нашљеђивања с титулама и звањима, Душан је вјенчао сина на „краљевство“ и раздао новим људма *„државе“* одредивши да му нашљеди *краљ* Урош, коме је тек девет година било. Добије значење владаочево наређење, а властела изгуби свој глас и своју важност. Из прошле историје види се да је властела овога или онога Немањића збацивала или закраљивала али нењати кога између себе на Немањићски пријесто нити је коме падало на ум, нити му је ко хтио помагати. Кад на мјесто те властеле почне важити царска воља, властела пропада и почне гледати, како да се удвори тој царској вољи, те да добије оно владаочевом вољом, што се друкчије није могло постићи. При сваком новом ступању на пријесто краља Немањића сазиван је бивао државни „зьборь“ Воља царева замијени сада и вољу државнога „зьборл.“ Народ је извршивао законе „краљева“ и „царева.“ Цар је *закраљио* Вукашина, а кнез је био обична титула народња. И тако је царева воља била стављена на мјесто пређашњега зьборл“ и нашљедства у кући Немањића. Народ и пјева *„Краљевића.“* С тога је и било *у реду* да по смрти *„цара“* без потомства предузме и да *краљује* царем постављени *„краљ“* Вукашин.

И доиста то тако излази по ондашњем уобичајеном новом установљеном реду Душаном, негледећи на то, што он

није дао титулу „краља“ подајнику већ сину, и не надајући се, да ће син тај титул дати и подајнику. Као што је Кантакузен приморао царицу Ану и Јована цара те се и он зацарио, тако је и Вукашин, бивши сауправитељ, постао краљ. Цјел им је била једна и иста. Њега цар закраљи. И док је био цар у животу, Вукашин је краљевао, али када он смакне цара: онда ниједан властелин или великаш није хтио признати царевога краља, за свога владара т. ј. само је једно лице било веће од краља — смаћи цара значило је завладати. Требало је дакле уклонити владајућег цара, као што је уклонио млади краљ старога краља, па отпочети своју владу. Тешко је било постати „краљем“, али по смрти *цара краљ* ће морати постати *цар*: „**вьсѧ кнѧѕи и воинствѡ присѧгѹ** (заклетву) **дашѧ Вѹкашинѹ**“ — краљу — који „**и ѿдавна бѣ крїй к'нѹтрь срьдца ѕмїа властолюбїа.**“ [1] И доиста је он све употребио тако да га по смрти Уроша не мимоиђе вијенац царства, јер као краљ испоставља за главне и највеће старјешине своје присталице — Вукашиновце као у најновије вријеме што су постављани људи не они, који су вјерни *закону* и *династији*, већ они, који су били присталице овога или онога. С тога су и савјетовали Урошу, да отпусти Мрњавчевиће али је он њих „**прѣнѕѣлнѡ**“ љубио и није хтио. По што је све било спремљено, т. ј. по што је Вукашин „обукао црвене чизме“ — закраљио се, њему се клели, он је намјестио на главна и највећа мјеста Вукашиновце и ствар тако угоди, да му је само сметао Урош. Још само ударац топузом и пријесто је готов. Он и то изврши, па још се и не зна гдје је Урош, као што он пише царици, и већ „**Вѹкашинь**

[1] Гл. V. 70.

ѩко препоѧсуетсѧ на царство Немањића“, али он тек сада увиди да се преварио.

Лако је било „младоме краљу“ Немањићу сметнути са војском и властелом старога краља; лако је било цару Душану са оноликом војском пореметити ред државни и закраљити сина по мимо брата, са онаквим војводама, које је он из блата извукао и државе им подавао. Лако је било тутору и сауправитељу интриганту добити титулу краља и званичним путем испонамештати своје присталице, лако је било замахом топуза цара на онај свијет послати и себи мјесто прокрчити... велимо лако је било, јер је власт имао у рукама, а био интриганат и лукав човјек, па се све радило *„званичним“* начином и кашарски се и Грчка добила: то је све било лако онакој утвори, али ко је кадар дати Вукашину старину и светињу куће Немањића? Ко ће дати Вукашину ону славу, глас, срећу, коју је у народњим очима имала династија Немањићска? Тко ће дакле, увјерити и убједити моћи народ, да су Мрњавчевићи оно, што и Немањићи? Тко ће пристати, да јучерашњи незнатан „слуга“ данас буде царем и да заповједа оној властели и народу, који су вјековима навикли били да им заповиједају Немањићи, с којима су створили српску царевину? После, тко ће опростити невино-проливену крв „нејаког“ јединчета, цара Уроша? Тко ли ће се моћи преклонити пред убицом? Тко ли ће моћи признавати за владаоца највећег утвору, најнеблагодарнијег човјека, највећег грјешника? Тко ли ће моћи признати за владаоца човјека, који је погазио завјет и аманет силног цар-Стјепана?

Допста нико, осим неколико присталица, али и њихно признање нема оне светиње, с којом је народ гледао на

династију светих Немањића. С тога је потребно било много времена, много трудбе, знојења, напрезања, много вјештине, мајсторије, утворства, довијања и интригирања; потребно је било упропастити много невиних жртава, починити много убистава и силеџилука, док се закраљио; потребно му је било упропастити многе невине људе док је своје понамјештао, па и опет га нико није признавао и он није могао царевати, јер му је стајала на путу сјенка Немањићска, Урош:

„Не мучи се, Вукашине краљу,
„Не мучи се и не харчи блага,
„Не мо'ш, краљу, темељ подигнути,
„А камо ли саградити града."

док не принесеш на жртву невино лице и не зазидаш га у темељ твоје грађе, — вели вила Вукашину краљу. Као год што — у пјесми — невина Гојковица не вјерује у злочинство и смије се, онако ни Урош није вјеровао људима, који су му говорили против Вукашина. И Мрњавчевићи узидаше у темељ невину женскињу, па како је материно млијеко напајало и гајило маленог Јована: онако се наш народ крijепио и гајио духом Немањића. Вукашин је јурио да убије и сина свога, који му говори да на њему није царство, него је посјекао анђела божија на вратима Грачанице цркве и он постаје узрок судбине српскога народа да не може пројевати док не двори Турке.

Тко су Мрњавчевићи и одаклен су?

О Мрњавчевићима, вели нам Троношац,[1] да су родом из горње Зете из села Мрњака. Наш пак народ и дан дањи показује Мрњине винограде иза крша борачког,

[1] Гл. V. 69.

изнад бившег села Оточана и за цркву Јешевац вели, да је задужбина Краљевића Марка. Оно прво казивање доводи Вукашиново презиме од села, а ово друго народње причање вели, да је Вукашинову оцу било име Мрња и да је за њега била удата некаква суродица цара Степана. У ствари још се не зна отклен су били родом. Около Прилипа има највише споменика и прича о *Краљевићу Марку*, а у цркви св. Аранђела налази се намалан Вукашин, висок, сухоњав, оворео човјек, са дугом седом косом и брадом, а до њега у цватећој младости његов син Марко са црном лијепом брадом. Прилипска и Маћедонија била је главно мјесто њихне политичке и државне радње.

У нашим староставним књигама налазимо да се први пут спомиње име Вукашиново год. 1351: „ову повељу писах ја Вукашин и дадох вишеспоменутим властелама рѷсѹїю и ꙁаповѣдїю цара Душана и рєсѹїю и потверждєнїємь патрјара кир Данила и всєго собора єгѡ и властєла и *сабора царскога:* Гргꙋра Кєсара Бранка и Радована Раснєаловића и Алтоиа и брата мꙋ Конєалкава и кнєꙁ Братко Ѡбрадь ѹсоникь и воєвода Марко.[1] Из овога излази, да се лично додворио и био писар *„царског сабора.“* Како Троношац тако и народно причање показују, да је он био некава суродица Душану. „Тај дошљак, код српскога двора, вели Мајков: био је највећи израз шкодљиве стране новога реда ствари. Његова радња састављa појав нечувен у пређашње доба. Као дошљак код српскога двора он нити је био искрен нити одан двору; није познавао користи земаљске, нити користи сталешке, нити користи стањености, како су поступали на пр. зетски бољари, попињући на пријесто краљевиће,

[1] Mon. Ser. Mikl. 152.

који су живљели у Зети, или на пр. као српски бољари, који су предупређивали грчки утицај у својој отаџбини; он није био благодаран онима, који су га вољели и узвисили. Вукашин је једините радио онако, како су му доносиле личне користи на штету отаџбине, која га је примила. Утворство, лукавство и жестокост била су му средства при остварању саможивих намјера. Вукашин је сву власт приграбио у своје руке.[1] У вријеме смрти Душанове он је већ био стар, јер му је син Марко био војвода још 1351 г. Такав је и намалан у споменутој цркви. Један његов спољни облик показује, да је имао сва рђава својства подмуклог човека и интриганта. Кад прегледамо његову радњу, не налазимо ни једног дјела, које би га карактерисало као или мудрог државника, или поштеног познаника и друга или доброг оца, или љубазног мужа, или човјека доброг срца, већ свуда видимо подмукло коварство, пријевару, нечовјечно тиранство и жестокост. С тога, кад је почео да краљује, нико му се од силнијих бољара не хтједне да покорава, па како се он прогласио краљем — владаоцем, онако исто и сви остали као владари задрже земље, које им је „*цар*“ дао у „државу“, јер кад се царска не пориче према Вукашину: онда се она није могла порећи ни за остале: кесара, деспота и. т. д. Он је први отпочео да граби власт, па убивши цара, даде прилику и другима, да то исто ураде. Тада се оспе, и ко ти није пробао да се вјенча царским вијенцем на основу сродства с Немањићима?

Вукашин је најприје био старјешина Дакије и Маћедоније; његов брат Гојко — Бугарске, а Угљеша Јанинске и земаља освојених од Грка. За Уроша управљао је

[1] Майковъ Ист. Сер. яз. стр. 264.

свима пословима царства као „краљ“ и сауправитељ и ми не видимо, да су ствари текле добро. Ступивши на пријесто Немањићски, он преда своје земље под управу браће и одма постави Угљешу за „*десиота*“ свију српских земаља. У повељи о његовом поклону цркви Вилиндарској потписује се: „**оу Христа Бога благовѣрни кесарь Оуглѣша, Господарь Срблемь и Подунавию и свию западнихь страна**, а љетописац вели: „**И въздагаеть Влькашинь на се вѣньць кралевства срьбскаго, братоу же своемоу Оуглѣши вроучаеть врьхы земле грьчьскые сь саномь деспотскые чьсти.**“ [1] Како су земље Мрњавчевића изложене биле нападању турском, јер се остали намјесници држали у својим „државама,“ он је морао ратовати с Турцима, па и с намјесницима, да га признаду за владаоца. И ту се довије да неке придобије на своју страну: уда кћер за кнеза Зетског, Алтоману Николи преда Хумску и Рашку. Кнеза Лазара није могао никако „уловити“, с чега се од њега највише и бојао, јер је Лазар био „праведан и истинит, и силан мишицом и разумом, и слаткоглаголив као највјештији бесједник, ловећи језиком свакога човјека, а највише истином.“ И Лазар је био силан због сајуза са Богданом владаоцем Мизије, Вуком Бранковићем владаоцем Раме и доње Босне, са Милошем Обилићем, Страхињом и Љубојевићем. И Вукашин крене војску на Лазара, те му отме све његове земље и Милошеве, осим материнства Лазарева — кнежевине крушевачке. У исто је доба уговорио с Маџарима, да и они са западне стране ударе на Лазара, те му отму Београд,. Зворник и Мачву.“ [1] У исто доба „краљ српски и Угљеша,

[1] Рат Шаф.

[2] Гл. V. 74 и 76.

који су били досадили највише Грцима“ — 1368 год. ступе с њима у савез, па кад се појаве Турци и ударе на краљеве земље у Маћедонији, Вукашин их предусретне и са свијем надбије. После ове побједе он је војштио на Лазара, јер љетописац вели, да се није могао дуго бавити на западу због тога што су Турци опет били нагрнули на његову државу. Да и Дубровчани нису признавали Вукашина за правог нашљедника Немањића види се из тога, што нијесу хитали, да им он потврди царске повеље и уговоре, као што су вазда прије чинили, и тек су му дошли послије, пошто је био заузео готово све Лазареве земље 1370 год. Он се потписује: „**вь Христа Бога благовѣрни и христолюбиви Вльканинь краль.**“ Идуће 1371 год. тај христољубиви краљ морао изићи опет у бој противу Турака, јер су они од дана на дан све више напредовали. Вукашин с браћом искупи до 60.000 војске, пође им на сусрет и улогори се код реке Марице. „Намјеравао је да истјера Турке из Румелије. То је далеко од Једрена на двије вазданице.“ Да су се Турци били поплашили свједоче њихни историјописци. „Срби су били разапели своје шаторе на обалама р. Марице .... и да ће доћи за два три дана као небеске кобн и времените патње, да сравне са земље и град и варош, те кад би турска војска у граду била затворена и окружена крвожедним невјерницима, онда не би могуће било од њихове превелике моћи и јакости никако се спасти ... о потпори и помоћи турској војсци код Једрена није могуће ни мислити било. Начин да се спомогнемо био је тај, што смо били сложни, да с оном војском, која при руци бијаше — до 10.000 људи пробитачним начином ударимо на Србе.“ [1] Емир Хаџи-Илбеки буде одређен да уходи срп-

[1] Извор. срис. повјест. Брлић. Свез. 1 Беч 1857 г. с. 11—13.

ску војску. Он дође до српског табора „и виђе множину војске, која је била црња него ли злокобна пропаст оних, на које је пао гњев божији.... Множина те страховите војске и красота (њихна) превазилазаше мусулманску војску двоструко и бијаше преко дупла од 10.000 на толико, да се случајно нађу сви... једне ноћи у сну... те да се тако сви у ланце и свезе окују, не би их могао број наших војника за неко вријеме утамањити, а никако не би се с њима могао борити у очитом пољу.“ С тога су, вели турски историчар, и били безбрижни и „лудовали кан'да су побједу већ били задобили... јутром и вечером били су огрезли у распуштености... и по обичају њихном — ноћу су били пијани, дању мамурни... Њихна су тјелеса удобно била уљуљана на постељи... њихна безбрижна срца и њихове ноге на јастуку мира и заблуде и на сједишту доброга живота и части.“ С тога Хаџи-Илбеки предложи план да се на Србе ноћу јуриши. Он дакле раздели војску на 4 гомиле, да се јуриши на Србе са све четири стране кад су „Срби пијани“ спавали, али да у исто доба распростру што је могуће већу уку, буку, и вику. Те је ноћи страшна киша падала, а дување бурних вјетрова и сјајност сјевајуће муње сложи се с алауком турском... „тавни облаци скрише борце за вјеру (Турке), а затворише очи невјернима т. ј. Србима, јер су били у срећи уљуљани. Сада ти се од вина безбрижно опијени с... маштавним тјелесима на један пут пробуде. Са свију страна страховита вика: бубњали су бубњеви, трубиле трубе, пиштаљке пиштале и разлијегало се страшно урлање: ла илах илалах! зада страву војсци Вукашиновој, те се смете. Несвјест их обузме и сваки је мислио да непријатељ са свију страна јуриша и да је на спавалишта њихна напао... Они, који

су били срчани и имали мачеве, исукаше немиле ножеве те сјекоше немилице главу свакоме кога нађоше. Које надвлада плашња и страх поскакаху страном у р. Марицу, а други гледаху да се спасу пјешке ил' на коњу и бјегаху што брже у који кут надајући се да ће се спасти; и мислећи да је то непријатељска војска поубијаше се између себе и чак до зоре попрскиваху се крвлу и прахом и не могаху прије зоре распознати прави положај ствари, догађај и случај.... И пре него што су Турци дохватили своје мачеве у табору српском било је мртвачких гомила покривених крвљу и прахом. „Ови мамурњаци, вели Садудон: који су тумарали у грозничавом тресењу не могући се борити, били су дрва за бојни огањ, а они несрећници што но гледаху побјећи с бојног поља, као поплашена животиња... попадаше у р. Марицу и удавише се у води.. Брежуљци се од мртваца подигоше, а равница напуни се ријеком од крви... Мусулмани се осветише и заробише, што мач не поспјече.“ Грдан су шићар задобили: мноштво хаљина, коња, седала и узда, посуђа од биљура, злата и накита толико добију, да се необично обогате. „Та се равница зове данас“ „Сирф-Синдиги“ т. ј пропаст српска!“

Грчки историк Халкадил (16) казује, да су Турци нашли српску војску улогорену на Марици, без да су (Срби) имали стражу и без да су ма на што мотрили. Тако Турци ударе на Србе изненада, разбију их, те су једни бјегајући у води се подавили, други били исјечени, а неки у ропство одведени.

Србин, калуђер Исајије, савременик битке на Марици, вели: „ову сам књигу почео писати у добра времена, кад су божије цркве и света гора као рај цватила. Свр-

ших је пак въ ꙁлѣйше вьсѣхъ ꙁлыхъ врѣмень, когда, егда огнѣвы Богъ хрстїаны ꙁападныхъ странъ и подиже се деспот Угљеша, сва српска и грчка војска и његов брат Вукашин и други многи велмужи, негдје до 60. 000 одабране војске и пођоше у Маћедонију да истјерају Турке не мислећи, да нико не може гњеву божију на супрот стати. Турке не само да не изгнаше, него од њих сами побијени бише, и многое множъство, ово къ острїе меча оумрѣша, ово же въ ꙁаплѣненїе ведено бысть. Неки од њих и гонаꙁноукше дођоше, и толика нужда и ꙁлолютые облїа въса грады и страны ꙁападныа, колико нити су уши чуле, нити пак очи видјеле. Послије убства овога храброга мужа деспота Угљеше, просуше се Турци и полети се по читавој земљи, као птице по ваздуху, једне од Хришћана мачевима посијецаху, друге у ропство одвођаху, а оставше неугодна смрт пожње, а од смрти оставше глад помори. Јер је таква глад била у свима странама, какве глади није било од постанка свијета, нити дај, милостиви Христе, да је буде. А оне, што их глад не помори, ове попуштењем божијим вуци ноћу и дању нападајући јеђаху. Ах ужасно бијаше гледати! Оста земља од свију добара пуста, па неста и људи и животиња и различних плодова; не бијаше књаза ни вожда; нити наставника међ људима, ни избавитеља ни спаситеља, већ се сви испунише страха од Турака, и храбра срца јуначких мужева претворише се у најслабија женска срца. Въ то бо врема и плѣма сръбскыхъ господь седмыи мна родъ конецъ прїатъ. И въ истиноу тогда оублажахоу вльы прѣжде ꙋмершихъ. И вјерујте ми, не ја, који сам у свему овом невѣжда, него и онај премудри грчки Ливаније, не би могао писањем описати нужду, ко-

ја постиже Хришћане западних предјела.“ [1] Љетовничар о овој битци вели: [2] „На Марици близоу Чрьномена сва војска Мрњавчевића потоплѥна бысть идѣже и сами падоше и праведан суд божиј примише, јер да није то био суд божији, како би могле 4.000(?) 7.000 побједити? Праведан суд божији предаде их у руке Турака и оуби Отьлѥ кралѥ Вукашина и деспота Угљешу у Маћедонији на Марици 6. Сеп. 1371. год.

Ову срамну погибију и наша народна пјесма тако описује, да се о битци ништа не говори, јер се догодила ноћу, а види се да је била пропаст:

Рано рани Туркиња дјевојка,
Прије зоре и бијела дана,
На Марицу бијелити платно.
До сунца је бистра вода била,
Од сунца се вода замутила,
Ударила мутна и крвава,
Па проноси коње и јунаке.
Па пронесе једнога јунака,
Узела га вода на матицу,
Окреће га низ воду Марицу.
Виђе јунак код воде дјевојку,
Па је поче богом сестримити:
„Богом сестро, лијепа дјевојко,
„Баци мени једну крпу платна
„Извади ме из воде Марице
„Честиту ћу тебе оставити.“
Ђевојка је за бога примила,
Баци њему један крај од платна
Извади га води на обалу,
На јунаку рана седамнаест,

---

[1] S. Ioan. Chus. Slom. in ram. palm. Срб. лѣт. кињ. 88. стр. 196 197.

[2] Рат. Шаф. 61.

На јунаку чудно одијело:
О бедри му сабља окована,
На сабљи му три балчака златна,
У балчацим' три камена драга,
Ваља сабља три царева града.
Вели јунак Туркињи дјевојци:
„Сестро моја, Туркиња дјевојко![1]
„Кога имаш код бијела двора?“
Рече њему Туркиња дјевојка:
„Имам једну остарјелу мајку
„И имадем брата Мустаф-агу.“
Проговара добар рањен јунак:
„Сестро моја, Туркиња дјевојко!
„Иди кажи брату Мустаф-аги,
„Да ме носи двору бијеломе,
„Код мене су три ћемера блага,
„У свакоме по три ста дуката“

Један ћу дати твоме брату, други теби а трећи мени да се видам, па ако се извидам честитим ћу и тебе и твога брата учинити. Она оде двору и каже брату. Он дође, нађе рањена Вукашина, не прими за бога, него узме сабљу

„Ману њоме одсјече му главу!“[2]

Халкадил вели, да су у тој битци погинули Вукашин и Угљеша, али како? Не зна се. Сродници Вукашинови држе, да Вукашин није погинуо у битци. Троношац вели: да је Вукашин на коњу побјегао са Арсојем, оружјеносцем. Жедан и уморан сјаше с коња да се напије воде и сагне се. У тај мах помоли му се из њедара *златан орао* Немањића, који су наши краљеви и цареви уза се носили,

[1] „Ко не признаје брата за брата, он ће туђина за господара.“ Нар. Посл.

[2] Кар. II. 340 и 347.

па кад је Вукашин убио Уроша, узео и тај знак владаоца. Видјевши и познавши златног орла Немањићског сажали се Арсоју, па потегне Вукашина оним истим буздованом, којим је овај убио Уроша, те га убије, орла зграби и преда кнезу Лазару, за што му овај даде кнежевину Дарданску. Вукашин пак остане несарањен да га поједу пси и птице.

У исто доба погине побједитељ Срба на Марици Хаџи Илбеки, јер он одмах послије побједе, вели Садуни, радостан и весео врати се с војском натраг и оде главном заповједнику војске Лала Шахину, који је хтио пући од муке, што он није ту побједу одржао, да му се име слави, па из зависти пошље отров, те отрује побједиоца на Марици, Хаџи-Илбека.

Послије злосретне битке на Марици, у којој остали владаоци нијесу учествовали, већ се још радовали погибији Вукашиновој „бысть три кралꙗ српска у то време: у Призрену — Лазар; у Босни — Стефан Твртко; У Прилипу Марко Вукашинов“ вели се у Дечанском љетопису.[1]

Отровно сјеме посијано Вукашином брзо израсте. По смрти Уроша видимо једног краља; по смрти Вукашиновој — три, јер уништење царске породице и зацарење великашко одријеши руке и осталим великашима — Ова три краља, како им није ништа сметало, заузеше прва мјеста, јер кад је могао бити краљем Вукашин, као за што не би се могао закраљити Твртко, Лазар, Марко и Балша? Види се, да је дошло врijеме: *„тко је јачи, онај и старији.“* Због тога распарчавања и распадања царевине пропао је Вукашин, Богдан, Драгаш и Костантин царица Јелена, и њихне „државе“ већ више нијесу пот-

[1] Дечан. Спом. љет. стр. 7.

падале под власт доцнијих српских владара, који ће из истога узрока због ког је пропао Вукашин и сви редом пропасти.

Из љетописа знамо да је Вукашин имао три сина: Марка, Андрију и Дмитра[1], а из надписа на гробу Ранковића од 1370 год год. у ком се вели, да је тај Ранковић зет жупана Ропе и „**сродникь кралю**,“[2] јасно се види, да је Вукашин још за свога живота поставио свога сина Марка за „**кралю**“ као што је Дечански био поставио и вјенчао за краља свога сина Душана. То се исто види и из натписа на новцима. У исто доба из натписа у цркви Преображењској, која се сада зове Зерза код Прилипа, у коме се вели: „сазидана је ова света црква за владе цара Душана. Пошто је преминула влада његова и његовог сина цара Уроша **прѣю господство сею землю благовѣрныи краль Вькашинь и сынь его краль Марко.**“[3] Био је Марко краљ још за живота свога оца краља Вукашина. То се исто види и из натписа у цркви св. Аранђела Михаила, коју је зидао „краљ“ и „краљевић“ Марко, у којој су обојица намалани на дувару: Вукашин, сијед старац, у сјајном царском одијелу, са затвореном царском круном на глави и скиптром у руци: „**вь Христа Бога благовѣрныи краль Вькашинь.**“ Исто је тако намалан у царском одијелу, с круном на глави и скиптром у руци, стојећи с кратком, црном брадом млади „**краль**“ с надписом „.... **вѣр**“ ..... **краль Марко.**[4]

---

[1] Рат. Шаф. 61.

[2] Mon Ser. Mik. стр. 181.

[3] Глас. VI. ст. 186.

[4] Онамо стр. 188.

Ове ствари саме собом говоре, да је Вукашин мислио предати краљевску круну своме сину, као што ју је предао своме сину Душан. Он је могао тако поступати за свога живота, јер су га се сви остали бојали — **кнєꙁи боꙗщєсѧ Вѫкашина** —, али кад он погибе на Марици, његов син краљ и краљевић Марко не могући стати на супрот Турцима с оно мало војске што је имао, заузме брдске кланце (Маркова капија) и не допусти да Турци даље пусте и арају. Марку нико не дође у помоћ онако исто као Вукашину, јер је Лазар добио прилику да свлада присталицу Вукашиновог Николу Алтомановића и ратовао је с њиме. С тога Турци опусте српске земље бивше под влашћу Вукашиновом. „У Бугарској и Маћедонији настане глад и дође пошљедица глади — помор. Двије године дана трулили су љешеви људски незакопани и ждрли су их пси и дивље звјериње; па су чак и на живе људе напали дивљи звјерови и клали их. Осим тога Турци су многе убијали и женскиње у ропство одводили.“

У опште појаве се сва она зла, која обично бивају или пратиоци или пошљедице ратовања. Земља је била обезглављена; Лазар је ратовао с Алтомановићем, од кога отме готово све земље између 1372—1375 год. ухвати га, ископа му очи и остави му само његову нашљедну „државу“ — Ужице, и придобијајући на своју страну самосталне великаше или с њима ратујући или удајући за њих своје кћери и, српске земље биле су без краља за шест година, и „**вьси кнєꙁи осамовластишасѧ.**“ У Зети самостално завлада Балша, у Арбанији — Ђорђе Кастриот, турски вазал. С тога Краљевић Марко није могао сам ништа успјети против Турака. Од источне стране његове земље освоје Турци, а са западне пак стране заузме

земље његове кнез Лазар — Ниш, Ново-Брдо и Приштину, област Плакидину заузме Плакидин унук, Вук Бранковић зет Лазарев. Земље између Струме и Вардара већ су још много пређе биле потпале под владу турску гдје су владали турски вазали Богдан и синови Жарка Дејановића: Драгаша и Костадин. Драгаша се назива *„деспот“*, а његов брат Костадин — *„господар.“* У двије повеље од 1377 год. обојица су потписани, а у трећој год. 1385 потписује се само Костадин, у којој говори о цркви начињеној његовим братом Димитријем, а то је без сумње калуђерско име Драгашино. У тијем повељама нема потписа Лазаревог, а то доказује да су били под Турцима[1] и покоравали се Мурату. То се види из ријечи исте повеље: „**уповаемо iако да скоримь.... поможеши ни и инеix враги и супостате наше низложиши и покориши.**[2]

---

[1] Майк. стр. 266. Григоров. 82. № 32, 32.

[2] Mon. Ser. Mik. 190. 191. и 192. Овом повељом Костадин прилаже поклоне Вилиндару. Повеља гласи: „**И к благоуастика и христолюбика Господа Царица Iевдокиа и сь прѣвьзлюблѥнимь и вьсесрьдьунимь синомь царьства ми Костадиномь....** Утврђујемо **златопеуатнимь утврьждено имать ωть господина ни свето поуившега цара Стефана** и т. д. У читуљи дечанској вели се: „помени (Боже) цара Стефана Душана, царицу монакињу Евдокију (Спом. Деч. 20.) С тога држимо да је погрјешно стављено у Миклошића, да је царица Евдокија рођена мајка Костадинова. Па и сама повеља јасно вели **синь царьства ми....** на пр. **брать царства ми** и т. д. Јевдокија је калуђеричко име царице Јелене жене Душанове а мајке нејаког Уроша, чије су земље Турци освојили (Серез) а она се покалуђерила. Она дакле потврђује ту повељу

У таквом стању ствари „**краль**“ и „краљевић“ Марко изгуби готово све своје земље, као што је и Урош изгубио. То није све. „**Краль**“ Марко се био оженио с ћерком познатог највјероломнијег човјека и највећег бездушника Хлапена, Јеленом, која утекне из двора мужевљева и уда се за Балшу Балшића предавши му Касторију.[1] Кад Марку готово ништа не остане, шта је сада знао радити и коме се предати или гдје тражити заштите? Кнез Лазар

и даје те земље, као и њезин муж Душан што потврђује — Дејанове. Мавроурбин вели: „Да је много и жена Душанова, царица Јелена, допринела да царство пропадне, него ли Урош“: Она пригграби власт по смрти мужа и пребивајући у манастиру као калуђерица, не договарајући се с кнежевима о управи због чега се многи наљуте и одступе. То се још више види из овога натписа: **вь Христа Бога благовѣрни Господинь Костадинь.** За тим се описују установе, а с ниже из почетка стоји: „**Повелѣниемь Госпогие прѣвисоке царице срьпские Євдокние**“ и т. д. Света Гора, Београдъ. 1848. стр. 50. Аврам. — Кантакузен о њој то исто говори. Тја Урош цар вели Дубровничанима да позову Жарка пред њега и шаље **Влькшв** да их брани од Жарка и..... **акие всхокие що взети мати царьства ми госпога царица** — да им се ништа не узме **безь купа....** Види се да су у слози с царицом радили Жарко и његови синови Костадин и Драгаш и да су они њу признавали за царицу, па она потврђује њихове повеље. Најзад може бити стављено питање: У каквом је сродству Дејан са царицом Јеленом?

[1] Мавроурб. вели: „Балша заузме град Касторију од Марка, сина Вукашинова, по договору са женом Марковом Јеленом, ћерком Хлапеновом и то да је узме за жену... Доцније није могао трпити њезино непоштено живљење, прогна је.“ Стр. 244.

отео је земље Николе Алтомановића и још му очи ископао; Мурат је земље оставио Костадину. Кнез Лазар поотимао земље Маркове кад се овај с Турцима борио, као год што је Вукашин био подигао Маџаре на Лазара и отео му земље, а Мурат је само захтјевао вазалске подчињености. Из овога се види, да је Марко с обје стране гореo: од истока Мурат, од запада Лазар. У таквом стању ствари Марко је краљевао кроз оних шест година „обезглављенија“ живећи у Прилипу и никоме не покоравајући се т. ј. ни Турцима ни кнезу Лазару, јер је он био син краљев, па и сам краљ, како се види из његових новаца на којима стоји: **Вь Христа Бога благовѣрни краль Марко.** Јунаштво Краљевића против Турака по смрти очиној, издаја његове жене, нападања на његову „државу“ других Душанових великаша, његово право на пријесто, његова војска скупљена од народа, његова одбрана права Урошевих на царство, његово живљење и поштовање матере и околности послије избора Лазара за краља и ратовања примора „краља“ Марка да се подчини Мурату. Љетописац вели: „Кнез Лазар и нехотећи **воюеть** на Марка, кога надбивши, земљу његову присавакупи држави својој. Марко побјегне Мурату пару турском, **емуже покынуся во службахъ по вся днiи.**“ У овоме је трагичка судбина „краља“ и „краљевића,“ а с њиме и читавог народа. Марку се може и мора замјерити само то, што се он не покори рјешењу и избору народњем; али у исто доба, да се хтјело по реду требало је краљевића закраљити, али је Вукашин показао, да може и великаш доћи на царство, па су то и други урадили мимоишавши „краљевића“ као што је Вукашин цара убио а Синишу мимоишао. У овоме случају има значења она народна пословица: „кад

је бојак бити — гдје с' јуначе, Краљевићу Марко? А кад је благо дијелити — Од куда си незнана делијо?"

Марко је нашао код Турака као вазала Костадина, а вјероватно и друге, пак су бивали у турским ратовима у Азији и у Европи.[1] Опљачкан, упропашћен и Марко и српска царевина, вазда у ратовима као вазал турски, издат женом „краљевић„ нађе се приморан тражити лијека, снаге, заборавности и забаве у пићу; али он држи задату ријеч, брани сиротињу, поштује своју славу и своје обичаје, не боји се истину рећи у очи, моли се Богу, јачи је од Турака, презире их, бије их и тамнује у тамницама гдје су гује и акрепи, али због домаћих отачаствених ствари и опет служи и двори турскога султана и живи по своме обичају:

„Марко пије уз рамазан вино,
„Марко игра коло уз кадуне,
„Марко носи зелену доламу,
„Марко паше сабљу оковану.

У Марку се исказује беснажно стање народно због раздора и узајамних грађанских ратова, али он тако поступа, да му цар не смије, а и не може ништа, премда једни другима сваки дан чине штету:

„Море Марко не ори друмова
„Море Турци не газ'те орања."

Због свега овога Марко је још жив, по народњем казивању, и у једној пећини спава. Сабљу је ударио у камен, а Шарац насе маховину. Кад сабља сама изиђе из камена Шарац се напасе, онда ће се Марко пробудити и протје-

[1] Кар. II. стр, 355- 357. Марко Краљевић и бег Костадин. Пјесма № 62. стр. 362: описује рат у Азији са Кара-Оглуом. Бјегство жене Маркове кад су му двори опљачкани около 1376 или 1377 и т. д.

рати Турке. То је српски народ. По другом казивању народњем Марко је умрьо у Урвини планини, па онако мртав лежао, а сваки га се клонио:

„Јер се боји да га не пробуди.“

Кад је Мурат ударио с војском на Лазара, Марко употреби ту прилику, те без боја заузме своју „државу.“ Он није био на Косову, с тога, вели народно казивање, *што се под њим земља ронила па није могао отићи* т. ј. он није помагао Лазару, као што и Лазар није помагао његовоме оцу а и њему 1371 године. Од косовске битке, мало се што зна за Мрњавчевиће. За синове Вукашинове вели се: „**сьтворише и црькокь скєт. Димитрїю оу Сѹшицѣ** код Скопља.[1] За тим налазимо у љетопису (74) од 1394 год. записано: „**Мирѵє коєкода клашки разьби цара Баꙗзита на ровинахь и погибѣ Марко Кралєвићь и Костадинь и Драгашь, ѡкт.**“ о чему управо сумњамо, јер знамо да се Драгаш покалуђерио и да његовог потписа нема на потоњој повељи, него се описује сам Костадин. За осталу Маркову браћу казује се у „Срб. спом. дубров. републике“ (стр. 28), од године 1400 ово: да се у Дубровнику тада био намјерио „Дмитар Краљевић“ и молио Дубровчане, да не пропуштају преко Дубровника турске посланике“, а Мавроурбин вели: „да је Дмитар брат Марков погинуо у боју против Турака.“ „Ивањиш (Мрњавчевић), не могући подносити тирјанство турско, оде са својима у Зету, синовима Балшиним, и они му даду толико имања, да су од њега могли живљети.“ Андрија је имао сина Мојсила, оца Које кнеза Мурчацкога и Јелене (жене Стевана Косаче војводе, војводства св. Саве).[2] Осим

[1] Рат. Шаф. 61,

[2] стр. 240.

ових мислимо, да Гојко није погинуо на Марици, (као што се вели и у *„житију* св. Петке“), већ наджививо своју браћу и њему је Дабиша краљ босански дао племство 1394 год.[1] Шта је даље с њима било? не зна се; они су потонули у свијету. Знамо да је жена Угљешина, ћесаревица, послије битке на Марици, одбјегла кнезу Лазару, нашла прибјежиште и заштиту, како се види из ових њезиних ријечи: **„телесно бо страноую мене вь странныхь ѡкрьмлялъ єси изобилно.“** Угљеша је имао три сина: Јована, који се спомиње у повељама од 1369 год. као засебни владар, доцније се покалуђерио и умрьо у манастиру Самопетре.[2] Други син Тврдислав отишао је у Дубровник и постао Дубровчанин: **„Кле се Тврдиславь Углешинь кнезу и властеломь и ѡпьтинѣ дубровачкои у Бога и у божню матерь и у све свете... да єсть ѡдь нихь єдьнь, како кои годѣ Дубровчанинь... докле є ѡнь живь.“**[3] Трећи син Угљешин живљео је заједно с матером, калуђерицом Јефимијом у манастиру Љубостињи (задужбини царице Милице, гдје је и она као калуђерица живљела). У тој цркви, с десне стране налази се његов гроб и на њему пише: **„а се лежи Стефань, кесара Оуглѣше сннь.“**[4]

Пропаст државе донијела је убоштину и сиромаштину, јер лично благовање и благостање долази од општег добра, сигурности и среће.

---

1 Mon Ser. Mik. стр. 224.
2 Глас. V. 300.
3 Mon Ser. Mik. 149.
4 Гласн. стр. 298, 299,300.

ХРИСОВУЉА ДУШАНОВА

од 20. Септембра 1351

КОЈОМ НАРЕЂУЈЕ ДА СЕ ДУГ ДУБРОВЧАНИМА ИСПЛАТИ.

Добротом г. Меда Пуцића доби учено друштво на поклон оригинал писма Душанова са „висућом печати“ којим потврђује како му је долазио мљетачки посланик маркиз Никола Горги са дубровачким посланицима Симом Бенешићем, Марином Бунићем и Живом Чревићем, с којима се намирио за дугове од како се закраљио, па док се није зацарио — а за дугове своје, властеоске и царичине, па заповиједа да то цариници плате, казујући их по имену.

Диплома је писана на хартији, печат је објешен на црвеној свили на средини хартије која је на дну превијена. Хартија је дугачка $26^1/_2$ сантиметара, а широка мало мање од 23 сантиметра, а празнине око писма има по два и по сантиметра на сваку страну. Потпис је у дугачким монограмима црвенијем исписан, и у њему је датум, а у мјесто царева потписа виси печат. Цијело писмо писано је плавим мастилом.

Писмо је ово потпуно непознато, јер се у збиркама и описима споменика наших и не спомиње нигдје. С тога је потписани начинио овај вјеран пријепис да се у Гласнику наштампа, не сумњајући да ће ово писмо бити од вриједности нарочито за финансијске студије о старој држави српској.

Стојан Новаковић.

† Пише царство ми како доходи к царству ми поклисарь бенетьчьки Никола Гоѡрги маркесь Булодешички и Симе Бенешикь и Маринь Бүникь и Жике Чрѣвикь поклисари дубровьчьци. Искаше на царству ми разлоге и дльге що су имали с царствомь ми, и разложи се царство ми ш ними прѣдь поклисаромь бенетьчкимь ѡ всѣхь разлозѣхь и ѡ всѣхь дльговѣхь малихь и великихь що ıе царство ми имало ш ними ѿд коли ıе царьство ми прѣıело кралıевьство и до царства. И оучини царство ми ш ними разлогь вь лѣто ҂ѕѡни (6858) мѣсеца сектебра к. дьнь и ѡста имь царство ми дльжно ҂з тисүкь .з. сьть пер. бенетьчькихь хүгıе .гї. пер. И ıеще имь ıесть царство ми дльжно за дрѣво коıе се ıе у лѣтѣ разбило тере узела госпогıа царица, тисүкю .г. сьть пер. бенетьчькихь, а всеге що имь ıесть дльжно царство ми за мои дльгь и за дльгь госпогю царицу и що имь смь платиль за властеле царства ми ҂ѳ тисүкь .спз. пер. бенетьчькихь, и сико и углави ш ними царство ми да имь плати царство ми сиıе динаре за .г. годища. Да имь да кто буде цариникь у Светомь Срьги күмерькь соли дубровьчьки за три годища по .е. сьть пер. вьсако годище бенетьчькихь и ıеще кто буде цариникь зетски да имь да за три годища по .к. тисүки пер. бенетьчькихь всако годище и ıеще кто буде цариникь у Призрѣне да имь да всако годище по .ѕ. сьть пер. бенетьчькихь хүге .д. пер. за три годища како да имь се плати више писани дльгь за три годища како имь ıе увѣтно царство ми.

Месець Сектебрь и. .ѕ.

ХРИСОВУЉА ЦАРА СТЕФАНА,

дата у Скопљу 1347 године, из црквеног и државног сабора, који бијаше скупљен у то доба, а којом се оснива епископска столица у манастиру Љесновском.

... моудрост ....

..... шоу ти с҃т ....

иныи и неизмѣримыи и нев’....... разоумние и бл҃го..... вшоу г҃ди, истинно приведен......... и ꙗ вь бытие и вь мѣроу постави вь воли своеи быти .... прѣстоль небо и подножие землю, твор’ць бескон ..... дѣтель всеи твары показа се, и всакаго дыханиꙗ поспѣшите..... прѣславною и вседрьжавною роукою своею сьдрьжеи вса и..... ꙗ дѣꙗниꙗ по истиние, а не по лѣ.... хотеи своемоу божьство.... и себѣ прѣдставити и смотрителие своего владичьства реконь..... сиыихь силь нарецаеие се вь кроузѣхь небесныихь, и подьнебесныихь, горѣ выше небесь, многоѡчита же херувимь, и страшнаа серафимь. вь нихже изредное дѣло показавь божьствоу своемоу. богоразоумнѣи свѣтилѣ показавь и сльнечноую лоучю просветѣвь великыихь чиноначельниквь архаггель Михаила и Гавриила воеводоу небесныимь силамь прѣдстатела же и добрѣ смотритела ѡ всемь господоу и владице нашемоу Ісоус Христоу непрестаюцоую пѣснь достохвалнѣ емоу вьз-

силающе. тѣмь же и подаромь своєю милосрьдиꙗ показавь имь имѣти власть небесноую же и ꙁемльноую. показавь же престоль божьственымь имѣти воєводоу небесныимь силамь архаггела Михаила и бесплътнымь силамь прѣдстателꙗ. Гаврїила же наꙁнаменовавь уиноначелника и божьственѣи таинѣ свѣдителꙗ, иже сь небесь слетѣвь радость кь дѣвѣ и принесе, глаголѥ сице: радоуи се обрадованиꙗ господь с' тобою иже таиномоу глаголоу єго и аггели оудивише се, ꙗко радость вьплъщениꙗ принесе кь чистѣи миѣ же семоу вьраꙁоумаꙗющоу се. Стефань вь Хрїста Бога благовѣрны царь и самодрьжавьнь Срьблємь и Грькоωмь и всеи ꙁападнои страиє. видѣхь светоє ихь житиє и чюдеса ꙗже оустворишa и оуспоменоухь слова пророка Давида: „Господи вьꙁлюбихь красотоу дома твоєго, и мѣсто вьселєниꙗ славы твоєє“ и царство ми ревноє сиємоу словеси. хотеи вса испльнити ї оустроити, ꙗко и соущи мимошьдшїи цариє, сьдрьжеи скифтры царствиꙗ. и царство ми благоиꙁволи. показахь доброу и нелицемѣрьноую любовь. кь властеломь и господамь срьпскимь и всака же желаниꙗ испльнихь, доушевнаа же и телесиа царьскыимь ωбраꙁомь. и всенастоѥщимь ꙁлатопечатнимь словомь царства ми. ꙁаписавьи и оутврьдихь. и светоє царство ми видѣвь вселюбима и срьдьчна властелина деспота Оливера. ꙗко всесрьдьчно потьща се иꙁь гльбинїи доушевныѥ сьꙁдати ємоу храмь вь име велико славныихь и бесплътныихь уиноначелникь архистратига Михаила и Гаврїила. вь странѣ же ꙁлетовьсцѣи, рекомоє лѣсноко и сиємоу дѣлоу поревиовавь светоє царство ми, ꙗко видѣхь правовѣрноую любовь и поработаниє єго,

иже вь светомоу ми царствоу. и згорихь се на зборoу сь господиномь и ѡцемь светаго царства ми прѣѡсвещенымь патрїархѡмь кирь Їѡанникиемь и сь архїепископомь Ѡхридьскымь Николомь и сь архїепископомь Скопскымь рекше митрополитомь Кирь Їѡанномь, и сь всѣми митрополити и епископи и игоумени же и ликомь иерейскомь и властели и сь всѣмь зборомь светаго царства моего. Сие же зговорение бысть сь всѣми тѣми и сь госпождею прѣвысокою Царицею Еленою и сь прѣвьзлюбленнымь синомь светаго царства ми кралемь Оурошемь. сиа вса сложно зговорие се светое царство ми. яко да боудеть вь свѣдѣние всѣмь. малымь и великымь, зане створихь добродѣтельноую любовь и милость всемюбимоу властелиноу светаго царства ми деспотоу Ѡливероу, иже есть сьздаль светыи храмь ѡнь ѿ основаниа, иже вь мѣстѣ Лѣсновѣ. и оукрасивь всѣкыми лѣпотами црьковными оударовавь селми и сь засельци и сь планинами, и сь проуїими ѿтесы земле те. И по милости Божиеи, яко подвигохь сань кралевьскы на царьство, и архїепископию на патрїаршьство, и епископие на митрополитьства; такожде и подвигосмо всеуьстноую Скопию, уьстнаго и славнаго града Скопиа Троероучицоу, на прькопрѣстолноую митрополию, поискасмо пискоупие подложити вь область митрополие светые Троероучице Скопьские, и сь зговоромь сиега Богомь сьбраннаго збора[1] попоудисмо сиего вселюбимаго властелина светаго царства ми деспота Ѡливера, яко да подвигнемо и поутемо и ѡсветимо сиз мо-

[1] Показује да је ова хрисовуља писана у време самога скопљанског сабора године 1347.

настырь светыхь архаггель, югова хтиторьства ѿ игоуменије на епископьство, да је вь област и вь помень прькопрѣстолные митрополије троюроучице славнаго града Скопиꙗ. по заповѣди светыхь и божьствьныхь и врьховныхь апостоль. и светыихь и богоносныхь отьць. и светыихь з.. сьборовь, иже оуставише и оутькмивше прѣдаше намь[1]

Поискавше обрѣтосмо вь области тои епископию Морозвиждьскоу ѿ многыихь лѣть запоустѣвшоу и подложисмо ю под епископию светыхь архаггель вь Злетовѣ. сь селомь тѣмь Морозвиздомь и сь оттесомь села того, да ѥсть вь метохь неѿѥмлѥмо никоѥ мѣре вь вѣкы. и благословисмо моу да си има доуховние що ѥ ѿтесь до где же Злетово дрьжи. Тѣмь же и светоѥ ми царство записа и оутврьди сии настоѥщи хрисовоуль села и метохию, иже именоуют се сице. Прьвоѥ село близь црькве Лѣсново и сь заселкомь Лоуковоу више црькве. Село Каково и сь црьквою светаго Николи и сь заселкомь Главицомь. Село Добрѥво сь вьсѣми правинами села того. Село Дрѣвѣно сь црьквию светаго Елисеꙗ и сь заселкомь пещиныимь. И катоунь влахь настрои. и оу дрѣновѣ долѣ црькви светаго прокопиꙗ с' намѣстиемь и всею баштиною црькве те. Се же ѿтеси и међе селомь тѣмь светаго архаггела. Почьнь подь пещиноѥ низь доль до колника кои прѣходи прѣзь доль и ѿ колника до поути кои греде к колоучакоу. по дѣлоу и низь доль међю колоучакомь и међю меломь, где припада оу коритницоу

[1] Ова прва писмена вест о раду скопаљског српског црквено-земаљског сабора јест драгоцени добитак за српску историју.

и оус коритинщоу до поута, кои греде кь каминщемь и поутемь прѣѕь легокыщь: до крьста каминщьскаго, и ѿ крьста по дѣлоу оу келию и на ките крьсте и на мраморь. и до крьста сь ѡне стране мегю маричино и на просѣченикь на блатще и по дѣлоу на планоу на оухо надь боукокоу равьнь и поутемь кои греде оу славища на писаны борь и поутемь на брѣѕоу, поутемь на планинщоу и на клобоучьщь на Ѡсоговоу[1] до дѣла, и поутемь по дѣлоу и долоу низь рѣкоу ѕлетовоу по рѣщѣ дори ниже Бакова. до дроучина дола и прѣѕ редовно каменние подь Липовьщь. подь присадь по кѣщоу и кол'никомь надь господьскы виноградь оу нещьнѣньскы доль. Се же село Глобища, коѥ ѥсть на рѣщѣ ѕлетовьсщѣи. и се же ѿтеси села того. оуѕ малтѣѥвь доль по равьниикоу по срѣдѣ дѣла на ками кои спада оу кисѣлищоу и низь кисѣлищоу где припада оу рѣкоу и по срѣдѣ ливаде на могильнищоу и прѣѕь крьдо кь дрѣнокоу долоу и прьчево почьньше ѿ ново-селимь дроумомь на врьбищоу и по колникоу на Габроко к райчаномь. и колникомь надь Коунашь и ѡсоугие коунаша низь дѣль на мраморь подь катоунь кь малтѣѥвоу долоу низь дѣль к рѣщѣ. камо се ками кали и що се кь ѕлетовои ками кали. тоѕи ѕлетово боуди, а що се кь глобищи кали тоѕи црькви такоѕи оуправь кь рещи сходеки. И выше дрогѣ оу брѣста двѣ водѣнищи оу ѥднои коуки и крьть, и подь бѣли-шевѣмь селищемь водѣница. Се же ѿтесь мороѕьвиѕдоу како греде поуть иѕь жрьновищие, како греде поуть прако низь рѣкоу оу Брегальнищоу, прѣко оу грьчскоу водовагю. и низь грьчскоу водовагю нис поуть до

[1] По којему месту преп. Јоаким зове се Осоговски.

Конхинна селища оу жрьновищици двѣ водѣници. морозвиждьцѣ и польваде. Ѿ рѣке жрьновищиуске такози оутькмисмо. морозвиздь жрьновищиюмь како ѥ было и прѣжде при грьцѣхь тако и сьги да си дрьжи всаки своѥ баштиноу и коуплениноу и приклю. морозвиждане оу жрьновищици, а жрьновищане оу морозвиздѣ. Ѿ видостиницѣ мегѣ. Ѿ шишковице на гинлоу на могилоу на гробища на порои, на кроушкоу оу соуходолѣ оуправь прѣзь рѣкоу оу конхинно селище. инако немогосмо оутесати мегю морозвиздоу сь жрьновищиюмь зане би жрьновищица на мѣстѣ морозвижд'скомь. Ѥще приложи светоѥ царство ми епископїи црькви архаггелоу оу Злетовои оу градоу Штипоу црьковь светаго Николи поп сифииевоу сь всомь баштиноомь и сь землоомь и сь нивиемь и с винограды и кыбьрь[1] и сь всеѥмь ѿтесомь црькве тс. И що ѥсть водѣница крамирова одоумрьтна и тоу приложи светоѥ царство ми светомоу архаггелоу. оуѕе светоє царство ми о градоу Штипоу к. коукь, и то приложи светоє царство ми подь црьковь светаго архистратига Лѣсновскаго, да соу црькви сь всѣми баштинами своими, що си имаю оу градоу томь. Сии же имена людемь тѣмь: попь роудьль и з братомь и бранило батолиа и добре грьбась и станило грькининь зеть и михо и нѣгославь грьбасовники стаиа соухотичинь з братомь. Никола ковачь з братомь. радь спаничевь з братомь. Тоудорь иванинь синь сь з дѣтиюмь. стань лѣвчевь, драгина неховь синь стаиа дѣвовичинь зеть. граде с пашеногомь си радомь. бала коуталининь виноукь. понь бала з братиємь. дража станишоровь виноукь з братиюмь. Герги фотинь

[1] Би ће зар: .к. чабарь; разуме се винограда.

сь братомь. витань моуганчевь драгиꙗ василевь сь ꙃетемь. И еще приложи светое царство ми светомоу архангелоу, да оуꙃима црькви епископїи ѿ ꙃлетовьскаго трьга на всако годище по .р҃. перперь да е свѣкꙗ црькви. И еще приложи светое царство ми епископїи ꙃлетовской светомоу архангелоу оу пиꙗници црьковь светаго Николе сь селомь и с виноградомь и с водѣницами и с лоугомь. и ꙃемлє стьпь почьнши ѿ светаго николе до лоуга и выше лоуга около крѣста. лоукы до поута кои прѣходи ѿ царева села и више цареве воде по трапоу. нива и стьпь вь колакининих долѣ, выше крѣста и на ѡмешевѣ долѣ стьпь обѣ страни поута. и тоу надь поуть дроуга нива, а оу црьковиници оу могиламь д҃ комати ꙃемлє. И неврадова лоука подь царевѣмь селомь, и селище котража и ча драмчи нива на варищехь. и ѡноуге светаго Илие надь поуть кь драмьчю идоуще нива. и оу клисоурѣ два комата ꙃемлє. и приложи деспоть ꙃемлѣ стьпь выше светаго Илие дола и дроугыи стьпь по выше кои е гюрень дрьжаль оуꙃь вложиноу. И еще приложи светое царство ми оу пиꙗници на Брѣгальници црьковь богородицоу сь селомь, и сь намѣстиемь. На гошевѣ долѣ .г҃. ниви и на мюкешевцѣ .в҃. нивѣ и на габровщици .г҃. нивы. и светаго Георгїа .г҃. нивы. и оу мрамора нива, и на смрьдешци нива, и на брѣгалници нива и на тоудоровѣ долѣ нива. и на ꙃвегорщици .в҃. нивѣ, и подь гилоу .в҃. нивѣ, и на лаꙃѣхь нива. и оу калишевѣ долѣ нива коупленица, и оу воденице светаго Николе лоука. оу глоги двѣ нивѣ. ѿ тръвотинскаго мѣста. Сиꙗ же приложених, иже дарова светое царство ми, светѣи црькви тои приложихь е всесрьдьчно а не лицемѣрствомь

нѣкимь, и вьписахь сь ксакымь оутврьжденнѥмь. а неразрoушимоу быти. и разарѣѥмоу ѿ нѣкыихь лоукавыхь наваждениїи и оухищрениꙗ диꙗволꙗ. и ꙗже вьписана было вь хрисовоули семь, намѣстиꙗ и бащине и ѿтеси, и маниїи, нивие, виногради, планина пашища, ѕимовища, и доходькь трьжнїй. ни си кса выше оуписанаꙗ да не боудеть ѿѥмлѣмо ни ѿ кого ѡбладьствоующа вь ѕемли тои. нь и ѡще больше да оутврьждаемо имы боудеть светыѥ ради црькве и повелѣниѥмь светаго царстка ми. и що соу села и люди црькокни сь всѣми оуказанїи и правинами, ѡсвободи скетоѥ царство ми ѿ всѥхь работь светаго царстка ми. великыхь и малыхь и ѿ иса и ѿ поѕока и ѿ приселище и ѿ наметькь и прилате. и поклона царьскаго. и оть града и провода покаисарь. и ѿ глобе и подаика и трѣвнине. ѿ псарь и геракорь и ксакого поноса господскаго. и ѿ сокꙗ и димнине, и перперакꙗ, и десетка житнога и виннаго. и ксакого десетка живаго. и наместка свинскога и ѡвуега. и воиске и ѡраниꙗ и копаниꙗ и ксакаго нападаниꙗ работнаго. и просто рекше ѿ всѣхь работьь великыхь и малыхь, и да не ѡблада никто црьковию, ни людми црьковними, ни селы, ни всеѥю ѡбластию црьковною ни кепалиꙗ, ни севасть, ни кнеѕь. ни соудиꙗ, ни глобарь, ни прахторь. сиꙗ ꙗже рещїи никто ѿ владоущихь по ѕемли светаго царства ми. Тькмо да ѡблада всѣм тѣмь црькькь светаго архаггела и епископь. и ѡ поѕовѣ да давлю ѥдноу кринoу прѣводноу ꙗко же ниние црькве, и ѡ соудѣ що се неможе расоудить прѣдь епископомь. да греде прѣдь царстко ми, а инде нигдере да имь не боуде соуда. и кражда ако се слоучїи вь метохїи,

да ю оучина цркьвь а инь нитко, такожде и всака глова да ѥсть цркована. И светоѥ царство ми назнаменоуеть аще и поиѥ искои слоужит се деспотоу Шликероу, и сьгрѣшить коимь либо дѣломь царствоу ми и столоу срьскомоу. или по немь чеда ѥго такожде сьгрѣшеть царствоу ми. да се они сами педепсоують по изволению светаго царства ми. а епископиꙗ светаго архаггела да поучива свободно сь всѣмь правиномь и сели и людми и землею и довинцки. и сь соуди цркьвьними великыми и малыми. да не вьзметь се ничто же ѿ цркве. ни да коуде за нихь сьгрѣшение нѣкоѥ лоукавоѥ наваждениѥ на светыи и божьстьвьныи храмь светаго архаггела, нь да поучива, ꙗко же и прочеѥ епискоупиѥ по земли светаго царства ми. И що ѥсть планина цркьвна и пашница и зимовища всѣмь тѣмь да ѡбладаѥ цркьвь светаго архаггела. аще ли кто научнеть по сиѣ пасти или зимовати, да даѥ травниноу цркви по закону. Сиꙗ же видѣвь светоѥ царство ми вселюбимаго властелина деспота Шликера великоѥ поколѣние ѡ храмѣ светаго архаггела и зговорисмо се сь патрїархомь и сь архїепископи и сь митрополитни и сь епископїи и сь всѣмь сьборомь. ꙗко да се не постави епископь безь зговора и безь хотѣниꙗ ктиторова. Сиꙗ же вса оукрасивь светоѥ царство ми и записавь вь всако оутврьждение и лѣпотоу божьствьноую ꙗко тврьдоу и непоколѣбимоу быти и неразоримоѥмоу вь вѣкыи.

И аще кого Богь изволи по мнѣ царствовати по земли царства ми. или синь царства ми, или врать, или ѿ соуродникь отьчьствиꙗ нашего, и всакаго господствоующа по земли царства ми, и научнеть сиꙗ

разарити, писанною мною благовѣрнымь царемь Стефаномь и сь зборомь богомь сьбраннымь, таковаго да разорить Господь Богь вьседржитель и прѣчистаа ѥго мати, и да ѥ поражень силою чьстнаго и животворещаго крьста и светыихь ѥго небесныихь силь архаггела Михаила и Гаврїила. и чьстнаго пророка предьтечю и крьстителѣ Їоанна господнѣ. и да ѥсть проклеть ѿ .д҃.ехь еуангелисть и светыихь ѥго прѣславныхь и врьховныхь апостоль .в҃ı. и ѿ .т҃и҃ı. светыихь отьць иже вь никеи. и ѿ вьсѣхь светыихь ѿ вѣка богоугождьшїихь. и да моу ѥсть вь мѣсто помощи и застоупленїе соупьрникь архаггель Михаиль вь дьнь страшнаго соуда, и да ѥ причтень Їоудѣ прѣдателю Хрїстовоу. и вь тѣмь иже глаголаше: крьвь ѥго на нась и на чедѣхь нашихь, и да ѥ доуша ѥго с нечьстивыими вь адѣ. и да нѣсть благословленїа ѿ сего и православнаго сьбора и ѿ светаго ми царства да ѥ проклеть, аминь. Вь лѣто .ѕ҃ѿне҃. индиктиѡнь .г҃. —

† Милостию божиею вь хрїста бога благовѣрны царь Стефань. †

Писана на хартији на шест стубаца прилепљених јако један за други.

Саопштио редовни члан архимандрит

ЛЕОНИД.

ОБЈАШЊЕЊЕ

за карту области трију независних и самовласних (афтокефалних) словенских цркава, а поименце: патријаршије бугарско-трновске, српско-пећске и бугарско-српске архијепископије охридске (прве Јустинијане) докле насу сједињене с цариградском грчком патријаршијом, прва (Трновска) 1463 а две последње 1765—1767 год.

(С КАРТОМ).

Познато је како је на балканском полуострву пре него што су га заузели Турци (1453) било три патријаршије и једна архијепископија или четири независна и самовласна (афтокефална) јерархa: грчки цариградски патријарах; бугарски трновски патријарах; српски пећски патријарах и охридски архијепископ, који се још десетог века звао патријархом свију Бугара и Срба, задобивши тај назив као законито наследство од архијепископа прве Јустинијане (VI века), који су имали велики просветилачки уплив како на Бугаре тако и на Србе од VI до VII века. Област бугарске трновске патријаршије сједињена је с облашћу цариградске патријаршије по Енгелу 1463, то је десет година по што су Турци узели Цариград и 70 година пошто је пало бугарско царство (1393), за које су време трновском патријаршијом управљали молдавско-влашки митрополити као најстарији између оних јерараха који су некад зависили од те патријаршије. А област пећске српске патријаршије и охридске архијепископије прве Јустинијане

сједињена је с цариградском патријаршијом тек 1765—1767 године за патријарха Самуила, у чему је тога патријарха потпомогао тадашњи велики драгоман портин Ипсилантија.

I.

Бугарска трновска патријаршија као што је познато, образовала се при успостављењу бугарскога царства при Асену 1196 године; признао ју је и утврдио цариградски двор и патријарах (Герман) 1234 (чему за доказ служи: Синодик цара Бориса II, рукопис XIV века, и грамата цариградског патријарха Калиста; први је наштампан у „Българским кьнижицама“ 1858 год. к. 7 и 8, а други у „Известијама II одељка. Акад. наука том. VII вып. 2.)“ а остала је празна и састављена је с цариградском патријаршијом по Енгелу 1463. По што су Турци узели Трнов 1393 године за читавих 70 година управљаше трновском патријаршијом у договору с цариградским патријархом митрополити молдавско-влашки.[1] А последњи је бугарски трновски патријарах био блаж. Јевтимије који је погинуо при освојењу Трнова (1393) или у ропству мало касније

А. Предео трновске патријаршије.

по бугарском синодику којему је почетак из XIII а наставак из XVI века[2].

Трнов. Столица царства и катедра патријаршијска.

[1] Познато је како је за време бугарскога царства Молдовлахија била војводином тога царства, а пошто је оно пало, молдовлашки је војвода Мирче био последњи борац за независност бугарскога народа.

[1] Оригинал је рукописа у г. Пазаузова, наштампан у Българским кьнижицама1859 год. кь. 7. и 8.

Митрополије.

1. *Преславска* (некада столица царства и катедра патријараха преславских IX и X века).
2. *Чрвенска* (Рушчук).
3. *Ловечка* (Ловча).
4. *Средачка* (Средац данас Софија).
5. *Овечка* (сад Праводи).
6. *Дрстерска* (Доростол-Силистрија).
7. *Серска* (Серез — Сѣрь)[1].
8. *Филиписка* (Филипопољ. Пловдив).
9. *Месемвријска.*

Јепископије.

1. *Велбуждска* (сад Ћустендил).
2. *Браничевска* (у Србији која је била под бугарским царством 1186—1275).
3. *Београдска* (Београд у Србији)[2].
4. *Нишка*[3].

[1] Познато је да је Серез и скоро сва Маћедонија за владе Асена II (1217—1237) била под Бугарима, а за владе Стефана Душана силног (1336—1356) под Србима; али под владом Душанова сина Уроша V владао је јужном Маћедонијом с правима независнога владаоца деспот Угљеша, који је 1368 године подвргао своју област (Серез, Драму, Мелник, Зихну, Неврокоп итд.) у црквеном одношају цариградскоме патријарху због савеза с Грцима против Турака.

[2] Познато је, како је Београд био погранични град, најпре византијски, по том бугарски, 885 год. и даље и опет за Асена 1186 год. и даље; па онда српски од 1189 год. и опет бугарски за Асена II. (1217—1241) а на ново српски од Уроша I (1240—1272) и његових пријемника.

[3] Може бити да овде треба разумети не Ниш него Нишаву која се и сад броји у списку митрополија старинске области трновске патријаршије

Б. Предео трновске патријаршије

у XIV веку за цара Александра (1330—1363).

За те пределе знамо из живота преп. Теодосија Трновскога који је написао друг његов цариградски патријарах Калист († 1368 год.) који је заједно с њим учио код једнога духовнога наставника преп. Григорија Синаита. Међу осталим он спомиње о месном сабору који је био у Трнову године 1360 под председништвом трновскога патријарха Теодосија II. и говори како су на том сабору били сви тадашњи бугарски митрополити и владике, па их и побраја по имену и по јепархијама, одакле се види докле се пружала тадашња област трновске патријаршије.[1]

Трновска, столица царства и катедра патријаршијска.

Митрополије.

1. *Преславска*, митрополит јој је прототрон патријаршијскога престола.
2. *Дрестерска* (Доростол-Силистрија)
3. *Овче поље* (Праводо)
4. *Ловчанска* (Ловча).
5. *Филипопољска*.[2]
6. *Средачка* (Срѣдьць-Софија.)

---

[1] Живот преп. Тодора Трновскога наштампан је у словенско-бугарском преводу у Чтенијама императорско-московскога друштва историје и старина руских 1860 год. књ. 1.

[2] Филипопољ је освојио Асен на крају XIII века, па га је био отео од Бугара Михаило Палеолог, али 1344 уступише

Јепископије.

Мадатска (не зна се где је).

Примедба. Што на сабору 1360 године није било митрополита видинског којему је како је познато, митрополија припадала трновској патријаршији, лако се објашњава тим што је у то доба видинским делом (деспотством познатим од XIII века) владао старији син цара Александра Јован Стратимир, који је устао на оца још за његова живота и помоћу Маџара се прогласио независним владаоцем и за владе свога брата (од друге матере у у чем и јесте узрок трвењу) цара Шишмана прекинуо је сваке свезе с њим и подвргао своју област у црквеном одношају под цариградску патријаршију.

У области трновске патријаршије сад се налазе ове јепаркије (по списку јерархијских катедара цариградске патријаршије од 1867 год. наштампаном у „Христ. чтеніи“ за 1868 г.)

Митрополије.

1. *Трновска* (титула митрополита: ексарха све Бугарске).
2. *Преславска* (тит. ексарха бугарске Мизије).
3. *Доростолска* (тит. ексарха подунавских страна, у Силистрији).
4. *Варњанска и Коварњанска* (титула: ексарха Црнога мора).
5. *Анхијалска* (тит. ексарха Црнога мора.)

га Грци цару Александру мирним договором, а 1361 отме га од Бугара султан Мурат који утврди своју столицу у Једренама. И тако пред што ће завладати Турци он није припадао Грцима него Бугарима који су га два пут бојем отимали, први пут под Крумом 810, а други пут под Асеном 1196 што се види из византијских летописа.

6. *Филипопољска* (тит. ексарха Тракије драговитске).
7. *Чр̓венска* (столица у Рушчуку).
8. *Нишавска* (столица у селу Шаркији у Пиротској.)
10. *Видинска* (тит. ексарха Подунавља).

Јепископије.

1. *Ловчанска* .
2. *Враганска*, у округу трновске митрополије.
3. *Иронопољска* , у округу филипопољске митрополије.

II.

Срнска пећска патријаршија образовала се из самодржавне српске архијепископије која се, како је познато, започела 1221 године, кад је посвећен за српскога архијепископа св. Сава, син уједпниоца српских земаља великога жупана Стевана Немање (у иноштву прозванога Симеуна). Она је подигнута на патријаршију при архијепископу Јанићију по вољи цара српског Стофана Душана на сабору у Скопљу 1347 год. на ком су били трновски бугарски патријарах и охридски архијепископ. Призната је и од стране цариградске патријаршије 1370 године кад су се Грци помирили са српском црквом за патријарха Филофса и цара српског Лазара; а придружена је цариградској патријаршији (осим београдске и цетињске митрополије) 1765 год.

Простор пећске патријаршије онда кад је придружена цариградској патријаршији (1765) дознаје се из тадашњих протокола цариградске патријаршије (наштампани

су у срп. преводу у Гласнику друштва српске словесн. св. VII.). Тамо се спомињу.

Пећ — столица патријаршијска.

Јепархије.

1. *Ужичка* (данас у Србији; једна јепископија београдске митрополије.)
2. *Нишка.*
3. *Скопљанска.*
4. *Јенипазарска.*
5. *Босанска.*
6. *Херцеговачка.*
7. *Ћустендилска.*
8. *Самоковска.*
9. *Призренска.*

Осим јепархије ужичке која се сад налази у кнежевини Србији, осталих се 8 и данас броје у списку катедара цариградске патријаршије готово с тим истим називима, а поименце;

1. *Рашко-призренска,* (тит. митрополитова ексарха доње Мизије).
2. *Ћустендилска и Стипијска.*
3. *Самоковска* (тит. митр. ексарха Бугарске).
4. *Скопљанска* (тит. ексарха доље Мизије.)
5. *Нишка* (столица у Нишу — тит. ексарха доње Мизије).
6. *Херцеговачка* (столица у Мостару — тит. ексарха горње Мизије.)
7. *Босанска.*
8. *Зворничка* (тит. ексарха Далмације).

Прим. У горе споменутим протоколима цариградске патријаршије не помињу се митрополије београдска и цетињска које су сачувале своју независност јер су их држали урођенички архипастири, а у осталим јепархијама архијереји су словенскога рода били најпре замењени Грцима, па онда су они написали прозбу да се упразни српска патријаршија којом је у то време већ управљао Грк — Калиник II. (Погледај о том опширније у писму црногорског митрополита Саве московскоме митрополиту Платону писана 1776 године од стране 9 више поменутих српских архијереја које су Грци протерали са њихових јепархија без икаква узрока и повода. Гласник 1867 св. XXII.)

III.

Архијепископија охридска — Прве Јустинијане.

Потпуна и поуздана историја охридске архијепископије, која почетком својим води у прву Јустинијану, одводила би, као што и само име показује, у времена императора Јустинијана, дакле у VI век, а позната је тек од X века, кад је Охрид постао столица другог бугарског царства при цару Самуилу. Прекинула се пак та архијепископија заједно са српском пећском патријаршијом, а понменце 1767 године по настојању истога патријарха Самуила и првога портиног драгомана Ипсилантије.

Простор охридске патријаршије у XVIII веку био је непромењен, као што се види из грамате, дане 1634 цару Алексији Михаиловићу од охридскога архијепископа Авраамија, који је долазио у Москву поради милостиње за своју сиротну цркву. Грамату су ту, као веровницу потписали сви тадашњи митрополити и јепископи његове црквене области, по чему се и види пространство архијепископије у оно доба. Грамата је наштампана у књизи:

Сношенія Россіи съ востокомъ по дѣламъ церковнымъ. Сочин. А. Н. Муравьева 1858 ч. II. стр. 158—161). Тамо се помињу ове јепархије:

Охрида — столица архијепископа Прве Јустинијане.

Митрополије:

1. *Костричка* (Касторија; титула митрополитова: прототрон охридске архијепископије).
2. *Воденска* (Водена или Едеса).
3. *Корицка.*
4. *Палагонијска* (столица у Битољу).
5. *Струмичка* (Струмица, иначе Тиверијопољ).[1]
6. *Гревенска.*
7. *Београдска* (Берат у Албанији).

Јепископије.

1. *Молевксинска.*
2. *Пресиинска.*
3. *Мокренска* (од горе Мокре).
4. *Дебранска* (Дебрь, Дибра)
5. *Спатинска* (Шпатор).

Од охридске су патријархије зависиле пређе (до XVII века) јепархије: *Мегленска*, *Авлонска* (до краја XVI века), *Драчка* (Дирахиска). *Вериску* митрополију је

[1] Струмички округ је остао у охридској архијепископији до послетка због тога, што је њим у време великашке деобе српских земаља после Душана (1370—1395) владала царица Јевдокија са синовима деспотом Драгашем и Костадином који су изгинули 1395 у војсци Муратовој на војни с молдавским војводом Мирчом.

дуго преотимала цариградска патријаршија и најпосле је с њом састављена још 1523 године. Охридски архијепископ постављао је до XVIII. века молдовлашке и угровлашке митрополите који се њему подвргоше по што се упразни трновска бугарска патријаршија (1463 год.) а и митрополит православних Хришћана у Италији назвао се ексархом охридскога архијепископа, о чему јасно сведоче три грамате 1568 год. с потписом охридскога архијепископа Пајсија, које се и до данас чувају у бугарском зографском манастиру у Св. Гори. Те су грамате потписане зеленим мастилом, и на њима је печат охридске архијепископије. Како ни цариградски грчки патријарси нису увек одрицали автономију и автокефалност охридске архијепископије Прве Јустинијане сведочи међу осталим „Посланица патријарха цариградског Филофса архијепископу охридском Прве Јустинијане“, писана 1369 г. којим га он, као свога ексарха са собом једнака, призивље на местни сабор који је прикупљао у Цариграду. (Грамата та у руском преводу заједно с грчким оригиналом наштампана је у књизи „Сербія и ея отношенія къ сосѣднимъ державамъ въ XIV и XV столѣтіяхъ проф. Григоровича 1859. Казань).“

У списку катедара цариградске патријаршије помињу се сад ове јепархије што су се некад налазиле у старој области охридске архијепископије као што је била у XVII. веку:

Митрополије.

1. *Преспанска и Охридска* (без икакве титуле?!)
2. *Пелагонијска* (тит. ексарха горње Мизије).
3. *Касторијска* (тит. ексарха све старе Бугарске).

4. *Корицанска и Селисфорска.*
5. *Драчка.* (Дирахијска) и *Горска* (столица у Драчу, Durazzo).
6. *Дебрска.*
7. *Београдска.* (тит. ексарха све Албаније, столица у Берату).
8. *Воденска.*
9. *Струмичка и Тиверијопољска.*
10. *Сисанијска и Сијатистска* (тит. ексарха бугарске Маћедоније).
11. *Велиска* (Велица, сад Ћуприли).
12. *Гревенска.*

IV.

А за доказ како су све више пobројене јепархије охридске архијепископије и пећске патријаршије које смо повадили из списка катедара цариградске патријаршије за 1867 годину, ушле у састав поменуте патријаршије тек 1765—1767 године, т. ј. пошто су се упразниле споменуте самоуправне цркве, доста ће бити навести списак катедара цариградске патријаршије за 1561 годину, кад су у њезину област ушле биле јепархије патријаршије трновске а припале јој јепархије садашњега грчкога краљевства. Списак тај узимамо из потписа под заједничком граматом 1561 године, којом се великоме кнезу Јовану IV Васиљевићу утврђује царска титула од свегатадашњега духовнога сабора цариградске патријаршије (као што се о томе у самој грамати говори). Грамата јета заједно с оријиналом (који се чува у московској архиви мин. иностраних посл.) штампана књ. М. Оболенским 1850 у особитој књижици. Тамо се спомињу митрополити:

1. Кесарнјски.
2. Каподокијски.
3. Анкирски.
4. Ираклијски.
5. Ефески.
6. Никејски.
7. Филаделфијски.
8. Селунски.
9. Адријанопољски.
10. Евриниски и Кизички.
11. Писидијски.
12. Иконијски.
13. Никомидијски.
14. Халкидонски.
15. Амасијски.
16. *Видински.*
17. Прузски.
18. Гануски.
19. Јериски и Св. Горе.
20. Зихњански.
21. Монемвасијски.
22. Христијанопољски.
23. Атински.
24. Коринћански.
25. Тивски.
26. Лариски.
27. Неопатријски.
28. Навпактски и Артски.
29. Палеопатрски.
30. *Филипопољски.*
31. Дениниоски,
32. *Трновски.*
33. *Анхијалски.*
34. Архијепик. Еласонски.

И јепископи:

1. Кипарски.
2. Сервијски (из Србице у Тесалији).
3. Пољански.

Ваља само упоредити тај списак катедара од 1561. године са списком катедара цариградске патријаршије од 1867 год. (које смо ми и учинили), те да се сами собом покажу ради уверења (јер се за то и из других извора зна) бројеви и места јепархијска српске пећске патријаршије и охридске архијепископије. Из тога се списка може извести како је број јепархија које су ушле у цариградску патријаршију из трновске бугарске патријаршије сведен у прво време на четири које смо у мало час наведеном списку друкчијим словима наштампали.

УГОВОР О САВЕЗУ И ПРИЈАТЕЉСТВУ,

МЕЂУ КАРЛОМ ОД ВАЛОА И ПОСЛАНИЦИМА СРПСКОГ КРАЉА УРОША.

ПОТПИСАН 27 МАРТА 1308 ГОД. У АБАТИЈИЛИ КОД МЕЛИНА.

ПРЕПИС ИЗ ПОДЛИННИКА СА СВОЈИМ ОБЈАСЊАВАЈУЋИМ ПРИМЕТБАМА САОПШТИО

А. УБИЧИНИ,

ДОП. ЧЛАН СРП. УЧ. ДРУШТВА.

Ad honorem Dei et gloriose virginis, matris eius, orthodoxe fidei diuinique cultus augmentum et perpetuam rei memoriam, nos Karolus, [1] Dei gratia Constantinopolitanus Imperator, [2] Romeorum moderator, Semper Augustus, una cum nobilibus et prudentibus viris Marcho de Luquari, cive Ragusino, et Triphone Michaelis de Cathara, nunciis et procuratoribus magnifici principis domini Urosii, Dei gratia Rasie regis illustris, habentibus ab ipso rege ad ea que sequntur tractanda et vallanda seu confirmanda et in animam predicti regis sui domini juranda potestatem, conventiones, assigancias* et confederationes habuimus, inivimus et fecimus sollennibus stipulationibus hinc inde interventionibus** in modum qui sequitur et in formam.

In primis nobiles et prudentes viri Marchus et Tripho, nuntii et procuratores predicti, habentes super hoc a dicto rege potestatem et mandatum speciale prout per patentes litteras seu publicum instrumentum manu magistri Guillermi, publici notarii Dulcini, [3] scriptum eiusque signo et

* Rectius: alligantias, а тако стоји и у препису овога акта у видимацији.

** Rectius: intervenientibus, тако је у видимацији.

На част Богу и славној дјеви матери његовој, и на умножење правоверне вјере и божаствене службе и на вечити спомен дјела, ми Карло, [1] божијом милошћу император константинопољски [2] управитељ Ромеја, свагда Август, заједно са племенитим и разумним мужима, Марком Лукари-ћем, грађаном дубровачким, и Трифуном Михајловићем из Котора, посланицима и прокураторима велеможнога владаоца, господина Уроша, божијом милошћу пресветлога краља рашког, имајућим власт од самог краља да она што сљедују уговарају и утврде и да се на то на душу напред реченог Краља свог господара закуну, имадосмо, уговорисмо и учинисмо, сагласија, свезе и сајузе, при чем су и с једне и с друге стране свечана обећања, (усвојења, примања) чињена, на начин који сљедује и у прилици:

Прво: племенити и разумни мужи Марко и Трифун, посланици и прокуратори гореречени, имајући на то од реченог краља власт и особити налог, као што се на први поглед јасно показало из отвореног писма или јавне исправе писане руком магистра Гвилерма, јавног нотара-

dicti regis sigillo munitum prima facie apparebat, promiserunt nomine procuratorio ipsius regis et pro ipso ac successoribus suis, nobis solemniter stipulantibus pro nobis et successoribus nostris in imperio Constantinopolitano, quod idem rex erit amicus noster et successorum nostrorum, alligatus et confederatus pro se ac successoribus suis, ac subsidium et auxilium ad aquirendum et recuperandum[4] predictum imperium nostrum Constantinopolitanum, et adquisitum seu recuperatum conservandum in perpetuum, contra Andronicum imperium ipsum occupantem, [5] ejusque heredes seu ab ipso causam habentes et contra quoscunque tam paganos quam christianos tenentes invadentes vel occupantes predictum imperium in toto vel in parte et quoscunque alios nobis rebelles, prestabit nobis, postquam personaliter iter arripuerimus ad recuperationem dicti nostri imperii et successoribus nostris ipse et successores eius de personis, regno terris et gentibus suis ad proprias expensas dicti regis et successorum suorum absque stipendiis et custu nostris quocunque idem rex et successores sui ire poterit seu poterunt quocienscunque nobis vel successoribus nostris videbitur expedire. Et si forte contingeret quod aliquando tali tempore et loco ipsius regis vel successorum suorum nos aut nostri successores vellemus subsidium et juvamen quod ipse rex seu ejus successores tunc ad locum ipsum absque periculo regni sui vel personali seu alio justo impedimento obstante ire non posset seu possent excusati habeantur, dummodo de suis gentibus miserint prout expeditio negotii requisierit juxta possibilitatem regis et sui regni predicti. Convenerunt etiam dicti nuncii et procuratores procuratorio nomine quo supra, quod idem rex non receptabit, nec receptari permittet aliquem rebellem, pro-

(бележника) улцинског [3]) његовим знаком и печатом реченог краља утврђеног, обећали су у име прокураторско самог краља и за истог краља и за његове наследнике, што смо ми свечано примили за нас и за наше наследнике, царству костантинопољском, да ће исти краљ бити наш пријатељ и наших наследника, и савезник и садруг за себе и за своје насљеднике, и да ће нам дати подпору и помоћ, да освојимо и повратимо [4]) горepечено наше царство костантинопољско, и да освојено и повраћено задржимо, за вавек, против Андроника, исто царство заузимајућег [5]) и против његових насљедника, и оних који буду имали од њега налог, и против ма којих како поганика тако и хришћана, држећих, нападајућих или заузимајућих речено царство цело или део, па и против ма којих других нама противних; нама, пошто ми лично предузмемо пут за повраћање реченог нашег царства, и нашим наследницима; он сам и његови наследници, од лица, државе, земаља и војске своих, на собствене трошкове реченог краља и његових наследника, а без плате и трошка наших; куда год исти краљ и негови наследници буде могао ићи или буду могли ићи, кад год се нама или нашим наследницима буде видило потребно. А ако би се случајно догодило, да би смо ми или наши наследници некад у тако време или место хтели подпору и помоћ истог краља или његових наследника, да исти краљ или негови наследници неби могао или неби могли тада на то место ићи без опасности својега краљевства или својега лица или и због друге праведне препоне сметајуће, нека буду извињени, ако само од своје војске пошљу како ће унапређење посла изискивати и по могућности краља и напред речене његове државе. Још су се сагласили речени посланици и прокуратори у прокураторско

ditorem, malefactorem, forbannitum vel alium inimicum nostrum in aliqua parte regni et terrarum dicti regis, et quadocunque et quocienscunque aliquis vel aliqui de nostris proditoribus, malefactoribus, forbannitis, rebellibus et inimicis ubicunque in terris et regno ipsius regis reperti fuerint, idem rex eos capi et detineri faciet, quousque capcio ad notitiam nostram pervenerit, nosque pro ipsis assignandis et tradendis gentibus nostris transmittere valeamus; promittentes prefati procuratores procuratorio nomine quo supra, quod idem rex et successores eius hec omnia et singula adimplebunt et perpetuo observabunt: alioquin donatio et quitacio castrorum et terrarum seu contratarum nifra nominandarum si eas ut inferius narratur fieri contigerit nullius firmitatis existant, sed sint eo ipso revocate, et nihilominus dampna, expensas et interesse, que sub spe dicti subsidii, auxilii vel juvaminis et ob eius defectum incurrerimus seu sustinuerimus, idem rex vel successores eius reficiet seu reficient integraliter atque resarcibunt; et quod hec omnia et singula implenda et observanda prefatum regem, successores et regnum eius predictum ac se ipsos tanquam singulares et privatas personas et eorum heredes et bona Marchus et Tripho, procuratores predicti, et quilibet eorum specialiter obligarunt; eundem regem, successores et regnum eius ac omnia bona sua quoad hec jurisdictioni sedis apoctolice supponentes [6]) ac renunciantes procuratorio nomine, quo supra et suo proprio et privato nomine omnibus exceptionibus, allegationibus, privilegiis et auxiliis juris et facti per que idem rex et successores eius et ipsi procuratores vel eorum aliquis possent contra premissa vel premissorum aliquod se quoquo modo juvare et specialiter juri dicenti generalem renunciationem non valere.

име као и напред, да исти краљ неће примати, нити дозволити примити ма каквог противника, издајицу, злочинца, изгнаника или другог ког непрјатеља нашега, ма у којем делу државе и земаља реченог краља; и кад би се год и колико год пута који год или неки од наших издајица, злочинаца изгнаника, противника и непријатеља ма где у земљама и државн истог краља нашли, исти краљ даће их уватити и задржати, докле то да су ваћени, до нашега зњања дође и док ми узмогнемо послати да се они нашим војскама прикажу и предаду; обећавајући речени прокуратори у прокураторско име као напред, да ће исти краљ, и његови наследници ова сва и свако посебице изпунити и за вавек признавати; иначе даровање и предаја тврдиња и земаља или предјела које ће ниже бити именоване, ако би се као што се ниже излаже, и случајно учинила, да немају никакву важност, него да буду тим самим опозване — а зато опет штете, трошкове и губитке, које би ми изкусили и трпели у надежди на речену подпору и помоћ, и због тога што је ова изостала, исти краљ и његови наследници накнадит ће он и они ће накнадити у целости и повратити; и да су на изпунење и одржање свју ових и свакого посебице, нарочито обвезали реченог краља и његове наследнике и државу његову, па и саме себе, као засебне и приватне особе и своје наследнике и добра, речени Марко и Трифун пркуратори, и сваки од њих за себе; подвргавајући истог краља и његове наследнике и државу његову и сва његова добра што се овога дела тиче, надлежности суда столице апостолске, [6]) — а одричући се у прокураторско име напред, па и у своје собствено и посебно име, од свију изузетака, навода закона, слободштина и спомоћних средстава права и дела, — којима би исти краљ и његови

Juraverunt quoque iidem procuratores et eorum quilibet porcuratorio nomine quo supra et suo proprio et privato nomine et in animam ipsius regis [7]) et pro ipso, quod rex ipse pro se et suis successoribus hec omnia et singula tam supra quam infra scripta approbabit et ratificabit et ea personaliter jurabit ad sancta Dei evangelia manu tacta. Prestiterunt enim dicti procuratores huiusmodi juramentum supra sancta Dei evangelia per eorum quemque manu tacta.

Et nos, Imperator predictus, vice versa pro nobis et succesoribus nostris promisimus eisdem procuratoribus procuratorio nomine quo supra stipulantibus, quod nos erimus amicus, alligatus et confederatus dicti regis et successorum suorum pro nobis et successoribus nostris in imperio Constantinopolitano, et tenebimur sibi et successoribus suis, nos et successores nostri in ipso imperio eo conquestato, recuperato et obtento in totum vel pro majori parte prestare auxilium, consilium et juvamen de nobis, terris, personis et gentibus imperii nostri ad proprias expensas nostras et successorum nostrorum in imperio predicto sine custu et stipendiis dicti regis, quocunque absque periculo imperii predicti personali vel alio justo impedimento non obstante ire poterimus ad defensionem et conservationem predicti regni sui contra quoscunque rebelles suos tam paganos quam christianos et quoslibet alios invadere vel occupare nitentes dictum regnum quocienscunque dicto regi vel suis successoribus videbitur expedire. Ubi vero pro defensione dicti regni personaliter interesse nos vel nostri successores non poterimus, excusati habebimur dummodo de gentibus nostris mittamus prout expedicio negocii requiret juxta possibilitatem imperii nostri. Promittentes hec omnia et singula adimplere et perpetuo observare; alioquin dampna,

наследници, па и сами прокуратори или који од њих, могли помоћи се ма којим начином против предходећих и против нечег од предходећих, а нарочито да неће важити пред изричућим суд обште одказивање.

Још су се заклели исти прокуратори и сваки од њих у прокураторско име као напред, а и у своје сопствено и посебно име, а на душу истог краља [7] и у место њега, да ће краљ сам, за себе и за своје наследнике ова сва и свако за себе како напред тако и ниже писана, одобрити и потврдити, и да ће се и лично на то заклети, на свето еванђелије божије метнув руку. Јер су речени прокуратори такву заклетву положили на света божија еванђелија, од свакога од њих руком дирнута.

И ми горе речени император, обратно за нас и за наше наследнике обећасмо истим прокураторима у прокураторско име као напред примајућима, да ће мо бити пријатељ, савезник и садруг реченог краља и његових наследника за нас и за наше наследнике у царству константинопољском, и да ће мо бити дужни њему и његовим наследницима, ми и наши наследници у истом том царству освојеном повраћеном и задобивеном у целости или у већем делу, давати помоћ, савет и подпору од нас од земаља, лица и војске нашега царства на наше сопствене трошкове и наших наследника у реченом царству, без трошка и плате од реченог краља, кудгод будемо могли ићи, без опасности горереченог царства, а ако нам небуде сметала лична или друга каква праведна препона, за одбрану и одржање реченога краљевства његовог против ма којих противника његових како поганичких тако и хришћанских, и против сваких других који би хтели речено краљевство напасти или освојити, а то кадгод ће се ре-

expensas et interesse, que sub spe dicti subsidii, auxilii vel juvaminis et ob eius defectum idem rex vel sui successores fecerint et incurrerint, reficere curabimus atque resarcire; et quoad hec nos et successores nostros ac imperium nostrum obligavimus et sedis apostolice jurisdictioni supposuimus, renunciantes omnibus exceptionibus, allegationibus, privilegiis et auxiliis juris et facti per que contra hec vel eorum aliqua nos juvare possemus, et specialiter juri dicenti generalem renunciationem non valere; hoc excepto quod si dictus rex teneret vel possideret aliquid de terra pertinente ad imperium ultra terras inferius designatas et castra infra confines terrarum ipsarum sita vel de terris pertinentibus ad nobilem virum dominum, Philippum, principem Tarentinum,[8]) consangvineum nostrum,[9]) vel fratres suos, ad defensionem illarum predicto regi et successoribus suis nos vel nostri successores minime teneremur, et simili modo in injuriam et prejudicium prefati regis non daremus auxilium et juvamen predicto principi Tarentino vel fratribus suis, si dictus princeps Tarentinus et sui fratres[10]) aliquid tenent vel possident, quod de jure pertineat ad regem supradictum. Preterea convenimus, quod nos non receptabimus nec receptari permittemus in terris imperii nostri nobis obedientibus et que ad mandata nostra venient in futuro, aliquem proditorem, malefactorem, forbannitum, rebellem vel inimicum regis predicti et quandocunque et quocienscunque aliquis vel aliqui de suis proditoribus, malefactoribus, forbannitis, rebellibus vel inimicis in predictis terris imperii nostri reperientur, ipsos exceptis predictis principe et fratribus suis in casibus superius expressis capi mandabimus et tamdiu teneri donec capcio dicto regi innotescere possit, ipseque pro illis assignandis

ченом краљу или његовим наследницима видити потребно. Ако ли за одбрану реченог краљевства лично присуствовати неби могли ми или наши наследници, бит' ћемо извињени, само ако од наше војске пошљемо како ће извршење дела изискивати а према могућности нашег царства. Сва ова обећавамо и свако посебно испунити и вавек одржати: а иначе штете трошкове и губитке, које би због надежде ове помоћи и подпоре и због недостатка ових, исти краљ и његови наследници претрпели и поднели, стараћемо се накнадити и подмирити; а што се овог тиче обвезали смо нас и наше наследнике и наше царство и подвргли смо надлежности суда апостолске столице, одричући се од свију изузимања, правних навода, слободштина и помоћних средстава права или дела, посредством којих би смо се могли помоћи против ових или неких од ових, а нарочито да неважи ништа пред суд изричућим опште одустајање; изузимајући једино то, ако би речени краљ држао или притезавао нешто од земље принадлежеће к царству, преко оних земаља ниже означених, или тврдиње изван граница тих истих земаља лежеће, — или од земаља принадлежећих племенитом мужу, господину Филипу кнезу од Тарента, [8] сроднику нашем [9] или његовој браћи, на одбрану којих за реченог краља и његове наследнике, ми и наши наследници никако неби смо били обвезани, а исто таке на увреду и штету реченог краља неби смо дали помоћ и подпору горереченом кнезу тарентском или његовој браћи, ако би речени кнез тарентски или његова браћа [10] држали или притезавали нешто, што по праву припада горереченом краљу. Осим тога уговорили смо, да ми нећемо примити нити ће мо дозволити да се прими у земље нашег царства, које се нама покоравају или које

et tradendis gentibus suis valeat destinare. Et hec omnia et singula Magister Guillermus de Pertico legum professor, cancellarius noster, in presencia nostra et dictorum procuratorum vice ac nomine et de mandato nostris et pro nobis juravit in animam nostram ad sancta Dei evangelia manu tacta.

Item, est actum quod ob causam predicti subsidii per predictos nuncios et procuratores promissi et conventi per dictum regem complendi nos eidem regi donare promisimus et promittimus contratas expressas et denominatas inferius cum castris infra ipsarum metas sitis, que et quas dicti nuncii asserunt esse de juribus et de manio dicti imperii, et dominum suum regem predictum ea et eas tenere pacifice et possidere et valorem annuum quinque millium florenorum auri non excedere, excepto victu laborantium et habitancium in eis, hac conditione apposita quod si nuncii nostri ad dictum regem mittendi inspectis et consideratis dictis castris et terris seu contratis, invenerunt quod redditus annui dictorum castrorum et terrarum seu contratarum sumam predictam non excedant, quodque dicta castra et contrate taliter sedeant, quod sine magno periculo vel dampno nostri et successorum nostrorum qui pro tempore imperatores fuerint, possint donari, iidem nuncii nostri dicta castra et terras seu contratas donabunt dicto regi et successoribus suis perfecte. Et ad hoc perficiendum absolutam et liberam eis dabimus potestatem. Si vero alterius condicionis dicta castra et terras seu contratas esse reppererint vel annuum redditum illorum in multo excedere summam predictam ipsi conditionem et valorem referent nobis, ut nos super hoc nostram faciamus voluntatem, [11]) hoc acto expresse quod nisi predicti nuncii nostri vel nos post rela-

ће у будуће под нашу владу доћи, ма ког издајицу, злочинца, изгнаника или противника и непријатеља горереченог краља; а кад би се год и колико би се год пута који или неки од његових издајица, злочинаца, изгнаника, противника или непријатеља нашао у горереченим земљама нашег царства, такви, изузимајући напред реченог кнеза и његову браћу, у случајма горе изложеним наредићемо да се ухвате, и да се дотле задрже, докле може дознати речени краљ да су ухваћени, и док он могне одредити да се они његовим људма означе и предаду. А на сва ова и свако посебно, магистар Гвилермо од Пертико, учитељ права, наш канцелар, у нашем присуству и у присуству речених прокуратора заклео се у место нас и у наше име и по нашем налогу а за нас, у нашу душу, на света божија еванђелија, метнувши на ова руку.

Исто тако уговорено је, да смо ми поводом горечечене помоћи, коју су речени посланици прокуратори обећали и угодили, да би је речени краљ извршио, истом краљу обећали и обећавамо даровати земље изложене и имеповане ниже, заједно са тврдињама, које су унутра у њиховим међама, — а за које обоје речени посланици потврђују, да су од правног притежања и припадлежности реченог царства, а да их њихов горе речени господар мирно држи и притежава, а да годишњи доходак њихов непревазилази пет тисућа флорина злата, када се одузме рана радећих и пребивајућих у њима; али то под тим додатим условом, ако би посланици наши, које ћемо послати к реченом краљу, пошто су видили и разсматрали речене тврдиње и земље или предјеле, нашли да годишњи доходци речених тврдња и земаља или предјела гореизложену своту не превазилазе и ако речене тврдиње и земље тако леже, да

tionem ipsorum donationem et quitationem de dictis castris et terris seu contratis facerent seu faceremus dicto regi, ipse et successores sui ad promissum nobis subsidium faciendum minime teneantur, & viceversa nec nos teneamur eisdem, nec nostri etiam successores.

Item, cum dicti nuntii et procuratores ex parte dicti regis habentes ad hoc speciale mandatum obtulerunt nobis imperatori predicto, dictum regem unicam filiam suam nomine Zarizam [12])quam ex Elizabet, uxore sua legitima, procreavit, [13]) daturum in uxorem legitimam Carolo, filio nostro, [14]) et super tali matrimonio contrahendo ipsi procuratores aliquos tractatus cum gentibus nostris habuerunt, fuit finaliter inter nos et dictos procuratores concordatum, quod nos cum eis ad dictum regem mittemus speciales nuncios nostros cum hac potestate, quod si viderint dictum regem re ipsa et de facto ad unitatem et obedientiam Sancte Ecclesie Romane redire et obedire, ut obtulit se facturum coram nuntiis et legatis ipsius ecclesie, ob hanc causam ad instantiam ipsius regis ad eum specialiter destinatis, [15]) dictam suam filiam videant, et cum ipso de condicionibus dicti matrimonii et dote pertractent, et nobis tractatus huiusmodi referant, ut si nobis placuerint, nos una cum nunciis dicti regis possimus sedi apostolice supplicare pro dispensationibus, legitimationibus et licentia necessariis obtinendis. Si tamen inter moras temporis dictus rex filiam suam predictam persone nobis non suspecte in matrimonium collocaret, non possemus de fide rupta conqueri, nec per hoc possent alie dicte conventiones et pactiones retractari. Persone quidem nobis suspecte sunt in hac parte prefatus Andronicus totumque genus suum et omnes et singuli sui sequaces, adjutores, complices et fautores.

без велике опасности или штете наше и наших наследника, који ће бити у то време императори, могу бити даровање, — тако ће исти наши посла-ници речене тврдиње или земље или предјеле даровати потпуно реченом краљу и његовим насладницима. А да би то извршили за то ће мо им дати савршену и слободну власт. Али ако би нашли, да су речене тврдиње и земље или предјели друкчијих својстава, или да њихов годишњи доходак далеко прелази гореречену своту, то ће они нама јавити својства и вредност њихову, да ми у овом сами нашу вољу извршимо [11]; то изречно утврђујући, да акоречени наши посланици, или ми после добивеног од њих извештаја, небисмо то даровање и подмирење са реченим тврдињама и земљама или предјелима учинили реченом краљу, тада и он и његови наследници, да никако нису обвезани, да чине нама ону обећану помоћ, — а исто тако и обратно, ни ми ни наши наследници да нисмо обвезани чинити њима.

Исто тако, почем су речени посланици и прокуратори од стране реченог краља имајући за то нарочити налог, поднели нама горереченом императору, да речени краљ јединицу своју ћерку, именом Зорицу [12]), коју је родио са Јелисаветом, својом законом супругом [13]), даде за закону жену Каролу нашем сину [14]), и како су о закључењу тога брака исти прокуратори имали неке преговоре са нашим људма, буде коначно међ нама и реченим прокураторима уговорено, да ћемо ми с њима послати к реченом краљу наше нарочите посланике с том влашћу, да ако виде да се речени краљ доиста и у самом делу вратио к јединству и послушности свете цркве римске, и да се повинује као што се нудио да ће то учинити, пред посланицима и легатима исте цркве; који су због тога дела по молби ис-

Hec autem nomina sunt terrarum de quibus tangitur superius, videlicet, contrata a confinibus castri nomine Prilep usque ad confines castri nomine Prisec, [16] et contrata Ouciepoullie[17] usque ad confines castri nomine Stip [18], et contrata de Deber [19], usque ad flumen nomine Mahat [20], et contrata Quiciane [21] usque ad confines Hoquerie [22]; de quibus terris seu contratis usque ad regnum Sclavonie [23] coherentibus et castris infra ipsarum metas existentibus dictus rex habet quolibet anno de redditu quinque millia florenorum et non ultra, ut sui procuratores asserunt sepe dicti.

In quorum omnium evidentiam pleniorem presentes litteras seu publicum instrumentum sigilli nostri quo usque ad hec tempora uti consvevimus, fecimus munimine roborari.

Datum et actum apud abbatiam de Lilio [24], prope Meledunum, presentibus excellenti viro domino Ludovico, regis Francorum filio [25], comite Ebroycensi, domino Harpino de Arqueri, domino Johanne de Gressibus, militibus, prefato domino et magistro Guillermo de Pertico, domino Alberto Fulgosii dePlacencia, et magistro Johanne, de Montelucio canonico Vastinensi, testibus ad hoc vocatis et rogatis, sub anno a nativitate dominica millesimo trecentesimo octavo, indictione VI pontificatus domini Clementis, pape[26] quinti, anno tercio, die XXVII mensis Marcii.

Et ego Johannes Petri de Urbino, publicus apostolica et imperiali auctoritate notarius, conventionibus, alligantiis confederationibus, stipulationibus, pactis, promissionibus, juramentorum prestationibus, et omnibus et singulis suprascriptis, dum inter serenissimum imperatorem et procuratores predictos fierent, una cum testibus suprascriptis interfui, et ea rogatus scribsi de verbo ad verbum

тог краља нарочито к њему послати били [15]), онда да виде речену његову ћерку, и нек се с њим о условима реченог брака и о миразу погоде, а нас нека известе о овим погодбама, да ако би се нама допале, ми можемо заједно са посланицима реченог краља молити столицу апостолску, да се добију нужна разрешења, овлашћења и дозвољења. Но ако би у течају времена речени краљ своју горе-речену ћерку, дао за жену лицу, које нама није противно, то да се ми неможемо тужити да је погажена вера, нити да се због тога могу друге речене погодбе и уговори узети натраг. А лица она која су нама подозрела по овом делу, јесу горепменовани Андроник и цео његов род, и сви и сваки његови привърженици, помагачи, савезници и доброжелатељи.

А ово су имена земаља о којима се напомиње горе, и то: земља од међа тврдиње наречене Прилеп до међа тврдиње зване Присек [16]); и земља Овчије пуље [17]), до међа тврдиње зване Штип [18]); и земља од Дибре [19]) до реке зване Маат [20]); и земља Кичане [21]) до међа Гогерије [22]); од којих земаља или предјела простирућих се непрекидно до краљевства Славоније [23]), и од тврдиња у њиховим међама находећих се, речени краљ има сваке године доходка пет тисућа флорина а не више, као што његови често речени прокуратори потврђују.

За којега свега подпунију известност ми смо ово писмо или јавну исправу дали утврдити крепошћу нашега печата, којим се до садањег времена обично служимо.

Дато и вршено код опатства од Лиљана [24]) близу Меледуна, у присуству: превасходног мужа господина Лудовика сина краља франачкога [25]), кнеза Евројског, — господина Харпина од Аркери; господина Јована од Гре-

prout seriatim superius continetur feci ac manu propria publicavi, me subscribendo ac meo signo solito roborando.

Запечаћено печатом Карла од Валоа са црвенијем воском висећем о узицама од зелене и црвене свиле.

Vidimus Филипа Лепог

из ког се види како Урош прима и потврђује овај уговор, писмом датираним у месту Goliqueline, 25 Јула исте године (1308).

Philippus [28]) Dei gratia Francorum rex. Notum facimus universis tam presentibus quam futuris, nos litteras illustris principis, eadem gratia Dalmacie, Croacie, Dyoclie ac Servie ac Rasie regis et domini totius Maritime regionis, veras et integras vidisse formam que sequitur continentes.

Hurosius, Dei gratia Dalmacie, Croacie, Dyoclie, Servie ac Rasie rex et dominus totius maritime regionis ad certitudinem presentium et memoriam futurorum, litteras excellentissimi domini domini Karoli filii regis Francorum, Dei gratia imperatoris Constantinopolitani, Romeorum moderatoris semper augusti, integras, sanas omnique suspictione carentes sigillo ipsius imperatoris cum cera rubea sigillatas recepimus, formam que sequitur, continentes.

Ad honorem Dei et gloriose virginis etc.

Nos vero, Hurosius, rex predictus, visis litteris antedictis expositisque nobis et per nos diligenter intellectis, conventiones, alligantias et confederationes nomine nostro et successorum nostrorum per Marchum et Triphonem, procuratores nostros nomine procuratorio cum domino imperatore factas et in animam nostram et suam juratas, nec non alia nomine nostro per dictos procuratores nostros cum

сија, каваљера; реченог господина магистра Гвилерма од Пертико; господина Алберта Фумосија од Пијаченче, и магистра Јована од Монтелучио, каноника Вастинског, као сведока овог ради званих и умољених, — лета од рођења господњег, тисућ триста и осмог, индиктиона VI. а од како је папа господин Климентије V. [26] године треће, дана 27. месеца Марта.

А ја Јован Петров од Урбина, по апостолској и императорској власти јавни бележник присуствовао сам, договорима, савезима и сдружењима, погодбама, уговорима, обећањима, полагањима заклетава, и свима и свакоме од горе писаних, кад су између најсветлијег императора и између прокуратора горенменованих чињена, заједно са сведоцима горенисанима, и умољен то сам писао од речи до речи, као што је по реду горе изложено, сачинио сам, и мојом руком објавио, подписујући се и потврђујући то мојим обичним знаком.

(Печаћено печатом Карола од Валоа, на црвеном воску, висећим на узицама од зелене и црвене свиле).

(Налази се у архиву царства француског, J. 51 № 17).

Видимацција Филипа лепог,

садржавајућа: Усвојење и одобрење предходећег уговора од Уроша, дато у Голикелану [27]) 25 Јулија исте године 1308.

Филип [31]); божијом милошћу крањ Франка. Дајемо знати свима како садашњима тако и будућима; да смо ми писмо светлог владатеља, по истој милости краља Далмације, Хрватске, Диоклије, Србије и Рашке, и господара

dicto domino imperatore tractata et concordata prout in dictis litteris continentur, ratificamus et approbamus expresse, et promittimus omnia et singula per juramentum nostrum ad sancta Dei evangelia manu tacta a nobis personaliter prestitum nos tenere, adimplere et inviolabiliter observare, successores nostros ad tenendum, implendum et inviolabiliter observandum omnia et singula antedicta specialiter obligantes.

Datum et actum in tentoriis nostris, apud Goliqueline [27]) anno domini milesimo, CCC° octavo indictione sexta, mensis julii die vicesima quinta, presentibus nobilibus viris Paulo de Thoma, Triphone Michaelis civibus Catharensibus, magistris P. Divitis [28]), sub decano Carnotensi, et J. de Montelucio, canonico Vastinensi nuntiis et procuratoribus dicti domini imperatoris, stipulantibus et recipientibus promissiones et juramenta antedicta nomine domini sui antedicti; Petro Quirini de Domo majori, cive Venetiarum, Marcho de Luquari, cive Ragusino, Philippo de Moncellis, Jacobo Faysandi de Villanis [29]) gallicis et francigenis [30]) In quorum omnium evidentiam pleniorem presentes litteras sigilli nostri fecimus munimine roborari. Castrum autem nomine Stip supradictum, quod possidemus cum suis pertinentiis nobis et nostris successoribus retinemus, nec ad dimittendum illud pretextu juramenti predicti intendimus obligari. Datum ut supra, anno et die predictis.

Et nos, ad requisitionem carissimorum nostrorum, Karoli, Valesie, Alenconi, Carnoti, Andegavie que comitis [32]) germani nostri, et Philippi [33]) filii inclite recordationis principis Karoli quondam Sicilie et Hierosolime regis [34]) principis Tarentini, consagvinei nostri, nec non carissime neptis Katharine nate predicti germani nostri consortisque principis supra-

целе приморске земље, право и целокупно видили, које је садржало у себи ово што сљедује:

„Урош божијом милошћу краљ Далмације Хрватске, Диоклије, Србије и Рашке и господар целе приморске земље. садашњима за извесност а будућима за спомен; примисмо писмо најпревасходнијег господина, господина Карола, сина краља Франка, божиом милошћу императора костантинопољског, и управитеља Ромеја, свагда августа, целокупно, здраво, и од сваког подозревања чисто, печатом истог имратора на црвеном воску запечаћено, садржавајуће у себи ово што сљедује:

„„На част Богу и славној дјеви итд.““

„А ми Урош, горepечени краљ, видећи напред речено писмо, и пошто су нам изложили и ми смо приљежно разумели погодбе, уговоре и свезе, које су у наше име и у име наших наследника, учинили Марко и Трифун, наши прокуратори у прокураторско име, са господином Императором, и на које су се заклели на нашу душу и на своју, а и друга која су у наше име од речених наших прокуратора са реченим господином Императором уговарали и закључили, као што се у реченом писму садржи, одобравамо и потврђујемо изречно, и обећавамо нашом заклетвом коју смо лично положили, метнувши руку на света божија еванђелија, да ћемо сва и свако посебно држати, испунити и невредимо извршивати, а наше наследнике, особито обвезујемо, да сва и свако горeречено одрже, испуне и невредимо сачувају.

Дато и чињено у чадорима нашим код Голикелана [27]) лета господња тисућа триста осмога, индиктиона шестог, месеца Јулија дана двадесет петог, у присуству племенитих људи : Павла од Томе, Трифуна Михаилова, грађана котор-

dicti [35]) dictas litteras publicasse et in formam publicam redegisse ad memoriam perpetuam futurorum. Predicti autem carissimus germanus noster et princeps, nec non Katharina, neptis nostra, predicte publicationi consenserunt et eam approbaverunt expresse et pro publicatis et in formam publicam redactis habuerunt; voluerunt insuper et consenserunt expresse quod dicte littere sic publicate et pro publicatis habite et in formam publicam redacte fidem faciant contra omnes, et specialiter contra eos et successores suos et causam habentes et habituros ab eis quantum tangit litteras antedictas, perinde ac si ipsa originalia exhiberi contingeret ac produci. Confessus que fuit dictus princeps coram nobis se a predicto germano nostro seu eius mandato originalia predictarum litterarum recepisse et etiam habuisse, promittens bona fide dicta originalia ce restituturum et redaturum predicto germano nostro aut Katharine consorti sue predicte aut eorum heredibus seu successoribus vel causam habituris ab eis, si et quando eorum inter erit seu interesse poterit ea habere; obligans quod ad hec se, heredes et successores suos et causam habentes et habituros ab eo bona sua et heredum et successorum suorum ad observantiam predictorum.

In quorum testimonium et perpetuam memoriam sigillum nostrum presentibus litteris duximus apponendum. Datum Parisiis, anno domini milesimo trecentesimo tertio decimo, mense Decembri.

Per dominum R. Ambianensem episcopum [36]), —Guido.

Facta est colatio cum originali per me.

Запечаћено великим краљевим печатом црвеним воском на зеленој и црвеној свили висећим.

(Archives de l' Empire J. 51 № 17 bis).

ских, магистра П. Дивита,[28]) поддекана карнотског и магистра Јована од Монтелуцио, каноника вастинског, посланика и прокуратора реченог господина императора, примајућих и уговарајућих обећања и заклетве горечечене, у име свог господара напред реченог; Петра Квирина од већег дома, грађана млетачког, Марка Лукарића, грађана дубровачког; Филипа од Монцелла, —Јакова Фајсанди од Виланија[29]) Француза из саме Француске.[30]) — А ради подпуније известности свега тога дали смо ово писмо са крепошћу нашег печата утврдити. А тврдињу звану Штип горе именовану, коју ми притежавамо заједно са предјелом к њој принадлежећим, задржавамо за себе и за наше наследнике, нити желимо да нас обвеже гореспоменута заклетва као побуђење на то да је издамо. Дато као и горе, године и дана напред речених."

А ми по молби најдражијих наших, Карола Кнеза од Валоа, Алансона, Карнота и Анжуа, [32]) рођеног нашег брата, — и Филипа, [33]) сина славне успомене владаоца Карола, негда краља Сицилије и Јерусалима[34]) кнеза од Тарента и нашег сродника, — а исто тако и најмилије синовице наше Катарине, ћерке горе реченог рођеног брата нашег а супруге напред реченог кнеза [35]), — речено писмо објавили смо и уведосмо у јавну форму поради вечитог спомена будућима. А напред именовани најмилији наш брат рођени и кнез као и Катарина наша синовица, сагласили су се на речено објављење и изречно су га одобрили, и примили су га као објављено и у јавну форму уведено; осим тога желили су и сагласили су се изречно, да речено писмо тако објављено и за објављено примљено и у јавну форму доведено, чини сведочанство против свију, а посебно против њих и њихових на-

следника и против имајућих или имати будућих поверене њихове послове од њих, у колико се тичу напред реченог писма исто, тако као да се сам подлиник могао изнети на среду и показати. Још је речени кнез пред нама признао, да је он од реченог нашег рођеног брата или по његовом налогу, подлиник горереченогп исма примио и да га имађаше, у доброј вери обећавајући, да ће речени подлиник повратити и натраг датире ченом нашем рођеном брату или Катарини својој супруги горепменова ној, или њеним наследницима и прејемницима или имајућима од њих поверено то дело, ако икад год њима буде стало или могло буде стати за тим да га имају; обвезујући у смотрењу тога и себе и своје наследникеи од њега дела поверена имајуће или имати будуће, па исвоја и наследика и пријемника својих добра, да ће горcustomerечена испунити. А ради посведочења и вечног спомена ових ми смо пашли да се овом писму дода наш печат.

Дато у Паризу; лета господња тисућ триста тринајстог; месеца Декембра.

Преко господина Р. епископа амбоаског [36] — Гвидо.

Сравнење са подлипиком учинио сам ја.

(Запечатено великим краљевским печатом на зеленом воску, висећим о узицама од зелене и црвене свиле).

(Налази се у архиву цавства француског под J. 51 № 17 bis.)

ПРИМЕДБЕ.

1.

Ми Карол итд.

Карло Валоа, трећи син Филипа отважног родио се 12 Марта 1270, умро 16 Декембра 1325, пошто је сањао једно за другим да буде краљ арагонски, импе-

ратор истока, а за тим Немачке; одкуд је сљедовало, да су о њему говорили, да бејаше: син краља, брат краља [а.)], отац краља [б.)], стриц краљева [в.)], а сам никад краљ.

а.) Филипа лепог, б) Филипа Валоа, који је наследио после Карла лепог, по примени салијског закона, в.) три сина Филипа лепог, који су владали један за другим после свог оца, а ти су: Лудвик, Филип други и Карло лепи.

2.

Божијом милошћу император костантинопољски итд.

Императорску титулу коју је Карло примио по праву своје вторе жене, Катарине Куртенејске, унуке последњег латинског императора константинопољског Балдуина II. и насљеднице његових права, потврдио му је оне исте године кад се оженио (то јест 1301.) папа Бонифације VIII. Међу тим у време кад је овај уговор подписан (у Марту 1308.) ова титула била је престала припадати му по правилу, јер је његова жена умрла два месеца пре тога (у Јануару) а право на царство, које бијаше са свим лично својство Катарине Куртенејске, прешло је на њену ћерку Катарину Валоа, којој њен отац Карло Валоа, бијаше само тутор и покровитељ.

3.

Магистра Гвилерма јавног бележника уљцинског итд.

Из овог места види се, да је Уљцин (Dulcigno) у приморју далматинском, био део непосредних држава Урошевих, и да се краљ налазио у том граду, кад је предато писмо веровано његовим посланицима Марку и Трифуну.

4.

„дати помоћ и потпору да освојимо и повратимо“ итд.

Кад је Карло Валоа узео за жену у 1301 год. Катарину Куртенејску, прва његова брига била је, да потражи снажне савезнике за то да би могао успети у својим потраживањама. У исто време кад је водио преговоре са Урошем,

он је обдржавао помоћу својих деловођа тајно дописивање са више управитеља провинција царства, који су исповедали да њега држе за свог законог владаоца, и који су се обећавали, да ће се за њега изјавити, како се лично појави у земљи. О овој ствари види у: Buchon. Recherches et materiaux pour servir á une histoire de la domination française dans les provinces démembrées de de l' empire grec aux 13. 14. 15. siécles. Paris 1840 1. partie pag. 49, једно врло занимљиво писмо Јована Мономаха, управитеља солунског, дато 1307. које се овако започиње: „Светли брате превисоког и пресрећног краља француског, мој свети господару и императоре константинопољски и целога царства грчког“ итд.

5.

„против Андроника, исто царство заузимајућег“ итд.

Ово је Андроник II. Палеолог; он је владао од 1282 године, и узео је за свог друга године 1291. свог сина Михаила, одрекао се престола 1330. да постане монах, а умро је две године за тим 1332.

9

„подвргавајући .... државу његову и сва његова добра што се овога тиче надлежности суда апостолске столице.“

Ово је обични облик употребљаван у свима уговорима овог рода у средњем веку, којим је уговарајући владалац, предавао или је био сматран, као да је предао, своју државу и сва своја добра као јемство за тврду веру и за положену заклетву, међ руке независног и сувереног папе „који је у случају неизвршени обвезаности на себе узетих, имао право лишити га ових на корист оштећене странке“.

7.

Још су се заклели исти прокуратори .... на душу истог краља. итд.

Ову заклетву држали су за најсвечанију од свију, и њу су полагали само владаоци; отуд следује, да је и

ово један доказ тога, да су српски краљеви у то време били признати од француских краљева и од других самовладалаца западне Европе, за владаоце имајуће сва права и преимућства, која су скопчана са краљевским достојанством.

8.

Племенитом мужу, господину Филипу кнезу од Тарента, сроднику нашем итд.

Овај био је четврти син Карла II. анжуског, краља Напуљског. Он се оженио године 1294. са Итамаром ћерком Нићифора, деспота Арте, која свеза донела му је, са насловом деспота знатна имања у Етолији. (види Пахимера, књигу II. страну 202). Кад је остао удовац, он је после узео за жену (год. 1313) Катарину Валоаску, ћерку Карола Валоа и Катарине Куртенејске, (види приметбу 35), умро је 26 Декембра 1332.

9.

Сроднику нашем итд.

Ако и неспоменемо свезе сродства, које су сједињавале кнезове од дома француског, са кнезовима Анжуским у Напуљу. происходећим од једнога млађег брата светога Лудовика, Карло Валоа и Филип кнез од Тарента били су сродници и по том, што је први имао за жену једну сестру Филипову, Маргарету, с којом је родио Филипа од Валоа.

10.

Ако би речени кнез Тарентски или његова браћа итд.

Ова предпоставка није никако била уображена, по причини потраживања, која је чинио један брат Филипов, Карло Мартел, на круну угарску, по праву њихове матере Марије сестре краља Ладислава, који је умро без деце 1290. Карло Мартел није никад узео у притежавање ове своје државе, које су прешле на Андрију III. али је он оставио једног сина Карла Роберта, реченог Шариберта, кнеза од Анжу, који буде при-

познат за краља угарског године 1308. (исте оне године, које је подписан и овај уговор) и који је сјајно владао до године 1342. У то време његове владе, 1318 године, јављају се ова два брата као учесници једног савеза, који је хтео подчинити Србију господарству свете столице римске.

11.

Да ми у овом сами нашу вољу извршимо итд.

Овај услов заслужује пажњу. Карло неће да се у овој ствари управља по казивању Урошевих посланика, он сам пошље своје изасланике у сама та места, да се увере о стању ствари; па ако то неби било у свему такво, као што су га посланици представили, даровање (које и јесте главна точка целог уговора;) моћи ће бити опозвано. — Лукави Валоа, који је лако предпостављао лукавост и код других, исти је онај, о ком је Данте рекао: „да је Флоренцији провалио трбух", па је он поступио у овом послу тако, да не само не буде он обманут, него да могне сам преварити свога савезника, ако то буде могло бити доцније.

12.

„једину своју ћерку именом Зорицу" итд.

Мислимо да је ово име у латинском тексту погрешно стављено: „Zarizam", а да ће то бити вероватно *Зорица;* за ову ћерку Милутинову, коју је родио као што се у овом акту каже са својом законом супругом Елисаветом, досад родословље краљевског дома Немањћа није знало, нити има колико нам је познато у нашим или страним летописима трага о њој,— него нам је тек овај акт за њу донео прву вест.

13.

Коју је родио са Елисаветом, својом законом супругом итд.

Ова друга жена Милутинова била је ћерка Андреје III, краља угарског, који владаше од 1290 — до 1301. а удала се за Уроша Милутина 1271 године.

14.

даде за закону жену Каролу нашем сину итд.

Овај Карло био је млађи син Карла Валоа, од њега су произашли, као свог основатеља војводе д' Алансон—а.

15.

ако виде да се речени краљ доиста ..... вратио к јединству и послушности свете цркве римске. ..... као што се нудио.... легатима исте цркве, који су ..... по молби истог краља нарочито к њему послати били итд.

По овом је почетак изишао од самога Уроша, и на његово поискавање послала је света столица своје посланике у Србију; а краљ је изречно изјавио пред њима своју намеру вратити се у крило цркве римске. Овим се потврђује потпуно то што Давидовић у својој историји вели: „да је 1304 Урош Милутин постао ревностан савезник Папин; („1304 године почне се Милутин Папи приволевати.“) Ми видимо исто тако кроз цело то време не само српске него и бугарске краљеве (Јоаникија са Инокентијем III.) па и саме цариградске цареве (Михаил Палеолог са Григоријем III.) показивати вољу приближити се к светој столици. Али то није било ништа друго него само једна досетка, коју је њима политична нужда тренутка налагала, а како су ову нужду скинули с врата, скинули су и образине. Тако је учинио и Урош, који је гледао да се одржи у добром сношају с папом дотле, докле је Карло Валоа настојавао да изврши своје намере, докле се од њега Урош могао нечему надати или бојати. Али кад је видео да је са свим оставио те планове, он је прекинуо све преговоре, изговарајући се: „да он несме од свог брата Драгутина и од своје пунице Јерине, прећи у католичко вероисповедање.“ Види Давидовића историју стр. 65.

16.

Просек био је град негде у Старој Србији.

17.

Земља Овчие поулие итд. *Овчије поље* звала се горња Македонија од кланца Качаника до реке Брегалнице.

18.

Тврдиње зване Штип; Штип је стара развађена тврдња, а до ове и сад варошица крај реке Брегалнице у горњој Македонији, турски Ушћуб.

19.

„*Земља Дебер*," јесте садашња Дибра горња и доња у горњој Албанији.

20.

„*До реке Маат*"; Маат река тече у горњој Албанији у пределу албанског или арнаутског племена Маати, које је једно од најсилнијих и најратоборнијих племена Шкипетарских, лежи између предела Мпридита, Тиране и Дибре у средини, има као неку чаршију у месту Зоголу а може имати до 50.000 жптеља.

21.

„*Земља Кичане*" биће Кучи или Кучани, садашњи предео и племе код Црне горе простируће се од највише у полуострову трачком планине Кома према скадарском блату.

22.

„*До међа Хокерије*" биће садашња *Гогарија*, а то је горња или северна Албанија где обитавају Албанези звани *Гоге*, и разликујући се од јужних или доњих Албанеза званих *Тоске*, дакле земља од Скадра к југу лежећа.

23.

„*до краљевства Славоније;*" под општим именом *Славоније* разумевају се у средњем веку у најширем смислу у обште све земље у којима живе јужни Словени, а у тешњем смислу Далмација, Хрватска, Славонија и Босна; овде ће се разумевати најјужнији део Далмације.

24.

„*Опатство Лиљана*" близу Мелина вароши Француске, недалеко од Париза био је манастир у ком се особито

радо бавио краљ Лудовик свети. Ту су нашли његова правила и типик; сад нема од ње више него неколико одломака зидова. (Два километра од тих развалина лежи гробље села Мее, где је сахрањен бивши кнез и господар Молдавије Грегор Ђика који је умрьо ту у замку Мееском 1857).

25.

Господина Лудовика сина краља франачкога. итд. Ово је Лудвик син краља француског Филипа лепог кнез од Евреза, — са господом којих имена глас француски: Арпен Даркери; Жан де Гре, Гилом ди Перш, Албер Филгон де Плезанс, и Жан де Монтлик.

26.

Господина Климентије папе V. Овај папа створ или креатура краља Филипа лепог, био је јако умешан у предузимања против Константинопоља, којих коначно извршење закључено би (поред многих других послова који су том краљу Филипу много више на срцу лежали; као као што је на пример било дело са редом темпларским). На састанку држаном у Поаћиеру у пролеће 1307. год.[1]) и доиста један писмени споменик, дат у месецу Августу исте године показује нам Карла Валоа, погађајућег се са неким Аленом де Монтандр, каваљером, који се обвезао да ће га пратити „на његовом путу скорашњем у Романију, он, један каваљер, и шест штитоносаца племићских људи, добро наоружаних и на добрим коњима; и то за плату од 4000 златних флорина на једну целу годину; урачунавши у то и одлазак и повратак". И тако имало је шест до осам месеци најдаље бити доста за освојење. Смрт Катарине Куртенееске у самом почетку следујуће 1308 године обуставила је та предуготовљења, али за то није остављен и сам пројект, као што посведочава и уговор, закључен у Марту са посланицима краља Уроша.

[1] Види о tom H. Martin, Histoire de France tome V. pag. 46-

Примедбе к одобрењу овог уговора од краља Уроша.

27. *„Голикелан“*; ово ће по свој прилици бити какво место у *Голаку* планини, ако није *Гилан*, или *Гњилан* као што тамо народ каже, — и тада би зар било *Голикелан* изопачено од *Голак гњилан*, где имају заиста и сад развалине и старе тврдиње, код које се могао онда краљ Урош у табору под чадорима бавити, где је и ова ратификација издата.

28. *Магистра П. Дивита.*; овај звао се француски: Maitre P. Le Riche, и био је поддекан капитула у Шартру.

29. Ови се француски пишу: Филип де Монсо, и Жак Фајсанд де Вилен.

30. Под именом *Галлици* у средњем веку разумевали су се житељи свију оних провинција што су сачињавале феудалну краљевину француску; а реч *Францигенс* означавала је посебно житеље оних провинција које су непосредно биле подчињене власти краља, као што је Л' Ил де франс.

31. Филип лепи краљ француски владао је од 1284. до 1313 године.

32. Карло млађи брат Филипа лепог добио је за свој део за уживљење или апанажу кнежине Валоа, Алансон, Девре́, и Анжу.

33. *Филип кнез* од Тарента, види о овом примедбу 8.

34. *сина славне успомене владаоца Карола, негда* итд. Карло краљ Сицилије и Јерусалима, доиста дао се као такав крунисати од Папе Николе VI. у вароши Ријети у Мају 1289. године, а умрьо је 1309.

35. *а тако и најмилије синовице наше Катарине — — — супруге напред реченог кнеза* итд.

Катарина Валоа, рођена из брака Карла Валоа са Катарином Куртене́еском била је синовица Филипа лепог. Она се удала 30 Јула. исте године 1313 за Фи-

липа кнеза од Тарента и пренела је на њега део својих права као наследница Куртенејска; а умрла је 1336 године, неколико година после свог мужа,

39. Ambianensem episcopum, то је садашња варошица Амијан у Француској.

БИБЛИОГРАФИЈА СРПСКЕ И ХРВАТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ.

С ДОДАТКОМ ОНОГА ШТО СУ СТРАНЦИ О НАМА ПИСАЛИ

за 1869 годину.

Саставио

СТОЈАН НОВАКОВИЋ.

---

1. ARÈNE CHARLES. Littérature française. Cours abrégé destiné a la pratique de la langue française dans les classes supérieures des écoles serbes. Par —— —— professeur de littérature française a l' academie princière de Belgrade. Ouvrage approuvé par la commission scolaire. Précédé d' une notice sur l'origine et la formation de la langue, ainsi que sur les phases qu'elle dut traverser avant de se constituer définitivement. Accompagné de notes serbes pour en faciliter la traduction. Belgrade 1869. На 8-ни 3 л. 208 стр. и 1 л.

2. АРСЕНИЈЕВИЋ ВЛАДАН. Очеви и деца. Роман Ивана Тургењева. Превео —— —— Прештампано из „Јединства.“ У Београду у држ. штампарији 1869. На 8-ни 1 л. и 216 стр.

   Из „Преходнице“ у Пешти.

3. БАЛАНТСКИ ДИМИТРИЈЕ. Латинска синтакса за гимназије и полугимназије. По разним аукторима написао —— —— професор лат. језика у гимн. београдској. Прегледала и одобрила школска комисија. Цена је 7 гроша чарш. У Београду, у државној штампарији 1869. На 8-ни 2 л. 162 стр. и 1 л.

4. БЕСЕДА, којом је Његова Светост патријарх србски Самуил Маширевић отворио србско-народни сабор 2. Јунија 1869. у Карловцима. фолио 3 стр. Прилог к бр. 165 „Видова-дана.“

5. БИБИЋ ПАВАО. Баштован и воћарство. Кратко и појатно наставлење знања, о обделавању зелени и каламлењу дрва понајвише из собственог искуства описан и први пут на свет издан од —— —— свештеника Меленачког, а по други пут верно оригиналу са неким додатцима и новијим правописом прерадио и љубитељима земљерадиности и воћарства у руке предаје Никола Панић београдски поштар. Друго издање. Београд, штампарија Николе Стефановића 1869. На 8-ни 148 и XXVIII. стр. са литографисаном сликом.

6. БОШКОВИЋ ЈОВАН. Извод из српске граматике за ученике средњих школа. Написао —— —— Свеска прва. О гласовима и речима. Четврто издање. 1869. У Београду у државној штампарији. На 8-ни 16 стр.

7. БУКВАР за основне српске школе. Цена 1 гр. чарш. У Београду у државној штампарији 1869. На 16-ни 72 стр.

Први буквар наштампан у Србији новим правописом. Ја сам га добио у руке 11. Априла 1869 године, а то је био један између првих ексемплара.

8. БУКВАРЪ за србска училишта. У Бечу. У ц. кр. накладн училиштныхъ књига 1869. У Бечу. Печатано кодъ Карла Горшека. На мал. 8-ни 89 стр.

9. ВАЛЕНТА ЈОВАН ДР. Београдска болница у години 1868. (Прештампано из „Видова дана“). На 8-ни 32 стр.

У Београду у држ. штампарији 1869.

10. ВАЛТРОВИЋ М. Неколико речи о новом уређењу техничне школе у великој школи београдској. Од

—— —— архитекта и професора у београдској реалци. Београд. Штампарија Николе Стефановића 1869. На 8-ни 16 стр.

11. ВИДАКОВИЋ МИЛОВАН. Кассія царица, или травезпранъ Октавіянъ. Романтичка повѣсть. Сочиненѣ ——. Препечатао Илія К. Анђелковићъ кньигопродавацъ. Съ еднимъ дрворезомъ. У Београду: Штампарія Николе Стефановића 1869. На 8-ни 192 стр.

12. ВИТКОВИЋ ГАВРИЛО. Практична рачуница за рачуне са просторским количинама и поука о мерама, новцима и оцени разних ствари угађана за школску потребу. Саставио —— —— професор у београдској вел. гимназији. Са литографисаном таблицом. Одобрила школска комисија. Цена је 15 гроша чарш. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 4 л. 128 стр. и 156 стр. таблица бројних.

13. ВОЂА к физикалном земљовиду Европе. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 31 стр.

Иде као објашњење уз велику физичку карту Јевропе рађену по Сидову. Овим је послом управљао и овога вођу написао г. М. Миловук. Планиглоб и Азија изађоше 1870.

14. ВОЈИНОВИЋ Б. ЈОВАН. Српске народне приповијетке. Скупио и на свијет издао —— ——. Београд, штампарија Николе Стефановића 1869. На 19-ни 111 стр.

15. ВУКАШИНОВИЋ АНТОН. Наука о дударству, бубарству и свиларству, којим наши сељани, спромашнији занатници, жене им и дјеца „за кратко вријеме велик добитак стећи могу.“ По многољетном властитом искуству и с обзиром на штедњу времена, посла и трошка издао, и с кратким напутком о воћарству и пчеларству издао —— —— надзорник свиларства сл. жупаније вировитичке и члан више трговачких и свиларских друштва. Треће помножено

издање. Цена 80 новчића. Право превода издаватељ си придржаје. У Новом Саду, печатња Игњата Фукса 1869. На 8-ни 1 л. 83 стр. и 1 л. Са сликама.

16. ВУКОМАНОВИЋ М. АЛЕКСАНДАР. Полазак на Цариград или Смрт цара Душана. Жалостно позорије у три радње. Од —— ——. У Београду. У држ штампарији 1869. На 16-ни 2 л. 46 стр.

17. ВУЧЕТИЋ ИЛИЈА. Дим. Од Ивана Тургењева. С рускога превео Илија Вучетић. У Пешти. У штампарији Виктора Хорњанског. 1869. Други наслов: Збирка одабраних превода. Издаје „Преходница“ II. Дим. Од Ивана Тургењева. На 8-ни XVIII 1 л. и 291 стр.

18. ГАВРИЛО ВЛАДИКА. Беседа светога Василија у спомен четрдесет мученицима. Спремно за штампу су два прилога —— ——, а издао: Андрија Станковић, пенз. писар полиције београдске. У Београду, у штампарији Николе Стефановића 1869. На 8-ни 91 стр.

Од споменута два прилога први је: Шта вели Шилер за прво друштво човечанско, а своје мисли казује по Мојсију, а други о црквеном појању и певцима.

19. ГЛАСИ из Србије о расцри карловачког сабора 1869. У Београду у држ. штампарији 1869. На 12-ни 136 стр.

Чланци из „Видова дана“ прештампани.

20. ГЛАСНИК српског ученог друштва. Књига VIII. Свеска XXV старога реда. С једним литографисаним снимком. 1869. У Београду у државној штампарији. На 8-ни 2 л. 387 стр.

—— Свеска XXVI. Књига IX нов. реда. На 8-ни 2 л. 308 и XXIV стр.

21. (ГЛОГИЋ ФИЛИП.) Ручник за грађански законик. Спомоћна књига за свакога парничара, а нарочито за општинске судове израдио Ф. Г. у Београду у

и тампарији Николе Стефановића 1869. На 8-ни 45 страна.

22. ГРУЈИЋ ЈЕВРЕМ. Живот Андрије Стаменковића. Описао —— ——. Прештампано из подлиска „Јединства“. У Београду у државној књигопечатњи 1869. На 8-ни 2 л. 75 стр.

23. GUNDULIĆ IVAN. Djela —— —— Različite pjesni. Drugo izdanje. Tiskom i nakladom A. Jakića u Zagrebu. 236 стр.

24. ДАНИЛОВИЋ ЉУБОМИР. Природне оисене свију времена и народа. У великој збирци најлепших, најзнаменитијих и најпоучљивијих вапттачких појава из физике, хемије и т. д. По Филаделфи, Бошку. Петроељу, Делберу, Бекеру и другима. Написао Ц. К. Лајшпер. А по жељи и труду своме милом роду —— ——. У Београду, штампарија Ник. Стефан. 1869. На 8-ни VIII и 144 стр.

25. ДАНИЧИЋ Ђ. Облици српскога или хрватскога језика. Написао —— ——. Пето издање. У Загребу у штампарији Драгутина Албрехта 1869. (други наслов: Граматика српска или хрватска. Написао—— —— Дио III. Облици. У Загребу у штампарији Драгутина Албрехта 1869.) На 8-ни 2 л. 120 стр. и 1 л.

26. (ДЕСПОТОВИЋ ПЕТАР.) Честитке о имен-дану, новој години и крсном имену. За школску и другу децу српску израдио П. Д. У Сомбору. Тискано код Андрије Вагнера у Сомбору. На 16-ни 80 стр.

27. ДИМШИЋ ДИМИТРИЈЕ. Поштанска књижица за год. 1869, изражавајућа свима високопочитаемима добротворима, найсрдечние желѣ, на ново лето, од —— ——, писмоноше. Штампарія Игнята Фукса у Новом Саду. На мал. 8-ни 16 стр.

28. ДИОНУСІЙ милости божијом Архијепископ Сарајевски и Митрополит босански (окружница од 1 Јануара

1869. свештенству и општинарима у Босни) На фолију на 1 л. У Сарајеву.

29. ДРАГАШЕВИЋ. Песме. Певао —— Браничевац. Потпуно издање. У Београду, у државној печатници 1869. На 16-ни 4 л. и 200 стр.

—— ДРЖАВОПИС СРБИЈЕ, гледај Јакшић Владимир.

30. ДРУГА ПОСЛАНИЦА браћи Србима у Бачкој, Банату и у осталој Угарској, од средиштног бирачког одбора србског у Н. Саду. Фебр. послед. у епискшт. Потписани: Ђорђе Новић, пред.; др. Свет. Милетић известитељ; Свет. Ивковић перовођа. На фол. 1 л. Разаслато поред „Заставе."

31. ДУСЛ ЈОСИФ. Ботаника. Саставио је за средње школе —— —— професор полугимназије шабачке, Са 48 слика у тексту. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 1 л. 73 стр. и 1 л.

32. ДУЧИЋ Н. архимандрит. О српској општини у Трсту. (Прештампано из Гласника српског ученог друштва XXVI у Београду у држ. штампарији). На 8-ни 19 страна.

33. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН. Путничке црте —— —— Књига друга. Гмунденско језеро. Крагујевац У Београду, у државној штампарији 1869. На 8-ни 3 л. и 149 стр.

Прва књига изашла је 1865. „Гмунденско језеро" штампано је најприје у подлиску „Србије", а „Крагујевац" у „Српском омладинском календару за 1869 год."

34. ЖИВОЈИНОВИЋ М. Смрт Вукашина краља. Драма у пет радњи. Написао —— ——. Издала књижара Велимира Валожића. У Београду, штампарија Николе Стефановића 1869. На 8-ни 95 и 8 стр. уписника.

Чини шесту књигу В. Валожића „Забавне Читаонице". Дјело је посмрче пишчево.

—— ЗАБАВНА ЧИТАОНИЦА В. Валожића, гледај Живојиновић М.

35. ЗАКОН о условном одпуштању кривaца из казнителних заведења од 3. Јуна 1869. На 8-ни 31 стр. и једна таблица. (У Београду у државној штампарији, државно издање).

36. ZAKONIK članakah zakonskih od godine 1867 i 1868 na saboru ugarskom donešenih i previšnjom sankcijom providjenih 10 Prosinca 1868 u predmetu zajedničkih posalah tičućih se kraljevah Hervatske i Slavonije i kraljevine Ugarske. На 4-ни 184 стр.

Не стоји где је штампано, а пшло је као „Prilog službenoga lista „Narodnih Novinah."

37. ЗБОРНИК закона и уредба издани у књажеству Србији од почетка до краја 1869 године. XXII. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 2 л. и 94 стр.

38. ЗДРАВКОВИЋ Ј. СВЕТ. Вечити Јуда Евг. Спа. У Београду у штампарији Н. Стефановића. Излазио и разашиљао се у табацима. Ове године је цијело издање довршено.

39. ЗЕМЉОВИД Европе за српске школе. Дужина 58, а ширина 48 палаца, литографисан с бојама. У државној литографији у Београду.

По Сидову штампано под редакцијом г. М. Миловука.

40. ИГЊАТОВИЋ ЈАКОВ. Чудан свет. Роман. Написао ——— ——— (Прештампано из „Данице" за 1868 и 1869. годину.) У Новом Саду. Печатња Игњата Фукса. 1869. На вел. 8-ни 1 л. и 102 стр.

41. ИЗВЕШТАI о великоі гимназіи србске православне обштине у Новоме Саду. За школску годину 186⁸/₉. У Новоме Саду у Платоновоі штампаріи. 1868. На 8-ни 30 стр.

42. ИЗВЕШТАЈ управе београдске читаонице за 1868 годину главној скупштини читаонице 2. Марта 1869 године. На 8-ни 13 стр. У држ. штамп.

43. IZVJEŠTAJ o stanju Matice ilirske od 1. siećnja 1865 do 31 prosinca 1867- U Zagrebu 1869. Tiskom Antuna Jakića. На 8-ин 26 стр.

44. ИЗВЕШТАЈ о стању фонда уједињење омладине српске. Предлаже га четвртој скупштини уједињење омладине српске А. Хаџић, председник годишњег одбора. У Новоме Саду, платонова штампарија 1869. На 8-ин 32 стр.

45. ИКОНОСТАВ са кратким описом свију празника наше православне цркве намењен србској дечици. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ин 36 ст.

46. ИСКРЕНА РЕЧ у своје време. Пре рестаурације магистрата године 1869. Од једног новосадског грађанина. Брзотиском Игњата Фукса у Н. Саду. 1869. На 16-ин 16 стр.

47. JAGIĆ V. Podmladjena vokalizacija u hrvatskom jeziku. Napisao ——, pravi član jugoslavenske akademije u Zagrebu, dopisni član srpskog učenog društva u Biogradu i carske ruske akademije nauka u Peterburgu. Preštampano iz IX knjige „Rada“ jugoslavenske akademije. U Zagrebu 1869. Štamparija Dragutina Albrehta. На 8-ин 1 л. 91 стр.

48. (ЈАКШИЋ ВЛАДИМИР) Државописъ Србіе (Statistique de la Serbie). III свезка. Из статистичногъ одѣленя министерства финансіе. У Бѣограду у княжеско-србской печатньи 1869. На 4-ин 2 л. 123 и XXXXIX стр.

Реферат од Ж. Жујевића у „Србији“ од 1869, бр. 107, 108, 109 и 110. Послије је била тијем поводом јавна пријепирка у вел. школи у два пута. О томе су и неки ђаци писали 1870 једну брошурицу. Кратки извјештаји могу се наћи у новинама. Ваљана критика од дра П. Матковића у Radu akademije jugosl. knj. XI.

49. ЈАНКОВИЋ МЛАДЕН. Министарство војно. Радецкога ратни упут за пешадију, коњицу и артиљерију.

По налогу господина министра војнога израдио на србски —— —— штабни поручик. У Београду, у државној штамп. 1869. На 8-ни 4 л. 549 стр. са 8. листа таблица литографисаних.

50. ЈОВАНОВИЋ ПЕТАР. Усамљена душа. Од —— —— У Београду у државной штампаріи 1868. На 8-ни. 52 стр.

51. ЈОВИЧИЋ ЖИВОЈИН. Пећине (Катакомбе). Прича из првих векова хришћанства. Посрбио ђ. —— —— катихета београдске гимназије. У Београду, у државној штампарији 1869. На 8-ни 3 л. 312 стр.

52. ЈОСИЋ ДИМИТРИЈЕ. Ко греши роб је греху. Приповетка Фр. Хофмана. Посрбио —— —— учитељ IV. разреда гл. мушке школе у Новом Саду. У Новом Саду. У штампарији Игњата Фукса. 1869. На 16-ни 100 стр. и VII стр. уписника (свега 462) све из Аустрије.

53. **КАЛЕНДАРИ.** —— РУЖИЦА, Календар за 1869. Година 42-га. У Н. Саду код Иг. Фукса.

54. —— НАРОДНИ КАЛЕНДАР. С две слике. За 1869. У Н. Саду код Иг. Фукса.

55. —— ГОДИШЊАК. Велики календар за просту год. 1869. Година XX. У Новом Саду. Издаје Платонова књигопечатња Са 4 дрворезне слике на 4-ни 80 стр.

56. —— ЛАСТА. Мали календар за просту 1869 год. XX. година. У Новом Саду. 3 таб. заједно с календаром на 16-ни.

57. —— СРПСКО-НАРОДНИ ВЕЛИКО-БЕЧКЕРЕЧКИ календар за просту годину 1869. Година XII. У Великом Бечкереку. Штампа и издаје Франц Павле Плајц.

58. —— КАЛЕНДАР СА ШЕМАТИЗМОМ КЊАЖЕСТВА СРБИЈЕ за просту годину 1869. У Београду у државној штампарији. На 8-ни 104 стр. и 4 л.

59. —— ЛЂТО Србско-народни календар за просту годину 1869. Издаје књижара А. Добровојевића. Година IX. У Београду у штампарији Ник. Стефановића На 8-ни.

60. —— ЉУБИЋ. Србско-народни календар за просту год 1869. Издаје Еремія Обрад. Караџић. Година VI. У Београду, Николе Стэфановића штампарія На 8-ни.

61. —— ОРЛИЋ. Црногорски годишњак стари и нови, за просту годину 1869. Уредио Ј. Сундечић. V. година На Цетињу у државној печатњи. На 8-ни 64. стр

62. —— ЗЛАТИБОРЪ. Србско-народни календар за просту годину 1869. Од Антонія Живановића. Година IV. У Београду, на 8-ни 1 таб.

63. —— СРПСКИ ОМЛАДИНСКИ КАЛЕНДАР, за просту годину 1869. У Новоме Саду, Платонова штампарія. На 8-ни 12 л. и 156 стр.

64. —— ВОСТОК. Календар за 1869 годину. Год. II. Издао В. Њемец. У Н. Стеф. штамп. У Београду.

65. —— СВЕТЦОСЛОВ. Издао Илија К. Анђелковић. У Београду.

66. —— МАЛИ БЕОГРАЂАНИН. Издала књижара В.Валожића у Београду.

67. —— ЗВЕЗДАР. Издала књижара Иг. Фукса у Н. Саду.

68. —— ЮГО-СЛАВЕНСКІЙ ЗАБАВНИКЪ ВЕНАЦЪ НАГРАДЕ. Година II. Календаръ за просту годину 1869. Издае и уређуе Милошъ Милисавлѣвићъ. У Београду. Штампарія Николе Стефановића. Са 3 дрвореза, 208 стр. на 8-ни заједно с уписницима,

69. —— САМОКАЗЪ, календар за просту годину 1869. (Своина Ј. Филиповића) II. год. У Београду у држ. штамп. На 16-ни.

70. —— СРЕМСКИ КАЛЕНДАР. Издаје књижара Вагнерова у Вуковару. На 8-ни.

71. —— ПРВИ БОСАНСКО-СРПСКИ КАЛЕНДАР. За просту годину 1869. Уредио и издао Јован Џипић. У Сарајеву, у босанско-вилајетској штампарији. На 8-ни 1. л. и 58 стр.

Ово је садржај тога календара: таблица паскалија, духовни и црквени достојанственици свете источне цркве у Босни; вашари и пазари; пошта; о телеграфу; разговор свештеника с Хришћанима о томе да не ваља говорити срамне ријечи (преш. из Омладинског календара) противу пијанства (из Шк. Л. од дра Натошевића); ко подиже школу у очима народа од И. Вукићевића (прешт.) Љетопис; о седам вселенским саборима; образци известија давајући од пароха своме протопресвитеру, за получење, за вјенчања; исповједно писмо, које даје духовник имајућем се рукоположити; Савјет мајстора терзијског у Сарајеву, при тестиру али производењу калфе за мајстора; душевно љекарство.

72. —— DRAGOLJUB. Hrvatski kalendar za godinu 1869. Uredio Gj. Stj. Deželić. Tečaj VI. Sa slikom pokrovitelja i pravih članova jugosl. akademie. U Zagrebu. Nakladom Lavosl. Hartmana 100 стр. календарскога садржаја и 104 стр. и 1 л. књижевнога дара.

73. —— ZAGREBAČKI ŠOŠTAR knjižare Županove, tiskom Drag. Albrecta мали.

74. —— ZAGREBAČKI ŠOŠTAR knjižare Županove veliki

75. —— NOVI ZAGREBAČKI ŠOŠTAR. Za puk. S dodatkom poučno-zabavnim za prostu godinu 1869, ili tako zvani „Novi zagrebački šoštar.“ Treći tečaj. U Zagrebu. L. Hartman.

76. —— NOVI VARAŽDINSKI KALENDAR za god. 1869. U Varaždinu kod Platzera i sina.

Има нешто и забаве.

77. —— JEFTINI PUČKI HRVATSKI KALENDAR za g. 1869. Nakladom L. Hartmana kod Bokau-a u Zagrebu На 8-ни стр. 104.

78. —— KOLEDAR hrvatskoga pjevačkoga družtva „Kolo“ za god. 1869. Tečaj I. Sa slikom predsjednika g. Mije Krešića. U Zagrebu tiskan slovi Drag. Albrechta на 16-ни 7 таб. и 84 стр.

79. —— NOVI i STARI KALENDAR SLAVONSKO-OSIJEČKI Troškom knjižare K. Lehmana u Osieku. Za 1869. На 8-ни 45 стр.

80. —— KOLEDAR HRV. SLOVENSKOGA GOSPODARSKOGA DRUŠTVA za 1869. Uredio Pet. Zoričić. U Zagrebu.

81. —— KOLEDAR MATICE DALMATINSKE. Uredio Stj. Buzulić Izdala Matica dalmatinska. U Zadru. На 8-ни 182 стр.

82. —— BUNJEVAČKI KALENDAR za prostu godinu 1869. koja ima 365 dana. II. U Subotici, tiskano kod Karola Bittermana. На 4-ни 6 лист. 28 стр.

83. КАРАВЕЛОВ ЉУБЕН. Је ли крива судбина? Приповетка —— ——. Први део: из београдског живота. У Новом Саду Платонова штампарија 1869 На 8-ни 1 л. и 78 стр.

Прештампано из „Матице“ 1868 г.

84. КАРАЏИЋ ОБРАД. ЈЕРЕМИЈА. Црногорска вила или пјесма о почетку војевања Црне Горе с Турцима у хиљади и осмој стотини у педесет и другој години. Трошком својим сачинио и уз гусле спјевао —— —— —— старином из Херцеговине из Дробњака и сусјед црногорски јунака а насељен фамилијом у Србију у окружију подринском у Јадру у селу Тршићу. У Београду, у државној штампарији 1869. На 8-ни 32 и 2 стр.

85 КАЧИЋ АНДРИЈА. Српске народне јуначке песме, спеване од —— —— Издао трошком Х. А. О.

П. У Београду 1869. Штампарија Николе Стефановића. На 16-ни 128 стр. и слика Ђорђа Кастријотића Скендербега.

86. KLARIĆ GJ. Srce. 300 izvornih čestitaka. I. U Varaždinu 1869. Rad VIII. 220.

87. (KOSTRENČIĆ I.) Uspomena na Mirka bar. Ožegovića Barlabaševačkoga, biskupa senjskoga i modruškoga ili krbavskoga. U Бечу код о. о. Mechitarista. Нп 8-ни 34 стр. са сликом.

88. КЊИГЕ ЗА НАРОД. Издаје Јосиф Карољи закупник Платонове штампарије.
I. Стеван Немања.
II. Свети Сава
III. Кнез Михаило.

Сигурно се намијерало да се тако изда већа колекција біографија; али је за сад на овоме остало.

89 KRVAVA KNJIGA ili spomenik na 405 godina poslije propasti slavnoga kraljevstva bosanskoga po XX. Za krst častni. Zagreb. U naručbini knjižare Fr. Županа (Albrechta i Fiedlera) 1869. На 8-ни 71 стр.

О издању се старао Велимир Гај.

90 LJUBIĆ KAŽIMIR. Hrvatski perovodja, to je sbirka oglednicā svakovrstnih poslanica, družtvenih i trgovačkih; trgovačkih razbroja; pravničkih pisama; uredovnih spisa, za urede državne, obćinske i svećeničke, za stranke i za oblasti; k tomu kazalo po slovu i po predmetu, i riečnik neobičnijih naziva. Napisao —— —— Izdala o svom trošku Matica Dalmatinska. Zadar tiskom narodnog lista 1869. На 8-ни 4 л. и 507 стр.

91 LJUBIĆ SIME. Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na podučavanje mladeži nacrtao prof. —— ——. Knjiga II. Riečki Emidija Mohovića tiskarski kamen. zavod. 1869. На 8-ни 587 стр.

92 LJUBOJEVIĆ LIEBALD JULII Dr. Groblje i pokop poleg poviesti i prava. Napisao —— —— —— prisjednik

duh. stola, profesor crkv. poviesti itd. u Djakovu. S dozvolom preč duh. stola Djakovačkoga. U Osieku tiskom Vatroslava Medersickoga 1869. На 8-ни 4 л. и 111 стр.

93 МАКСИМОВИЋ АКСЕНТИЈЕ. Буквар и читанка нотног певања за школе. Написао ——— ——— капелник српског народног позоришта. Свезка 1. Бр. 1. Задржавам право умложавања за се. У Новоме Саду, литографија Игњата Фукса 1869. На вел. 8-ни 7 стр.

94 МАЛЕТИЋ Ђ. Посмртна слава кнеза Мијаила М. Обреновића III. погинувшег у Топчидеру 29. Маја 1868. Слика из народног живота. Написао ——— ———. У Београду у правит. књигопечатњи 1869. На 16-ни 8 л. 77 стр.

Критика од Кујунџића на представу и дјело у „Србији“ бр. 130. Малетић одговарао брошурицом у 1870, која је раздавана по кавaнама београдским.

95 MARIK ZABOJ VJENCESLAV. Kratko prirodoslovje. Za mladež pučkih učionah. Sastavio ——— ——— ——— Sa 36 slikah. U Zagrebu 1869. Troškom spisateljevim. На 8-ни 63 стр.

96 MARIK V. Ivana Kopeckoga prirodoslovje za pučke, obrtničke i višje djevojačke učione. S českoga preveo ——— ———. U Zagrebu, tiskom A. Jakića. Sa 166 слика. На 16-ни.

97. МАРТИНОВИЋ М. САВА. Женидба Александра Александровића престолонаслједника руског 1866. Спјевао ——— ——— Црногорац, бивш. капетан кнежевске гарде у Црнојгори. На Михаилов дан 1868. У Загребу. Печатано код А. Јакића. На 8-ни 56 стр.

——— MARULIĆ MARKO. Pjesme. Гледај Сакцински Кукуљевић Иван.

98. МЕДОВИЋ АЋ. др. Мале хирургијске услуге и прва помоћ у повредама тела за изучене бербере у кне-

жевини Србији. Написао ——— ——— ——— Прегледала и одобрила школска комисија. Са 171 дрворезном сликом. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни IX и 411 стр.

99 МЕМОРАНДУМ, који је Њ. Св. патријарху опремио одбор православније општина Бококоторски. На фол. 1 л. у 3 ступца.

100. МИЈАТОВИЋ АКСЕНТИЈЕ. Криминална библиотека знатних кривичних дела из свију европских народности од д-ра права Х. Темме. С немачког превео ——— ——— правник. У Београду у штампарији Николе Стефановића 1869.

Свеска VII. Шардлота Кордај стр. 423—472.

Свеска VIII. Завера Орсинијева. У Земуну код Сопрона 473—526 стр.

Свеска IX. Капетан Доан (Французи у Алгиру) под губилиштем 527—584. стр.

101. МИЈАТОВИЋ АКСЕНТИЈЕ. Убиство Марата. Историјска прича из франц. революције. По Темму превео с немачког ——— ———. Београд, штампарија Николе Стефановића, 1869. На 8-ни 1 л. 50 стр.

Спореди Криминалну библиотеку, 7 свеску, Шарлота Кордај. Једно исто, само што је прештампан насловни лист и замотано је у друге корице.

102. МИЈАТОВИЋ АКСЕНТИЈЕ. Завера Орсинијева противу Наполеона III. По Темму. С немачког превео ——— ——— правник. У Земуну И. К. Сопронова књигопечатња. На 8-ни 54 стр.

Као и нумера 101.

103. МИЈАТОВИЋ ЧЕДОМИЉ. Наука о државном газдинству или наука о финансији по Лоренцу, Стајну и другима. Написао ——— ——— У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 8 л. 590 стр.

104. МИЈАТОВИЋ ЧЕДОМИЉ. Кратка наука о државноме газдинству или наука о финанцији. За шири читалачки круг написао ——— ——— У Београду, у

државној штампарији 1869. На 8-ни VIII и 152 стр.

Пок. Ж. Жујовић писао је критику на ово дело, штампану у „Србији“ при крају 1869, а завршену у 1870 2 бр. „Србије.“ На ту је критику одговарао Ч. Мијатовић у „Видову дану“ 1870, а њему Ж. Жујовић у „Србији“ исте године бр. 36, 37.

105. MIKULČIĆ MIRKO Dr. Encyklopaedija právo- i državoslovnih znanosti. Prvi dio. Encyklopaedija pravoslovnih znanosti. Sastavio —— —— bilježnik slob. i kr. grada Zagreba i namjestni učitelj na ovdašnjoj kr. práv oslovnoj akademiji. Zagreb. Tisak štamparne Dragutina Bokaпa 1869. На 8-ни 140 ст.

Изашао је и други дио, год. 1870

106. МИЛЕНКО. Песме. Спевао их Миленко. I део. У Бечу из тискарне Л. Соммера и друга 1869. На 16-ни 223 стр.

Реферат је донијела „Млада Србадија“ у бр. 3.

107. МИЛЕТИЋ СВЕТОЗАР. Предлог за основу адресе на престолну беседу од дра —— ——, заступника башахидског среза. У Новом Саду, Платонова штампарија 1869 На 8-ни 19 стр.

108. MILIVOIE S. Sloboda ili glas vile amerikanske vilj slavenskoj u istok. U Saut Kaliforni na Duhove 1869 S. Milivoie. U knjigopecatnj drustva Don dedo u San Francisko, br. 533 gradske ulice Clay. 53 стр. на 8-ни.

Без сумње прва српска књига штампана у Америци.

109. МИЛИСАВЉЕВИЋ МИЛОШ. Песме народне. Частъ I. Скупіо и издао —— ——. У Београду, штампарія Николе Стефановића 1869. На 16-ни 79 стр.

110. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Како се учи књига. По Паулсону, Ушинском и др. Написао —— —— (Прештампано из „Школе“ по жељи г. министра просвете и цркв. дела.) У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 1 л. 23 стр.

111. МИЛОВУК ТАТОМИР. Звезда преходница или Миланъ Обреновићъ IV. Князъ србскій. Песма: на данъ

рођеня пресветлогъ господара и княза Милана Обреновића IV. 10 Августа 1869 год. Спевана ——— ——— Парохомъ Породинскимъ У Београду. Кньигопечатньомъ Александра Андрића 1869. На 8-ни 15 стр.

112. (МИЛОЈЕВИЋ С. МИЛОШ.) Малюта Скуратовъ или тринаестогодишнѣ царованѣ Іована Васильевића Грозногъ, Цара русскогъ. Историчный романъ изъ XVI столѣтія од 1560 год. Преводъ съ рускогъ. Кньига I. У Београду, Кньигопечатня Александра Андрића. 1868 На 16-ни 157 стр.

Књига II. На 16-ни 163 стр.

113 МИЛОЈЕВИЋ С. М. Песме и обичаи укупног народа србског. Прва књига. Обредне песме. Скупио и издао ——— ———. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 2 л. VIII и 243 стр.

Друга књига изашла 1870-те год.

114. М. С. М. Обичаји Велико-Руса. Од Н. И. Костомарова. I. део. Слоб. посрб. ——— У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 1 л. 112 стр.

Штампано у „Вили" 1868 и у „Србији" у подлиску 1869 па овде особено прештампано.

115. (МУШИЦКИ ЛУКИЈАН.) Народна библиотека. I. честь. Целокупна дѣла Лукіяна Мушицкогъ. I. Оделенѣ. У Београду кньигопечатня Александра Андрића 1869. На 4-ни у два ступца 4 л. 85 стр. са фотографском сликом.

И ово је хтјела бити нека колекција, која се, на срећу, на овом зауставила.

116. НАСТАВЛЕЊЕ за телеграфске штације. (У Београду у државној штампарији. 1869.) На 4-ни 47 стр.

Државно издање.

117. НИКОЛАЈЕВИЋ ЂОРЂЕ. Србско-далматински магазин. Љубитељ просвіете и народног іезика за годину 1869. Издао и уредио ——— ——— протопресвитер.

консисторіални, члан ученог друштва у Београду, обдарен златним Франц-Јосифа крстом за заслуге, каваљер руск. орд. св. Анне III реда, почашћен брилиантовим прстеном за књижевне труде и пр. Књига двадесетосма. У Задру. Печатња Народнога листа. На 8-ни 210 стр.

118. НИКОЛИЋ А. Песме из трагедие Смрт србскога кнеза Мияила Обреновића III. спеване од ———, мелодие од Ј. Шлезингера, а за гласовир приредио С. Кох-Кухач. Ово дело добило є награду из књижевнога фонда г. Илие Коларца. Каменотискарна правит. у Београду. На 4-ни 8 л.

Штампано је с једне стране ћирилицом а с друге латиницом.

119. НИКОЛИЋ ВЛАДИМИР. Едуарда Лабулеја Париз у Америци. Превео с француског ——— ———
I. У Београду. У државној штампарији 1869. На 16-ни 4 л. и 155 стр.
II. 2 л. и 144 стр.
III. 4 л. 154 стр. 1 л.

Трећа је свеска награђена из фонда Илије М. Коларца.

120. НИКОЛИЋ ВЛАДИМИР. Виктора Хига спромах Клавдије. Из омаљих превода с француског Вл. Ник. S. R. У Београду, у државној штампарији 1869. На 16-ни 44 стр.

121. НОВ ПОДПУН ПЛАНЕТАР И РОЖДАНИК, о најстаријим египатским и халдејским предсказивачима и астрономима израђено. После: темпераменти или природе човека и познавање карактера из физијономије, прорицања из руке. У Новом Саду, Платонова штампарија 1869. На 8-ни 40 стр.

122. НОВА МАЛА ПЕСМАРИЦА. Издао Илија К. Анђелковић. У штампарији Ник. Стефановића. На 16-ни 36 стр.

123. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Српска библиографија за новију књижевност 1741 —— 1867. Саставио —————. На свијет издало „Српско учено друштво“. У Биограду у државној штампарији 1869. На 8-ни XXIV и 644 стр.

Реферат је изишао од г. В. Јагића у Radu jugoslovenske akademije knjiga XI, у „Ст. Петербургским Вѣдомостима“ бр. 193 од 1869 који је изашао у француском пријеводу у листу „Confederation orientale“ који је издавао г. А. Кумануди у Женеву, и од Л. Лежера у „Revue critique“ бр 29 од 1869 осим мањих одзива.

124. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Српска синтакса у изводу. За други разред гимназија у реалака у кн. Србији По Ђ. Даничићу, П. Будману и др. саставио —————. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 2 л. 46 стр. и 1 л.

Одзив г. Јов. Живановића у „Матици“ 1869 год стр. 631. Послије је и биоградска школска комисија прегледала и одобрила а бечко министарство одобрило је да се може предавати у школама српским у Аустрији.

125. **НОВИНЕ**. СРПСКЕ НОВИНЕ. Званичан лист. Издаје државна штампарија у Београду. Година XXXV. Излазе у Београду три пута на недељу in folio. У Београду у државној штампарији 1869.

Уређивао до Априла Јов. Балацки, а од то доба проф. Дим. Балацки.

126. —— НАПРЕДАК. Политичан лист. Власник, издавалац и одговорни уредник Ђорђе Поповић. Година XXII. Излазио три пута на недељу in folio. У Новоме Саду, брзотиском Игњата Фукса.

Од почетка године био је у Србији забрањен, а престао је излазити Јула.

127. —— СВЕТОВИДЪ. Политичанъ листъ. Издае и уређуе А. Андрићъ. Год. XVIII. Излази у Београду три пута на недељу, један пут на цијелом, други пут на по табака in folio. У књигоп. А. Андрића.

128. —— ЗИМЗЕЛЕНЪ. Листъ за умне, забавне и матеріялне интересе. Година XIII. Издае и уређуе А. Андрићъ. (Прилогъ Световиду.) На 4-ни 2 л. Излазио у неодређено вриjеме.

129. —— ШКОЛСКИ ЛИСТ за годину 1869. Издае и уређуе Никола Вукићевићъ. XI година. У Сомбору. Тиском Андрие Вагнера и Фердинанда Битермана. Излазио два пут на месец на табаку.

130. —— ДАНИЦА. Лист за забаву и књижевност. Издаје и уређује Ђорђе Поповић. Година X. Излази у Новом Саду три пут на месец на табаку и сваког месеца доноси по једну бојадисану модну слику. На вел. 8-ни у штампарији Игњата Фукса.

Уза сваки табак додаван је по један табак белетристичнога додатка, којим начином изађе на свет „Чајчина Могила од П. Стахурскога“ и „У старом манастиру, од П. Перета“

131. —— ВИДОВ-ДАН. Политичан лист. Издаје и уређује Милош Поповић. Година IX. Излази у Београду сваки дан осим недеље и празника на по табака in folio. У држ. штамп.

132. —— КОМАРАЦ. Лист за шалу и сатиру. Уређује дружина „Комарчева“. Заступа Јован Београдац. Излази 4 пута на месец на 2 л. у 4-ни. Брзотиском Игњата Фукса у Н. Саду.

Није излазио до краја године.

133. —— СЕЉАК. Илустровани орган за целокупну економију и њене умјетности. Издаје и уређује др. Ђорђе Радић. Излази сваког месеца. Година VIII. У Новом Саду у штампарији Фукса.

Излазио само пола године, јербо се уредник преселио у Биоград, те тамо предузео уређивање „Тежака“.

134. —— ЗМАЈ, лист за шалу и сатиру. Издаје и уређује Јован Јовановић.

Излазио је у нередовним бројевима у Пешти.

135. —— ВОЈИН. Лист за војне науке, вештине и новости. Издаје и уређује Драгашевић официр. VI година. Излази у Београду три пута на табаку на 8-ни у држ. штамп.

У „Србији" прве четврти 1870-те године била је знатна препирка о радњи „Војина" кроз све године од Д. Вучковића против, а од Михаила Н. Илића за Војина. О томе су још неки том приликом писали.

136. —— РУЖА. Шаљиви листъ. Издае и уређуе Міяило Ђ. Ћелешевићъ. V година. Излази у Београду 1 пут на недељу на по табака на 4-ни. У штамп. Ник. Стефановића.

137. —— МАТИЦА. Лист за књижевност и забаву. Издаје Матица српска. Уређује А. Хаџић. Година IV. Излази у Новом Саду три пут на месец на табаку и по вел. 8-не. У Платоновој штампарији.

138. —— ЗАСТАВА. Лист за политику. Уредник и издавалац др. Светозар Милетић. Година IV. У Новом Саду три пут на недељу in folio. У Платоновој штампарији.

139. —— БОСНА. Политичне службене новине. Година IV. Излазе у Сарајеву у недјели један пут, на табаку вел. кола. српски и турски.

140. —— СРБИЈА. Политично-економни лист. Издаје и уређује Љубомир Каљевић. Година III. Излази у Београду три пута на недељу на табаку in folio У држ. штампарији.

141. —— ЗЕМУНСКИ ГЛАСНИК. Недељни лист. Издаје и уређује га И. К. Сопрон и штампа се у његовој штампарији у Земуну. Год. III. На 4-ни 4 л.

142. —— БЕСЕДА. Лист за црквене, школске и народне потребе. Година II. Поред „Беседе" излази као додатак „Духовни Зборник" у коме се издају проповеди.

Неко време је на редакцији овог листа радио г. А. Сандић.

143. —— ПАСТИР. Лист за науку и књижевност. II. год.

Издаје и уређује ректор богословије прота Никола Поповић. Три пут на месец па табаку и по. У Београду у штамп. Ник. Стефановића.

144. —— ЛИСТ ЗА НАРОДНЕ УЧИТЕЉЕ. Издаје мађарско министарство у Пешти. II година.

Од њега је излазило још једно издање латиницом за школе у Хрватској. Ово је почело 1868 излазити, али не знам поуздано је ли излазило и ове године.

145. —— ШКОЛА. Лист за учитеље, родитеље и децу. Друга година. Уредио и издао Милан Ђ. Милићевић. У Београду у државној штампарији 1868. На 8-ни па табаку, три пут на месец.

146. —— ТЕЖАК. Илустровани лист за пољску привреду. Издаје Друштво за пољску привреду у Београду. Уређује др. Ђ. Радић. Година I. Излази 15 и 30 св. месеца па 6 л. у 4-ни. У држ. штамп. у Београду.

Од пола ове године примио је на се уређивање г. Ђ. Радић, а дотле га је уређивао М. Миловук.

147. —— ЈЕДИНСТВО. Лист за политику и књижевност. Издаје и уређује Јован Бањанин. Година I. Излази у Београду 4. пута на недељу in folio у држ. штампарији 3 пут на целом и један пут на по табака.

Година I. рачуна се од 6. Дек. 1868. До 9 Априла уређивао је Стојан Бошковић који је 1868 и основао овај лист.

148. —— СРБСКИ НАРОД. Лист за политику и народну просвету. Год. I. Излази средом и суботом на читавом табаку. Издаје дружина „Србског народа.“ Уређује Милан Димитријевић. Брзотиском Игњата Фукса. У Новом Саду.

Почео излазити од Октобра.

149. —— ПАНЧЕВАЦ. Недељни лист за просветне и материјалне интересе. Излази сваке недеље у Панчеву. У штампарији А. Сибенхара. На 1. таб. фол.

Први број 13 Априла 1869.

150. —— САРАЈЕВСКИ ЦВЈЕТНИК. Излази свакога четвртка на табаку in folio, на српском и турском

језику у Сарајеву у „вилајетској штампарији“. Садржај политични и књижевни помијешан.

151. —— NARODNE NOVINE. XXXV. god. Izlaze osim nedjelje i praznika svaki dan u Zagrebu u knjigopečatnji dra Ljudevita Gaja. Na fol. 1 tab.

152. —— KATOLIČKI LIST. Izlazi u Zagrebu на 4-ни на 4 l. svake nedjelje jedan put pod uredn. Šimuna Bilenovića. Godina XX.

153. —— GOSPODARSKI LIST. XVII godina. Izdaje ga hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo. U Zagrebu. Uredjuje Petar Zoričić. На 4-ни 2 л.

154. —— NAPREDAK. Časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži. Tečaj X. Izlazi 1 и 15. svakoga mjeseca. Uredjuje Skender Fabković. Naklada i tisak Dragutina Albrechta. На 8-ни на табаку.

155. —— NARODNI LIST. IX godina. Izlazi na 1 l. u folio kao dodatak talijanskom listu „Il Nazionale“ koji u istom mjestu izlazi.

156. —— NOVI POZOR. Godina III. Izlazi u Beču svaki dan osim onoga iza nedjelje i praznika na 1 таб. fol. Vlastnik, izdavatelj i odgovorni urednik Josif Miškatović.

Излазио је до 13 Свибња (Maja), а тада је хрватска влада забранила му Post-debit, те је морао престати.

157. —— ŠKOLSKI PRIJATELJ. Časopis za promicanje pučkoga školstva. Tečaj II. Izlazi svakoga mjeseca na čitavom arku. Uredjuje Fr. Klaić. Naklada knjižare Fr. Župana. На 8-ни.

158. —— PUČKI PRIJATELJ. II godina. Izlazi svake sedmice jedan put na 2 l. u 4-ni. Uredjuje Bartol Frencelj. U Varaždinu. Tiskom Platzera.

159. —— LIST ZA NARODNE UČITELJE. U Pešti. Izdaje magjarsko ministarstvo narodne prosvjete. II godina.

Види напомену код истог издања ћирилицом бр. 144.

160. —— VIENAC ZABAVI I POUCI. Godina I. Izlazi

svake subote. Izdaje Matica ilirska. Štamparna Drag. Albrechta. На вел. 8-ни на 8 л. на два ступца.

За уредника се потписивао Ђ. Дежелић, али су најприје уређивали одборници одабрани од „Матице Илирске", а послије Иван Перковац, који се 1870 почео потписивати.

161. —— ZATOČNIK. Izlazi svaki dan osim nedjelje i praznika na cielom arku. God. I. Vlastnik Ivan Vončina. Odgovorni urednik Jos. Miškatović. U v. Sisku.

Почео излазити Септембра 1869 на мјесто „Novoga Pozora".

162. ОБРЕНОВИЋИ. Кратко начртање житија чланова ове породице. Прештампао Милош Милисављевић У Београду код Н. Стефановића. На 8-ни.

Друго издање, а прво је изашло 1852. год. у Бечу.

163. ОДЛУКЕ велике конференције српске у Бечкереку 16. Јануара 1869. држане у погледу програма за заступнике српске на уг. сабору. На 8-ни 8 стр. (У Новом Саду еписк. штамп).

164. ОМЛАДИНСКА ЗАЈЕДНИЦА за годину 1868. На свет издала уједињена омладина српска. Свеска I. (Платонова штампарија у Новоме Саду 1869.) На 8-ни 1 л. 170 стр. 1 л.

165. PAVIĆ ARMIN. Aristotelova poetika. S grčkoga na hrvatski preveo i protumačio —— ——. U Zagrebu.

166. ПАВЛОВИЋ ЂОРЂЕ. О обвезаностима и уговорима и уговорима у опште, § 531—560 грађанског законика, у свези са осталим наређењима грађанског права, која се на овај предмет односе. Од —— —— проф. в. школе. У Београду. У државној штампарији 1869. На 8-ни 8 л. и 431 стр.

167. ПАНЧИЋ Ј. ДР. Копаоник и његово подгорје. На св. Саву 1869. г. у вел. школи читао др. Ј. Панчић. У Београду, у државној штампарији 1869. На 8-ни 23 стр.

168. ПАСТИРСКО ПИСМО српског патријарха у Карловцима о расутоме народном сабору. Православном народу српском. На фол. на 2 л. (У Новом Саду, штампарија Игњата Фукса).

169. PASTIRSKA POSLANICA Jurja kardinala Haulika nadbiskupa zagrebačkoga o nastavi i uzgoju mladeži za biskupijsko svećenstvo izdana dne 14 veljače godine ponovljenoga spasenja 1869. U Zagrebu. Štamparna Dragutina Albrehta. На 8-ни 1 л. 28 стр.

170. ПЕИЧИЋ ДР. Побожне жеље христијанске, православном Синоду и народно-црквеном сабору српском од 1 Јунија 1869. поднешене и предложене. У Панчеву на св. Константина др. ——, цркв. шк. обшт. председник. Штампарија А. Сибенхара у Панчеву 1869. На 8-ни 26 стр.

171. ПЕТАКОВИЋ НЕНАД. Господар света. Од Мицелбурга. Наставак грофа „Монте-Христо". Превео —— ——. Издао Х. Алекса О. Поповић. Свеска I. Београд, штампарија Николе Стефановића 1869. На 16-ни 144 стр. Свеска II. на 16-ни 135 стр.

Име је псевдоним.

172. ПЕТКОВИЋ МИХАИЛО. Мерење висина, са особитим погледом на нивеловање у свези са обележавањем кривина. Написао —— ——. У Београду у држав. књигопечатњи 1868. На 8-ни 141 стр.

173. ПЕТРАНОВИЋ ГЕРАСИМ. Побожна размишляния при слушаню св. литургіе архим. —— ——. Четврто полѣпшано и умножено изданѣ. У Н. Саду троши печатњом И. Фукса 1869. Koledar Matice dalmatinske.

174. PLOHL-HERDVIGOR FERDINANDO RIKARDO. Hrvatske narodne pjesme. U hrvatskom domu sakupio i rodu i svietu predao Hrvat —— —— —— —— sada slušatelj filosofije i prirodoznanstva na Universitetu u Greču. Hrvatskoga narodnoga blaga svezka II. U Varaždinu Brzotiskom Platzera i sina 1869. На 16-ни 99 стр.

175. ПОГЛЕД на нови устав књажества Србије, с обзиром на седнице уставотворне велике народне скупштине, држане у Крагујевцу о Духовима 1869 године. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 36 стр.

Прештампано из „Јединства."

176. ПОДГРАДСКИ ЈОСИФ. Леносава и њено губилиште, или новоградске комендије. Сатирична драма у три радње, с песмама и предигром. Написао ——— ———. У Новом Саду. Штампарија Игњата Фукса 1869. На 16-ни 4 л. 151 стр.

Мото: „Удри пером правде пијавице народа смелим челом по глави; небој се ни тамница, ни пашквила потплаћених филистара! Тај страх остави бабама. — Да добијеш потребну моралну к томе снагу, — љуби свој народ и у срећи и у несрећи!"

177. ПОПОВИЋ АЛЕКСАНДАР. Нечиста кућа (Das böse Haus) Драма у пет радња од барона Ј. Ауфенберга. С њемачког превео ——— ——— У Вуковару накладом Александра Вагнера 1869. На 16-ни 1 л.

Реферат Ст. Новаковића у „Матици" 1869 стр. 113.

178. ПОПОВИЋ ГАВРИЛО (прота ужички). Одговор дописнику „Србије" г. Ј. Манојловићу. На 8-ни 8 стр. без насловног листа.

179. ПОПОВИЋ МИЛОРАД ШАПЧАНИН. Посланица учитељима основних школа. Од ——— ——— ———. У Београду у државној штампарији 1869. На 16-ни 88 стр.

Насловни је лист на корицама

180. ПОПОВИЋ МИТА. Вартоломијевска ноћ. Историјска приповетка. Написао——— ———. Прилог уз „Даницу" за 1870 годину. У Новом Саду. Печатња Игњата Фукса 1869. На 16-ни 148 стр.

181. ПОПОВИЋ ПАНТА. Какав је ко онако му и бива. Приповетка из народна живота. Написао за народ —— ——. У Новом Саду. Платонова штампарија 1869. На 16-ни 136 стр.

182. (ПОПОВИЋ Д. СТЕВАН.) Практичко предавање из рачуна. I. У Београду у државној штампарији 1869. На 16-ни 36 стр.

Име је потписано на крају, а нема правог насловног листа.

183. ПОПОВИЋ Д. СТЕВАН Практично предавање из рачуна. Од —— ——. II. У Београду у државној штампарији 1866. На 16-ни 1 л. 92 стр.

Држано је 18 Маја 1869 на учитељском збору београдском.

184. ПОПОВИЋ ТОДОР И ОБРАДОВИЋ МИЛЕНКО. Одговор на „Примедбу уредништва Јединства" у 37 броју 1869. год. Одговарали —— —— и —— —— (У Београду у штамп. Ник. Стефановића.) На 18-ни 14. стр.

185. ПОСЛОВНИК Српског ученог друштва. (Наштампан у Београду 1869 године) На 8-ни 8 стр.

186. ПРАВИЛА по којима се има управљати у болници казнителног завода у Београду.

На 8-н, стр. 36. Потписано 6. Фебруараа 1869 г. у Београду.

Без насловног листа и без мјеста, гдје је штампано.

187. ПРАВИЛА тителске земљоделске задруге. Statuten der Titler Oekonomischen Gennossenschaft. Штампарија Игњата Фукса у Новом Саду 1869. На 4-ни 15 страна. На два ступца српски и немачки.

Даница 1869. 255.

188. ПРАВИЛА за чуваре у казнителном београдском заведењу. (Од министарства правде, уведена 15 Маја 1869, № 1852. Штампана у државној штампарији у Београду.) На 8-ни 16 стр.

189. ПРВА ПОСЛАНИЦА браћи Србима у Угарској. Од средиштног бирачког одбора у Новоме Саду. Потписани: Ђорђе Новић председник; др. Свет. Милетић известитељ; Свет. Савковић перовођа. На фол. 1. у Плат. штамп.

190. ПРЕГЛЕД радње и стања „Српског ученог друштва“ у години 1868. Прочитао секретар на скупштини Српског ученог друштва 30 Јануара 1869. (у Београду, у држ. штампарији) На фол. 1 л.

191. ПРЕКА ПОМОЋ коју војник војнику има указати при напрасним несрећама и опасностима грозећим здрављу и животу њиховом. Поука за болничаре. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни, стр. 47

Издање српског војничког министарства.

192. ПРИПОВЕДКЕ МАВРА ЈОКАЈА. Садржина: Круна и мирта, Трипут Бог помаже, Смртна пресуда. У Земуну. Штампарија И. К. Сопрона 1869. На 8-ни 1. л. 126 стр.

Испод прве стоји да ју је превео М. Н. а испод друге две — Л - -

193. PROGRAM kr. velike realke Zagrebačke za 186⁸/₉ Zagreb.

У њему je саставак: Meterologijska motrenja od J. Stožera.

194. PROGRAM gimnazije požežke za 186⁸/₉ Požega.

У њему је саставак: Врпједност и корист душесловја за практичан живот и његов уплив на умјетност и друге знаности од Г. Крижана.

195. PROGRAM gimnazije karlovačke za 186⁸/₉. Karlovac.

У њему је расправа: Giacopone da Todi i njegovo doba od Ivana Žibrata.

196. PROGRAM gimnazije osiečke za 186⁸/₉. U Osieku 1869.

У њему је саставак: De Horati in sales numerosque Plautinos animadversione.

197. PROGRAM. gimnazije varaždinske za 186⁸/₉. Varaždin. 1869.

У њему је саставак: Opaske k Veberovoj latinskoj slovnici od Fl. Pongračića.

198. PROGRAM zagrebačke gimnazije za 186⁸/₉ god. U Zagrebu.

У њему је саставак: Хомерове пјесме, њихово мјерило и њихов језик од В. Братеља.

199. ПРОЈЕКТ за правила друштва „Слоге". На 8-ни 8 стр. (У Беогр. у Ник. Стефановића).

200. RAD JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI. Knjiga VI. U Zagrebu 1869. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fidlera) na prodaju. На 8-ни 2 л. 246 стр. и три снимка

VII. 2 л. 266 стр. и три снимка.

VIII 2 л. 220 стр.

IX. 2 л. 240 стр.

201. РАДИЋ ЂОРЂЕ Домаћи живинарски лекар. Написао Др. —— —— Са дрворезима. У Новоме Саду, у штампарији Игњата Фукса 1869. На 8-ни 128 стр.

202. РАЗРЕДНИЦА приправника II и I разреда за 186⁸/₉ годину у краљевском јавном учитељско-приправничком заводу српском у Сомбору с концем школске 1868/₉ године. У Сомбору 1869. Штампано код Андрије Вагнера. На 4-ни 16 стр.

203. РАШИЋ Д. М. Химна народа српског у славу пресветле династије Обреновића и њене владе. Од — — У Београду, у државној штампарији 1869. На 8-ни 6 л.

204. RIGER JOSIP. Razum u životu. Napisao Dr. Jaime Balmes, a preveo —— U Zagrebu 90 str.

205. РОГАНОВИЋ РАДОЈЕ Приклињање ерцеговачке виле за братску слогу 1869 г. (код А. Андрића) на фол. 1 л.

206. РОГАНОВИЋ РАДОЈЕ ђак у Гимн. беогр. Свијетлом Црногорском Николи I. Петровићу Његошу. При по-

вратку из Русије 1869. На 4-ни на 1 л.

Било је штампано и у „Световиду“.

207. РУЖИЋ М. ДОБРОСАВ. Хајдучка заседа или братски загрљај. Од ——— ——— ——— ђака у гимн. београд. Београд, штампарија Николе Стефановића. 1869. На 16-ни 32 и VI стр.

208. САВКОВИЋ СВЕТОЗАР Беседа Емилија Кастелара о основним правима човековим држана у седници шпанских кортеса 13 јуна. У Новом Саду, Платонова штампарија 1869. На 16-ни 40 стр.

Прештампано из „Заставе“

209. SAKCINSKI KUKULJEVIĆ IVAN. Pjesme Marka Marulića. Skupio ——— ——— ———. Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1869. U knjižarnici Fr. Županа (Albrechta i Fidlera) na prodaju. Други наслов: Stari pisci hrvatski. Na sviet isdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga prva. На 8-ни 2 л. 12 стр. предговора В. Јагића, LXXVII предговора Ив. Кукуљевића Сакцинског, 1 л. садржаја и 339 стр.

210. САНДИЋ АЛЕКСАНДАР. Свети Сава први српски архијепископ и просветитељ народни. По Доментијану написао ——— ——— II књига за народ. У Новом Саду 1869. Издаје Платонова штампарија. На 16.-ни 38 стр.

Прештампано из „Годишњака“ за 1869 годину.

211. САНДИЋ АЛЕКСАНДАР. Расправа. Написао у спомен Платону Атанацковићу покојном владици бачком, председнику „Матице српске“ добротвору народном и читао у првој свечаној седници књижевног оделења о светом Сави 1869 год.——— ——— члан књижевног оделења „М. С.“ на 4-ни 17. стр. (У Новом Саду.)

212. SLAVONIJA I PITANJE O NEZINOJ ŽELJEZNOJ CESTI. U Zagrebu kod Županа. Придата је и карта

и разматрају се три разне пруге: 1 Осек уз Драву преко Вировитице кроз Илову на Сисак, 2 Осек Брод уза Саву на Сисак; 3 Осек преко Нашица, Селишћа. Плетернице, Пожеге, Пакраца, Банове јаруге на Сисак са огранцима Плетерница, Брод и Банова јаруга, Стара Градишка.

213 СПАСИЋ Н. АЛЕКСА Банке и банкери. Од — — — — Ова књига награђена је из књижевног фонда И. М. Коларца. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 3 л. 149 стр..

214. СПИСАК бирача од 1869. (новосадских) Штампано у Платоновој штампарији у Н. Саду. на вел. форм. 16 стр.

215. СПИСАК КЊИГА које се, поред школских, могу добити у књижарници ВелимираВаложића у Београду. У штам. Н. Стеф. на 16-ни 32 стр.

216. СРПСКЕ НАРОДНЕ ЗАГОНЕТКЕ. У Новом Саду: Платонова штампарија 1869. Сопственост Јосифа Карољија. На 16-ни 17 стр.

217. СТАНИЋ Ђ. МИЛАН. Српско-народне песме и народне приповедке. Издао —— ——. Београд, штампарија Николе Стефановића. 1869. На 16-ни 96 стр.

Последња су четири листа уписници. У књизи нема приповијетке ни једне а имају „описи три српске вароши“ Чачка, Пожеге и Ужица. Недоношче у потпуном смислу.

218. СТАНОЈЕВИЋ ДРАГИША Вођама омладинским. На 15-ни 8 стр.

У Земуну (?) Даница 1869. 445

219. СТАРЕ МАНЕ, СТАРИ ЈАДИ. Одломци за новію србску исторію. I. Писмо пок. г. Стојана Симића, вице предсѣдателя совета, пок. г. Ђорђу Протићу, б. попечителю унутрашньи дела. II. Одговоръ пок. г. Ђорђа Протића, б. попечитеља унутрашньи дела, вице предсѣдателю совета, пок. г. Стојану Симићу. Прештампано из „Руже“. У Београду у државној штампаріи 1869. На 8-ни 1 л. 48 стр.

220. СТЕВАН НЕМАЊА I. велики жупан србски. I. Књига за народ. У Новом Саду 1869. Платонова штампарија. На 16-ни 23 стр. са сликом на древету резаном.

221. СТЕФАНОВИЋ В. СОФИЈА. Равнојле први лет. I. књ. Изворне песме ——— ——— ———. У Сомбору 1869. год. тискано код А. Вагнера. На 8-и и 8 л. и 123 стр

222. ST. L. Slavonija i pitanje narodnosti. Od——— ——— Zagreb, Nakladom knjižare Fr. Župana (Albrehta i Fiedlera) 1869. На 8-ни 20 стр. с једним планом

223. (СТОЈАДИНОВИЋЕВА МИЛИЦА) Песме М. С. Србкиње. Треће умножено издање. У Београду, у државној штампарији 1869. На 8-ни 1 л. 126 стр.

224. СТОЈАДИНОВИЋ БЛАГОЈЕ. Српске народне песме (епске). Скупио их и на свет издао ——— ——— ———. I. Половина чиста прихода од ове књиге одређена је на споменик кнезу Михаилу. У Београду у државној штампарији 1869. На 8-ни 2 л. и 192 стр. ——— II. Половина чиста прихода од ове књиге одређена је на корист свештеничког фонда. На 8-ни 4 л. 179 и XI стр.

2.5. СТОЈАНОВИЋ МИЛОШ. Српкиња у харему или бедно стање Србаља. Драма у три радње. Написао ——— ———. У Београду, у штампарији Николе Стефановића 1869. На 16-ни 112 стр.

226. СТОЈАНОВИЋ Н. МИЛУТИН. Беседа коју је говорио ——— ——— на гробу Дамјана Борисављевића артиљеријског капетана I. класе, рођеног у Мајдану а преминувшег у 33-ој години у Београду 3. Априла 1869 год. На 8-ни 2 л.

227. STOJANOVIĆ MIJAT. Pijanac. Po I. A. Stelzigu. Napisao ——— ——— a na sviet izdalo društvo s. Jeronima. U Zagrebu 1869. Štamparija Karla Albrechta. На 8-ни 2. л. 161 стр.

Чини прву књигу Pučke knjižnice izdavane društvom svetojeronimskim.

228. СУБОТИЋ ЈОВАН. Говор дра —— посланика земунског на србском народном сабору 30 Јунија и 1 Јулија 1869 године држан. У Новом Саду, у Платоновој печатњи 1869. На 8-ни 1 л. 37 стр.

229. СУБОТИЋ ЈОВАН. Пѣсме из комада Сан на јави. Слика из прошлости србске, од дра —— ——. Два листа на 8-ни без импресума (У Н. Саду у Платоновој штампарији.)

230. СУБОТИЋ ЈОВ. Сан на јави. Слика из прошлости србске. Од дра —— —— У Новом Саду. Платонова штампарија 1869. На 16-ни 29 стр.

Критика од М. Ђ. Милићевића у „Школи" бр. 10 год. 1869.

231. TKALČIĆ K. IVAN. Sumporne toplice код Varaždina u Hrvatskoj (Varaždinske toplice). Opisa ih Ivan Krst. Tkalčić. Zagreb 1869. Pismeni Karla Albrechta 8-на 111 стр. са једном сликом.

232. ТОДОРОВИЋ НИКОЛА. Милан и Милева. Написао ——— ———, учитељ у Србији у селу Рготини. Издао трошком Јеремија Обрад. Караџић. Београд, штампарија Николе Стефановића 1869. 48 стр. на 16-ни.

233. TOMIĆ JANKO. Hrvatska, to jest crtice iz zemljopisa Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre, Bosne, Hercegovine; s dodatkom Krajnske, Štajerske,Koruške, Goričke, Srbije, Bugarske, i Crnegore i napokon prida povjesticah iz prošlosti Hrvatah, sa zemljevidom. Hrvatskoj mladeži složio Janko Tomić, učitelj glavne škole u Karlovcu. U Karlovcu, Tiskom Ivana Nep. Prettnera 1869. На 8-ни 2 л. и 125 стр.

234. TUGA. Povjest hrvatskoga naroda. U Varaždinu.

Књижица намијењена великој публици, јер јој је цијена 5 крајцара.

235. ЋИРИЋ СТЕВАН. Беседа кою е говоріо —— —— члан суда окр. крагуевачког на св. оце 21. Децембра 1869, године у великой дворани Св. Та-

назовића шлосера у Крагуевцу. Штампария Николе Стефановића у Београду. На 8-ни 13 стр.

236. УПУТСТВА за извршење закона од 22. Маја 1869. год. по коме се кривци условно отпуштају из казнителног заведења. На 8-ни 31 стр. (У Београду у државној штампарији.) Државно издање.

237. УРЕЂЕЊЕ Српскога ученога друштва у Београду, (Узакоњено 3. Јануара 1869. Наштампано у Биограду у држ. штамп. 1869.) На 8-ни 12 стр.

238. УСТАВ КЊАЖЕСТВА СРБИЈЕ. Проглашен на Петров-дан на великој народној скупштини држаној у Крагујевцу о Духовима 1869 године. У Београду У државној штампарији 1869. На 8-ни 51 стр.

239. УСТАВ друштва за пољску привреду у Београду. На 4-ни 4 л. Штампано у Београду у државној штампарији 1869.

240. У СТАРОМ МАНАСТИРУ. Роман Павла Перета. Превод с француског. Прилог уз „Даницу" за 1869 годину. У Новом Саду. Печатња Игњата Фукса 1869. На 16-ни стр. 271.

241. УТЈЕШЕНОВИЋ ОСТРОЖИНСКИ ОГ. Мисли о важности, правцу и средствима унапређивања књижевности српско-хрватске. Написао ——— ——— - —— Малено је зрно горушично, али кад се посије, узрасте веће од свега поврћа, и птице небесне сједају на његове гране. Мат. XIII. 31—32. Продаје се на корист „Српског ученог друштва". У Београду. На продају у књижарници В. Валожића 1869, На вел. 8-ни 1 л. 57 стр.

242. FILIPOVIĆ IVAN. Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika. Za porabu pravnika, činovnika, učitelja, trgovaca i obrtnika, itd. po najnovijih izvorih sastavio ——— ——— uz sudjelovanje Gjure Deželića i Ljudevita Modca. I. Njemačko-hrvatski dio. U Zagrebu 1869. Naklada knjižare Lav. Hartmana. (исти наслов и немачки) На 16-ни. Изашло шест свештица на 480 стр.

243. FIAMIN IVAN. Mladić uputjen na dobrotu, nauk i rad. Prvom talijanski spisao Cesar Cantù a pohrvatio —— ——. Po dvadesetom milanskom izdanju god. 1861 piscem pregledanom. Riečki Emidija Mohovića tiskarski kamen. zavod. 1869. На 8-ни 139 стр. и 1 л. садржаја.

244. FIAMIN IVAN. Poštenjak iliti pravice i dužnosti, ljudsko vladanje pučki razpravljeno po Cezaru Cantu, prevod —— —— Po osamnaestom Milanskom izdanju god. 1861 piscem pregledanom. Na Rieci Slovi tisk. kamen. zavoda Emidija Mohovića. 1869. На 8-ни 4 л. и 116 стр.

245. (FRANJKOVIĆ Ž. FRANJO). Kratka zemljopisna početnica s dodatkom o Bosni. Za nižje učione uredjena po F. Ž. F. U Vilajetskoj štampariji u Sarajevu. 1869. На 8-ни 1 л. и 46 стр.

Реферат од Стој. Новаковића у „Младој Србадији“ бр. 2.

246. ЧАКРА ЕМИЛ. Беседа при опелу Јована Хаџића. — Милоша Светића. Говорио —— ——. Печатано У Новом Саду брзотиском Игњата Фукса 1869 год. На 4-ни 2 л.

Прештампано из „Напретка“

247. ЧАЈЧИНА МОГИЛА. Украјинска приповетка. Написао Павлин Стахурски. Превод с пољскога. (Прилог уз „Даницу“ за 1869 годину.) У Новом Саду. Печатња Игњата Фукса. 1869. На 16-ни стр. 272.

248. ШАРЧЕВИЋ АМБРОЗИЈА. Zbirka mudrih i poučnih izrekah. Na korist bunjevačkoga puka skupio i uredio Ambrosia Sarcsevics, subotički varoški arhivar. Cina 10 kr. U Subotici 1869. Tiskano u stampariji K. Bittermanna. На 8-ни 22 стр.

249. ШТАТУТИ „грађанске касине“ у Београду. (У штамп. Ник. Стефановића 1869.) На 8-ни 8 стр.

250. ШТАТУТИ прве србске банке, (потврђени министарством финансије 3. Јуна 1869. № 1827.) У штампарији А. Андрића 1869. На fol. 2 л.

251. ШТАТУТ „Наде“ првог београдског друштва (Потврђен 29. Марта 1869 Е№ 714.) На фол. 1 л. (У штамп. Н. Стефановића).

Додатак к библиографији.

БЕЛЕШКЕ О ОНОМЕ ШТО СУ СТРАНЦИ О НАМА ПИСАЛИ ИЛИ СЕ НАС ТИЧЕ.

1. БУДИЛОВИЧЬ А. Славянскія матицы и ученыя дружства. Журналъ мин. нар. просвѣщ. 1869. Февраль.
2. BOULOGNE A. Le Monténégro, le paysetses habitans Paris. 1869. Даница 1869. 96.
3. CHIARA PIETRO L'AVV. L' Albania per l'avv. Pietro Chiara. Post fata resurgo. Palermo, tipografia del giornale di Sicilia 1869. На 8-ни.

   Међу осталим имају чланци Giorgio Castriota Skenderbeg; Influenza della Russia nella questione greco-slavo-albanese.
4. D' AVRIL ADOLPHE. Documents relatifs aux églises de l' Orient considérés dans leurs rapports avec le saint siège de Rome. Deuxième édition. Paris. Librairie de Challamel ainé 1869. На 8-ни 70 стр.
5. FELDMANOVSKI HIERONIM. Piesni kroackie. Przeložyl na jenzyk polskiH ieronim Feldmanovski. Poznan Nakladem ksiengarni M. Leitgebera. 1867. На 8-ни 1 л. 96 стр.
6. FILEK von WITTIGHAUSEN k. k. Major. Das Fürstenthum Serbien. Geographisch-militärisch dargestellt. Mit einer Karte. Wien. Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn 1869. На 8-ни 4 л. и 60 стр.
7. GRIMM JACOB. Recensionen und vermischte Aufsätze. Erster Theil. Berlin, Dümmler 1869. Чини четврту свеску збирке истога писца дјела под насловом „Kleinere Schriften.“

У тој су књизи ови чланци који се нас тичу: 1. Wuk Stephanovitsch. Serbisches Wörterbuch; 2. Dobrovsky Institutiones linguae slavicae; 3. Wuk Stepanovitsch Serbische Volkslieder у два чланка; 4. Wuk Stephanovitcsh Serbische Grammatik; 5. Wuk Stephanovitsch, Serbischer Kalendar 6. Talvj, Serbische Volkslieder: 7. Wesely, Serbische Hochzeutslieder.

8. ST. CLAIR and BROPHY'S residence in Bulgaria; or, notes on the resources and administration of Turquey. London A. Murray.

9. KORINEK F. Životopis Strossmajera. Preštampan iz „Naučnog Slovnika" českog. Prag.

10. КОСТИЋ МИЛАН. Православная сербская церковь въ Австріи. Со времени переселенія Сербовъ въ Аустрію при патріярхѣ Арсеніѣ III Чарноевичѣ въ 1690 году до конца XVIII. столѣтія. Кіевъ. Въ типографіи Кіевопечерской лавры 1869. На 8-ни 123 стране.

Извађено из „Труда кијевске духовне академије".

11. ЛАБУЛЕЈ Е. Journal de Débats донео је у 1-ом броју од ове године у подлиску једну српску народну приповијетку од Лабулеја.

12. ЛАМАНСКИ И. ВЛ. Непорѣшеный вопросъ. Статья I. Объ историческомъ образованіи древняго славянскаго и рускаго языка. (И. И. Срезневскому). Журнал мин. нар. просвѣщ. 1869. Январь.

13. LEGER LOUIS. Les Slaves du sud et leur civilization. Par Louis Leger. Extrait de la Revue moderne, Paris. Imprimerie L. Poupart-Davyl, 30, rue du Bac. 30. 1869.

14. ЛИТРОВ. Појезија српска и њене параделе са додатком нар. пјесама српских у „Jahrbuch des Erz- und Riesengebirges."

Даница 1869, 96.

15. МАЙКОВЪ Н. А. Сербская церковь. Сербское пре-

данiе разсказаное по русски А. Н. Майковымъ С. Петербургъ 1860. На 8-ни 2 л.

16. MATEJKO FRANCISZEK. O poczentku i rozkwicie literaturi staroslowianskiej w Bulgariji. Napisal Franciszek Matejko. 4—5 табака на 8-ни.

Изашло је 1864 године у Библиотеци Варшавској.

17. MAURER FRANZ. Bosnien, Saveländer und Ungarn. Berlin 1870.

18. MIKLOSICH FR. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. IV. Band. Syntax. Wien, Wilhelm Braumüllei 1869. 128 стр. 1. Lief.

19. MIKLOSICH FR. Ueber die Genitiv-Endung go in den pronominalen Declination der Slavischen Sprachen. Wieu 1868.

20. MIKLOSICH FR Dr. Die Negation in den slavischen Sprachen. Vorgelegt in der Sitzung der philosophisch-historischen Classe am 31 März 1869. Wien 1869. На 4-ни 33 стр.

21. Die Militärgrenzfrage und der österr-ungarische Constitutionalismus. Беч 1869

Изашла су два издања

22. NIKOLIĆ GJOVANNI Smailo Čengić aga. Pjesna di Gjovanni Mazuranić, traduzione di Gjovanni Nikolić. Zara, tipografia del Nazionale 1869.

23. ПАНЧИЋ J. ДР. Zur Flora des Banates.

Изашло је као писмо у једном ботаничком часопису.

24. PERWOLF JOSEF. Uhry a výhodní otázka. Historicka studie. Sepsal—— —— (Výnjato z Časopisu Musea Královstvi českego, 1869). Nakladem vlastnim. V. Praze Tisk Jaroslava Pospíšila 1869. На 8-ни 1 л. 80 стр.

25. PERWOLFA JOSEFA SRBSKO. vynjato ze Slovnika Naučneho dil VIII, sešit 18 r. 1869. Prag 1869.

26. ПОПОВ НИЛ. Россія и Сербія. Историческій очеркъ русскаго покровителства Сербіи съ 1806 по 1856 годъ Нила Попова. Часть I. До устава 1839 года. Изда-

ніе К. Солдатенкова. (Цѣна за двѣ части 4 руб. сереб.) Москва. Типографія Грачева и компаніи у у перечистенскихъ воротъ, у Шиловой 1869. На 8-ни XIV. и 521 стр.

Часть II, X и 657 стр.

27. RÜFFER EDUARD. Die Balkanhalbinsel und ihre Völker vor der Lösung der orientalischen Frage. Eine politisch-ethnographisch-militärische Skizze von —— ——. Bautzen. Schmaler et Pech. 1869.

28. RÜFFER EDUARD. Die Strategen und die Strategie der neusten Zeit. Prag.

У овом се дјелу спомињу и српски бојеви од 1848 и 1849. Даница 1869, 384.

29. SLOWANÉ, Historický nástin. Sepsal —— — — S prispevky od J. E. Wocela a Karla J. Erbena. (Vynato ze Slovnika Naučného). V Praze Nákladem vlastním. Národní knehtiskarna J. L. Kober. 1869. На вел. 8-ни 58 стр.

30. ŠAFARIK J. P. Geschichte der slavischen Sprachen und Literatur nach allen Mundarten. Prag F. Tempsky.

31. ШЕР ЈОВАН. У своме дјелу Bildersaal der Weltliteratur, од којега изађе ове године друго прерађено попуњено и до садашњег времена доведено издање метнуо је у десету књигу друге свеске словенске земље. Срби су заступљени само пријеводима својих народних пјесама од Талвије, С. Капера и Герхарда.

32. TIMOLEONE DR. VEDOVI. La Bosnia. Mantova. Tip. Eredi Segna. 1869. На 8-ни 12 л. и 54 стр.

33. TIMOLEONE DR. VEDOVI. Cenni sul Montenegro. Mantova. Tip. Eredi Segna 1869. На 12-ни 2 л. и 45 стр.

Из овог пријеброја књига наших за прошлу годину можемо учинити оваку диобу по словима, по мјестима гдје се штампало и по струкама књижевности.

Овогодишњи број и српских и хрватских књига износи 251, у 50 мање него лане. Кад подијелимо на обје стране

излази ове године 192 на ћирилицу а 59 на латиницу, из чега се види да је хрватска страна наше књижевности веома попустила, или да ја нијесам свијех њиховијех књига побиљежио, чему ја нијесам опет крив, него наше неуредно растурање, неуредност књижевних редакција и неуредност књижевника.

По мјестима штампања штампано је највише наших издања у Биограду—115, за тијем: У Новом Саду 50, у Загребу 35, у Вараждину 6, у Сарајеву 5, у Бечу, Пешти, Сомбору, Задру и Земуну по 4, у Осијеку и Ријеци по 3, у Вуковару, Суботици, Панчеву, Карловцу по 2, у Карловцима, В. Бечкереку, Цетињу, Саут Калифорнији у Америци. вој. Сиску и Пожези по 1.

Новина излазило је 37 и то: 26 ћирилицом а 11 латиницом.—Од календара изашло је свега 30, и то 19 ћирилицом и 11 латиницом.

По струкама највише долази у домаћу историју као грађа, на име 44 броја. То су јавни акти, политичне брошире, извјештаји итд. За тијем иде забава са 26 бројева; за њом пјесме са 26 бројева; за њима правна струка, закони, наредбе са 11 бројева; за њом драма са 7 бројева; за њом књижевност (библијогр. ист. итд.) са 6 бројева; за тим грамат. страних језика и један рјечник, свега 5 бројева; за тим природне науке свега 5 бројева; за њима аритметика и техника, земљопис, богословија, српска граматика, државно-економне науке и статистика свака са 4 броја; за овијем пољска привреда, школске елем књиге (два буквара и један наук за пјевање), љекарство и моралне поуке по 3 ком. У науку васпитања долазе само 2 броја, а у етнографију и војну по 1. Смјеса обухвата 12 бројева. — У овоме разброју нијесмо гледали на азбуку, нити смо игдје урачунили новина и календара. По критичној вриједности бројеви би испали још рђавије јер је сав вреднији рад отишао у часописе. Надри-писци и издавачи готово су са свим заузели пјесме и забаву. Осим свега излазила су три часописа „Гласник српског ученог друштва“ „Rad jugoslavenske akademije“ и „Србско далматински магацин“ које такође нијесмо нигдје урачунали.

ИЗВЕШТАЈ

О РАДЊИ ДРУШТВА СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ЗА 1863 ГОДИНУ.*)

Цељ је овога друштва да развија науке и распростире образованост у народу нашем. У колико је оно одговорило тој цељи својом прошлогодишњом радњом, то ће се видети из овог извештаја, који сад имам част прочитати.

Али пре него што представим тај преглед друштвенога рада, нека ми дозвољено буде споменути и оне тегобе које сметају развитку наше књижевности и с којима се морало борити само друштво. Кад се сазна какве је тегобе морало савлађивати друштво у својој радњи, онда ће се верније моћи и оценити његова радња. Тегобе те јесу ове:

Прва је та, што је друштво крајње ограничено у материјалним средствима, којима располаже, те тако није у стању да достојно награди свако дело, које му чланови његови преко године поднесу. А кад чланови знају да се нема чиме наградити њихов труд, онда наравно и они мање раде, него што би могли и што би желели. Да би се у томе како помоћи могло, друштво је прошле године промишљало о разним начинима, и на послетку обратило се молбом правитељству нашем, да се повећа она помоћ, коју друштво годишње добија. Али правитељство наше баш ових година имало је много и других великих потреба, да за сад није могло ту молбу уважити.

Друга је сметња та, што је код нас још врло мала читалачка публика, па ни она није у стању да прихвати

*) Штампа се накнадно због тога што у своје време нигде није наштампан.

и подпомогне радњу наших књижевника. Наши књижевници за сад још морају, тако рећи, стварати читалачку публику.

Трећа је незгода та, што још немамо уређеног књижевног саобраћаја, па с тога ни од овог малог броја читалаца не могу сви да се користе нашим књижевним радом. По унутрашњости Србије још нигде нема књижаре из које би могли брзо и лако набављати књиге они читаоци, што су удаљени од Београда, а шиљати из Београда сваком појединце, то је опет тако тешко и скопчано с таким трошком, да се тим начином не могу служити ни књижевници ни читаоци. Да би се та сметња бар у пола, ако не са свим, уклонила, друштво је се прошле године постарало, да нађе у свакој окружној вароши нашој по једног ваљаног Србина који би се примио тога посла, да по својој околини распростире друштвене књиге: Тој жељи друштва одазвали су се многи честити Срби и можемо се надати, да ће од сад бар с те стране посао ићи много успешније.

Четврта је сметња развитку наше књижевности та, што код нас још ничим није ујамчена књижевна сопственост. Још се ни то не зна на шта има права друштво, а на шта писац који му дело поднесе, т. ј. не зна се да ли се право друштва ограничава само на прво издање а дело остаје као сопственост писца, или је друштво потпуни власник дела и писац губи свако даље право на свој рад. Да би и у тој ствари били на чисто друштво је прошле године, на предлог својих чланова г. г. Владимира Јовановић и Панте Срећковића, одредило један одбор, који ће промислити о начину, како ће се књижевна сопственост ујамчити како ваља.

Пета, на послетку сметња наше књижевности јесте *цензура*. Ма шта се говорило у корист цензури, искуством се осведочило, да она много смета потпуном и свестраном развитку књижевног живота кад писац не зна да ли ће му рад његов одобрити цензура, или кад он још напред зна да се мора управљати по требовању цензуре, а

не по требовању науке, онда наравно да ту неможе бити озбиљног научног рада. Овоме друштву као представнику отачаствене књижевности, спада у дужност старати се да изради код правитељства, да бар строго научна дела буду слободна од цензуре.

Ето с каквим се великим тегобама морало борити друштво у својој научној радњи, па опет је оно прошле године толико успело, да ће се томе успеху обрадовати сваки свестан Србин, који зна, да без науке не може бити сталног напредка ни у чему.

Тако друштво је ово прошле године штампало две књиге свога Гласника, а то је 16 и 17 по реду. По садржају тих двеју поменутих књига видеће се да је друштво тежило, да у његовом органу буду заступљене све поглавите гране научног живота. Ово је садржина прве књиге.

Одмах с почетка долази беседа, коју је говорио потпредседник друштва, г. Д. Матић, приликом хиљадугодишње успомене словенских апостола св. Ћирила и Методија. У беседи тој достојно су оцењене заслуге тих великих мужева, који су са вером хришћанском положили основ словенској књижевности. Уз беседу штампан је и један старински рукопис о животу св. Методија, што је у друштвеној библиотеци и што га је протумачио редовни члан г. Јанко Шафарик. А на крају књиге додат је и факсимил тога рукописа.

Друго место у тој књизи заузима: „Наука о саставу и животу растиња,“ што је написао редовни члан г. Владимир Јовановић. Ко зна од какве су практичне вредности данас природне науке и какве велике користи очекују човештво од њиховог успеха, тај ће лако оценити важност тога дела у нашој књижевности, а ми од своје стране додајемо само то, да је поменуто дело израђено тако да се њиме много могу користити они, који се занимају пољском привредом.

За тим долази такође важан чланак по струци при-

родних наука, под насловом „Живи песак у Србији и биље што на њему расте.“ Тај је чланак написао г. Ј. Панчић.

Четврто место заузима дело под насловом „Скупштински развитак и друштвено преображење у Инглеској.“ што је израдио по Ремизоу редовни члан г. Стојан Бошковић. Цељ је тога чланка познати српску публику са државним и друштвеним установама инглеског народа који у том обзиру служи данас за углед свима јевропским народима а нарочито нама Србима који смо положили основ такој државној згради, која је код Инглеза онако дивна саграђена.

На послетку долази некролог умрлом младом књижевнику нашем и члану друштва српске словесности Михаилу Радовановићу, што је написао подпредседник друштва г. Д. Матић.

Други Гласник од прошле године а то је 17 по реду садржи у себи ова дела:

Прво је дело: „Наука о атмосфери и променама у атмосфери, и о њиховом значају за растиње“ од редовног члана г. Владимира Јовановића. Знати промене, које бивају у атмосфери, и њихов уплив на растиње, то је потребно свакоме, а нарочито онима, који се занимају пољском привредом. Тој потреби одговара ово дело г Јовановића.

Друго је дело: „кратак преглед Хеглове филозофије“ што је израдио редовни члан и овогодишњи секретар друштва г. А. Васиљевић. Ту се укратко излажу главни основи те знамените системе, која је имала огроман уплив на савремену науку.

Треће је дело: „О вештинама,“ што је израдио по Молинарију подпредседник друштва г. Д. Матић. У делу том обраћена је пажња и на ове вештачке споменике, што се налазе у нашој отаџбини.

Четврто је дело: „О васпитању у Америци“ што је је написао редовни члан г. М. Ђ. Милићевић. Од вели-

ке је користи познати нашу публику с умним напредцима у Америци.

После тих споменутих дела долазе још два старинска рукописа, један што га је писао покојни владика црногорски Данило — о борби Црногораца с Потурчењацима. Тај је рукопис нашао на Цетињу учитељ у В. Градишту г. Мусулин, па га је друштву саопштио. Рукопис је важан колико за историју толико и за језик српски, па с тога је текст његов и факсимилиран. Други рукопис јесте писмо српских кнезова, што су га писали 1804. год. турским старешинама о данку. Тај је рукопис нашао при исељавању Турака из Ужице тамошњи прота г. Гаврило Поповић, па га је послао друштву на дар.

На последку долази извештај о радњи друштва и његовом материјалном стању године 1862.

Осим тога што смо до сад споменули, друштво је прошле године издало о свом трошку: „Преписку владике далматинскога Венедикта Краљевића са аустријским властима о унији,“ и прегледало је још два научна дела а на име „Извор реке Нила“ од редовног члана г. Панте Срећковића, и „Опис монастира Манасије“ од редовног члана г. архим. Јевђенија. Оба та дела дата су у штампу и ући ће у састав 18 књиге Гласника.

Но при свој научној вредности тих чланака, они опет не могу потпуно одговорити садањем захтевању наше публике, јер не представљају савремено стање наука у свој целини њиховој. А друштво жели да потпуно одговори захтевању српске публике и да јој представи савремено стање наука у целини. С тога је оно на предлог свога подпредседника г. Д. Матића предузело израђивати Енциклопедију наука. У том важном и општекорисном делу примили су живо учешће највреснији чланови друштва, а такође и други књижевници српски. И тако се већ сад израђују за енциклопедију ове науке:

а) од чланова друштва: г. г. Д. Матић израђује историју философије, О. Никанор историју хришћанства,

Панта Срећковић историју српског народа, А. Васиљевић историју српске књижевности, Владимир Јовановић науку о пољској привреди, Стојан Бошковић философију права, Коста Бранковић психологију, М. Панић физику и математику. Ђорђе Берисављевић општи земљопис, Ј. Драгашевић земљопис српских земаља, Ђорђе Пантелић историју опште књижевности, М. Миловук науку о трговини и г. г. Стеван Мачај, Валента и Пејичић науку о чувању здравља и о домаћим лековима..

б) од других књижевника српских г. г. Сава Грујић израђује популарну математику, доктор Тесар популарну астрономију, Јеврем Гудовић геогнозију са геологијом, Дамјан Павловић науку о грађевини како на суху тако и на води, и један се Србин јавно да изради науку о васпитању.

По томе дакле можемо с поуздањем рећи, да ће српска публика скорим добити енциклопедију најпотребнијих наука, којом ће се положити снажан темељ српској књижевности.

Према таквом развитку друштвеног рада развија се и морална снага његова. Сваке се године све више и више множи број вредних радепика. Тако је прошле година на главном састанку друштво изабрало 25 чланова од којих 7. за редовне, 17. за дописне и 1. за почасног. И тако сада друштво ово има 150 чланова и то: 64. редовна, 67. дописних и 19 почасних. Но друштво је прошле године било ожалошћено губитком четири члана своја, а то су Павле Станишић, члан државног савета, Петар Протић начелник у војничком, министарству Никола Новаковић секретар у министарству просвете и Ђорђе Стојановић дворски саветник у Бечу при угарској канцеларији као што је већ о том губитку спомепуто у последњој књизи Гласника.

Друштво је прошле године, осим главног имало још 12 редовних и три ванредна састанка, на којима се поред текућих послова, договарало о начинима, којим ће се

најбоље унапредити отачаствена књижевност, а такође примало је на тим састанцима живо учешће у свему. што се тиче народне просвете. Тако је оно на првом ванредном с. станку своме одлучило, да слави хиљадугодишњу успомену у част словенских апостола св. Ћирила и Методија, као основалаца словенске књижевности. А кад је наш честити грађанин г. Миша Анастасијевић поклонио на просветне цељи своје велико здање, онда је друштво имало други ванредни састанак, на коме је одредило из своје средине депутацију, да у име друштва изјави захвалност томе племенитом дародавцу.

ПРЕГЛЕД РАДЊЕ И СТАЊА

„СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА“

у години 1869-ој

ПРОЧИТАО СЕКРЕТАР НА СКУПШТИНИ СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА 25. ЈАНУАРА 1870. ГОДИНЕ.

Пре него што је секретар почео читање овог прегледа председник друштва г. др. Ј. Шафарик отворио је скуп овим говором:

Поштована господо!

У смислу наших друштвених установа састали смо се у овај редовни годишњи скуп, да саслушате извештај, који Вам се подноси у име друштвеног одбора о прошлогодишњој радњи друштва, и о чињеним око тог рада трошковима.

Врло ми је мило што могу Вашу пажњу обратити к једном ставу тог извештаја, у ком је реч о делу за наше друштво исто тако важном, као и корисном, јер се њим знатно шири поље наше радње на собственом србско-народњем делу, а умножава се и помоћ на средства за ту друштвену радњу. Кад је то јест по наредби прошлогодишњег главног скупа рађено око одређивања питања, за којега најбоље решење имаће се дати као награда овај дар великодушног пријатеља свакога напредка у јужних Словена, оног врстног владике, који исто тако славно управ сад уписује своје име у листове повестнице својом јуначком борбом за истину и слободу човечанства на боришту духовном, као што га је уписао у срца свију Словена а особито својих сународника Хрвата и Срба својом делима и жртвама осведоченом жар-

ком и верном љубави, — тада је један одсек овог друштва врло згодно и нашим околностима са свим прикладно предложно, да се онај дар од 100 дуката употреби на то, да се продужи с већом снагом свестрано изучавање нашег народа и отачаства од нарочито за то од друштва изасланих стручних учењака, — па ма да овај врло уместан по себи предлог није могао бити у свом правом смислу усвојен, због недостатка нуждних за такво предузимање средстава, он је управ дао друштву нашем повод и прилику, да оно учини тога посла ради нарочите кораке код наше родољубиве владе, која је молбу друштва с готовошћу у потпуној мери уважила, те је дала друштву обилну годишњу новчану помоћ, која ће се по изреченој намери друштва искључно на то употребити, да се сваке године даје помоћ стручним ученим људма, који ће по народу и отачаству нашем на месту изучавати све оно, што служи к том, да наш народ савршеније позна како себе самог, тако и окружавајућу га богату и благословену природу своје домовине.

За ову великодушну и штедру помоћ високе владе држим да смо дужни изјавити нашу захвалност не само речма, него да нам особито ваља нашу хвалу и наше признање посведочити делом, те здруженим силама настати сви сложно око тога, да се горе изречена цел колико год буде можно потпуније постизава, па да тако корист која ће из те дароване нам помоћи за наше отачаство трудом нашег ученог друштва произићи, буде што обилнија и снажно дејствујућа за свакоéchстно наше унапређење.

Приступајући к првој тачки нашег данашњег дневног рада, част ми је саобштити Вам поштована господо, да је висока влада Његове Светлости нашег кнеза, изволела за идућу годину опет мене наименовати председником овог поштованог друштва, на ком по други пут показаном према мени поверењу и благовољењу, по мом уверењу најбоље ћу се показати захвалан тим, ако колико ми силе дозволе, ревностно и брижљиво будем вршио све што дужност пред-

седнику налаже и ако будем и својим трудом помагао постизавати племенити задатак овог ученог друштва, а то од свег срца желим.

Даље у место одступајућег ове године најстаријег члана одбора, председника одсека за науке државне, правничке и историјске, редовног члана г. дра Милована Спасића, који је свој заслужни труд у служби свога народа умножио ове прошле године не малом заслугом том, што се успешно трудио у нашој милој Србији установити друштво за пољску привреду, — исти одсек изабрао је за свог председника, редовног члана господ. Јеврема Грујића, члана државног савета, од чијега посведоченог ревностног родољубља поуздано очекујемо, да ће и као члан одбора нашем друштву свесрдно помагати радити о његовом задатку.

Одсек за лепе вештине који се с концем прошле године установио, пошто је достигао број чланова по правилу нуждан, изабрао је за свог председника редовног члана госп. Мил. Миловука, управитеља наше реалке, ког на том месту праведно са задовољством видимо, знајући га као једног од првих будилаца осећања за лепе вештине код нас, које он као основни зналац и сам ревностно негује и извршује.

И тако ће се одбор друштва за идућу годину састојати осим председника из 4 члана, г.г. дра Аћима Медовића, Саве Сретеновића, Јеврема Грујића и Милана Миловука.

Секретар нашег друштва, по мом уверењу, својим прилежним, ревностним и ваљаним вршењем друштвених послова, заслужује наше задовољство у толикој мери, да ја само то желети морам, да он кроз што буде могуће дуже време постојано врши с једнаком љубави и снагом исто тако тешку као и важну дужност друштвеног секретара, по којој је управо он главни чинилац целе друштвене радње, и за то узимам слободу предложити Вам господо, да се он једногласно у својој дужности и за у будуће утврди.

За тим је наставио секретар:

Поштовани зборе!

Дужност ми је, да од стране одборске покажем преглед радње и стања Српског ученог друштва у прошастој години 1869-ој.

У тој години је имало друштво свега 29 састанака: 12 у одбору, 5 у одсеку филолошком и философском, 6 у одсеку историчком и државничком и 6 у одсеку јестественичком и математичарском.

Преглед свега онога што је на тим састанцима рађено поделићемо по обичају на пет делова, и тако ћемо и ове године говорити:

I. О чисто књижевном раду друштвеном;

II. О старању друштва за набавку или опис историјских и књижевних или уметничких споменика народних;

III. О осталоме што је рађено ван књижевних посала;

IV. О стању библиотеке; и

V. О новчаном стању друштвеном.

I.

У течају прошле године добило је друштво на преглед и издавање које од својих чланова које од осталих књижевника ове књижевне послове. Рећаћемо шта је од кога дато оним редом како је долазило. Тако:

1. Г. *В. Врчевић* послао је: *а. Народне болести и како се лијече* и *б. Јуначке пјесме Срба Херцеговаца турскога закона.*

2. Г. *К. Невострујев: три старе српске хрисовуље.*

3. *Неименовани* пријатељ: *Карте трију самосталних патријаршија југословенских: охридске, трновске и пећске пропраћене тумачењем.*

4. Г. *К. Х. Ристић* из Сарајева: *Из босанске прошлости.*

5. Г. *Арх. Леонид: а. Стара српска штампарска издања војводе Божидара Вуковића* и *б. Фотографију писма св. Саве од 1193. год.*

6. Г. *др. Ј. Панчић*: *а. Грађу за фауну кнежевине Србије* и *б. Висине неких места у Србији измерених холостеричким барометром.*

7. Г. *проф. А. Васиљевић*: *О психолошкој методи у Инглеској, Француској и Германији.*

8. Г. *Ж. Жујовић*: *а. Критику на књигу Ч. Мијатовића „Кратка наука о државноме газдинству или наука о финансији“, б. Стара питања према новим начелима.*

9. Г. *Фр. Кс. Кох* композиста из Осека своја музикална дела на оцену одсека уметничког.

10. Послати су друштву на преглед и откуп и музикални рукописи пок. *Калауза* у којима су преписи наших народних напева.

11. Г. др. *Вл. Ђорђевић* а. *Прилоге за историју српског рада у јестаственици,* и б. *Јан Хус и хуситску крајину,* литерарно-историјску студију.

12. Г. *А. Н. Спасић*: а. *Новац и кредит*, б. *Банке на акције* в. *Историју политичне економије у Европи од Бланкија* и г. *Банке и банкноте.*

13. *Стојан Новаковић*: а. *Препис писма св. Саве од 1193. год.* по фотографији посланој од арх. Леонида; б. *Библиографију српске и хрватске књижевности за 1868. год.* с белешкама онога што су и странци те године о нама писали, в. *Прилога за историју српске књижевности* четврти и пети чланак.

14. Г. *Чед. Мијатовић*: од својих студија „Финанције српскога краљевства“ други чланак у којем се говори „*О приходним изворима српскога краљевства.*“

15. Г. др. *В. Богишић*: Препис једне за сад најстарије збирке Српских народних песама с краја XVII. века писане у Дубровнику.

16. Г. јером. *Богољуб Петрановић*: а. *Обичаје српскога народа у Босни* б. *Епских народних песама српских старијега времена* другу и четврту књигу, своје збирке и *Српских народних песама женских* из Босне другу књигу.

17. Г. *Светозар Ј. Никетић* чланак: *Историјски развитак српске цркве.*

18. Г. *П. С. Срећковић*: историјске чланке а. *Стевана Немању*, б. *Нејаког цара Уроша*, в. *Цара Синишу Палеолога Немањића и деспота Јанинскога Тому*, и г. *Вукашина.*

19. Г. *Ђорђе Павловић:* чланак *О уређењу тежачког кредита у Србији.*

20. Г. *Љуб. Клерић: Неколико задатака о геометријским местима и њиховим применама.*

Приличан део овога рада који је послан друштву, и прегледан је по одсецима и излази наштампан у двема књигама друштвенога „Гласника“ за ову годину, неки део није могао бити примљен или је још на прегледу, или се није могао сложити с друштвеним задатком, па је с тога повраћен. Што се тиче пуштених у свет издања, ове године је издало друштво:

а. *Гласника* 25-ту свеску, а од 26-те се управо сад последњи табак доштампава, те ће и она кроз који дан на свет изаћи — садржаја као обично разноструког.

б. Пространо дело Српску библиографију, за новију књижевност, 1741—1867, од Стојана Новаковића.

в. Књижицу *Мисли о унапређењу књижевности српско-хрватске* од Ог. Утјешеновића Острожинског која је штампана на корист српском ученом друштву и која се тиче још непрестано нерасправљеног и несвршеног питања о распродаји књига наших.

Превелика нагомиланост послова у нашој државној штампарији која се због тескобе места у ком је та штампарија смештена, још већма осећа — и спорост која је управо неизбежна за израђивање друштвених чланака већином тешких за штампарски слог и поправку, узрок су што друштво и повише и не штампа и што му орган још уредније излазити не може.

Али осим овога што је друштво које добило на преглед које прегледало и наштампало од књижевних радова, имамо о томе још говорити. Тако је друштво имало да зада

питање за награду на коју ће се употребити 100 дуката које лане поклони друштву владика Ђ. Ј. Штросмајер. Било је више предлога на што да се употреби тај новац, као што је поштованоме збору из протокола познато. По одлуци скупа одлучено је те је расписана награда за тему: „Политичко и друштвено стање Срба и Хрвата у време навале Турака и историјски значај њихове борбе“ и ове године надамо се да ће нам се књижевност обогатити расправом о томе занимљивом питању.

Истим тим случајем поде̂ло се једно још важније питање, *питање о свестраном научном испитивању наше земље и народа*, за које предлагаше један одсек да се започне прилогом Штросмајеровим. Скуп је друштвени одлучио, те је за ово питање заискана особита сума од високе државне владе наше, и радост нам је изјавити поштованоме збору како се висока влада с готовошћу одазвала овој научној потреби нашег отачаства. На посао нарочитих научних испитивања и излишљања одређена је друштву нарочита сума од 5000 гр. пор. којом ће се мало по мало у скоро моћи доста учинити. Очекујемо да дела и последци опширније и темељније научне радње најболе проговоре у похвалу овој новој помоћи државне владе нашему друштву.

Покрај тога је друштво одлучило у овој и у 1871-ој години издати у два дела чувено научно инглиско дело „Историју умног развића у Јевропи“ од Џ. У. Дрепера у преводу г. М. Ракића којим се диче све боље књижевности јевропске и којим ће се и нашој књижевности честит прилог учинити.

Још се одбор старао да од редовног члана г. Вл. Јакшића добије наставак метеорологијских записака које су некад у Гласнику излазиле, те да би тако изашла у друштвеном органу грађа за проучавање климатских односаја земље наше; али је г. В. Јакшић одговорио да овом захтевању у овај мах не може задовољити, што он о томе сам спрема опширнију монографију.

Било је још у философско-филолошком одсеку разговора о уредним прегледима главних књижевних појава у нас или тока научног рада у странаца, али при садашњој слабој засредсређености наше књижевне снаге и при многим мањим и већим, често врло ситним сметњама, до дела се још није могло доћи. На сваки начин остаје ово као један део друштвенога задатка којему треба тежити и што пре га извршити.

Издавање грађе за новију историју такође је посао који је застао готово једино због тога што му пречи свакидашњи послови отимају снагу, али се надамо да ћемо у овој години и то моћи кренути који корак даље.

II.

Као и других година није пропуштана прилика ни у прошастој години да друштво што поради око набавке и описа историјских, књижевних или уметничких споменика народних. Тако је друштво преко г. намесника J. Гавриловића добило на поклон од г. Светозара Ђ. Протића седам разних које расправа које важних историјских писама пок. Ђорђа Протића министра кнеза Михаила за прве владе. — Од г. Миливоја Смиљанића богослова добило је друштво писмо Јоакима митрополита ваљевског од 1769 својим нахијама у коме опомиње људе да дају свештеницима заслугу њихову. Од г. М. Максимовића из Тамишвара набављене су две старе књиге из српско-словенских штампарија: Божидарев Охтоих од 1537 год. и Минеј штампан у Шебешу у Ердељу трудом ђакона Коресија 1560 српским црквеним језиком, којима је обогаћена друштвена збирка издања рађених у старим српским штампаријама.

Г. кнез Медо Пуцић поклонио је једну оригиналну хрисовуљу цара Стефана Душана и два печата општине Дубровачке један већи и један мањи, и једну стару књигу у Риму 1630 босанском ћирилицом штампану.

Што се тиче споменика Светогорских о томе је друштво добило ове године један глас од руског књижевника г. арх. Леонида. Тај је глас, да се једнако налази руку које упро-

пашћују или на страну односе тамошње наше историјске драгоцености, него да би се могле барем фотографијом спасти и од њих снимци начинити, кад би се потрошило 100 дуката. Друштво није могло ништа још учинити за ову ствар због тога, што нам поштовани пријатељ није јавио начин како ће се то извршити, нити нас упознао с човеком који би посао надзиравао, јер је он оставио Цариград и у Москву отишао. Али одбор има на уму ову ствар и већ је замолио г. арх. Леонида за упутства у овој ствари. Нема сумње, да би наше овдашње збирке историјских споменика веома много добиле кад би се овамо добавиле ма фотографије хиландарских споменика, од којих неке већ имамо.

Исто тако је нешто напред крочила и давнашња жеља друштвена, да се дође до историјског рукописа деспота Ђ. Бранковића који је у патријаршијској карловачкој библиотеци. Пок. патријарах С. Маширевић обећао је био редовном нашем члану г. П. Срећковићу да ће предати рукопис на реверс друштву за научну потребу нарочитом одасланику друштвеном; али у први мах зимско доба, а после смрт патријархова сметоше овај посао. Него ће друштво ипак садашњим руковаоцима патријаршијске библиотеке послати нарочитога свог одасланика с реверсом; надајући се да ће се и они према учињеном обећању пок. патријарха одазвати научној потреби да се у овом друштву проучи тај непрестано тајанствени рукопис.

И за рукопис философа Костантина о животу деспота Стефана имали смо прилике добити од г. В. Григоровића барем одлучан одговор, који нам стиже по нашем ред. члану г. арх. П. Дучићу. Одговорено нам је да је рукопис својина библиотеке университета одеског и да се из Одесе овамо послати не може, нити г. В. Григоровић има времена да нам сам начини препис. С тога је одбор већ учинио кораке да од тога рукописа набави препис за који је замољен г. В. Григоровић да се под његовим надгледањем сврши.

Од биографија својих чланова друштву је ове године приспела једна, од г. Николе Боројевића с Ријеке.

Иза покојнога *Лазара Арсенијевића Баталаке* остао је друштву легат од 100 дуката ћесарских на издавање рукописа његових, ако би се друштво прихватило тога издавања. Рукописе је пак покојник оставио код г. дра. Ник. Крстића, а новци су у управи фондова на интересу. Ова је ствар пре неколико дана јављена у одсеку, и до сад се још ништа друго није радило о томе.

III.

Осим споменуте две врсте књижевних послова на реду нам је да споменемо и остало пословање друштвено. У томе нам прво ваља споменути рад о пословнику друштвеном на основу новог уређења које нам је лане у почетку године висока влада потврдила. Пословник је тај прегледан на једном скупном састанку друштвеном и по њему се ове године радило. Можемо споменути да су овим пословником доста поправљени и олакшани начини прегледања дела у друштву, што ће имати добар утицај на живљи окрет рада и на брже прегледање чланака. Ствари би се овој која често одбија од друштвеног органа гдекоје израде, потпуно помогло кад би члановима друштвеним остали послови животнога опстанка и јавних дужности и изван друштва овог — барем толико мање сметали, да би се одсеци, у којима се креће ток научнога и књижевнога рада друштвеног, могли састајати чешће и лакше него ли до сад. Овако се одбор с непријатношћу мора потужити, да је састајање у одсецима прилично с натегом ишло. Ми се надамо да ће чланови ово примити к срцу ради бољега гласа и напретка друштвеног.

Исто тако је ове године први пут од како је у друштву овом састављен уметнички одсек и ако је установљен био још уређењем од 1864. године. Лањским изборима нових чланова нарочито намењених овоме одсеку могаше се ове године дотле довести та ствар, а ове године је сам одсек саставио предлог за још неколике чланове којима ће се попунити и који ће се данас предложити бирању ва-

шем. Желети би било да овај одсек развије што већи рад, ако му само не узасмета новчана оскудица, јер ће се садашња помоћ спрам многостручности која ће се првом живљом радњом развити у целокупном задатку друштвеном, показати недовољна. Ми бисмо ради што пре дочекати то време. У осталом уметнички ће одсек ступити на поље са свим ново и не дарнуто, ступиће као прва научна корпорација у српству која излази на то поље радње, и очекује га рад веома многостручан. Нека је дакле са срећом ступање на то поље корпорацији која излази из средине овога друштва.

Од неговања веза наших с осталим Словенима друштво је ове године имало прилику послати заступнике на светковање велике славе народа чешког која се у Прагу и Хусинцу давала Јану Хусу 500 година након рођења његова. На тој слави је било заступника од свију словенских народности онако као пре две године у Москви, и том приликом су и опет измењене мисли споразумевања и заједнице међу скупљеним заступницима словенских народности. На тој слави су заступили друштво г.г. С. Сретеновић, др. Ј. Валента и Ст. Новаковић. Кад је Ст. Петербуршки университет славио педесетогодишњу славу своју, одбор је друштвени честитао му телеграмом. А на светковини српског вршачког певачког друштва приликом освећивања заставе истога друштва, на коју су позвани били гости из свих околних српских крајева, заступали су друштво редовни чланови г.г. Г. Гершић (место Ј. Бошковића који је у први мах изабран био, али није могао отићи) др. М. Јовановић и М. Кујунџић.

Како ће у XXVI. књизи Гласника бити на крају наштампано којим се зборовима и друштвима разашиљу књиге друштвене, споменућемо само оне зборове за које је ове године одлучено да им се шаљу издања овога друштва. Ти су зборови или заводи: Академичка читаоница у Прагу (послате јој допуне); реалка у Крушевцу; Московски комитет за потпомагање Словена; дружина „Цвет“ у Араду;

Подринска слога у Лозници (послате јој допуне); једна српска школа у Турској; библиотека општине Бањалучке и читаоница у Горњем Милановцу.

IV.

И ове године као свагда имамо пријатну дужност да захвалимо пријатељима и родољубима који су поклонима својим припомогли умножавању библиотеке друштвене. Библиотека српског ученог друштва броји сад преко 2000 дела и преко 4500 свезака. Спрам бројева које ми налазимо у библиотекама других учених друштава у народа који нису до недавно имали таку немилу историју, није то ништа; али је ипак за нас сведочанство, шта се у прилично кратком времену може учинити прилозима и помагањем многих добровољних руку. Јер на своју библиотеку друштво је до сад од свога дохотка за све време врло малену суму потрошило. Тако је ове године самим поклонима од књижевника и учених зборова с којима се друштво ово списима својим мења, умножена друштвена библиотека са 269 свезака. Будући се поклони ови увек објављују у „Срп. Новинама“ и у „Гласнику“ поред протокола одборских састанака, поменућемо овде само по имену ону господу и учене зборове, од којих су нам ове године књиге приспеле.

Од учених зборова послаше нам своје књиге: Југословенска академија из Загреба, царска руска академија из Петербурга, министарство народне просвете у Русији, Руско географско друштво, Общество љубитељеј јестествознанија, Матица Словенска, Статистично одељење нашег министарства финансије, Реалка из Панчева, Новосадска гимназија, Руснин из Лавова, Берлинска академија, Бечка академија, Verein für die Erdkunde из Дрезде, Млетачки институт за књижевност и уметности и Матица Илирска.

Имена осталих даровалаца ово су:

Његова светлост кнез Милан Обреновић IV., г. наместник Ј. Гавриловић, г. митрополит Михаило, г.г. др. Ј. Панчић, Јеврем Грујић, Ст. Д. Поповић, Благоје Стојадиновић, Љуб. Ј. Клерић, К. Невострујев, Велимир Гај, Н.

П. Прванов, В. Валожић, Ј. Бадовски, Ђ. Поповић, А. Стаменковић, Ст. Новаковић, Л. Лежер, А. Трачевски, уредништво Московске медицинске газете, др. Фр. Ланца, А. Т. Хиљфердинг, Нил Попов, Д. Разумовски, Ј. Данић, В. Јагић, неименована двојица, један из Москве и један из Београда.

Међу своје књиге за продају добило је друштво на поклон од министарства просвете од „Описанија древности српских у Светој Гори, Д. Аврамовића“ 200 комада и од „Свете Горе са стране вере, художества и повеснице Д. Аврамовића“ 100 комада, која згодно попуњавају збирку друштвених издања која се до сад највише тицаху историје и старина српских.

На послетку нам ваља проговорити шта има у друштву од старина нарочито нумизматичких о којима је за данашњи скуп одборски предлог забележен. Старине те долазиле су у друштво нарочито поклонима који су у пређашња времена, док се није још био потпуно установио народни музеј, чешће долазили овамо, — а нешто и куповином. Од неколико година није ова збирка ничим принављана. А у први је мах за мало година прибрано толико да у друштвеној збирци има самих новаца разне сорте, вредности и времена, а понајвише бакарних, на 2052 комада. И ако је велики део од сорте која се врло често налази у Србији, и ако ту има нешто и од новаца овога века али ретких међу нама — опет има ту и знатних комада, и протумачено је и прочитано готово све што је важније највише трудом председника друштвеног г. дра Ј. Шафарика. Како за њих нема згодна сместишта, тако се просто чувају, те се не могу показати и употребити за обичне прилике. Од осталих старина и знаменитости друштво нема много. Може се лако побројати. Тако имају.

1. Две старе српске сребрне мињуше нађене у селу Вароши код града Сврљига 1857. год.

2. Печат на ком пише „Марко Катић воивода болгарскіи.“

3. Руска медаља од цинка, спомен неке славе кнезу Светославу.

4. Један каменчић с натписом.

5. Један стари табан.

6. Медаља Текелине славе у Н. Саду 1861. године.

7. Кеса за новце владике црногорског Петра I.

8. Једна сребрна копча.

9. Медаља француске републике од 1792. год.

10. Медаља Лудвика XVIII.

11. Почасна медаља рудара Хердера који је путовао по Србији.

12. Медаља са Дантове светковине 1865. год. из Фиоренце.

13. Гвоздена стрела и гвозден клинац.

14. Тањир Арсенија патријарха српског од 1737. год.

За све то и за новце предлог је одборски да се као својина друштвена предаду на чување народном музеју где ће бити заједно са осталим што ми из ове струке имамо — и скупу остаје да о томе свој одлучни глас каже.

V.

Што се тиче новчаног стања у прошлој години стајало је Српско учено друштво овако:

A.

Прихода било је:

1.	Готовине што је од прошле год. претекло	7805 – $36^2/_3$
2.	Државне помоћи на вршење друштвенога задатка	30000 —
3.	Државне помоћи на плату секретару .	3084 —
4.	За рачун дуга наплаћено од И. К. Сопрона	150 —
5.	Од министарства просв. за продате књиге	1890 —
6.	Од књижара Вел. Валожића за продате књиге од Митрова дне 1868. до Митрова дне 1869.	4144—28
	Свега	47074—$24^2/_3$

Б.

Расхода било је:

1. На хонораре и попутнину	20340 —
2. На трошкове за штампу	1477—16
3. На набавку књига, намештаја и других потреба	3309—10
4. На повез књига	1062—20
5. На препис писама и протокола, уређивање библиjотеке и помоћ секретару .	398—20
6. На плату секретару	3079—32
7. На плату послужнику	2592 —
8. На експедицију књига, пошту и телеграме	586—20
Свега	32845—38

Кад се од суме прихода у 47074 гр. 24²/₃ п.
одбије сума расхода у . . 32845 „ 38 „

остаје за годину 1870-ту 14228 гр. 26²/₃ п.
од чега је 6006 гр. у управи фондова, а од готовине је што је претекла одбор већ дао 6006 гр. чарш. на отплату дуга друштвеног у државној штампарији, којега је опет остало на 6123 гр. 25. п. пор.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Пети састанак одсека философског и филолошког.

30. Декембра 1869.

Бр. 15.

Износе се на преглед збирке народних песама г. Б. Петрановића, купљене по Босни, књига друга и четврта јуначких (трећа је већ у одсека на прегледању) и друга женских (прва је штампана у Сарајеву 1867). Том приликом прочитају се писма г. Б. Петрановића одбору поради прегледања и оцењивања ових песама, у којима тражи на послетку да му се за трећу (која је од дуже времена у друштва на прегледању) изда награда 1870, да се остале збирке прочитају до три месеца, и да му се исплате половином у 1871 а половином у 1872-ој години, и да сваке године по једна збирка изађе. Покрај тога г. Б. Петрановић изјављује да својих збирака не може уступити ниже од 350 дук. рачунећи за трећу 100, а 250 за остале.

Како је о трећој књизи готов реферат, то га прочита референат г. Милорад Поповић. Из опширнога реферата, у коме је г. референат потанко разложио садржину неколико песама, излази у главноме онај исти суд који је одсек већ један пут донео о збирци В. Врчевића, противно негдашњем реферату о првој књизи збирке г. Б. Петрановића. Ту се на име види, да су ове песме или развлачење, препевање, упорединце или варијанти оним песмама које су нам познате, или песме о старим темама с новим именима, или просто рецитовање догађаја, и да нису производ чистог народног духа нити да су као такав издржале народну критику, него да су дела појединих људи, што се врло често види у приликама где се у каквој старинској песми пева чисто данашње схватање спрам садашњих наших околности, чега у старијим

песмама Вукове збирке нема. На стару основу стављен је материјал новога времена. Лођика, естетика и етика сведене су у овим песмама на најмању меру, и види се често да је песма поднела препев којим од народне готово постала песма појединога. За тим референат предлаже, да се у одсеку склони одбор, коме би се поверило критично пребирање и издавање народних песама и излаже како би то требало учинити, и у том случају предлаже да се и ова збирка откупи као грађа с обзиром на оно што би из ње доиста могло ући у критично издање народних умотворина.

Одсек на то узме у разматрање део о откупу и ове књиге и осталога што је понудио г. Петрановић, сазнавши из реферата и из цитата каква је и како је купљена та збирка. Узимајући за мерило, да Српском ученом друштву није задатак да раширује него му је уз друге важније чисто научне послове у задатку да издаје са свим непознате и знатне народне умотворине а не обичне које приватни издаваоци данас врло често издају — одсек одлучи, да се ова збирка може откупити само као грађа, па да се уреди и изда кад друштво прву прилику улучи за издавање и онога што је до сад откупило и добило. Г. Ј. Бошковић је био противан и овоме. За тим се већином гласова одлучи да се г. Б. Петрановићу понуди за целокупну ову збирку (све заједно што је понудио) 100 дуката, које да му се због стања касе исплати у 1870-ој и 1871-ој години, и да се на тај начин збирке његове као грађа откупе.

Бр. 16.

Како се примиче време друштвеноме скупу, одсек одлучује да се међу кандидатима за чланство на будућем скупу предложи: за дописног члана г. др. Сигфрид Капер књижевник који је заслужан за превођење наших народних песама и упознавање нашег народа у књижевности немачкој и чешкој и Карол Сабина, познати књижевници чешки, а др. К. Слатковски за почастнога: — а за редовне да се предложе г. Ст. Д. Поповић и Ж. Жујовић.

Бр. 17.

Ред. члан г. Милан Кујунџић реферује о чланку Ст. Нонаковића „Срби мухамедовци и турска писменост“ јављајући шта

се у њему говори, и предложи да се прими, које одсек усвоји и одлучи да се са 4 дук. ћес. од штампаног табака откупи.

Прва седница одсека уметничког Српског ученог друштва.

Држана 10. Декембра 1869. год.

Били су: г. г. М. Миловук, Стеван Тодоровић и А. J. Бугарски.

---

1. Г. Миловук, по избору најстарији члан, који се пријавио за уметнички одсек, на основу писменог позива Српског ученог друштва, предлаже, да се конституише одсек уметнички Српског ученог друштва. Присуствујући чланови једногласно пристају на то и изјављују да је одсек уметнички Српског ученог друштва конституисан.

2. На предлог г. Миловука приступи се избору одсечког председника и перовође, и опет се сагласно избере за председника г. М. Миловук, а за перовођу г. Стеван Тодоровић.

3. Како је број чланова одсека уметничког одвећ мали а да одговори задацима који га чекају, то се мора број чланова тога одсека умножити, за то се за редовне чланове тога одсека предлажу:

Г. Медо Пуцић, кореснодентни члан српског ученог друштва, што се сада настанио у Београду (по § 8. уређења Срп. ученог друштва) а на основу § 9 уређења, као кандидати за редовне чланове:

Г. Михаило Валтровић, професор архитектуре и калуповања у београдској реалци.

Г. Драгиша Милутиновић, архитекта и инжинир.

Г. Никола Марковић, овдашњи живописац.

За почасне чланове у смислу § 7. уређења предлажу се познати славни композисте:

Г. Мошелес најстарији професор консерваторије у Лајпцигу и

Г. Рихард Вагнер, творац музике будућности у Линдау-у и познати архитекта г. Теофил Ханзен у Бечу.

Протокол седнице одсека јестственичког и математичарског.

23. Декембра 1869.

Били су: г. г. др. Медовић, др. Машин, Драгашевић, М. Г. Панић, др. J. Панчић, др. Јов. Валента.

---

1. Изнесен је пред одсек један чланак рударског питомца г. Љубомира Клерића под насловом: „Неколико задатака о геометријским местима и њихова примена.“ Даје се г. Јосимовићу с молбом да га прегледи и оцени.

2. За тим је г. проф. Панчић поднео одсеку у једном списку означене висине холостеричким барометром по Србији измерене. — Одсек разгледавши овај списак одлучи, да се као врло користан предмет штампа у Гласнику. Писац г. Панчић изјаснио се, да за њега не тражи никакве награде.

Једанаести састанак одбора.

3. Јануара 1870.

Били су: председник г. др. J. Шафарик; чланови гг. М. Спасић, С. Сретеновић, др. А. Медовић и М. Миловук, и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 113.

Прочита се писмо г. председника одсека уметничког који јавља одбору, да се и тај одсек конституисао и да је за пресeдника изабран г. М. Миловук а за деловођу г. Ст. Тодоровић. Узима се на знање и да се на скупу објави.

Бр. 114.

Председник одсека философског и филолошког јави шта је одлучено за песме г. Б. Петрановића, и за тим секретар саопшти одговор г. Б. Петрановића, у коме јавља да на одлуку не може пристати и тражи да му се рукописи врате. Нареди се да то секретар изврши.

Бр. 115.

Преседник истога одсека јавља да је одсек одлучио да се

чланак: „Срби Мухамедовци и турска писменост“ у Гласник прими и са 4 дук. од табака откупи, што одбор одобрава.

Бр. 116.

Председник одсека јестаственичког и математичарског јавља, да је у одсеку одлучено да се у Гласнику наштампа г. дра Ј. Панчића списак висина по Србији измерених холостеричким барометером, што одбор одобрава.

Бр. 117.

Секретар подноси од г. С. М. Лозанића преведено „дра Јована Вислиценуса професора хемије и директора лабораторије циришког университета руководство за квалитативну анализу неорганских тела“. Како издавање оваких дела не иде у друштвени задатак, одлучи се да се то дело пошље министарству просвете за преглед школске комисије.

Бр. 118.

Секретар прочита писмо ред. члана г. арх. Н. Дучића о рукопису одеске университетске библиотеке у коме је живот деспота Стевана Високог. У томе се рукопису налази још живот св. Саве, Стевана Дечанског, и Иларијона епископа мегленског. По поздраву г. В. Григоровића преко г. арх. Н. Дучића не остаје ништа друго него се старати или да се у Одеси когод вешт нађе да рукопис препише или сними, или да се одавде нарочито за то пошље који члан друштвени. Тако одбор на предлог председника одлучи да се за сад замоли г. Т. Ђорђевић ђак који се тамо налази, да рукопис тај по упутствима препише или на тежим местима прецрта, а г. В. Григоровић да се замоли да овоме послу на руци буде.

Бр. 119.

Секретар јавља да је на крају месеца Декембра пр. год. затекло се у каси друштвеној 8.228 гр. $26^2/_3$ п. чарш. и предлаже да се на отплату штампарији за дуг који тамо има друштво до сад 6006 гр. чар. а остатак да се међу доходак 1870-те год стави. Одбор то одобрава.

Бр. 120.

Секретар предлаже да се неколике важније хрватске књиге које су изашле прошле године набаве за библиотеку друштвену, и

одбор одобрава да се те књиге по показаном списку набаве и рачуни исплате.

Бр. 121.

Секретар предлаже да се наштампају реверси за књиге које се из друштвене библиотеке издају на читање, и одбор одобрава, да се на то потроши колико по рачуну штампарском затреба.

Бр. 122.

Како је време да се приправља што треба за скуп, одбор нареди да секретар приправи преглед радње, стања и рачуна друштвених и кад буде готов, да се на састанку одборском прегледа, па онда да се на том састанку одреди у који ће се дан скуп сазвати.

Бр. 123.

На предлог секретарев одбор одобрава да се на потребу библиотеке друштвене начине једне стубе, и да се по рачуну мајсторском трошак исплати.

Бр. 124.

На предлог г.г. С. Сретеновића и Ст. Новаковића одбор одобрава да се академичкој читаоници у Прагу пошљу и оне друштвене књиге које им још нису отишле, и нарећује се да то секретар изврши.

Бр. 125

Секретар подноси: а. од г. Нила Попова из Москве друштву на поклон послату књигу „Россія и Сербія. Москва 1869. год. ч. I и II.

б. Од г. Благоја Стојадиновића његове збирке „српских народних пјесама (епских)“ другу књигу у 2 ескемпл.

в. Од г. Јована Данића правника: бугарскога часописа Любословіе који је у свескама излазио у Смирни од тома I. 1844. год. 5 књижица и од тома II. 1846. год. 4 књижице.

г. Од југословенске академије Rada IX. књ.

д. Од доп. члана г. В. Јагића Podmladjena vokalizacija u hrvatskom jeziku. Odštampano iz Rada jugoslov. akad. Zagreb 1869.

е. Од г. Нила Попова из Москве преко г. митрополита:

1. Серг. Шпилевскаго Семейніе власти у древн. Славянъ и Германцев. Казанъ 1869.

2. Шпилевскаго Серг. Союзъ родственой защиты у древныхъ Германцевъ и Славянъ Казань 1866.

3. Осокина Исторіа Альбигойщевъ. Казань 1868.

4. А. Попова Обзоръ хронографіи русской редакціи вып. 1. и 2. Москва 1866. и 1869.

5. А. Попова Изборник славянскихъ и русскихъ сочиненій и статей внесенныхъ въ хронографы русской редакціи. Москва 1869.

6. А. Атанасјева Поетическія воззрѣнія Славянъ на природу III. Москва 1869.

ж. Од г. Дим. Разумовског професора московске конзерваторије Церковное пѣніе въ Россіи. выпускъ I, II, III. Москва 1867., 1868. и 1869.

3. Од секретара Ст. Новаковића:

а. Evangelj po sv. Marku. Беч 1869. (крањски превод.)

б. Процесъ Арманда. С францускогъ превео Љ. П. Ненадовић. У Београду 1864.

в. Нечиста кућа. Драма у пет радња од барона J. Ауфенбаха, превео А. Поповић. У Вуковару 1869.

г. Хиров сиромах Клавдије. Из омањих превода с францускоg Вл. Ник. Београд 1869.

д. Омладинска заједница за годину 1868. Нови Сад 1869.

е. Српски омладински календар за просту годину 1869. Нови Сад.

ж. Bluszcz, pismo tygodniove illustrovane dla kobiet од 1867. год, 13 бројева.

Прочитано и потписано на дванаестом одборском састанку 19. Јануара 1870-те године.

Шеста седница одсека државничког и историчког, српског ученог друштва.

Држана 10 Јануара, 1870. год., у Београду.

Били су: председник одсека г. др. М. Спасић и редовни чланови: г. г. Ј. Мариновић, др. Шафарик, Ј. Грујић, М. А. Петронијевић, др. П. Крстић, арх. Н. Дучић, М. Ђ. Милићевић, Ст. Бошковић, П. Срећковић и А. Н. Спасић.

—

№ 24.

Г. председник јави, да су прегледали г.г. Ј. Мариновић и Грујић, умољени референти, чланак г. Ђ. Павловића, редовног, члана друштва „Предлог за уређење тежачког кредита у Србији“; и даде прочитати њин заједнички реферат. По овоме реферату г.г. референти мисле, да се може примити чланак г. Павловића, што се тиче питања да ли он по вредности, како је израђен, заслужује места у Гласнику; јер што би о корисности последица код неких предложених наређења посумњали — то не држе ни да може ни да треба, да смета примању за штампање у Гласнику нишчева мишљења. Међу тим, ако би ово првина било да какво научно разлагање о извесној потреби у виду правог предлога долази у Гласник, поменути г.г. референти мисле, да би у реду било, договорити се и са осталим одсецима или барем са одбором. На послетку г.г. референти мисле, да је обична награда довољна за ову врсту чланака, ако се буду примали у Гласник. — На ово одсек одлучи, да се прими чланак г. Павловића „Предлог за уређење тежачког кредита у Србији“, не упуштајући се у решавање примедбе о начелу, и да се даде писцу награда за цео чланак 5. дук. ћес.

№ 25.

Г. председник саопшти одсеку, да су поднели г.г. арх. Дучић и Милићевић, редовни чланови и умољени референти, реферат на састав „Историјски развитак српске цркве“ од г. Никетића: и даде прочитати њин реферат. По мишљењу г.г. референата састав г. Никетића заслужује да уђе у друштвени Гласник, и да се даде његову писцу награда по 8 дук. ћес. од печатана табака. Одсек реши, да се прими за Гласник састав „Историјска

развитак српске цркве", а писцу да се даде у име награде 20 дук. ћес. свега.

№ 26.

Г. председник јави, да је прегледао г. др. Крстић, умољени референат чланак „Стеван Немања," од г. Срећковића; и даде прочитати његов реферат. По мњењу г. референта чланак г. Срећковића заслужује да се прими за друштв. Гласник, и да се даде писцу у име награде, по 5—6 дук. ћес. од штампана табака.

За овим исказа усмено г. Бошковић, други умољени референат, како се потпуно слаже са рефератом г. др. Крстића, него би он био тога мишљења, да се писцу даде награда по 8 дук. ћес. од печатана табака.

На ово одсек реши, да се прими за Гласник састав „Стеван Немања" и да се даде г. Срећковићу по 7 дук. ћес, од печатана табака, у име награде.

№ 27.

Г. председник даде прочитати писмо г. дра Крстића управљено на одсек исторички и државнички од овога садржаја.

„Као што је познато, лане у половини месеца Јануара умре Лазар Арсенијевић, познат под именом Бата-Лака.

„У извештају о прошлогодишњем раду Српског ученог друштва биће спомена, по обичају, о смрти његовој.

„Да би тај извештај био потпунији, држим да ми је дужност саопштити одсеку, ког се ствар непосредно највише може тицати, да је Бата-Лака иза себе оставио тестаменат, у ком се спомиње, као неки легатар, и наше учено друштво.

„Ево извода из његовог тестамента где је реч о друштву:

„„Најпосле наређујем, да се моји рукописи, који се тичу српске историје најновијих времена, предаду Николи Крстићу, начелнику полицајног оделења, при министарству унутрашњих дела, коме остављам на душу, да се стара да угледају света: јер држим, да ће моћи расветлити таму која постоји о многим стварима наше историје поменутог времена и да ће оборити различне лажи, које су о догађајима и лицима тих времена намерно и без намере у свет пуштане. Надам се да ће г. Никола Крстић по савести с мојим рукописима поступити."

„То се налази у тестаменту писаном 20. Декембра 1864. год.

„У допуни тог тестамента од 3. Септ. 1867., стоји ово:

„„11. на печатање мојих рукописа о српској историји остављам 150 дук. ћес. Но ако се ти рукописи буду штампали другим начином, то тих 150 дук. ћес. остављам Српском ученом друштву, коме да припадне и приход од штампаних књига.“

„Најпосле у другој допуни тестамента од 8. Октобра 1867. год. стоји ово:

„„5. У првој измени и допуни тестамента под 3. Септ., 1867. год., под тач. 11. наређено је, да се за печатање мојих рукописа о српској историји из моје масе даде 150 дук. ћес. То преиначавам и наређујем, да се на ту цељ даде само стотину дуката, и ти новци да се даду на три месеца после моје смрти Управи Фондова под интерес донде, док се моји рукописи не могну печатати.“

„Овај тестаменат с допунама био је у суду депониран, важност му се оборити не може.

„Као даље објашњење овом тестаменту могу ја са своје стране придати: да се рукописи пок. Бата-Лаке заиста налазе при мени; и он ми их је предао још за свога живота. — Удовица покојнцкова с извршитељима тестамента учинише, што је у другој допуни наређено с оним новцима, који су одређени на штампање рукописа. Новци су код Управе. Ма да се у другој допуни не спомиње, да Српско учено друштво има на њих неко право, опет за то, почем има клаузула да се доцнијим допунама само оно мења, што се у њима изречно каже, српском ученом друштву остављено је право, које му је првом допуном тестамента дато.

„Најпосле може се поставити питање: кад ће се ти рукописи печатати?

„Ја сам намеран у овом погледу радити у сугласности са ученим друштвом — било с одбором било с одсеком историчким. Ма да ја од своје стране за сад односно штампања тих рукописа не мислим чинити никакве иницијативе, ипак ако одбор нађе за умесно позвати одсек исторички, да у овом погледу чини неке кораке, ја ћу се од своје стране старати, да по могућности одговорим ономе, што се у одсеку буде решило.“

На ово одсек реши, да се одложи решавање ове ствари за овај мах.

№ 28.

Г. председник јави, да је поднео одсеку за друштвени Гласник г. А. Н. Спасић, редовни члан друштва, састав „Банка и банкноте.“ На ово се одредише г.г. Ђ. Павловић и Ч. Мијатовић, да прегледе састав „Банка и банкноте.“

№ 29.

Г. председник јави да је одсеку поднео за Гласник г. П. Срећковић три одломка историчка, на име: „Нејаки Урош, цар“, „Цар Синиша Палеолог Немањић и Деспот јанински Тома“ и „Вукашин“. Г.Г. др. Крстић и Бошковић беху умољени, да прегледе ова три историчка одломка од г. Срећковића.

№ 30.

Г. Ј. Мариновић, редовни члан друштва предлаже, да се унапред подносе писмени реферати, да се они уводе у протоколе одсечне у целој опширности и да се печатају у Гласнику уз чланке и саставе на које се они односе; јер само овако моћи ће видети и писац извесног састава а и цео читалачки свет, за што је његов састав примљен у Гласник или не. Поред тога по мишљењу г. Мариновића, са печатањем рефарата и протоколи одсечки добили би много већу вредност, и више би се читали.

На ово одсек једногласно усвоји предлог г. Ј. Мариновића.

За овим одсек државнички и исторички закључи своју седницу.

Прочитано и потписано Јануара 1870. год. у Београду.

Протокол седнице одсека јестественичког и математичарског.

13. Јануара 1870-те.

Били су: г. г. др. А. Медовић, др. Ј. Панчић, М. Рашковић др Машин, Драгашевић, др. Ј. Валента, М. Г. Панић. и др. С. Петровић

Предмет је било питање: хоће ли се шта предложити скупу. У смотрењу познавања и испитивања земље, за коју је цељ влада·

одредила извесну годишњу суму. — Одсек се сложи да поднесе скупу писмени предлог о томе.

На питање хоће ли се нови чланови предлагати скупу на избор, одсек се сложи да се предложе ови, и то 1-во за редовне: г. пуковник Фр. Зах, управитељ артиљер. школе; г. мајор Љуб. Ивановић, шеф топографског одељења; г. др. Ђорђе Радић, уредник „Тежака“; г. Димитрије Нешић и г. Коста Алковић, професори велике школе. 2-го за дописне: г. др. Л. Ђ. Докић, окружни физик у Ужицу; г. Павле Ђорђевић и г. Михаило Н. Илић, штабни поручици.

Дванаести састанак одбора.

19. Јануара 1870.

Били су: председник г. др. Ј. Шафарик, чланови, гг. др. М. Спасић, С. Сретеновић и М. Миловук и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 126.

Прочита се писмо г. министра просвете и црквених дела од 12. Јануара ове год. № 114, којим јавља одбору да је висока кнежевска влада поставила ове године за председника Српском учешгву досадањега председника г. дра Ј. Шафарика.

Бр. 127.

По документима које је поднео секретар одобрава се издатак од 218 гр. 20 п. чарш. на преписивачку помоћ која му је требала у 1869-ој години.

Бр. 128.

На молбу читаонице Горњо-Милановачке од 3. Јануара ове године бр. 4. одобрава се да јој се од друштвених издања пошљу она којих друштво више на расположењу има.

Бр. 129.

Председник одсека историчког и државничког јавља да је у одсеку одлучено, да се чланак г. Ђорђа Павловића „Предлог за уређење тежачког кредита у Србији“ у Гласнику наштампа и са 5 дук. ћес. откупи, које одбор одобрава.

Бр. 130.

Исти председник јавља да је у одсеку одлучено да се чланак г. Светозара Ј. Никетића „Историјски развитак српске цркве“ у Гласник прими и за 20 дук. ћес. откупи, које одбор одобрава.

Бр. 131.

Исти председник јавља да је у одсеку одлучено да се чланак г. П. Срећковића „Стеван Немања“ прими у Гласник и са 7 дук. од штампана табака награди, које одбор одобрава.

Бр. 132.

Исти председник јавља, шта је у одсеку г. др. Н. Крстић на писмено јавио о тестаменту пок. Лазара Арсенијевића Баталаке у колико се тиче друштва. На то одбор одлучи да се та ствар у кратко спомене у извештају друштвеном о овогодишњој радњи која ће се скупу поднети.

Бр. 133.

Исти председник јавља, како је у одсеку предложено да се о саставима реферати увек на писмено подносе и да се после у протоколима састанака одсечких штампају. Одбор одобрава овај предлог, наређује секретару да се изврши и да се и осталим одсецима јави о томе — али ова наредба вреди за рукописе којим се посебни референти одреде а не и за оне који би се на састанку прочитали и онде на скупу оценили.

Бр. 134.

На предлог г. С. Сретеновића одлучи се, да се министарству просвете понуде на откуп екземплари од некојих издања друштвених која је и до сад министарство куповало.

Бр. 135.

Секретар прочита спремљени извештај који ће се скупу поднети о радњи и стању Српског ученог друштва у 1869-ој години који буде одобрен.

Бр. 136.

За тим се одреди да програм за скуп друштвени буде ово: 1.-во да се објаве промене у одбору друштвеном, 2.-го да се прочита преглед радње и стања у 1869-ој години, 3-ће да се изнесе предлог за старе новце и знаменитости да се предаду на-

родном музеју на употребу а да се и даље сматрају као имање друштвено и 4-то да се бирају нови чланови.

Бр. 137.

По предлозима разних одсека одбор склопи предлог кандидата за чланове друштвене, тако су кандидати.

1. за почасне чланове:
г. Миливој П. Блазнавац намесник,
г. др. К. Слатковски,
г. Мошелес најстарији професор консерваторије у Лајпцигу.
г. Рикардо Вагнер немачки композитор
г. Теофило Ханзен архитекта у Бечу.
2. за редовне чланове азбучним редом:
г. Коста Алковић професор велике школе
г. Михаило Валтровић професор реалке
г. Жив. Жујовић секретар мин. финансије
г. пуковник Фр. Зах.
г. Милош Зечевић професор гимназије
г. мајор Љуб. Ивановић
г. Никола Марковић живописац
г. Милош С. Милојевић
г. Драгиша Милутиновић архит. и инжинир
г. Стеван Д. Поповић чиновник мин. просвете
г. др. Ђорђе Радић секретар друштва за пољску привреду и уредник „Тежака“
г. Дим. Нешић професор велике школе
г. Аћим Чумић професор велике школе
3. За дописне чланове азбучним редом:
г. Адолфо Д' Аврил француски комисар у дунавској комисији.
г. др. Л. Ђ. Докић окружни физик у Ужицу
г. поручик Павле Ђорђевић.
г. поручик Михаило Н. Илић.
г. др. Сигфрид Капер чешки и немачки књижевник
г. Т. Леонтовић професор у Одеси
г. Капитон Невострујев руски књижевник
г. архим. Герасим Петрановић
г. Карло Сабина чешки књижевник

г. Сен Рене Таљандје француски књижевник

г. А. Тројански руски књижевник

На послетку и да се дописни члан г. кнез Медо Пуцић прогласи за редовнога јер се настанио у Београду.

Бр. 138.

Дан скупа одреди се да буде 25. Јануара у 10 сах. у собама велике школе где је и лане држан, и нареди се да секретар приправи што је од потребе и да замоли за собе г. ректора велике школе.

Бр. 139.

Гласнику XXVI за који секретар јави да ће бити готов пре првога одборскога састанка, одбор одреди обичну досадашњу цену од 6 гроша.

Бр. 140.

Секретар јавља да је г. намесник Ј. Гавриловић дао друштву ове листове од прошле године: 1. Српске Новине, 2. Србију, 3. Јединство. 4. Тежака, 5. Правду, 6. Судски лист, 7. Пастира, 8. Correspodance Slave, 9. Revue orientale, 10. Нови позор, 11. Босну 12. Босански цветник 13. Заставу, 14. Zukunft 15. Видов дан, 16. Школу, 17. Даницу, 18. Земунски Гласник.

Прочитано и потписано на првој одборској седници 12. Фебруара 1870. године.

Скуп српског ученог друштва.

25. Јануара 1870.

Бр. 1.

Председник др. Ј. Шафарик отвори скуп са неколико речи, објавивши промене у одбору друштвеном. Тако је осим на ново потврђенога председника друштву дошао избором за председника одсеку историчком и државничком г. Јев. Грујић и за председника ново установљеном одсеку уметничком г. М. Миловук.

Бр. 2.

Секретар прочита преглед радње и стања Српског ученог друштва у прошлој години. За тим др. Ј. Панчић објави од стране

прегледалаца да су рачуни од 1868. године добри и за прегледаоце рачунима од 1869. и потписнике протокола скупног одреди скуп г. г. Мих. Г. Папића, А. Васиљевића и Милорада Поповића.

Бр. 3.

Узме се у претрес предлог одборски да се стари новци и знаменитости које друштво има, предаду на чување народном музеју, с тим да опет остану друштвена својина. Скуп одлучи да се по предлогу учини, и да се одбор постара да то буде извршено.

Бр. 4.

На предлог председников скуп одлучи да се г. Нилу Попову руском књижевнику изјави од стране друштва признавање на труду што је написао скоро наштампано дело „Россія и Сербія" и што се својим поклонима често јавља друштву.

Бр. 5.

Председник изнесе предлог одсека јестственичког и математичарског о томе на што да се употреби оних 5000 гр. пор. ове године одређених на испитивање земље и народа српског и саопштавања о томе. Предлог гласи да се 1-во један део те суме употреби на издавање добре карте од Србије, јер се без таке карте не могу почети и немају на чему основати никаква научна јестственичка истраживања, а 2-го да се други део речене суме употреби на то, да се изашље неколицина стручних људи у Подунавље, да промотри старине што се ту на много места налазе, да важније испита и ако је могућно нацрта или фотографише и опише, и да све оно што од времена или људи страда, спасе. Што се осим других места у Србији за сада Подунавље предлаже, поглавити је узрок, што се отуд наше старине највише на страну носе и тако за нашу земљу пропадају. Пошто се о овим предлозима дуго говорило, на име да ли да се део оних новаца употреби на издавање карте (за коју г. намесник J. Гавриловић јави скупу да је има израђену г. мајор Љуб. Ивановић) кад ће њу може бити издати министарство које је својим трошком и преко својих људи и грађу за њу прикупљало изашиљући стручне официре на крокирања појединих округа Србије; да ли да се потроши на археологијски преглед и изучење Подунавља, кад би се требало обзирати и на потребу

целокупнога истраживања земље и народа — најпосле скуп већином гласова одлучи, да се једна половина новаца употреби на издавање добре карте од Србије, а друга на историчко-археологијски преглед и изучење Подунавља у Србији, оставивши стручним одсецима, да се о овоме споразумеју.

Бр. 5.

После тога се приступи бирању чланова. За почасне бише изабрани наместник кнежевског достојанства у Србији г. Миливој П. Блазнавац и г. др. Карол Слатковски.

За редовне чланове бише изабрани (азбучним редом) ови:

г. Коста Алковић професор велике школе.

г. Михаило Валтровић професор реалке.

г. Живојин Жујовић секретар министарства финансије.

г. пуковник Фр. Зах.

г. Милош Зечевић професор гимназије.

г. мајор Љуб. Ивановић.

г. Никола Марковић живописац.

г. Милош Милојевић професор гимназије.

г. Драгиша Милутиновић архит. и инж.

г. Димитрије Нешић професор велике школе.

г. Стеван Д. Поповић чиновник министарства просвете.

г. др. Ђорђе Радић секретар друштва за пољску привреду и уредник „Тежака.“

г. Аћим Чумић професор велике школе.

За дописне чланове бише изабрани (азбучним редом) ови:

г. Адолфо Д' Аврил француски комисар у дунавској комисији.

г. др. Лазар Ђ. Докић окружни физик у Ужицу.

г. поручик Павле Ђорђевић.

г. поручик Михаило Н. Илић.

г. др. Сигфрид Капер чешки и немачки књижевник.

г. Т. И. Леонтовић професор у Одеси.

г. Капитон Невострујев руски књижевник.

г. архимандрит Герасим Петрановић.

г. Карло Сабина чешки књижевник.

г. Сен Рене Таљандје француски књижевник.

г. А. Тројански, руски књижевник.

Дописни члан г. Медо Пуцић, који се настанио у Београду, проглашен је по предлогу уметничког одсека за редовнога члана.

Први састанак одборски.

12. Фебруара 1870.

Бр. 1.

Према одлуци последњега скупа одбор нареди да се знаменитости и старине које има друштво најпре попишу и од њих два једнака списка начине, па да се после преко министарства просвете народном музеју на реверс на употребљење предаду. Да тај посао сврше примише на се г. др. Ј. Шафарик председник и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 2.

За ново изабране чланове одбор нареди да им се по обичају наштампају и пошљу дипломе са уређењем и пословним редом, и да се редовни чланови у писму замоле нека се према уређењу у одсеке уписати изволе.

Бр. 3.

Секретар јавља, да је преко г. митрополита дошла друштву од г. арх. Леонида из Москве у препису хрисовуља Лесновског манастира од 1347. год. преписана између хрисовуља Хиландарских. Одбор упути хрисовуљу на преглед одсеку историчком и државничком.

Бр. 4.

Председник јавља, како је г. Убичини доп. члан друштвени из Париза преко намесништва кнежевског достојанства послао уговор између императора цариградског Карла од Валоа и посланика краља Уроша и Милутина 29. Марта 1388 у Абацији близу Медуна (dep. Seine et Marne) потписан. Одбор упућује на преглед одсеку историчком и државничком.

Бр. 5.

Секретар подноси свој препис хрисовуље цара Душана од 20. Септ. 1350, год. који је друштво добило на поклон од г. Меда Пуцића. Одбор упућује одсеку историчком и државничком.

Бр. 6.

Секретар подноси од г. Милоша С. Милојевића дело његово „Одломци старине српске нађени 1867. и добивени из Турске, Старе Србије и Херцеговине“ које подноси друштву на оцену. Упућује се на преглед одсеку историчком и државничком.

Бр. 7.

Секретар јави да је г. проф. Ђ. Павловић узео натраг свој чланак „Уређење тежачког кредита у Србији.“

Бр. 8.

Секретар прочита писмо управе државне штампарије од 31. Јануара Д.№ 505, којим се шаље на исплату рачун за штампање реверса за библиотеку Српског ученог друштва у 35 гр. и 4 пр. пор. Наређује се да се исплати.

Бр. 9.

Председник јави да ће 16. Марта п. п. г. Ами Буе дописни члан друштвени славити 75 дан својега рођења. На то одбор одлучи, да се овоме и за Србе заслужном странцу тај дан од стране друштвеног одбора једним писмом честита.

Бр. 10.

Секретар прочита писмо г. J. Гавриловића којим поклања друштву два дела о живопису због тога што се сад установио и одсек уметнички. Та су дела:

1. Franz Kugler Handbuch der Geschichte der Malerey. III. Auflage. Von Hugo Freiherrn von Blomberg. три тома.

2. Geschichte der Malerey. Von Rudolph Görling. два тома.

Бр. 11.

Секретар подноси књиге које су друштву дошле на поклон или у замену;

а. Из Русије преко г. митрополита;

1. Археологическій зборникъ документовъ относящихся къ исторій сѣверозападной Руси: издаваемый при управленій виленскаго учебнаго округа. Том I, II, III, и IV. Вильна 1868.

2. М. Морошкина Славянскій именословъ или собраніе славянскихъ личныхъ именъ. С Петербургъ 1866.

3. Памятники латышскаго народнако творчества собраны и изданы Иваномъ Спрогисомъ. Вильна 1868.

4. Туровское евангеліе одинадцаго вѣка. Вильна 1869. са фотографским снимцима.

5. Дарьюшка, Очеркъ жизни русской странницы. С Петерб 1864.

6. Каратаева Хронологическій росписъ славянскихъ книгъ, напечатеныхъ кирилловскими буквами 1491—1730 СПетерб. 1861.

б. Преко г. Н. Дучића: Верба, сочиненіе И. Дубровскаго. Москва 1868. 2 ком.

в. Од г. митрополита.

1. Поученѣ матери о воспитаню мале деце у вери. Трошком фонда архим. Самуила. У Београду у држ. штамп. 1870.

2. Посѣщеніе воскресенскаго Новый Јерусалимъ именуенаго монастыря высокопреосвященымъ Михаиломъ митрополитомъ сербскимъ. Из Москов. епарх. вѣдомостей.

г. Од Берлинске академије наука Monatsbericht за Новембар и за Декембар 1869.

д. Од Млетачког института Atti tomo decimoquarto, serie terza, св. 10, и tomo decimoquinto св. 2.

ђ. Од г. Ђ. П. Радовановића његово дело; Наука о казненом праву дра А. Ф. Бернера књига I. Београд 1870.

е. Од г. Вл. Козловског.

1. Sewcryna Goszczynskiego Zamek kaniowsky.

2. Wl. Syrokowli kens chleba.

3. Ad. Nalencza Renegat. Povieść tegoczesna.

4. J. I. Kraszewskiego Jaryna.

5. Gabryely hr. Puzyninej Jadwiga, Dramat historyczny.

ж. Од Матице Словенске из Љубљане 3 земљовида, полутке земаљске, Европа и Аустрија.

з. Од J. Л. Љубојевића његово дело Groblje i pokop poleg poviesti i prava.

и. Од дописнога члана г. Ив. Брчића из Задра његова дела.

1. Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig. Zl. Prag 1867.

2. Ulomci svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom iz rukopisa i tiskanih knjigah hrvatskoga razredâ II. III. IV. V.

3. Čitanka staroslovenskoga jezika. Prąg 1864.

j. Из Русије: Письма о князяхъ острожскихъ къ графинѣ А. Д. Блудовой Михаила Максимовича Кіевъ 1866.

к. Од г. митрополита.

1. Једну стару србуљу писану на хартији у којој има живот „Петра поустиножителіа постившаго се вь гори Корыш'кой“ који је добивен из Старе Србије.

2. Исторіа Россіи съ древнѣишихъ временъ. Сочиненіе Сергѣя Соловьева. Томъ XIX. Моеква 1869.

3. Записка для обозрѣнія русскихъ древностей. Санкт Петербургъ 1851.

4. Московскія университетскія извѣстія 1869. бр. 6. 7. 8. 9.

5. Описаніе славянскихъ рукописей московской синодальной библіотеки. Отдѣлъ третій. Книги богослужебнія. Часть I. Москва 1869.

Прочитано и потписано на другом одборском састанку 17. Марта 1870.

Записник одсека историчког и државничког за год. 1870.

Седница прва одсека за науке историчке и државничке,

Држана 7. Марта 1870-те год.

Били су *из одсека: председник г. Ј. Грујић, чланови: гг. Ј Мариновић, Крстић, др. Ј. Шафарик, М. Ђ. Милићевић, арх. Н. Дучић, М. Спасић, П. Срећковић и Ст. Бошковић. Од почасних чланова г. К. Магазиновић, а из другог одсека г. М. Кујунџић.*

1.

Г. председник јави, да је на реду питање о аманету у рукопису и у новцу покојног Лазара Арсенијевића Баталаке, о чему је г. Крстић известио на прошлом састанку. Због важности аманета председник рече, да је обзнанио и у „Српским Новинама“ од 5. ов. м. да ће се данас о томе решавати и надао се да ће много више чланова доћи. Г. председник предложи да се најпре реши: је ли или није потребно, да се од суда иште потврђен препис тестамента Баталакиног и додатака тестаменту, у којима је реч о аманету у рукописима и у новцу и о „ученом друштву.“

Г. Крстић вели: „да у тестаменту Баталакином ништа друго нема осим онога што је он исписао и саопштио друштву.“ — Ослањајући се на то одсек реши да се не тражи препис.

Г. председник предложи даље на саветовање питање: има ли и у колико друштво има по тестаменту права, да се меша у чување аманета и у нареживање о њему, било што се тиче новаца, било што се рукописа тиче?

Г. Крстић изјави, да по тестаменту он је једини извршилац тестамента, и њему једином припада чување и штампање рукописа; и примети, да друштво нема шта о праву решавати, но само ако хоће што да реши о штампању, што му је он сам оставио, то може учинити.

Председник разложи: да друштво, кад му ко ма што остави, а особито у овако знаменитом аманету, као што су Баталакини рукописи, не сме бити немарно према томе, но му је дужност

постарати се, да се оно што му је остављено сачува, и да са тим буде онако, како је завешталац наредио; а да ту дужност може извршити, мора најпре видети, има ли и како има право по тестаменту у остављеној ствари. По овоме одсек прочита на ново у г. Крстићевом писму исписана и у белешци прошлог састанка изложена места тестамента, која се рукописа, новаца и друштва тичу. И по томе и према извештају г. извршиоца тестамента, одсек нађе: да по самом тестаменту друштву не припада никакво право да се меша у штампање рукописа, а тако ни на саме новце ни на рукописе пре, но што су штампани; а после, ако их ко штампа о своме трошку друштву ће припасти, прво Баталакин легат од сто дуката на штампање остављени, и друго, у сваком случају, чиста добит од продаје штампаних рукописа.

Г. Милићевић спомињући како се покојник у дубокој старости и у својој болести толико трудио и радио, предложи да се спомену Баталакином изјави признање и благодарност на тако патриотском делу.

Председник примети, да би ваљало јасније определити, хоће ли се благодарност изјавити на делу друштву остављеном или на књижевном раду?

Г. Мариновић рече, да се што се тиче захвалности на завету слаже са г. Милићевићем, а за књижевни рад примети, да се не може пре оцењивати, но што буде познат.

Г. Дучић каза: што се тиче књижевнога рада слаже се са г. Мариновићем, а што се тиче дара друштву, примећава, кад тестаменат не оставља и не предаје друштву рукописе и старање о њима већ само посредно о друштву спомиње и само му случајну добит намењује, — да не види довољно узрока, да друштво изриче и бележи икакву захвалност пре, но што се та случајна добит покаже.

Одсек узимајући на ум да се покојник на самртном часу сетио „Српскога ученог друштва“ и поред знатне историјске грађе, која ће народу српскоме припасти, оставио у свом тестаменту поименце овоме друштву изглед, да може добити приличну помоћ, која ће се вероватно остварити, прима ову непоруку по-

којникову са изјавом признања и благодарности према блаженога спомена Лазару Арсенијевићу Баталаки.

Председник каза: по тестаменту, као што извести г. извршилац тестамента и друштво нађе, нема друштво права, да се меша у штампање Баталакиног рукописа. По извршилац тестамента г. Крстић, у своме писму даје друштву права не само на таково мешање, но и на решење: хоће ли се, кад ће се и како ће се ти рукописи штампати.

Неки од чланова приметише, да не виде шта може друштво радити у једноме послу, који је завештањем остављен са свим приватном лицу.

Други су напоменули, да свак може или за своје или за туђе дело јавити друштву да стоји готово, и ако хоће, да га може штампати. И друштво може онда наредити, шта нађе да треба; а такав је случај овде.

Г. Крстић предлаже, да се пре свега одреде прегледачи. Одсек прими: да се одреде три прегледача и изабра гг. Јанка Шафарика, Милована Спасића и Милана Ђ. Милићевића.

Председник предлаже, да се определи посао прегледача тако, да осим књижевног прегледа рукописа, буде им и то у дужности, да табаке рукописа прошију свиленим концем, да крајеве конца запечате својим, друштвеним и печатом извршиоца тестамента, да рукописе до штампања са извршиоцем оставе на чување на сигурно место на пр. на признаницу у Вертхајмову касу народнога музеја.

Г. Крстић изјави, да ће он допустити прегледачима преглед рукописа, те да могу поднети извештај друштву, али прошивање табака, печаћење и остављање у музејску касу, то никако не допушта, јер тестаменат јасно и искључно поверава њему самоме сву бригу о чувању рукописа.

Председник објашњава да са својим предлогом не иде на одузимање или умаљавање права г. Крстићевих; но у тим је рукописима описање живота и радње народа у једноме знаменитом добу, и они су одређени да по штампању постану општа народна имовина па је у општем интересу, да се до штампања сачува целокупан оригинал и потпуна верност његова. С тога

је држао, да је вредно да друштво припомогне г. Крстићу, као извршиоцу тестамента да се то постигне.

По што г. Крстић примети, да кад се завешталац могао на њега ослонити, да се може и друштво, и да он за то остаје при ономе што је казао. — Одсек реши: да ови прегледачи као и остали оцењивачи прегледају дело, и поднесу писмени извештај. А о начину прегледања да се договоре са извршиоцем тестамента г. Крстићем.

2.

Г. Дучић поднесе своју расправу „Врањина у Зети и хрисовуље на Цетињу" и бише изабрани за референте да прочитају гг. Мариновић и Срећковић.

3.

Г. Шафарик јави, да је г. архимандрит Леонид из Москве послао препис Душанове хрисовуље манастиру Лесновском, којом обнавља у томе манастиру епископију морозвишку, — и предлаже да се штампа. Решено: да се штампа због важности споменика.

4.

Председник јави, да је г. Стојан Новаковић предао препис хрисовуље Душанове од 20. Септембра 1351. којом нарећује (Душан), да се дуг Дубровчанима исплати, и коју је (хрисовуљу) друштву поклонио г. М. Пуцић. Решено: да се штампа због важности.

5.

Г. Шафарик јави за Милутинов уговор са братом краља француског Филипа Лепог, Карлом Валоа императором константинопољским од 1308. год., који је послао г. Убичини, са својим примедбама на француском језику. Г. Шафарик предложи и одсек реши: да се уговор штампа у орићиналу латинском и у преводу; примедбе г. Убичинија у преводу, који ће дати г. Шафарик.

6.

За састав г. М. Милојевића „Одломци старина српских нађених 1867. год. и добивених из Турске, Старе Србије и Херцеговине", одсек реши: да се да на преглед гг. Дучићу и Вечевићу.

7.

У место г. Крстића, који је јавио да не може прегледати чланке г. Срећковића, одсек одреди г. Гл. Гершића.

Прочитано и потписано 1. Априла 1870. год.

Други састанак одбора.

17. Марта 1870.

Били су: *г. председник др. Ј. Шафарик; чланови одбора гг. Јевр. Грујић, С. Сретеновић, др. А. Медовић, М. Миловук и секретар Стојан Новаковић.*

Бр. 12.

Секретар износи писма којима новоизабрани чланови друштва јављају да се примају чланства. Тако од редовних одговорили су и уписали се у одсеке: гг. Љ. Каљевић и М. С. Милојевић у одсек исторички и државнички; г. Стеван Д. Поповић у одсек философски и филолошки; г. проф. Д. Нешић у одсек јестаственички и математичарски и гг. М. Валтровић и Никола Марковић у одсек уметнички.

Бр. 13.

Г. намесник М. П. Блазнавац јавио је писмом упућеним г. председнику да је примио диплому на почасно чланство.

Бр. 14.

Од дописних чланова одговорили су друштву гг. Михаило Н. Илић, Павле Ђорђевић, А. Тројански, др. Сигфрид Капер, и проф. Иван Брчић из Задра.

Бр. 15.

Секретар подноси рукопис г. Богољуба Сјетивог под насловом „Топографско-статистички речник Србије“ израђен по званичним податцима који се налазе у статистичном одељењу

министарства финансије и по грађи познатој у књижевности. Ради прегледа писац је поднео из рукописа слова А. и Б. Одбор упућује тај рукопис одсеку историчком и државничком.

Бр. 16.

Прочита се писмо г. министра просвете и црквених дела од 6. Марта ов. год. № 672. којим јавља друштву да се спрема предлог буџета за 1871. годину који ће се народној скупштини поднети, и позива друштво да оно свој предлог поднесе. Одбор се о томе озбиљније разговори и одлучи да г. министру пише ово. Друштво је још 1867. године, пре новог уређења којим му је круг радње знатно размакнут, искало трошка 800 дуката, па му је онда одобрено 500. Не може се одрећи, да се у онолико више стешњава рад друштвени у колико је мања сума помоћи, а радња ће друштвена у напредак изискивати још више средстава по томе што се ове године установљењем новога уметничког одсека отворило ново поље, на ком се без знатна трошка слабо шта почети сме. Али и ако су друштвене потребе умножене, одбор се из обзира на друге трошкове који ће на буџет пасти, ограничава да се од г. министра за овај буџет потражи још 200 дуката на рубрику помоћи друштвене, која би онда износила 700 дуката. Одбор наређује да ову његову одлуку г. председник и секретар изврше.

Бр. 17.

Управа државне штампарије шаље рачун за штампање диплома члановима Српског ученог друштва у 27 гр. пор. Одбор наређује да се исплати.

Бр. 18.

Председник одсека историчког и државничког јавља одбору шта је у одсеку предузето због аманета и рукописа Баталакиног. Том приликом је нађено да по тестаменту друштво не би имало права да се меша у штампање рукописа Баталакиног а тако не би имало права ни на новце пре но што се рукописи штампају, а после, ако их ко штампа о своме трошку, да би друштву припао прво, Баталакин легат од сто дуката на штампање остављени, а друго — у сваком случају чиста добит од продаје штам-

наних рукописа. Али је повереник Баталакин у овој ствари г. Крстић дао друштву права не само на таково мешање него и на решење хоће ли се, кад ће се и како ће се ти рукописи штампати. Услед тога је одређено у одсеку да пре свега рукописе прегледају гг. др. Јанко Шафарик, Милован Спасић и Милан Ђ. Милићевић, који да о свршеном прегледању одсеку писмени извештај поднесу. Одбор узима на знање ову одлуку историчког одсека.

Бр. 19.

Исти председник јави да је у одсеку одлучено да се у Гласнику наштампа Душанова хрисовуља манастиру Љесновском, које одбор одобрава.

Бр. 20.

Исти председник јави да је у одсеку одлучено да се у Гласнику наштампа Ст. Новаковића препис Душанове хрисовуље од 20. Септембра 1351., које одбор одобрава.

Бр. 21.

Исти председник јавља да је у одсеку одлучено да се у Гласнику наштампа краља Милутина уговор са братом краља францускога Карлом Валоа императором цариградским, од 1308. год., које одбор одобрава. Штампаће се оригинал латински заједно са српским преводом.

Бр. 22.

Књижарница дра Е. Грегра и Ферд. Датела из Прага потражује непосредно од друштва, да јој пошље у комисјон своје књиге. Одбор одлучи да се то учини, ако они пристају на услове под којима се друштвене књиге овдашњем књижару предају.

Бр. 23.

Секретар јави да у Гласницима нигде није штампан извештај о радњи Друштва српске словесности у 1863. год. који је читан на скупном састанку 1864. године кад је Друштво српске словесности раскинуто, и предлаже да се наштампа у првом Гласнику. Одбор нарећује да се тако учини.

Бр. 24.

Секретар јавља шта је дошло од књига или старина на поклон или у замену:

1. Г. Данило Стефановић члан државног савета послао је два писма Карађорђева која се тичу распре са Миленком и Петром Добрњцем а писана су оцу г. Данила Јови Стефановићу у Пореч.

2. Г. Никола Д. Марковић реалац V. разреда из Панчева шаље седам комада хартија српских из мађарске револуције 1848. год. Те су хартије ово:

а. 2 ком. од патрјарха Јосифа Рајачића

б. 1 ком. „из засједанија Србско-народног одбора"

в. 1 ком. прокламације народу Српском и Влашком

г. 1 ком. позива с призивом „Мили роде Српски!" потписан са J. Ж.

д. 1 ком. позива „од народа српског народу влашком" потписан од патрјарха као председника одборског.

ђ. 1 ком. изванредног листа „Србских Новина."

3. Од царске академије наука из Беча:

а. Sitzungsberichte d. philos.-historischen Classe 61 Band, Heft 2, 3 u 62 Band Heft 1, 3, 4, u Mathematisch-Naturwissenschaftl. Classe 1869. I. Abtheilung № 3, 4 5, 6, 7, u 1869. II. Abtheilung № 4 u 5, 6, 7.

б. Almanach 1869.

4. Од млетачког института за науке и уметности Atti tomo decimoquarto, serie terza, dispensa nona.

5. Из Русије преко г. митрополита.

а. Архива югозападной Россіи Часть вторая I. томъ часть третья I. и II. томъ и часть четвертая томъ I. Вильна,

б. Востокъ христіянскій. Египетъ и Синай А. Порфирія 1857.

в. Архим. Порфирія Успенскаго первое и второе путешествіе въ синайскій монастырь въ 1845. и 1850. году. С Петербургъ 1856, у 2 књиге.

г. Архим. Порфирія Успенскаго Путешествіе по Египту и въ монастыри святаго Антонія великаго въ 1850. году. С Петербург 1856.

д. Арх. Порф. Успенскаго Вѣроученіе, богослуженіе, чиноположеніе и правила церковнаго благочинія египетскихъ Христіянъ. С Петербургъ 1856.

ђ. Арх. Порф. Успенскаго Четыре бесѣди Фотія святѣйшаго архіепископа констатинопольскаго и разсужденіе о нихъ. С Петербургъ 1864.

е. Арх. Порф. Успенскаго Мнѣніе о синайской рукописи садержащей въ себѣ ветхій завѣтъ неполный и весъ новый завѣтъ съ посланіемъ св. ап. Варнавы и книгою Ермы. С Петербургъ 1862.

ж. Порфирія епископа Исповѣдь кающагося грѣшника, Кіевъ 1868.

з. Порфирія епископа Ермипія или наставленіе въ живописномъ искусствѣ, составленное іеромонахомъ и живописцемъ Діонисіемъ Фурнографіотомъ 1701—1733. год. Кіевъ 1869.

4. Милана Костића Православная сербская церковъ въ Австріи со времени переселенія Сербовъ въ Австрію при патріярхѣ Арсеніѣ III. въ 1690. году до конца XVIII. столѣтія. Кіевъ 1869.

6. Од г. Андрије Станковића књигу Историја Евсевија Памфила превод владике Гаврила. Београд 1870.

7, Од г. Велимира Гаја из Загреба његово дело Kujiževne zabave svezak V. u VI. Zagreb 1870.

8. Од г. Дреслера: Die Grundlehren der Psychologie und Logik. Ein Leitfaden für höhere Lehranstalten. Zweite verbesserte Auflage von F. Dittes und O. Dressler Leipzig 1870.

Прочитано и потписано на трећем састанку одборском 4. Априла 1870

Друга седница одсека уметничког

Српског ученог друштва.

Држана 31. Марта 1870 године.

Били су: *председник г. М. Миловук, деловођа г Ст. Тодоровић, чланови гг. Мих. Валтровић, Никола Марковић, и А. Ј. Бугарски.*

Г. М. Миловук председник поздрави нове чланове г. Валтровића и г. Н. Марковића желећи да се својим трудом и љубављу према задаћи овога одсека најусрдније одзову.

За тим се приступи раду и то:

4. Поведе се говор о напевима српским, музикалним рукописима пок. Калауза. Реши се да г. Миловук исте прегледа и о њима поднесе одсеку извештје. У случају ако би учено друштво примило поменуте песме да штампа, примећава одсек да се немачки преводни текст свуда изостави а у наслову и приступу да буде српски и француски.

5. На понуду фотографа Клемпфнера у Шанцу за етнографско фотографисање по Србији, решава одсек: да идеју г. Клемпфнера усваја, али ради услова и начина предлаже да г. Клемпфнер дође у Београд ради договора са уметничким одсеком, ако одбор на то пристане.

6. На предлог одсека историчког ради изашиљања вештака у Раваницу, Љубостињу, Жичу, Студеницу, Ариље и т. д. да се сниме остаци старога живописа, које би било всома важно по нашу историју, би одлучено, да се овако важно питање остави члановима одсека на размишљање на десет дана, по овоме да се одсек опет састане.

7. На дела музикална г. Ф. Кухача осечког композитора, која су послата ради оцене решава одсек, да се поменута дела најпре предаду на преглед г. Милану Миловуку.

Друга седница одсека историчког и државничког Српског ученог друштва.

Држана 1. Априла 1870. год. у Београду.

№ 7.

Г. председник јави да је поднео одсеку за друштвени Гласник г. Ч. Мијатовић, редовни члан друштва, свој чланак „Научност политичке економике“. Одсек одлучи да се замоле гг. К. Јовановић и Гершић, да прегледе чланак „Научност политичке економике.“

№ 8.

Г. председник достави одсеку, да су гг. Мариновић и Срећковић прегледали спис г. арх. Н. Дучића „Врањина у Зети и хрисовуље на Цетињу,“ па даде прочитати њихов заједнички реферат. По мишљењу гг. референата спис г. арх. Дучића заслужује да уђе у друштвени Гласник, а његову писцу да се даде награде по 7 дук. ћес. од штампаног табака. — Одсек пристаде уз мишљење гг. референата и одлучи да се у Гласнику штампа чланак „Врањина у Зети и хрисовуље на Цетињу“, а његовом писцу да се даде у име награде по 7 дук. ћес. од штампана табака.

№ 9.

Г. председник јави одсеку да су гг. С. Бошковић и Гершић прегледали саставе г. П. Срећковића, „Цар Синиша“, „Цар Урош“ и „Крал Вукашин“ па даде прочитати њихов заједнички реферат. ГГ. референти су тога мишљења о овим чланцима да су они тако написани и да су тако важног садржаја да заслужују да уђу у друштвени Гласник; него како је први састав „Цар Станиша“ слабије израђен, други „Цар Урош“ боље, а трећи „Крал Вукашин“ најбоље, то су они мишљења да се даде њихову писцу у име награде за први састав по 5 дук. ћес. за други

по 7 дук. ћес. а за трећи по 8 дук. ћес. од штампана табака. Одсек одлучи, да се приме три чланка г. Срећковића за друштвени орган, и писцу њиховоме да се даде награда од 5, 7 и 8 дук. ћес. од штампана табака.

№ 10.

Г. председник доставља одсеку, да су поднели свој заједнички реферат гг. арх. Дучић и Зечевић, умољени референти на састав „Одломци српских старина, нађених 1867. год. и добављених из Турске, Старе Србије и Херцеговине“ од г. Милојевића. По реферату гг. референата састав г. Милојевића не би могао ући у друштвени Гласник док се не би најпре корените прерадио, и из њега све оно изоставило и повадило, што више приличи за подлистак каквог свакидашњег јавног листа него за друштвени орган.

Г. Милојевић изјави одсеку, да он пристаје да узме натраг свој састав „Одломци и т. д.“ па да га преради и за друштвени орган удеси. — Одсек закључи да се уступи г. Милојевићу, на његову усмену изјаву, његов чланак „Одломци и т. д.“

№ 11.

Г. председник саопшти одсеку, да су гг. Р. Лешјанин и Ч. Мијатовић, умољени референти, поднели своје реферате на чланке „Банке на акције“ и „Кредит и новац“ од г. А. П. Спасић. Г. Ч. Мијатовић није мишљења да чланак „Банке на акције“ уђе у друштвени Гласник, и ма да до сада овај предмет није нигде тако потпуно израђен као што је у овоме чланку; и то поглавито из ових разлога: што је исти чланак сувише специјалног карактера и што је питање о банкама већ прилично у нашој јавној штампи претресено. Што се тиче другога чланка „Новац и кредит“, г. Мијатовић је мишљења, да он уђе у друштвени орган, што је предмет овога чланка од општег научног интереса и што је израђен по једноме од најбољих дела у јевропској књижевности; и да се даде његову писцу по 4 дук. ћес. од штампана табака.

Г. Р. Лешјанин, други умољени референат истих чланака, мишљења је тога, да се приме за Гласник оба чланка г. А. Н. Спасића, и да се писцу даде у име награде по 6 дук. цес. од штампана табака; и то чланак „Новац и кредит“ из оних истих побуда, које наводи и г. Ч. Мијатовић, а „Банке на акције“ поглавито за то, што у нашој књижевности врло мало има дела од ове врсте, и због важности самог предмета за практички живот. — Одсек одлучи, да се прими за Гласник чланак „Новац и кредит“, а писцу његову да се даде награде по 5 дук. цес. од штампана табака, а чланак „Банке на акције“ да се врати писцу.

№ 12.

Г. Мариновић изјави своје мишљење, да би друштво велику корист учинило народној књижевности ако би се побринуло да на јавност износи и таке чланке и списе, који само са своје сувишне специјалности не могу да се штампају у Гласнику друштвеноме; па предложи одсеку, да он поради преко одбора друштвенога да се одобри извесна сума новаца за издавање уз Гласник и награђивање и састава од специјална садржаја. — Одсек једногласно одлучи, да се поступи по предлогу г. Ј. Мариновића.

№ 13.

Г. Милојевић предлаже одсеку да му он даде неку малу новчану помоћ да оде о ускршњим празницима у Подриње, па да донесе неко старинско камење, које је по његовом мишљењу са својих старинских натписа и нацрта врло знаменито.

Г. Др. Ј. Шафарик узима реч и примећава да није мишљења, да се поменуто камење доноси из Подриња у Београд, што би овако што много трошка стало, него предлаже — коме се предлогу придружује и г. С. Бошковић —, да се г. Милојевићу даде нека помоћ новчана, па да он оде у Подриње о настојећем празнику и у дебелој поквашеној хартији да истисне нацрте и натписе са реченог камења, и да му се изради препорука писмена на дотичну власт, да он то камење склони у месту од пропасти, па да по повратку своме са пута поднесе одсеку те истиске, нацрте и натписе са камења, заједно са из-

вештњем. — Одсек узимајући на ум понуду г. Милојевића, да наступајући одмор о ускршњим празницима употреби на путовање у Подриње ради овога посла, и да би за то нека мала новчана помоћ довољна била, одлучи, да се даде г. Милојевићу 10 дук. ћес. у име новчане помоћи, да оде у Подриње те да истисне у дебелој поквашеној хартији оне нацрте и натписе са старинскога камења, које се тамо налази, и да те истиске, нацрте, и натписе заједно са својим извештњем поднесе одсеку по што се са свога пута врати.

Прочитано и потписано у седници одсека историчког и државничког 16. Маја, 1870.

Трећи састанак одборски.

4. Априла 1870. год.

Били су: *г. председник др. Ј. Шафарик, чланови одбора г. Јеврем Грујић, др. А. Медовић и М. Миловук и секретар Ст. Новаковић.*

Бр. 25.

Г. председник одсека историчког и државничког јавља одбору, да је одсек одобрио да се чланак г. арх. Н. Дучића „Врањина у Зети и хрисовуље на Цетињу“ штампа у Гласнику и са 7 дук. ћес. од штампана табака награди, које одбор одобрава

Бр. 26.

Исти председник јавља да је у одсеку одобрено да се у Гласнику наштампају чланци г. П. Срећковића „Цар Синиша“, „Цар Урош“ и „Краљ Вукашин“ и да је одлучено да се први чланак награди са 5, други са 7 а трећи са 8 дуката од штампана табака.

Бр. 27.

Исти председник јавља да је у одсеку одобрено да се у Гласнику наштампа чланак г. А. Н. Спасића „Кредит и новац“ и да се са 5 дук. ћес. откупи, које одбор одобрава.

Бр. 28.

Исти председник јавља одбору о једној одлуци одборској што се тиче радње друштвене и правца њезиног. Имајући обзира на то, што је научним програмом Гласника радња друштвена стешњена у чисто научни круг, те не може да се маша и у друге врсте књижевности које би за народ од веће користи биле, и којима би се многи послови друштву привукли који се овако од њега одбијају, одсек је одлучио, да се препоручи одбору нека потражи нарочиту суму за издавање дела са свим специјалних или за посебне потребе народне или са свим практичних, која по томе не би имала места у Гласнику. Одбор с радошћу усваја одлуку ову, коју му је одсек исторички једногласно поднео, схвата ствар тако, да поред садашње чисто научне радње, треба друштво да се стара и за ширење науке у народ у колико за коју струку не би била посебна друштва као што је пољско-привредно и да тој ствари сваке године особиту бригу и особите дохотке посвети, па одлучује: да се према томе што пре тражи од владе нарочити трошак за тај посао, и то у суми од 300 дуката, препоручујући секретару друштвеном да представка о томе што пре на своје место отиде.

Бр. 29.

Исти председник јавља да је одбор одлучио, да се г. М. Милојевићу да у помоћ путнога трошка 10 дуката, да отиде у Подриње и да начини истиске на поквашеној дебелој хартији из старога камења које се тамо налази, као и то да се постара да се камење исто од пропадања и кварења склони. Одбор одобрава да се трошак исплати из суме за испитивање земље и народа и наређује, да се за г. Милојевића пише министарству еда би оно препоручило овај његов посао потпори и помоћи власти наших, које би му могле затребати.

Бр. 30.

Председник одсека уметничког јавља да је одсек о понуди фотографа г. Клемпфнера одлучио да би најбоље било пре сваког другог започињања да г. Клемпфнер приликом дође у Београд на лични договор о његовом предлогу за фотографисање етнограф-

ских и историјских знаменитости Србије. Одбор наређује да се то г. Клемпфнеру саопшти.

Бр. 31.

На предлог секретарев одбор одлучи, да се услед позива министарства просвете за оснивање књижница поред основних школа, друштво одзове прилогом у књигама и наређује да се у тај прилог даду ове књиге:

1. Ксенофонтових знаменитости у преводу В. Радишића
2. Чокејевих часова Благововјенија у преводу архим. Гаврила . . . . 33.
3. Забава за децу. С руског од истога . . . . . 138.
4. Ј. Стејића Антропологије . . . . 288.
5. Астрономије од арх. Гаврила . . . . 290.
6. М. Спасића Јестаств. земљописа . . . . 161.
7. К. Бранковића Логике . . . . 450.
8. К. Бранковића Природословља . . . . 17.
9. В. Врчевића Српских народних приповедака . . 450.
10. В. Врчевића Српских народних игара . . . . . 450.
11. Утјешеновића Мисли о књижевности . . . . . 450.
12. Грбова Српских земаља . . . . 450.
13. Карте округа пожаревачког за школе у том округу (65).
14. Карте округа крајинског за школе у том округу (35).
15. Грађе за српску граматику I. део од П. Нинковића.
16. Грађе за српску граматику II. део упутство за основне школе од Балукцића . . . . 450.

Секретару се наређује да то изврши.

Бр. 32.

Секретар јавља да је г. Ами Буе одговорио и захвалио на честитању, које му је друштву учинило на његов седамдесетогодишњи дан, и да је том приликом послао своју фотографију.

Бр. 33.

Секретар јавља који су се још од ново изабраних чланова јавили да су примили дипломе. Тако су од редовних јавили се г. А. Чумић и М. Зечевић уписавши се у одсек исторички и државнички, и г. мајор Љуб. Ивановић који се уписао у одсек јестественички и математичарски.

Бр. 34.

Од дописних чланова јавили су се друштву г. архим. Герасим Петрановић из Задра и др. Л. Ђ. Докић из Ужица.

Бр. 35.

Секретар јавља које су књиге дошле на поклон или у замену. Тако:

а. Од академије југословенске Rada X. књига.

б. Од Матице Далматинске

1. K. Ljubića Hrvatski perovodja. Zadar 1869.

2. Narodni koledar za 1870 god. Zadar.

в. Од г. М. Ђ. Милићевића Школска Хигијена. Прештампана из „Школе." Београд 1870.

Прочитано и потписано на четвртом одборском састанку 7. Маја 1870 године.

Трећа седница одсека уметничког Српског ученог друштва.

Држана 28. Априла 1870. год. у Београду.

---

8. Г. М. Миловук доноси на писмено извештај ⁄. на народне песме, које је г. Калауз скупио и за клавир удесио. — Одсек пристаје једногласно на извештај г. Миловука, и на све шта је у њему, само још с тим додатком: ако и одбор српског ученог друштва на то пристане, да се сав текст сваке поједине песме штампа.

9. Г. М. Миловук исто тако доноси на писмено извештај ⁄. на музична дела г. Фрања Жавера Кухача. — Одсек пристаје једногласно и на ово донесено извешће, и стараће се да препоручи одбору српског ученог друштва да он у своје време предложи г. Кухача за кореспондентног члана.

10. Повео се опет разговор подуже о изашиљању вештака ради снимања старога живописа и архитектуре по старим српским манастирима, као у Жичи, Манасији, Студеници, Ариљу,

Љубостињи, Раваници и осталим манастирима, где би се огледао тип старе византијске српске уметности. — Одсек предаје ради јаснијег објашњења г. Стевану Тодоровићу и г. Михаилу Валтровићу да донесу писмени опширни предлог, а уједно и предрачун шта би се око овога предузећа потрошити морало.

Протокол седнице одсека јестственичког и математичарског, држане 2. Маја 1870.

---

1. Би поднесен чланак од дра Валенте под насловом: „Метеорологијски подаци чињени у београдској болници" и би решено да се најпре инструменти његови, којима су та посматрања чињена, сравне са инструментима у физикалном овд. кабинету. За то је г. Валента узео свој чланак натраг.

2. Би поднесен чланак од г. дра Владана Ђорђевића под насловом „О лимфолиптењу" и би одлучено: да се преда на преглед и оцену дру Валенти и дру Сави Петровићу.

8. Председник прочита протокол главног скупа о закључењу истог односно употребљења суме за научно и свестрано разматрање и испитивање нашег отачаства, по коме се има један део за једну добру карту Србије издати — и за тим позива одсек да изрази своје мишљење о томе предмету.

Почем је одсек из објашњења г. мајора Ивановића дознао, да његова карта за сад није приступна друштву и да ће скорим изаћи — усвоји предлог истог свог члана: да се меридијан под којим Београд лежи тачно обележи, и ради остварења те цељи састављен је одбор, који се састоји из г. мајора Ивановића, проф. М. Панића, професора Јосимовића, проф. Алковића, проф. Нешића, капетана Драгашевића, а покрај њих још одсек одлучи да се умоли г. проф. Петковић да и он учествује, да изради и поднесе предлог о начину извршења. Даље усвоји одсек предлог г. Заха, да се од стране ученог друштва поради где треба, да се метеорологијске белешке чине и прибирају при свима телеграфским станицама у Србији по предлогу који ће из-

радити одбор састављен из г. Заха, Драгашевића и професора Алковића.

Први састанак одсека философског и филолошког.

2. Маја 1870. год.

Бр. 1.

Изнесе се збирка старих народних песама записаних прве половине прошлога века у Дубровнику од Србина западне цркве, коју нуди друштву на издавање дописни члан др. В. Богишић професор из Одесе. Како је та збирка пређе већ била пред одсеком и одређени су јој за референте г.г. Јован Ђорђевић и Стојан Новаковић, то се прочита најпре кратак извештај првога референта, јер он не беше на састанку, а после други реферепат саопшти најпре садржину збирке, па остало што је имао усмено изложи. И један и други реферепат слажу се у томе да збирку треба откупити, као најстарију белешку српских народних песама, која је до сад позната. Она је управо састављена из два дела, јер је један мали део песама раније записан у Перасту у Боци Которској, а други је из рукописа писана у Дубровнику међу 1697. и 1758. годином, од којих се по белешкама у рукопису поуздано зна за један приличан део да су купљене на крају 17-ог и у почетку 18-ог века. Други реферепат Ст. Новаковић јави одсеку да је та збирка у ученом свету већ позната тиме што је о њој јавио и једну песму из ње наштампао А. Хиљфердинг у своме путопису „Ст. Сербія, Боснія и Герцеговина“ и како ју је и г. Богишић објавио у Дубровнику за 1867. год. па како је у рђавом препису једну песму из ње „Попевку о Мих. Свилојевићу“ наштампао Фр. Миклошић у једној свесци своје „Slavische Bibliothek“, како је у њој изнесен особит и непознат размер народних умотворина за који је и Хиљфердинг мислио да је морао владати у ранија времена народне поезије, и како је изван сумње да је то збирка народних умотворина, само што ју је бележила књижевна рука, која је за

собом оставила траг својих личних схватања и мисли, и ако, у осталом, мален. По што се једна песма прочита, и саслуша место из писма г. Богишића, у коме јавља да ће он од тог рукописа спремити критичко издање ћирилицом (јер је рукопис латиницом писан у оригиналу), пропратити га примедбама и предговором, одсек учинивши неке примедбе за редиговање гдекојих песама и проценивши потребу да се тако стара збирка критички наштампа за научна истраживања о народним песмама и о њихову мењању и развијању, јербо је ова збирка једина белешка учињена у пређашња времена — одлучи да се збирка откупи, у Гласнику наштампа, и са 3 дуката ћес. од штампана табака за редиговање откупи.

Бр. 2.

За збирку В. Врчевића „Народне јуначке песме Срба турскога закона из Херцеговине“ одсек одлучи да их прегледају и о њима извештај поднесу г.г. Милорад Поповић и Ст. Новаковић.

Бр. 3.

Редовни члан Ст. Новаковић подноси „Библиографију српске и хрватске књижевности“ с додатком онога што су странци о нама писали за 1869. год. Тај се израд прима и наређује се да се у Гласнику штампа и као и библиографија за 1868. са 3. дуката ћес. укупно откупи.

Четврти састанак одбора.

7. Маја 1870.

Били су: *председник др. Ј. Шафарик, чланови г.г. М. Миловук, Јеврем Грујић и секретар Стојан Новаковић.*

Бр. 36.

Секретар износи писма којима се дописни чланови г. Карло Слатковски и Адолф Д' Аврил јављају да су примили дипломе и захваљују за избор у чланство.

Бр. 37.

Секретар подноси чланак г. Гаврила Витковића профе-

сора под насловом „*Критички поглед на прошлост Срба у Угарској*“ поднесен за Гласник. Упућује се одсеку историчком и државничком.

Бр. 38.

Секретар подноси за Гласник прилог г. Ђакона Милинаћ Стокића који се учи у Русији под насловом „*Порота код јужних Словена*“ преведено од А. Мајкова. Упућује се такође одсеку историчком.

Бр. 39.

Прочита се писмо руског консулата београдског од 6. Апр. 1870 бр. 123. којим пропраћа рукопис одсеку у коме је живот Стефана Дечанског који је на поискавање друштва универзитет послао на књижевну употребу за рок од 6 месеци. Одбор нареди да се на писмо одговори како је рукопис примљен, а г. др. Ј. Шафарик је узео на се да рукопис разгледа и испише што би потребно било.

Бр. 40.

Како на састанку не бејаше председника одсека философског и филолошког секретар јави место њега шта је рађено на првом састанку тога одсека. Тако је одлучено да се г. дра Богишића критички за издање ћирилицом приправљена збирка српских народних песама записаних у Дубровнику и у Боци Которској у првој половини прошлога и на крају седамнаестог века, откупи заједно с примедбама и предговором г. дра В. Богишића са 3 дуката ћес. од штампана табака, које одбор одобрава.

Бр. 41.

Исто тако одобрава се издатак од 3 дук. цес. као награда за „Библиографију српске и хрватске књижевности 1869“ од Ст. Новаковића и наређује се да се тај израд у Гласнику наштампа.

Бр. 42.

Председник одсека уметничког јавља да је одсек одлучио да се откупе и у Гласнику наштампају музикални рукописи пок. Калауза у којима су српски народни напеви и да се откупе са 20 дук. ћес. За откуп одбор одобрава одређену цену, а за штампање наређује да се ти рукописи сви заједно штампају као 28-ма

књига Гласника у истом формату као што је и одсек предложио. Г. Миловук се пак овлашћује да се брине о штампању и да угоди цену за автографисање.

Бр. 43.

Исти председник јавља како је одсек уметнички одлучио да се осечки композитор г. Фр. Жавер Кухач изабере за дописнога члана друштвеног кад томе буде време, које одбор одобрава.

Бр. 44.

Секретар јави да су по одлуци одсека историчког и државничког прецртане границе патријаршија Пећске, Трновске Цариградске и Охридске на карту Балканског полуострова која се овде готова изрезана налазила и предлаже да се г. J. Мајзнеру, који је то урадио, хонорар за тај посао одреди, по чему одбор одреди да се за тај посао изда 3 дук. ћес.

Бр. 45.

Прочита се писмо г. министра просвете од 29. Априла о. г. № 1626. којим јавља како начелништво округа Подринског потражује да му се јави за камење које је друштвени изасланик г. Милош С. Милојевић послао у Београд, где је стајало, и шта је на ком исписано било. Секретар јави да је то већ саопштио г. Милојевићу.

Бр. 46.

Секретар јави како је г. намесник J. Гавриловић поклонио друштву 90 ком. свога „Географско-статистичног речника Србије“ штампана у Београду 1846. Поклон овај прима се с хвалом, одбор наређује да се књиге упишу у ред осталих књига које друштво има на продају, да се разашљу онамо куд би та књига потребна била, а друштво већ своје књиге шаље — и да се продаје по 6 гр. чарш. комад.

Бр. 47.

Секретар јавља, да је књижарница В. Валожића положила рачун од продаје друштвених књига од Митрова дне 1869 до Ђурђева дне 1870 и да је положила 1171 гр. 30 п. за које се новце наређује да се ставе у касу међу дохотке друштвене.

Бр. 48.

Одбор одобрава да се књижарници В. Валожића исплати 83 гр. 13 п. чарш. за набавку књига и гдекојих канцеларијских потреба за учено друштво.

Бр. 49.

Секретар, који је уједно и касир друштвени јавља, о стању касе друштвене ове године и по томе је имало друштво дохотка 47.308 гр. 26⅔ п. чарш., издатака 14.192 гр. 16 п. ч. по чему остаје за у напредак на расположењу 33.116 гр. 10⅔ п. чарш.

Бр. 50.

Секретар јавља које су књиге дошле на поклон или у замену. Тако:

1. Од г. J. Гавриловића

а. Дванаест свезака Гримова Немачког речника од четврте и пете књиге као наставак пређашњем поклону.

б. Magjarsko-jugoslovenski politični i pravosudni riečnik. magjarko-jugoslavjanski dio. Uredio i na svit izdao Ambrozija Sarcsevics. У Суботици 1870.

в. Bunjevački i šokački kalendar za prostu godinu 1870. U Subotici.

г. A nemzetisegi kérés magyarországban szerb szempontból. Irta Popovich Milos, fordidotta és kiadja Sárcsevics Ambrus. Суботица 1865.

д. Zbirka mudrih i poučnih izrekah. Na korist bunjevačkog puka skupio i uredio Ambrozia Sarcsevics. Subotica 1869.

2. Од министарства просвете. Протоколе велике народне скупштине од 10. Јуна 1869 год.

3. Од г. Л. Лежера. Revue des questions historiques 1 livr. 1870 у ком је чланак о Богумилима.

4. Од минист. народне просвете у Русији

а. Његова Журнала Ноябрь и Декабрь 1869, Январ, Февраль и Мартъ 1870 год.

б. Исторія преображенскаго полка. Составилъ лейбгвардіи преображенскаго полка штабс-капитанъ Азанчевскій. Москва 1859.

5. Од царске академије науке из Ст. Петербурга.

а. Записки Томъ XVI. књ. 1. Спб. 1869.

б. Отчетъ объ одиннадцатомъ присужденія наградъ графа Уварова 25. Сентября Спб. 1869.

6. Од пруске академије наука из Берлина Monatsberiht, Januar и Februar 1870.

7. Од Св. J. Никетића његову Реч коју је говорио на св. Саву 1870 приликом светковине у полугимназији Неготинској. Београд Н. Стеф. 1870.

8. Од секретара Ст. Новаковића његово дело: Устанак у Боци Которској 1869 с картом и пет др. слика. Београд 1870.

9. Од г. Вл. Козловског: Tomáše ze Štítného knižky šestery o obecnyh vécech krestanskych. Prag 1852.

10. Од г. Алекс. Бројића његово дело: Сремски забавник за годину 1861. Умотвори различити страни списатеља свеска 1 и 2. Карловци 1861.

11. Од г. Ст. Рајичевића: Калуђерска влада. Написао Ђенерал Гарибалди превео Сима Поповић. I. Београд у држ. шт. 1870.

12. Од г. Атан. Николића: Буквица среће и блаженства. Свеска прва. Београд 1870.

Прочитано и потписано 19. Маја 1870 на петом састанк-одборском.